

EGAN

GILLERMO ETXEBERRIA

**Orixeren neurtitz ikasketak
eta teoria**

PATXI SALABERRI

**Axularren jokamolde
elokutiboaren inguruan**

JUAN KRUZ IGERABIDE

Mikel Lasaren poesigintza

Kritikak eta erreseinak

1997-3/4

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

GILLERMO ETXEBERRIA. I.- Orixeren neur- titz ikasketak eta teoria	5
PATXI SALABERRI MUÑO. Axularren joka- molde elokutiboaren inguruan	37
XABIER ETXANIZ. "Baporea" bildumaren ideologia	85
JUAN KRUIZ IGERABIDE. Mikel Lasaren poe- sigintza	105
PIARRES XARRITTON. AXULAR-i galdezka	131

SORKUNTZA

POESIA

JUAN SAN MARTIN. Eibarko mendiletaña gogoangarria	149
--	-----

ANTZERKIA

EUGENIO AROZENA. Anastasio Albisu idaz- leari, agurra	155
ANASTASIO ALBISU. Santa Kruz apaiza ge- rralari... ..	169

ITZULPENAK

GILLERMO ETXEBERRIA. Ciau Masino	201
--	-----

ADABAKIAK

Frankforteko azokan euskal idazleak	226
Dirulaguntzak euskal prentsari	227
Unibertsitateak pauso berri bat eman du euskararen sustapenean	228
Euskadi Literatur Sariak	229
Antoine D'Abbadieren (1897-1997) ome- nezko nazioarteko biltzarra	233
Juan San Martin. Euskara batua dela eta	237
Patxi Baztarrika. IX Rikardo Arregi kazetaritza saria	240
Erdera batuan naharo eta euskara ba- tuari palo!	243
Martin Ugalde, beti zintzo eta kementsu	245

EGAN

Maz. Salvador Carrera fidei

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA

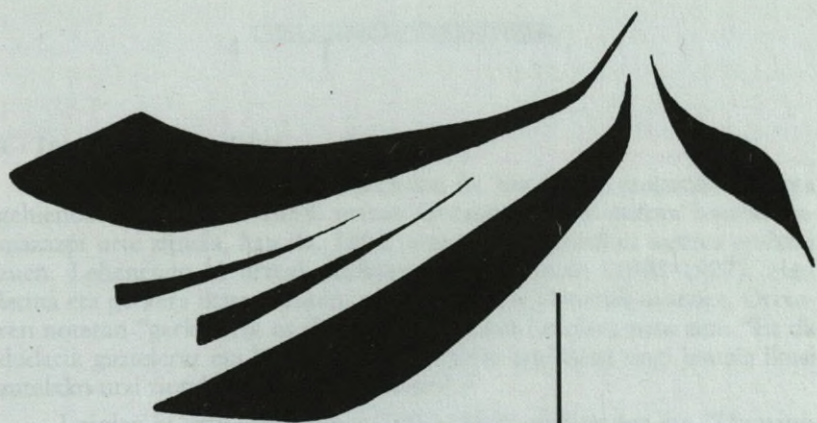
*Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria*

*EuskalERRIAREN Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.*

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria: Luis Mari Mujika
Zuzendariordea: Iñaki Zumalde
Idazkaria: Guillermo Etxeberria
Administraria: Jose Antonio Zabala
Bokalak: Jose Mª Urkia
Juan Garmendia Larrañaga
Abel Muniategi

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: BIZKER, S.L. - Lasarte-Oria

AZTERKETA LITERARIOAK

I.- Orixeren neurtitz ikasketak eta teoria

GILLERMO ETXEBERRIA

1.- Jesusen lagundian

Orixeren haurtzaroa Oresa-Huitzi bi herrietara mugatzen da eta gehienbat bigarrenera. 1888. urtean Orexan jaio zen autore honek, hamazazpi urte zituela, hau da, 1905. urtean jesulagundian sartzea erabaki zuen. Lehenengo bi urteak Xabierren igaro zituen (1905-1907). Han latina eta gerkerak ikasten zuten, nahiz Aita Patxi Altunak dioenez, Orixeren notetan “gerkerarik ez da ageri”.¹ Segidan Loiolara pasa zen: “Ez da dudarik gazteleraz eta latinez poliki hornitua eta buruz ongi jantzia ikusi zutelako utzi ziotela apaiz-bidea hartzen”.²

Loiolan bi urte igaro zituen (1907-1909), nobiziadua eta “Humanitateak” egiten. Beraz, berriro ere “latina eta gerkerak”ren ikasketetan jarraitu zuen. Hemen ezagutu zuen, hain zuzen, bere bizi guzian zehar lagun eta miratzaile izango zuen “anai” Estefania. Bien arteko adiskidantzari buruz, autore beraren adierazpenetan, nahiz “lau urte bakarrik” elkarrekin bizi, “asko izan ziren... bien bizitzak inoiz etengabeko eta are ezin etenezko adiskidetasun lokarriz lotzeko”.³ Iztuetak esango digunez, Aita Estefania eta J. M. Mokoroa dira Orixeren autoritatea guztien gaietik jartzen dutenak: “Orixeren eskolari dagokionez, bi izen dira, J.M. Estefania eta J.M. Mokoroa hain zuzen, haren literatur autoritatea beste guztien gainetik oso nabarmen jartzen dutenak. Badakizu nola Aita Estefaniak aitortzen zion Orixeri gidaritza euskal letretan. Ez zuen beste inor

---

(1) ALTUNA, P.: “Orixek Jesusen Lagundian emaniko urteak”, in *Euskera*, 34, 1989, 73. or.

(2) Ibid.

(3) Ibid., 79. or.

ikusten hura bezain jantzia literatura klasikoaren ezagutzan. Orixerentzat, halaber, Aita jesuita ikaskidea baino kritikari hobea ez du ezagutzen, gutxiago onartzen. Biok, bakoitza bere arloan, doinu berean sintonizatzen duten autoreak ditugu”.⁴

Altunak berak esango digu, Orixek ondu zuela garai hartan zenbait poesia, nahiz denak ez diren kontserbatu; latinez egindako poesia baten berri ematen digu: “Ez da seguru aski bizian egin zuen lehena; bai, halere, nik dakidala, egin zituenetik gelditu zaigun zaharrena”.⁵ Baita ere agian garaian egin zuen “Madrigal” bat, Aita Zabalegiri esker eskuratua.⁶

Loiolako egonaldia amaitu ondoren, bi urteko ikasketak Burgosen (1909-1911), “Erretorika” ikastera joan zen “Humanidades” burutzera. Bi urteetan zehar, ikasleek honako gaiak ikasi ohi zituzten. Lehenengo mailakoak: “Latina, gerkera eta hebreoa, antzinako Greziako eta Erromako idazlerik hoberenen obrak, bertsozkoak nahiz hitz lauzkoak, poetika, estetika eta literaturaren —Espainikoarena ia bakarrik— historia”.⁷ Bigarren mailakoak, besteen osagarri, honakoak: “historia orokorra, aritmetika eta geografia eta hizkuntz modernoak”.⁸

Lehen aipatu dugun idazle berbera mintzo zaigu Burgosen bizi ohi zuten giro kulturalaz: “hiruzpalau hizkuntza aski ongi ikasirik ateratzen ziren bi urte haietako jardunetatik. Latinez, gerkeraz, hebreoz, frantsesez —honen ordez beste batzuk ingelesez— onduriko olerkiak dira diogunaren lekukorik hoberena”.⁹ Ikasleak behartuta egon ohi ziren latinezko

(4) IZTUETA, P.: *Orix eta bere garaia*, in *Idazlan guztiak*, V, Etor/E.J. Donostia, 1991, 732 or.

(5) Patxi Altunak esaten digunez, garai hartako nobizioek bere lehen zinitzak egiterakoan, olerki bat egin beharra izaten zuten; “ez ordea gazteleraz —euskaraz ere ez artean— baizik latinez, gerkeraz edo erretorikoek hebreoz ere bai”... “Honako hau latinezkoa da: “In Societatem Jesu”, Jesusen Lagunditik, titulua du. Neurkeraren arabera “asklepiadeoak eta glikonioak nabarmetzen dira (6/6)-, 8-, punturik gabe eta lerro luzean sei silaba oro etenaldi markatua dute. “Orixek Jesusen...”, 80 or.

(6) Autore berak emango digu Aita Jesus Zabalegik 1926.ean egindako txosten baten berri. Bertan “madrigal” izeneko olerki motaren bereizgarriak ikertzen dituelarik, hiru jesuitek behiala eginikoak aipatzen ditu eta horietako bat hain zuzen, “de Nicolás Ormaechea, muy hermoso en verdad y verdadero madrigal, aunque no tan claro en cuanto a la idea”. Orixeren “madrigala” “Al Smo. Sacramento” izenekoak da. Hiru estrofan ematen ditu bere sentikizun fin eta hunkigarriak. “Madrigal”ak ematen duen askatasunaren arabera, hamaika eta zazpi silabako lerroak nahasten ditu, beren artean puntuak ezarriaz (11A, 11B, 7a, 11B; 11A/11A/11B/11B; 11A, 7a, 11B/11B). “Orixek Jesusen...”, 81-82 or.2 or.

(7) *Ibid.*, 82 or.

(8) *Ibid.*, 82-3 or.

(9) *Ibid.*, 84 or.

mintzaldiak, olerkiak eta gaztelerazko prediku laburrak egitera. Beren ibilaldietan ere, "lehen ordu erdian elkarrekin gazteleraz mintzatzea galarazia zegoen, latinez hitz egin behar zen".¹⁰ Beraz, latina aski ongi ikasita gertatzen ziren gehienak.

Giro paregabea, beraz, kultur aldetik, Orixeren geroaren oinarri gertatuko direnak. Idazlearen garaiko zenbait poesien berri ematen digu Aita Altunak: "Ad S.P. Ignatium",¹¹ zinitzak berrituzekoan paratutako olerkia. "Pasce agnos meos",¹² 1910 urtekoa, "Ad PP. Lusitanos e patria depulsos",¹³ 1911 urtekoa, biak hexametroetan eginak, hau da, "sei oinekoak", "Virgiliorenak bezalakoak". Hebreoz egindako baten berri ere ematen digu eta "bost bertso horien ondoan latinezko sei..." "*Interpretatio* izenpean, distikoz eginak".¹⁴ Gerkeraz ez agertzearen arrazoia, uste du autore berak, agian mintzaira hura hain ongi ez menderatzean egon daitekeela: "Ez ote zuen bere burua hain trebe ikusten hizkuntza horretan?"¹⁵ Dena den, gero Oñan agertzen denaren arabera, Comillasen osatzen zuten latin-gerkera irakasketa eta Orixek ere bai. "Ez zen, beraz, herrena Greziako hizkuntza".¹⁶ Kritikok ere hala esango digute: "Eta ondo ikasi ere, bereziki grekoak eta latinoak, kritikariak aho batez aitortzen dutenez".¹⁷ Hori berbera baieztatzen du P. Iztuetak: "Erretorikako irakasle Aita Lekunberri zen eta honek, Orixeren grekozko apunteak nolakoak ziren ikusita, testu bat egin zezala esan zion".¹⁸

Klasikoak ongi menderatzea, oinarriko gertatuko da gero Orixeren sorkuntzan, poesian batik bat. Berak sarri aipatuko digu bere artikuluetan latinezko hexametroaren gailentasuna, eta euskarari hobekien atxikitzen zaion neurriari buruz jardutean ere haiek izango ditu gogoan, "hexasilaboa" oinarri duten neurriak erabiliaz.

Hurrengo hiru urteak Oñan emango ditu (1911-1914) Filosofia ikasten. Bertan egiten ziren ikasketen berri ematen digu Aita Altunak. Di-

(10) Ibid., 85 or.

(11) Ibid., 84 or.

(12) Ibid., 86 or.

(13) Ibid., 87 or.

(14) Hebraierazko poesiaren azpian "bost bertso horien ondoan latinezko sei oratu zituen, hebreozkoen itzulpena agian, *Interpretatio* izenburupean". Ibid., 89 or.

(15) Ibid., 89 or.

(16) Ibid., 92 or.

(17) IZTUETA, P.: "Orixeren bizitza", In *Orixen mendeurrena, (1888-1988), Hitzaldiak*, in *Idazlan guztiak*, IV, Etor/E.J, 1991, 26 or.

(18) IZTUETA, P.: *Quiton arrebarekin irakurritz*, Etor, Donostia, 1988, 112 or.

rudienez, bazen haien tartean poesiak egiteko ohiturarik. Baina ez bide gorde da 1911 eta 1912 urteko Orixerenik, harik eta 1913. urteko bat, Birjina Sortzez Garbiaren egunean, gaztelaniaz egindako “madrigal” bat tolestatu zuen arte. Bere izena: “Regina sine labe concepta”.¹⁹ Eta 1914. urteko beste bi. Bataren izena “Ad navim frates vehentem”,²⁰ Txinara destinatutako ikaskide batzuren ohorez egina, asklepiadeo txikiak (6/6) eta glikonioak (8) txandakatuz.²¹ Eta beste bat 1914. urtean “hexametrotz” egina: “Epistola ad musicum”. Altunak dioenez: “lehengoetan Virgilioren oiartzuna nabaria bazen, hemen Horazioarena ezin eta gehiago, honen “Epistola ad Pisones” ezagutzen duen nornahirentzat. Hortik hartu ere ditu bi azken bertsoak”,²² “hexametro izeneko bertsoz” eginak.²³

1914-1920 urteen tartean, Orixe “maixu txiki” egin eta leku batetik bestera ibili zen: 1914-1917, Comillasen, 1917-1918, Carrion de los Condesen, 1918-1919, Tuteran eta, azkenik, 1919-1920 Xabierren.

Comillasen, jakin badakigu “seminarista talde” batek “hileroko aldizkari gisako bat sortu zuela, *Aldizka* izenekoa: “beren eskolako lana Euskal Herriarentzat baliagarria eta emankorra izango zen kultur ekintza bat bideratzea pentsatu zuten, bulgarizaziozko lan batzu euskaraz idatziz”.²⁴ Orixe ere argitaratu zituen zenbait artikulu ikasleen artean zuen euskararekiko pretigioaz baliatuz.

1917. urtean eman zuen ezagutzera publikoki Orixe bere burua euskal letretan. Ordurarteko bizimodua, bere formaziora eta lagundi banean egindako zenbait kreazio soltera mugatu zuen autoreak, aukera paregabea izan zuen bere burua azalerazteko. Hain zuzen, 1917. urtean Aita Lardizabal segurarrari esker sortu zen *Jesus'en Biotzaren Deya* aldizkaria euskaraz.²⁵ Hantxe argitaratu zen, urtarrileko lehen alean bere lehenengo poesia: “Igesi”²⁶ izenburupean: “Hau ote zun bere lenengo

(19) *Ibid.*, 95 or.

(20) *Ibid.*, 94 or.

(21) J.M. LEKUONAK “Orixeren liturgi olerkiak” lanean egindako azterketan agertzen diren izenak erabili ditugu guk ere. *Ikus Orixe. Mendeurren ...*, 379 or.

(22) ALTUNA, P.: “Orixeek Jesusen...”, 97 or.

(23) *Ibid.*

(24) IZTUETA, P.: Quito'n arrebarekin..., 112-113 or.

(25) *Ibid.*, 115 or. *Jesusen Biotzaren Deya*, Aita Lardizabal eta Aita K. Basabe lekeitia-rrak fundatu zuten 1917. urtean. Bertan argitaratu zituen Orixeek garaiko poesiak. *Ikus ONAINDIA, A.:* “Orixe Olerkari”, in *ORIXE-OMENALDI*, Izarra, Donostia, 1965, 127-129 or.

(26) Poesia hau 1917. urtean, *Jesusen Biotzaren Deya*-n, lehen zenbakiko 22. orrian argitaratu zen. ORMAETXEA, N., *ORIXE: Idazlan guztiak I. Sorkuntzazkoak*, Donostia, 1991, 497 or.

olerkitxoa?”²⁷ galdegingo du Aita Onaindiak: “Argitaratua, baleiteke. Argitaratu gabe ba-ditu aurretiko batzuk ere”.²⁸ Hauetariko batzuk topa ditzakegu Gazteluren bilduman.

Poesia hauetan ikus daitezke ildo tradizionalan egindako lanak, non, besteak beste, bereiz baitaitezke molde nagusian: “Neretzat ote aiz”, 1916, “Bildurra”, 1916, “Ire itza”, 1916; molde txikian: “Su ondoko otsa”, 1915, “Errotaria”, 1917, “Igesi”, 1917, bertsolaritzan eman ohi diren ezaugarriekin. Edota kantutegietan azaldu arren bertsolaritzan hain ezagunak ez diren beste moldetan egindakoak, “Maitagarriena”, 1916, adibidez.

Baina argi eta garbi ematen da ildo berritzailea ere, eta besteak baino ugariago, hain zuzen. Ikus daitezke neurri desberdinak, estrofa mota ugari, estrofarik gabekoak (“Ittariak”, 1918), hoskidetasun desberdinak, konbinaketa ugari eginaz eta baita hoskidetasun gabekoak ere.

Azpimarragarri gertatzen da garaian egiten duen “exaxilaboaren” erabilera, bai lerro eta bai hemistikio bezala, bere bizi guzian gehien erabili zuen neurkera, hain zuzen.²⁹

1917-1918. urtean Palentziara igorri zuten Carrion de los Condesera “maisu txiki” izaten jarraitzera. Urte hartan buru-belarri aritu zen *Jesusen Biotzaren Deya*-rako lanean. 1918. urteko aleetan argitara emandako lan ugariak dira lekuko. Ondoren berriro ere teologia egiteko bidea moztu eta Tuterara igorri zuten “maisu txiki” izaten jarraitzera (1918-1919). Han jarri zioten lana: “literatur jenero edo motak irakatsi hango mutikoei eta horrez gain literatur historia”.³⁰ Bertako fraile gehienak euskaldunak izanik ere “urte txarrak ziren, egia esan, jesuiten inongo etxetan... euskal giro berorik aurkitzeko”.³¹ Beraz, bere arazo pertsonalak areagotu egin ziren. Halere 1919. urtearen amaiera arte igorri zituen bere lanak *Jesusen Biotzaren Deya* aldizkarira.

(27) ONAINDIA, A.: “Orixe olerkari”, in *ORIXE-OMENALDI*, ..., 128-9 or.

(28) Ibid.

(29) Gure autorea, haseratik agertzen da klasikozale osoa. Grekoa, latina eta hauen literatura da mendebaldeko gorenena. Horien jarraitzaile dira mendebaldeko hizkuntzak eta literaturak. Gure hizkuntzak ere bere gain dituen karentziak, lexikoak batik bat, beste hizkuntzen modura, osa ditzake gerkeratik eta latinetik hartuta. Baina indarberritu eta prestigiatu nahi dugun hizkuntza, herriarekiko hurbilenekoa izan behar da, Homerok egin zuen bezala. Grezierak dituen zenbait abantaila ditu gure hizkuntzak “izenondotan” ikus daitekeenez. Hura bezain “antze izketa” da eta ez dago arazorik ez Iliada, ez Odisea euskaratzeko. Ikus ORMAETXEA, N.: “Eusko olerkitzaz”, in *Lenengo euskal egunetako itzaldia*, Euzko Argitaldaria, Bilbo, 1922, 31-41 or.

(30) ALTUNA, P.: “Orixek Jesusen lagundian ...”, 106 or.

(31) Ibid. 105 or.

Ondoren (1919-20) urtea burutzera Xabierri igorri zuten, berriro ere teologia ikasteko bidea itxiaz. Han gerkera eta latina irakasteko ardurara eman zioten. Garaiko testiguen diotenez berari esker jakiten zuten euskararen inguruko zenbait berri: "El hecho es que para nosotros constituyó pronto una fuente de información sobre cuestiones de lengua o literatura euskérica, lo mismo que sobre los actos principales que tenían entonces, desde el Congreso de Oñate y la creación de la Sociedad de Estudios Vascos, con la Academia de la Lengua Vasca, cosas novísimas para nosotros, y que no acabábamos de comprender bien, aunque atisbábamos su importancia en el renacimiento lingüístico que parecía percibirse".³²

Tamalez, Orixeren produziogintzan hutsaldi handi bat nabari da 1919 urte amaieratik 1922 urte bitartean, non beste bi poesia argitaratu eman zituen: "Eguerritarako",³³ "Herodes eta magoak".³⁴ Dirudienez, hutsaldi horren zioa jesulagunen bizimoduan eramaten ari zen "zazpi urte beltz"en eragina zen. Orixeren urte beltzen eragileetako bat, besteak beste, bere "euskaltzaletasuna" jotzen da. Patxi Altunak esaten digunez "galtzeko arrisku handirik gabe egin genezale apustu Agintariak debekatu ziotela hartan jarraitzea, edota onbeharrez eskatu isil zedin eta lantegi hartatik geldi".³⁵

Esan dugunez, urte haietan Orixek egindako lana ugaria eta anitza da. Aipatutako poesietatik aparte, artikulua asko idatzi zuen *Jesusen Biotzaren Deya* izeneko aldizkarian: folkloreaki buruzkoak, erlijioa gaitzat dutenak eta, batik bat, itzulpenak, hala nola Horatioren "Beatus Ille", Virgilioren "Zaldia" "asklepiadeus" gisako neurtitzetan itzuliak, berak bere produziogintzan lehenasuna eman zion neurtitzetan, eta, batik bat, "Goratarre ta Neurtitzak".

Baina Orixeren euskal lanak esparru zabalagora hedatu ziren. Hain zuzen, 1918, 1919 eta 1920. urteetan azentuari buruzko hiru artikulua egin zituen, hirurak RIEV-ek argitaratuak: "Acento Vasco", 1918, "Vocales compuestas o de acento doble", 1919. urtean eta "De la música y letra popular al acento",³⁶ 1920.enean. Hauetan egindako zenbait baieza-

(32) Ibid., 108 or.

(33) *Jesusen Biotzaren Deya*, 61, 1922, 16 or. ORMAETXEA, N., "ORIXE": Euskaldunak poema eta olerki guztiak, Añamendi, San Sebastián, 1972, 469 or.

(34) ibid.; *Euskaldunak...*, 470 or.

(35) ALTUNA, P.: "Orixek Jesusen...", 105 or.

(36) ORMAEHEA, N.: "Acento Vasco", in RIEV, IX, 1918, 1-15 or.; "Vocales compuestas o de acento doble", in RIEV, X, 1919, 454-48 or.; "De la Música popular al acento", in RIEV, XI, 1920, 174-185 or. ORMAETXEA, N. ORIXE: *Idazlan guztiak, III, Artikulua eta saiakerak*, E.J./Etor, Donostia, 1991, 470-479; 479-481; 481-490 or.

tapen izan ziren Navarro Tomas jaunarekin 1926. urtean izan zuten desadostasunaren oinarri.

Lehenengo artikuluan, azentuaz, hitzen azentuaz, esaldi eta periodoen azentuaz mintzo da. Azentu “tonikoa” eta “intentsiboa” bereizten ditu. Azentu intentsiboaren gainetik, euskararen azentu tonikoa aldarrikatzen du. Euskarak ez du azentu “intentsiborik”, mintzo arruntean entzumenak nabaritzeko hainbatekoa. Azentu “tonikoa”, hitzean, per-pausean eta periodoan duen funtzioa aztertzen du. Per-pausek zein periodoek bi azentu mota dituzte: finkoak eta aldakorrak. Finkoak dira lehenengo eta azken silabetan ematen direnak, gainerakoak aldakorrak. Horren arabera, euskal azentua aldabera da eta mintzakatearen barnean, posizioaren eraginez, bere nortasuna galtzen du osotasun melodiko bat eginez, alegia, “haserako azentu nagusiaren eta bukaerakoaren artean gora eta behera egiten duten tonuen multzoak osatzen duela esaldi erritmikoa eta multzo hori ezin zati daitekeena dela”.³⁷ Orixeren hitzetan: “es el conjunto de ascenso y descenso de tonos entre los acentos inicial dominante y final”.³⁸ Eta aurreraxeago: “Nuestro período es un todo ligado, rápido y no divisible rítmicamente”.³⁹ Xehetasunak eta definizioak zedarritu ondoren eta euskal azentu “intentsibo” eza gogoan izanik, ez dagokiola euskarari bertso moderno baiezatzatuko du, hau azentu “intentsiboa” oinarritzen baita. Ondorioz, metrikarako oinarri berri baten proposamena egiten du: “igual amplitud de escala con igual cadencia”,⁴⁰ eta, beraz, bertso-lerroen artean baino areago, etenak bereizten dituen hemistikioen arteko erlazioa gerta dadila neurtitzerako oinarri.

Hurrengo urtean, hau da, 1919.ean idatzitakoa da “Vocales compuestas o de acento doble”.⁴¹ Artikulu honetan zenbait bokalen azentu bikoitzaz mintzo da. Euskal bokalak, berdinak dira iraupenez eta ez da erraza, agian ezinezkoa da, alde horretatik bereiztea. Ez dagokio euskarari bokal luze eta laburrik. Baina badira, nolabait, bi tonu dituztenak, ez bi denbora: “â” eta “:è” alegia, hau da â, á a orde, eta: è’, è é orde. Hauek dira, hain zuzen bokal konposatuak eta batik bat atzizki eta aditz formetan ematen dira, bi bokal berdinak elkartzen direnean. Bilakaeraren ondorioz bi azentuetakoren bat desagertzen baldin bada, beti lehenengoa da desagertzen dena.

(37) IZTUETA, P.: *Orixeta bere...*, 431 or.

(38) ORMAECHEA, N.: “Acento...”, 10. or.

(39) *Ibid.*, 11 or.

(40) *Ibid.*, 12., or.

(41) ORMAECHEA, N.: “Vocales compuestas...”, 45-48 or.

1920. urtean argitara emandako artikulua, “De la música y letra popular al acento”,⁴² aurreko baieztapenak berriztatzen eta osatzen dator. Euskararen azentua orekatua da, tonala edo melodikoa. Ez dagozkigu guri belarrien mingarri gertatzen diren errezitazio astun horiek. Bertso-lerro egokienak, 3, 4 edo 5 silaben anikoitzak direnak izango dira bere iritzian.

Gure hizkuntza, bestalde, ederki egokitzen da kantuarekin, azentuaren malgutasunari esker. Euskal kanta zaharren artean ere, gehiago dira eritmo librekoak neurri “isokroniko”ak baino. Malgutasun hori dela eta ulergarria da kantu gregorianoaren eragina, bai modu, eritmo eta “neuma” delakoetan: “A ello contribuye, además de la causa general para Europa, el que nuestra lengua es acaso la más apta para trasladar intactas las melodías de la iglesia, a causa de su acento ni fuerte ni fijo”.⁴³ Ederki atxikitzen zaio letra euskal kantari, jakina baita gure herrietan kantatzen diren koplak askok ez dutela ez doinu eta ez letran isometriarik mantentzen. Horren arabera sor daitezkeen itxurazko desegokierak, eroso egokitzen dira herriak duen sena eritmikoa, ederki lotzen da euskaren adiurre malguarekin.

Beraz, euskal herri kanten izakera malgua eta bere eritmo iritzia ezagutzeko interesgarri irizten diogu artikuluhoni.

1922. urtean, Orixek Durangoko Euskalegunetan irakurritako bi hitzaldi argitaratu ziren: “I. Eusko olerkitzaz” eta “II. Euskal olerki neurritzaz”.⁴⁴ Lehenengoan gure hizkuntzaren atzerapenaz eta berriro beharraz mintzo zaigu, zeharka Unamunoren jarrera salatuz. Atzera egotea ez baita hizkuntzaren errua, gurea baizik. Berrikuntzak beharrezkoak dira, baina horiek egiterakoan, ez da herri mintzotik urrundu behar, ahal den neurrian jakintsuek eta herritarrek mintzo bera erabili behar dute, greziatarren antzera, gure hizkeraren “arintasuna” eta “xalotasuna” gogoan izanik, barne baliabideak erabiliaz eta, behar denean, kanpo hitzak ere hartuz: “goazen erriekin; erri badoiaieke gurekin”.⁴⁵ Gure hizkera beziki egokitzen jotzen du “antze-izkera”rako.⁴⁶ Gerkerarekin parekatzen

(42) ORMAECHEA, N.: “De la música...”, 174-185 or.

(43) Ibid. 183 or.; 489 or.

(44) ORMAECHEA, N.: “I. Eusko olerkitzaz”, “Eusko olerki neurritzaz”, in *Lenengo Euskalegunetak...*, 31-53 or. Bi hitzaldi haur. Bi hitzaldi hau 1921-IX-4/8an irakurritako hitzaldiak dira. Zenbaitetan “Euskal olerki neurritzaz”, honela izendatu dugu: “E.O.N.”. *Idazlan guztiak*, III, 181-195 or.

(45) ORMAECHEA, N.: “I. Eusko olerkitzaz”, ..., 34.

(46) Ibid. 37.

ere ausartzen da. Gaitasun hori ikusirik, uste du oraintxe dela une egokia bide hortatik ekiteko: “Zuen bat edo bat su ta gar dagokela dirudit onozkero, ta laster atera litekela neurtizlari bikañen bat”.⁴⁷ Asko egiteko egonik ere, uste du “gura eresi” edo “poesia epika”tik abiatu behar dela: “Asieratik asi bear dela, ta emendik asi obe dugula. Erriri zer gogora zaion, zerk atsegiten dion, zerk su ta gar eragiten dion ikertu bear dugu”.⁴⁸ Campion jaunak dioen bezala “arritzekoa bere bizi osoa gudan igaro dun euskaldunak, odolez bere yabetasuna idatzi dun errik ez du gura-eresi edo poesi epikarik atera”.⁴⁹

Bigarren hitzaldiari interesgarriagoa deritzogu. Entzumenak mintzairan duen zereginaz dihardu, bere azentu bereziaz eta honek erritmoan duen funtzioaz. Ondoren metrikari buruzko argitasunak ematen dizkigu, arloan mintzoak duen garrantzia azpimarratuaz: “belarriik sumatzen edo nabaritzen dutenaz: au bear dugu neurtitzetarako”.⁵⁰ Hizkuntzaren zenbait xehetasun berezi ondoren, gure “mintzoaren igikera gogoa”,⁵¹ bere “goibe-igikera”,⁵² neurtitza egiterakoan, “hirunako igikera” hobesten du. Baita ere “launakoa ta bosnakoaz” nahaste, “baño bakarrean irunakoa” da egokiena irakurtzeko. Egin daitezke bada hiruren “anikoitza” diren bertso-lerroak:

“Egin ditezke bada igikera onen arauz 6, 9, 12, 15, 18-ko neurtitzek. Atzenekoen ez dire latinezko seineurridun edo *hexametroa* baño luzeago; aien astiro-laisterrak berdindu dezazke gure emezortzikoek”.⁵³ Estrofa eta “berdin amaitze”, erdaraz “rima”ren aurka azaltzen da. “*Estrophe*” edo ahapaldietaz zera dio: “ez dago itzezin bear aundirik ere, bada batzuetan edo geienetan eragozpen litzaiguke gure mintzo yarei an lotu egiten baitu. Noiz-pait e-legoke gaizki norberak ikus dezakenaz, eta kantatzeko beti aizu diteke, mintzatzeko ez da zere(sic). Gaiari ta gogoetari dagokionaz neurri bear ditugu itzek, eta ez estutu, ez moteldu. Badakizute zer gertatzen den yoale edo txintzarri bat atzaparrez estutzeen; min motela aterako du: orixe gertatzen zaie bada euskal-neurtitz askori; bear ez bezala estutzen dute euskera, ta gure izkuntzak galtzen du bere mintzoa”.⁵⁴ Eta “berdin amaitzee”, erde-

(47) Ibid. 38

(48) Ibid. 39

(49) Ibid.

(50) ORMAECHEA, N.: “I.Eusko olerki...”, 44 or.

(51) Ibid. 48 or.

(52) Ibid. 47 or.

(53) Ibid. 51 or.

(54) Ibid. 53 or.

raz “rima” ri buruz zera dio: “Guretakotu bear dogu? Beste izkuntza batzutan ere ez dute askok uste itzen atzenkide edo guenkide izate ori edergarri denik: gu gaizki oiturik gaude, ta ez dugu erraz osotara kenduko oitura au; baño ederrik aski baluke gure mintzoak origabe ere: askotan bada estutu egiten du orrek ere; itzen yoskera gañezberatu ta nasi”.⁵⁵

Horra jesuitetan egindako azken urteak: 1920-1923. Lehenengo biak Oñan, teologia ikastera joanik eta hirugarrena Xabierren (1922-1923), ondoren etxerako bidea hartu zuelarik jesulagundia utziaz. Bi lekuetan izandako gertakari ugariak alde batera utziaz, guretzat jakingarriena da Orixek euskarari buruz zuen ospea. Hain zuzen, garai haietan, jesuiten probintziaren zatiketak, asko hobetu zuen euskarari dagokionez. Garaiko giroaren ondorioz interesgarriena Oñan sortutako “Euskal Akademia” izan zen. Hala diosku Patxi Altunak: “1 de Noviembre, 1920. Rezadas las preces acostumbradas y aprobado el Acta de la consulta anterior el P. Rector dio cuenta de que en vista de la unanimidad de pareceres de los Consultores, había establecido la Academia de la lengua vascongada entre los HH. estudiantes, pero sometiéndola a ciertas bases”.⁵⁶ Akademia sortu berriaren buru bera izendatu zuten, gogoz lanari ekin ziolarik. Baita ere esaten zaigu nola joan zen Durangoko Euskal Jaietara bi lan irakurtzera: “Euskal olerkietaz” eta “Euskal olerki neurritzaz”. Hauek euskal poesia eta bere erritmoaz dihardute eta baieztadateke artikulua hauetan ezarrita geratzen direla bere bizi guzian metrikarri buruz mantenduko dituen ildo nagusiak.⁵⁷

Azkenik, 1923. urtean, bere desiraren kontra jesulagundia utzi zuen. Horra zer dioskun Iztuetak: “Mindurak mindura, eta zenbaitetan Jesuitekiko jarrera kritikoa gordeko badu ere, ez dauka Lagundia nolana saltzekotan. Urte gehiegi bizi izan zen bertan, gogo-kolpe batez ahantz zezan. Bestalde, Uitzitik zekarren euskara herritarren trebakuntza eta prestakuntza intelektuala Jesuitetan lortu zituen”.

2.- Bilbon eta Orixan

Horra Orixe jesulagunditik urrun. Zenbaiten ustetan euskararen onerako.⁵⁸ Beraz, hurrengo zortzi urteak (1923-1931) Orixek Bilbon

(55) Ibid.

(56) ALTUNA, P.: “Orixek Jesusen...”, 111 or

(57) IZTUETA, P.: “Orixeren bizitza”, in Orixe Mendeurrena, ..., 27 or.

(58) Ibinagabeitia'tar Andimak esango digu: “Mundu zabalera zenaz batera, euskal-arloan sartu zitzaigun “Orixe”, inolako esi eta traba gabe euskara lantzeko. Onez ez datorrigun gaitzik ez omen: euskerarentzat beintzat onik aski ekarri zuen “Orixe”ren Lagundia utzibarrak.”, “Orixe” Euskeratzalle”, in ORIXE OMENALDI, o..., 103 or.

emango ditu lanean bete-betean: Euskaltzaindian: “R.M. Azkuek bereganatu zuen sortu berria (1918-1919) zen Euskaltzaindiaren lanetan lagun ziezaion”.⁵⁹ Eta, batik bat, kazetari lanean *Euzkadi* aldizkarian, bertako euskal orriaren arduradun bezala.⁶⁰ Aipagarri dira literaturari buruzko bere artikulu ugariak: klasikotasuna eta klasikoei buruz, euskal zenbait poetei buruz, poesia eta herri poesiari buruz, erlijio literaturari buruz, bertsolariei buruz.⁶¹ Horietatik, eta gure arloari begira, honako hauek bereiz ditzakegu: 1925. urtean idatzitako “Imitaciones: el período latino”,⁶² non latinaren periodoaz mintzo zaigun eta etenak erritmoaren baitan duen garrantziaz. Haiek erabiltzen zuten periodoaren erabilpen moderatua, ezin dugu baztertu: “No podemos rechazar de plano el moderado uso del estilo periódico”.⁶³ Bere naturaltasun osoa eta tonu malgu eta ugaria izan dezan, ahots altuan egindako irakurketa izan behar da gogoan: “Pero adviértase siempre que el de la palabra, aún la escrita no se ha hecho, por su naturaleza, para la lectura silenciosa sino para la pronunciada, y en ésta adquiere toda su naturalidad. El prosador debe tener en cuenta la lectura en voz alta. Su ideal debe ser imitar, idealizando y no destruyendo, el lenguaje natural hablado”.⁶⁴ Era horretan hartzen baitu mintzoaren antzekotasuna. Hoberena elkarrizketa dirudiena da.

“Euskal literatura”ren atze edo edesti laburra”,⁶⁵ ordurarteko euskal literaturaren historia laburra egiten du.

(59) IZTUETA, p.: *Orixe eta bere...*, 85 or.

(60) “Kirikiño” Bustintza’tar Ebaistak utzitako lanbidearen arduradun “Orixe” izendatu zuten aren ordezkari edo jarraille” A. S. Onaindiak dioskunez: “Orixe” Olerkari”, in *ORIXE-OMENALDI*, ..., 130 or. Orixek artikulu ugari idatzi zuen han egondako garaian.

(61) Horra horietako artikulu nagusiak: “Los clásicos vascos. Generalidades”, in *Euzkadi*, 26-V-1924. Ikus: ORMAETXEA N., ORIXE: Idazlan guztiak III. ..., Eusko Jaurralitza/Etor, Donostia, 1991, 200-201 or.; “De poesía vasca. Atea dizut kirrinkari *Euzkadi*, 8-XI-1924, ibid. 215-216 or.; “Consecuencias estéticas de la reconstrucción de una tragedia”, in *Euzkadi*, 12-XI-1924, ibid. 217-218 or.; “Clásicos y clásicos”, in *Euzkadi*, 25-XI-1924, ibid. 220-221 or.; “La frase del chimbo”, in *Euzkadi*, 11-III-1925, ibid. 224-225 or.; “Imitaciones: el período latino”, in *Euzkadi*, 4-XI-1925, ibid. 228-230 or.; “Literatura religiosa”, in *Euzkadi*, 18-V-1927, ibid. 231-233 or.; “Poesía rural. Los reos poetas”, in *Euzkadi*, 27-V-1927, ibid. 233-236 or.; “Los amebeos vascos”, in *Euzkadi*, 31-VIII-1927, ibid. 238-240 or.

(62) ORMAEHEA, N.: “Imitaciones: el período...”, 228-230 or.

(63) Ibid., 238 or.

(64) Ibid., 229 or.

(65) *Euskal-Esnalea*, 17, 1927. Zatika eman zuen argitara delako literatur historia. Horra zer dioen Mitxelena: “Euskal literaturako lehenbiziko kondaira zein da? Nik esango nuke aita Aranak norbaiten historiaren bukaeran, oker ez banago Labairuren *Historia del Señorío de Vizcaya* liburuaren azken aldean, sartu zuela zenbait berri euskal literaturaz,

Eraberean gogoan izatekoak dira RIEV aldizkarian egindako artikulak. Horien artean azpimarragarriena da 1926. urtean Navarro Tomas jaunaren lan bati emandako erantzuna: “La pronunciación guipuzcoana del Sr. Navarro Tomás”.⁶⁶ Navarro Tomas jaunak, bere azterketa egin zuenean aukeratutako pertsonak, kultoak izanik, Orixek desegokitzat jotzen ditu: “el señor Lizarralde es un hombre culto y por consiguiente no es el más apto para reflejar la pronunciación guipuzcoana. Tampoco otro de los tres consultados, un pelotari, es demasiado apto, como tipo errante. Si además el tolosano era de la calle, es completamente incapaz de pronunciar bien ni de distinguir nuestras silbantes que las pronuncian casi a la vizcaína”.⁶⁷

Navarro Tomas jauna, euskal hitz eta esaldien entonazioa eta azentua aztertu ondoren, hitzek bakarka hartuta duten azentuaz mintzo da, Orixek azentu finkoari buruz egindako baieztapenak errefusatuaz: “Pronunciadas aisladamente estas palabras, presentan acento isotónico o uniforme, lo cual no ha impedido que en los textos citados adopten, como se ve, inflexiones gradentes, con intervalos de una quinta, como *maitatuba* y *santuba*; de una sexta, como en *ematea, nosqui e izateco*; de una séptima, como en *nizunque* y *galdugera* y hasta muy cerca de una octava, como en *ninduen*. Estos resultados son un testimonio evidente *contra la opinión que en vasco hay un acento tónico fijo* que da una determinada estructura prosódica a las palabras y que hace siempre terminar la frase con elevación de tono sobre la última sílaba”.⁶⁸ Orixek, oro har Navarro Tomasen baieztapenak onartu arren, bere erreparoa ezartzen dizkio haren zenbait arlori, besteak beste, hitz bisilabikoetan eta hirusilabakoetan. Halere, ez du beldurrik okerrak zuzentzeko eta bere zenbait baieztapen gehiegizkoak izan zirela aitortzeko, hala nola berak idatzia: “en vasco haya un acento tónico fijo, que da una determinada estructura

---

baina ezin esan daiteke, eta Aita Aranak ere ez zuen hori pentsatzen noski, hori euskal literaturaren historia denik. Lehenbizikoa dirudenez “Orixerena da. Orixek euskaraz egin zuena”, in MICHELENA, Luis: “Euskal Literaturaren bereizgarri orokorrak” in *Euskal linguistika eta Literatura: Bide Berriak*, Universidad de Deusto, 1981, 268 or.

(66) “La pronunciación guipuzcoana del Sr. Navarro Tomás”, in RIEV, xvii, 1926, 260-268 or. ORMAETXEA, N., ORIXE: *Idazlan guztiak, III...*, 590-495 or. Navarro Tomás jaunak, 1925.ean idatzi zuen bere lana: “Pronunciación guipuzcoana. Contribución al estudio de la fonética vasca”, Homenaje a Menéndez Pidal, Madrid, 1925, III, 593-653 or.

(67) ORMAEHEA, N.: “La pronunciación guipuzcoana...”, 266 or.; 595 or.

(68) Navarro Tomas jaunak bere “Pronunciación guipuzcoana” artikulua ohar batean zera dio: “Dicha opinión ha sido defendida por Ormaechea en la *Revista de Estudios Vascos*, 1918, IX, 4, 1919 X, 46, 1920, XI, 184”.

prosódica a las palabras”. Eta bestea: “que hace siempre terminar la frase con elevación de tono en la última sílaba”.⁶⁹ Aitortzen du: “Mi afirmación, sin embargo, lo reconozco, peca de excesivamente general”.⁷⁰

Bestalde, Navarro Tomasek ez du uste esaldia silaba zorrotzez (agudo) hasten denik, Orixek zioen bezala. Honen iritzian, ordea, zorrotzez hasteak, ez du esan nahi zorrotzenarekin hasten denik, egin baitaitezke hiru zorrotz segidan: “El vasco guipuzcoano y navarro, desde luego, empiezan en general la frase con sílaba aguda, no con la más aguda de las sílabas precisamente. Obedeciendo a esta concepción dijimos en nuestro primer artículo, que “los hay más agudos que otros agudos a su vez respecto de los graves”.⁷¹

Halere minduta agertzen da desadostasun hori adieraztekoan, bere “azentua”ri buruzko hiru artikulua aipatzea, “para que me cite los artículos consecutivos, en dos de los cuales ni se habla de tal cosa”.⁷² Gehiegikeria iruditzen zaio: “Creo que no es hacerme justicia el citarme como adversario en una cosa que afirmé de pasada y sin insistencia”.⁷³ Orixek antzekotasunak ere topatzen ditu bien artean eta uste du hauek ere aipagarriak izan behar zutela haren iritzia ematerakoan. Hala nola Navarro Tomasek dioenean: “En la frase la acentuación de cada palabra se acomoda a la estructura prosódica del conjunto”.⁷⁴ Orixek bere baieztapenekin guztiz bat datorrela erantzungo dio eta esaten: “Es decir, las palabras dentro de la frase pierden su personalidad (se entiende tonal) y hacen un todo melódico”.⁷⁵

1928. urtean zenbait gertakari nabarmen ditzakegu Orixeren baitan. Hain zuzen, urte horretan hitzaldi bat eman zuen Durangoko euskal egunetan: “Oraindañoeko euskal neurtitzak”.⁷⁶ Hitzaldi hau, tituluak argitzen duen bezala, ordurarte gaiaren arloan egin denari buruz da. Bere neurtitz teorian nola praktikan, pauso berri eta sendo bat suposatzen du lan honek. Haseran bertsolariei buruzko bere jarreraz mintzo da eta ordurarte neurtitzari buruz izan duen kontrako iritziaz: “Desde que hace

(69) ORMAECHEA, N.: “La pronunciación guipuzcoana...”, 265 or.

(70) Ibid.

(71) Ibid., 266 or.

(72) Ibid., 265 or.

(73) Ibid.

(74) NAVARRO TOMAS, T.: “Pronunciación guipuzcoana...”, 645 or.

(75) ORMAECHEA, N.: “La pronunciación guipuzcoana...”, 264 or.

(76) Hitzaldi hau 1930. urtean argitaratu zen: “Oraindañoeko euskal neurtitzak” (O.E.N.), in *Orixe mendeurrena, (1888-1988), IV. ...*, 127-169 or.

algunos años sanamos de la esticomanía —manía por los versos— en los que tuvimos la flaqueza de creer excesivamente, ha ido en aumento nuestra esticofobia, que parece será incurable”.⁷⁷ Aurkakotasun jarrera hori bigunduaz zera diosku: “Oraindañoko bertsolariak ez ditut kolpatuko, baño gure atzetik datozen gazteak bai maitatuko, euskaldun bertsolarien erroialde edo familia ugaritu dedin”.⁷⁸ Neurtitz horren sorrera “izkuntzak berekin ez dakarrela”⁷⁹ ezta “kantak” ere, “dantzaren etorkia dala lerroxka berdin ori” uste du: “Dantzak bai, neurri estuagoa nai du, ta esango nuke, dantzaren etorkia dala lerroxka berdin ori”.⁸⁰

Ondoren, zenbait autore bereizten ditu eta esaten: “Neurtitzetan aukerarik aundiena Oihenart’ek utzi zigun ta ordudandik onera ez da ezer aundirik azaldu neurri kontu orretan. Dechepare’k, Oihenarte’k eta Adema-Zaldubi’k egin dituztenak irakurri ezker, gaiñerakoak ikusirik daudela esan diteke”.⁸¹

Neurtzeko bi bide adierazten ditu: “lelotarako edo kantatzeko egin diranena, ta esateko edo irakurtzeko egin diranena”.⁸² Kanturako egin dena irakurtzea aski astuna gertatzen da, “zurrunagoa” bere hitzetan: “Beaz ez diteke eskuarki alde batetara bestetara neurtu. Orregatik asperetzen naute ni: beti batean ari diralako, ta mintzoari ez dun zurruntasuna ta gogortasuna ematen diotelako. Kantatzeko onartzen ditut bai bertsoak, baño irakurtzeko... gutartean orañarte egin diran geienak ez beintzat”.⁸³ “Lectura y canto”, urte berean egindako artikuluan, gaztelaniatzko bertsoak duen azentu indartsuegiaren aurka mintzo da. Zenbat eta azentu gutxiago orduan eta bertso egokiagoa: “Los acentos obligados en el verso, que cuando más en número suenan más fuertes pero no mejor, de modo que los espíritus artísticos, al leerlos, procuran revelarlos y debilitarlos, haciendo al componer una cosa para destruirla al leer, me molestan tanto como la misma rima. El endecásilabo que no tenga más que un acento obligado, el de la sexta sílaba, es el que más me agrada,

(77) Bertsolarietaz buruz zuen jarrera, bere euskararen poesiari buruzko jarreran oinarritzen da. Baina batean baztergarri dena, beste hein batean onargarri irizten dio. Dударик ez bertsolarietaz kantatzeko den neurrian onartzen duela, baina ez erreziatzeko “Versos para cantados, los admitimos todavía” “Lectura y canto”, in *Euzkadi*, 12-II-1928. *Idazlan Guztiak III...* Etor/EJ, Donostia, 1991, 282-284 or.

(78) ORMAECHEA, N.: “Oraindañoko euskal...”, 127 or.

(79) *Ibid.*, 128 or.

(80) *Ibid.*, 128-129 or.

(81) *Ibid.*, 131 or.

(82) *Ibid.*, 129 or.

(83) *Ibid.*, 130 or.

porque da lugar a inflexiones de voz intermedias que son tan difíciles donde se atraviesa un acento fuerte”.⁸⁴ Eta aurreraxeago: “Ya no pude tolerar ni durante dos estrofas el martilleo de versos ruidosos como éstos: “A las armas, valientes astúres; / empuñadlas con nuevo vigor”.⁸⁵ Horregatik eta tonu horren antzera jotzen ditu Orixek kanturako egindako poesiak irakurtzerakoan.⁸⁶ Halere, bada aski egokia denik irakurtzeko. Hauen artean irakurterrezenak bertso-lerro berdinez egindakoak dira: “Beraz, irakurtzeko, bertso silaba berdindunak egokigoak dirala esan diteke: neurria egiñagoa dutekela”.⁸⁷

Zortziko txikia doinuaren arabera neurtzeko bost era desberdin aipatzen ditu eta oinak erabiliaz aplikazio zenbait egiten digu. Zenbait bertso adibidetzat hartuz, nola neur daitekeen esango digu, hortarako “daktiloak” (- vv) eta “espondeoak” (- -) erabiliaz: “(- -)-ren balioa edo irautea, alde-aldera, musikako bi negrarena” dela esanaz: “(- v v)ren balioa edo irautea, alde-aldera, negra bat eta bi kortxearena”.⁸⁸ Era desberdinak erabiltzen ditu neurkera horietan: erabat espondaikoak edota biak nahasian. Baina, beti ere musikaz diharduela: “Oraindik beste neurbideren bat asmatu al diteke, baño musikari gagozkiola. Onek adierazten digu, neurkera ori ez dala izketarena berarena: mintzaerak berak ez dakarrela. Izkuntzak dakarrenez, neurri bat besterik ez du zortziko onek; zazpi silaba seirekin, biez batean”.⁸⁹

Zortziko handian bertso ederrak egin badira ere, irakurtzekoan “an erren, or trinkin, emen oztopo dabilela iduri zait”.⁹⁰ Eta ondoren, bere betiko baieztapena jaurtikitzen du: “Izketak berak dakarrena bezalako mintzorik edo prosodiarik ez da. Beaz, neurtitzetan, izketari darraikiona edo izketaren ondoagokoa ta ederragoa, gerko-latiñen *logaedicos* bezala:⁹¹ *so-laskara* edo izketa-antzekoa. Kantarako berdin da nolanaikoa ere”.

Azkenik “berdin-bukatze”aren aurka mintzo da, lehen aipatutako ildo beretik: “tarteaz bear du bertsoak neurria, tarteaz; eta azken ori, tarte bat besterik ez da; askotan bertsoa zatitu bailiteke andik edo emen-

(84) ORMAECHEA, N.: “Lectura y...”, 282 or.

(85) Ibid.

(86) ORMAECHEA, N.: “Lectura y...”, 282 or.

(87) ORMAECHEA, N.: “Oraindañoko euskal...”, 145 or.

(88) Ibid., 143 or.

(89) Ibid., 162 or.

(90) Ibid., 164 or.

(91) Ibid., 164-165 or.

dik. Azkenean ez dago buruz malda jo bearrik”.⁹² Eta eginez gero, berriz, “lerroxka aldioro baño biz batean eratsuago; ta silaba berdina baño berdintsua errazago; ta bi silabetan baño batean errazago;”⁹³ ta silaba osoan baño azkeneko vocalean errazago”. “Berdin bukatze” horren abantaila posible eta zalantzarrien gain, desabantailak duda ezinezkoak dira.⁹⁴

Entzuleen artean zegoen gero beti lagun, bidelagun eta besalagun min izan zuen Lizardi. Bere adiskidantzak Lizardi hil zen arte iraun zuen.

A. M. Labaienek, literatur askotan eman ohi diren “poeta-bikote paregabeak”⁹⁵ aipatzen ditu: “Ta batik bat Orixe ta Lizardi”,⁹⁶ nahiz izakeraz eta poesia egiteko eraz hain desberdinak izan. Bien arteko harremana oso sakona izan zen poesia arloan.

Lizardi Orixeren poesien miresle azaltzen zaigu. Eta, eraberean, Orixe Lizardiren miresle suharra izan zen. “Orixek oso olerkari aundizat zeukan Lizardi, leku askotan adierazi digun bezala”,⁹⁷ esango digu Labaien jaunak.

Orixeren hitzetan, euskal poesia bere gailurrera iritsi da Lizardi-rekin, batik bat “Lau urte giroak”,⁹⁸ “Asaba zarren baratza”,⁹⁹ “Arras gorri” lanekin.¹⁰⁰ Bere ustez *Biotz begietan* liburuan lortu zuen maila, maila gailurra da.

Halere, Orixek aitortzen du Lizardik ezer gutxi zor diola poesia-gintzan: “Noiz edo noiz lagunartean entzun izan det, galdera bezela, nik zerbait lagundu ote nion, eta egia esan bearrean nago. Poesia gaiean ez ta batere. Bertso bat, lerro bat (ez koplak bat) ikutu nion liburu guzian, berak esan nai zuna polikixeago esateko asmoz, napar-esaera bat emanez, eta “RIEV”en iritzia eman zionak, ori egotzi zion, euskara ez litzalakoan... A

(92) Ibid., 166 or.

(93) Ibid., 166 or.

(94) “Lectura y canto” artikuluan zera dio: “¡Estética del oído!. La protesta debiera subir más arriba, contra la libertad de la idea, su atezamiento en el verso, en la rima, en la estrofa”, in *Idazlan guztiak*. III..., 283 or.

(95) LABAYEN, dar A.M., “Nikolas Ormaetxea (1888-1961)” in *ORIXE OMENALDI*, ..., 20 or.

(96) Ibid.

(97) Ibid., 15-24 or.

(98) ORMAECHEA, N.: “Posthuma. El día y la noche”, in *El día*, 1933-VII-22. *Idazlan guztiak*, III..., 390-393 or.

(99) ORMAECHEA, N.: “Lizardiren azken olerkiak”, in *Yakintza*, 6, 1933. *Idazlan guztiak* III, ..., 393-405 or.

(100) Ibid.

bai, Xabiertxo'ren eriotza deritzaion artan lau edo bost kopla kenduazi nizkion mugimentua beranduatzan ziotelako".¹⁰¹

Orixek, garai hartan egindako literatur kritika artikulu ugariak, klasikotasunean hezitako baten maisulanak dira. Garaiko autore eta lan ugari gertatzen dira haren luma zorrotzarentzat kritikagai. Artikulu horietan, argi eta garbi azaltzen da bere klasikozaletasuna eta erlijiozaletasuna. Gure autorearentzat, lan baten kalitatea begiratzekoan, ez da hainbat arreta jarri behar gramatikan baizik eta bere estetikan: "Desdichadamente, entre nosotros el instinto gramatical, al menos de Gramática barata, se ha anticipado al instinto estético".¹⁰² Eta estetika horrek sentikizuna eta hizkuntzaren arteko oreka eskatzen du: "La adecuación entre el sentimiento y la expresión".¹⁰³

Estetika horretan klasikoak dira bere ereduak: grekoak eta latinoak batik bat. Klasikoen eskola definitzerakoan, zera esango digu: "Es la escuela del dominio de la materia y de las facultades del escritor, administradas por una gran dosis de buen sentido. Es la escuela eterna".¹⁰⁴ Beste artikulu batean, Lauaxetarekin izan zuen eztabaidan, zera esango digu dela klasikotasuna: "Beren doaien iabe ta nagusi diranak dauzkat nik klasikotzat, naiz Homer'en gizaldiko naiz gaurko".¹⁰⁵

Orixeren ustetan, moderno izatea eta klasiko izatea gauza berdinarik dira. Zenbat eta klasikoago izan, orduan eta modernoago zeren: "Lo moderno duradero, lo que resiste una crítica seria, es como hemos indicado lo clásico".¹⁰⁶

Ez da aski klasiko izateko "irudimena ta biotza",¹⁰⁷ baizik haien "doaien nagusi"¹⁰⁸ izan behar da. Hau da: "Halako pakegiro edo *sophrosyne* deritzaiona biotzean eragiten duna. Ontan David nagusi, bestela sortaldear izanik ere; urrena, nik ezagunetan, Fr. Luis de Leon eta urrena... etortzeko dago".¹⁰⁹ "Saphokle ta Virgili" aipatzen ditu klasikotzat

(101) "Lizardi" artikulua *Olerti* aldizkarian, 1963 urtean publikatu zen. Bere *Idazlan guztiak. III.*, alean, 460 orrian irakur daitekeenez: "Lan hau 1961eko maiatzaren 28an, Tolosan Lizardiren omenez eratu zen jaian irakurritako hitzaldia da".

(102) ORMAECHEA, N.: "Nuestra crítica literaria", in *Idazlan guztiak III*, ..., 352 or.

(103) ORMAECHEA, N.: "Nuestros poetas. Suspiros del corazón", *ibid.*, 299 or.

(104) ORMAECHEA, N.: "Biotz begietan. Lo clásico y lo moderno", *ibid.*, 361 or.

(105) ORMAECHEA, N.: "Euskal eusko-olerkiak...", *ibid.*, 377 or.

(106) ORMAECHEA, N.: "Biotz begietan. Lo clásico y ..." *ibid.*, 361 or.

(107) ORMAECHEA, N.: "Euskal eusko-olerkiak. Tartean...", *ibid.*, 377 or.

(108) *Ibid.*

(109) *Ibid.*

eta lirikan lehen aipatutakoaz gain "Horacio": "Ori ta Saphokle ta Virgili ta eintsu batez Platon, ditut nik klasiko eder".¹¹⁰

Erlijiozaletasunari buruz ere, argiak dira bere iritziak. Homero, Mistral eta abarren giza poesia betierekoa eta erromantikoen sasi asperen (suspiros de falsete) artean badu bere lekua poesia erlijiosoak: "Hay una poesía eternamente divina que es la poesía religiosa. Es la más difícil, claro está, y de ahí tanta ñoñería y tanta insinceridad".¹¹¹ Virgilio bera ere poeta kristautzat hartzen du: "Nadie negará a Virgilio, el poeta cristiano de entre los paganos, como se le ha llamado, una ternura peculiar suya que no se halla en Homero ni en Teócrito".¹¹²

1930-1935 urteetan kokatu behar da bete-betean "Euskaltzaleak" mugimendua. Mugimendu honen bultzatzaile "Aitzol"ek, "Olerti Egunak" antolatu zituen 1930. urtetik aurrera. Urte hortako lehiaketan eta gerokoetan, olerkari ospetsu askok hartu zuen parte, horien artean Orixek ere bai. "Olerti Egunak" aurretik zenbait sari irabazi zuen, horien artean poesia sari bat: "1930eko abuztuan, Otxandion eta Euskaltzaleak antolatuta, "Arrese eta Beitia poesia".¹¹³ Baina "Olerti Egunak" sarie-tan ez zuen saririk eskuratu.

Garaian sortu ziren alde eta kontrako liskarrak alde batera utziaz, guztion ahotan eta gogoan zegoen euskaldunak lan handi eta unibertsal baten beharrean aurkitzen zirela bere adiurre nazionala sendotzeko, Mistral-ek egin zuenaren antzera. Nor zer eginkizun hartarako hautatua?

Ordurako Orixek itzulia zuen Mistralen *Mireio* (1930). Honen urteurrena zela eta Lauaxetak jarri omen zion mahain gainean. Asko gorai-patu zuten garaiko poeta eta kritikoeak: Luis Jauregik, Aita Estefaniak, Pierre Laffitek, Lauaxetak berak, Lizardik... Beraz, Orixek zuen ospeak, bere prestakuntzak, folkloreak ezagutzak eta hizkuntzaren domeinuak, hari begira jarri zituen garaiko pertsonaia nagusiak. Horra Aitzolek dioskuna: "El es quien ha de crear un género poético vasco, para nosotros el más transcendental que vigorice nuestra numen genuina, indígena,

(110) Ibid.

(111) ORMAECHEA, N.: "Eusko-olerkiak. De Versailles al Baserri", ibid. 316 or.

(112) ORMAETXEA, N.: "La imitación en Jauregui. Respondiendo", ibid., 304 or. Ezaguna da. Bestalde, Lauaxetarekin zuen harremana eta bien artean poesiari buruz eta klasikotasunari buruz zuten iritzi desberdina Orixek eta Lauaxetaren arteko eztabaida ederki gauzatu aurki dezake irakurleagoak. Ikus: Kortazar, J.: *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*. Magisterio, Derio, Bilbao, 1986, 28-40 or.

(113) IZTUETA, P.: *Orixek eta bere...*, 1.074 or.

perfilando los sentimientos humanitarios universalistas dentro del detalle íntimo de nuestra vida peculiar”.¹¹⁴

Guzti horrek bultzarazi zuen Orixe bere jaioterrian biltzera *Euskaldunak* poema idazteko. 1935. urtean egina zeukan lana nahiz askoz ge-roago argitaratu zen. Egonaldi hartan bertan idatzi zuen *Barne muiñetan* poesi liburua ere.

Beraz, guri dagokigunez, honako berezitasunak nabarmen daitezke: “Euskaltzaleak” eta Aitzol buru zela eraginako mugimendua poesia lehiaketak barne; “Euskaltzaleak”en eta garaiko kritiko gehiengoaren iritzia Orixe zuen kapazitateaz gomendatu nahi zitzaion gisako lan garrantzitsu eta erraldoi bat egiteko; Lizardirekin zuen adiskidantza, zeinak, fruitu ezinobeak ekarri baitzituen poesiarentzat. Eta, azkenik, Orixe hartutako erabakia bere jaioterrian ezkutatzeko *Euskaldunak* poema idaztera.

Garai hartan “greko latinoen” goratasuna ematen da. Literatur ika-siaren sustrai eta oinarriak latinean eta grekoan daude. Horien ereduak jarraitzea du egokien euskarak bere prestigioa eskuratzeko, mendebaleko hizkuntza kultoek egiten duten bezala. Ildo hortatik doa Orixeren iritzia ere eta “klasikotasun” honen oreka aldaezina izango da Orixeren helburua.

Garai hartan bertan, aurreko urteetan mesprexatu zen bertsoaritzaren estimu eta prestigioa ematen da.¹¹⁵ Horren lekuko dira Lekuonaren lanak.¹¹⁶ Ildo hortatik doa Lauaxetaren aho literaturaren zaletasuna, Aitzol bera, Makazaga, Mendiburu...

Bertsolaritzak hartzen duen prestigio berri hau, “testuinguru berri batean” ulertu behar da, errazkeriatik urrun, arlotekeriarik gabekoa, bertsolaritzaren teknika, posibilitateak, poesia landu eta kultoarenarekin erlazionaturik, nolerebait “herri kultura eta elite kultura” bateratuaz.

Orixeren sorkuntza poetikoari gagozkiolarik, estrofaren nolakotasuna begiratuaz, ildo tradizioaletik bideratzen da gehiengo handi batean, ildo berritzailea askoz urriagoa delarik. Garaian egindako poesia solte gehienak, molde nagusian eginda daude, besteren batzuk molde txikian eta bat bakarra (Aizkorri ta Itxasoa), berritzaile esan daitekeen bidetik.

(114) ARIZTIMUÑO, J., “Aitzol”: “El cantor de la vida vasca”, in *Idazlan guztiak-Obras completas*, 5, Erein, Donostia, 1987, 49 or.

(115) AZURMENDI, J.: “Orixeren inguruko garai-giroaz”, in *Jakin*, 39, 1986, 133 or.

(116) Lekuonak 1918. urtean idatzi zuen “Metrica Vasca”, eta 1930. urtean “La poesía popular vasca”. Azurmendik lan honi “maisuzko obra paregabea” deitzen dio. *ibid.* 134 or.

Baina argi ematen dira beraietan hizkuntza berri baten ezaugarriak, hizkuntza trinkoa, esanguratsua, elisioz eta labor beharrez egina; hein handi batean Aranaren ereduak betetzen ditu.¹¹⁷

Izendapen berezia zor dute garaiko bi obra nagusiek: *Barne muiñetan* eta *Euskaldunak*. Lehen aipatutako poesia bakanak aparte, hauek osatzen dute garaiko bere poesi lana.

Orixeren bi lan nagusi hauek, ildo tradizionalako bertso egituretan eginak ia osoki, garaiko ardatz nagusien eraginetan kokatu beharrekoak dira. *Barne muiñetan* Orixeren lan poetiko garaienetakoa, Azurmendiren lanean baieztatzen denez,¹¹⁸ autore honen trilogia mistikoaren barnean kokatzen da. Poesiak, oro har, eta autoreak berak hartzen duen maila berri baten testigantza Lauaxeta eta Lizardirekin batera.¹¹⁹ Liburu honetan nabari gertatzen da bere esaera gihartsua, ordura arteko bapatekotan sun errazaren alboan. Egitura arkitektonikoa erabiliaz, nabarmen daitezke bere esaldi trinkoa, "arras kontrolatua" eta bere-berea. Poesia liburu mistiko honetan, nabariak dira, besteak beste, Fr. Luis de Leongoaren eta San Juan Gurutzekoaren eraginak sinbologian eta baita irudien trataeran ere.¹²⁰

Estrofari gagozkiolarik, bertso egitura ezagunetan egina dago, ugariena "zortziko txikia" delarik "molde nagusia"rekin batera. Badago zati bat, gaur egun "molde berdin hautsia" izenez deitua (Izaki guzietan). Baita ere berezigarri dira ildo berritzailean egindako hamabi silabako bertso-lerroak, sei silabako bi hemistikio berdinetan banatuak. "Bertsolari" tipoko estrofa, Aranaren ereduak jarraituz eginda daude, salbuespenen bat edo beste ezik.

Euskaldunak poema sarritan "etnologia" gehiegiaz kritikatu izan da. Baina Orixek, lan erraldoi hau egiterakoan, garai historiko hartako behar bati eta euskaltasuna ulertzeko bideari jarraitu zion. Belaunaldi

(117) Horra hurrenez hurren, autorearen garaiko poesiak eta argitara emandako aldizkariak: "Maite", in *Euzkadi*, 1928; "Kirikiñori", in *Euzkadi*, 1, 31, 1930; "Angelus", 1930. urtean egina, in *Egan*, 3 1950. urtean argitaratua, . 13-14 or.; "Aizkorri ta itsasoa", in *Euskal Esnalea*, 20, 1930, 219-220; "Itzai zekena", in *E. Olerkiak*, 1-, 1930, 46-61 or.; "Arrese ta Beitia", in *Jainkozale*, 9, 1930, 295 or.; "Lizardi gurean", in *E. Olerkiak*, 4, 1933, 29-32 or.; "Beti lagun", in *E. Olerkiak*, 4, 1933, 25-28 or.; "Maite damu", in *E. Olerkiak*, 1933, 95-100 or.; "Gure zizak", in *E. Olerkiak*, 5, 1934, 35.

(118) AZURMENDI, J.: "Zer dugu Orixeren alde", *Jakin*, Arantzazu, 1977, 178-195 or.

(119) *Ibid.*, 179 or.

(120) MUJICA, L.M.: "Iruditeria eta baliabide literarioak Orixeren poesia lirikoetan", in *Orixek Mendeurrena* (1888-1988), IV., 263-341 or.

hartan nabaritzen eta irrikatzen zen “poema nazionala” delakoan, euskararen prestigioa zegoen jokoan, euskara “altxa behar zen munduko beste literatura handien parera”,¹²¹ “lehen eta oraingo Euskal Herriaren ispilu garbia”¹²² islatu behar zuen. Herrikoia behar zuen izan benetazko euskal poesiak Aitzolek iritzian. Herri baten bizitza eta izakera, nekazari zein itsasgizon, bere jai eta agerraldi, pertsonai herrikoi, siniskizun eta abarren kontaketa. Zein egokiagorik Orixe baino zeregin horretarako?:

“Y es que “Orixe” intuye la vida vasca. A través de la vista se la clavado en el corazón y ha invadido su imaginación en el ambiente rústico, campestre y típico, indígena, peculiar del alma euskeldun, que mora en estas escenas emotivas de la vida sencilla de nuestro tipo del prototipo de nuestra raza”.¹²³

Orixek garaiko giro horretan ildo errural eta etnografikotik jo zuen, agian zail, ia ezinbesteko zen beste erara giro hartan honelako lan bat planteiatzea, nahiz beste lekutan, Errusian adibidez Bunin-ek “La aldea” idazterakoan 1924 urtean, edota Ladislao Reymond-ek polonieraz “Los campesinos”, tratamendu zabalagoa eman zioten gaiari alde sikologiko, naturistiko eta sinbologia aldetik.

Poeman, etengabe erabiltzen ditu bertsolariek ohi dituzten lizentziak, *Barne muiñetan*-en gertatzen ez den bezala. Kanturako egindako poema izanik, herrikoia eta euskalduna izatea nahi du, bertsolarien gisan egina, edozeinek ulertzeko eta kantatzeko gisakoa. Sarri erabiltzen du erritmo musikalean oinarritzen den balantza. Era horretan gure autoreak ematen dion erritmoa, sarritan, silaben berdintasuna baino areago, ahozko literatura zaharrenean eman ohi denaren antzekoa gertatzen da, gero agertuko denez laugarren kapituluari.

Orixeren garai honetako metrikari buruzko teoriak, aurreko ildolari jarraitzen dio oro har, nahiz Navarro Tomas jaunaren oharren ondorioz periodoaren azentu finkoen arloan zuzenketak onartu zituen, baina, oinarrian, periodoen nolakotasuna, lehengo ildotik finkatua geratzen da.

3.- Iparraldeko egonaldia

Orixek, beste euskaldun askok bezala, desterrurik gogorrena ezagutu zuen bere bizian zehar. Gerrako lehen bi urteak, gartzelan eta ihes

(121) AZURMENDI, J.: “Orixereng inguruko...”, 125 or.

(122) Ibid. 127.

(123) АПЗОЛ: “La genuina poesía vasca”, in *Euzkadi*, 6 de octubre 1930. *Idazlan guztiak*, 5..., 32 or.

ezkutuka ibili ondoren, 1938. urtean pasa zuen muga, errefuxiatuen artean, iparraldeko lurretan kokatuaz. Han ere, beste askoren moduan, batetik bestera ibili beharra egokitu zitzaion, "bereak eta bi" ikusiaz. Ezer berri gutxi dakigu garaian berari buruz. Halere, horra nola laburtzen duen Iztuetak:

"Orixe leku askotan egon zen bere erbestealdian, txori ipurtarin baten antzera: Hasieran Donibane Lohitzunen bi urte (1938-1940), gero Aaubion-en (Lourdes) hiru urte (1940-1943), eta segidan Air Sur-L'Adour-en 1943an. Eta hemendik Betharram-era joaten da, gero Bidarraira, eta, azkenik, berriro Donibane Lohitzunera itzultzen".¹²⁴

Ez zaigu bere egoitzaren berri gehiagorik ematen, salbo eta 1943-46 urteetan, Betharranen egin zituela irakasle gisan "espainieraren irakasle".¹²⁵

Aro hura aztertzen du Charriton jaunak eta esaten, garai hartan bazela iparraldean nolabaiteko euskal mugimendua. Horren argigarri dira garaiko aldizkariak: *Gure Herria*, *Euskalduna*, Paristik etortzen zitzaien *Euzko Deya*. 1939-1940 urteetan *Euzko Enda*. Bertan eman zuen argitara iparraldeko bere lehen artikulua, "Hacia una gramática vasca", 1939.ean eta ondoren "Las dos banderas de San Ignacio y la guerra de España".¹²⁶ Autore berak esango digu Orixek nola jarraitzen zuen 1941. urtean argitaratutako *Aintzina aldizkaria*. Frantziako gerla amaitu eta berehala Piarres Lafitte jaunak *Herria* sortu zuen, aurretik zendutako *Euskalduna*-ren orde. Berehala, 1947.ean Jose Migel Barandiaran jaunak argitaratu zuen *Gernika Eusko Jaurlaritza, Revue des Etudes Basques* izenekoa. Bertan lankide suhar izan zen Nikolas Ormaetxea. Charriton berak dioenez, "badirudi aldizkari berri eta arinago horren aldera lerratzen dela gure gizona".¹²⁷ Artikuluen artean egiten duen literatur aipamenik adierazgarriena "Errores de vascólogos nuestros"¹²⁸ delakoa da. Aipamen horretan, *a* organikoaren kenketa akastzat hartzea leporatzen dio Laffite jaunari eta esaten: "Eso le parece gascón, aún en verso. Gascones son, por lo visto, nuestros bertsolaris que usan ese procedimiento con más frecuencia que Lizardi y Monzón; y gascón debió ser

(124) IZTUETA, P.: "Quito'n arrebarekin...", 163 or.

(125) Ibid., 163 or. Hori berbera baieztatzen du P. Xharriton jaunak: "Ipar Euskal Herria Orixeren denboretan (1938-1950), in *Orixe Mendeurrena (1888-1988) IV...*, 113 or.

(126) Ibid., 114-115 or.

(127) Ibid., 115 or.

(128) ORMAETXEA, N.: "Errores de vascólogos nuestros" in *Gernika*, 1950-XI-X. *Idazlan guztiak*, III..., 863-969 or.

la Lamia que compuso la siguiente rima, pidiendo a la paisana que le devolviese su peine de oro, perdido: *Andre Garazi/ ekarzen ez baduzu nere orrazi (-a)/ galduko zaitut zu ta zure askazi (-a).*

Beste ohar garrantzitsu bat ikus dezakegu artikuluko horretan. Zaitegiren poesia batean agertzen den “enkabalgamendu” baten aurka mintzatu zen Lafitte jauna: “sar-gori” etenaz. Areago, Zaitegik “sar” “bakar” hitzarekin errimatzen baitu. Orixek klasikoen ereduak gogorarazten dizkio batik bat Fr.Luis Leongoak egiten duen “enkabalgamendu” bat: “miserable-mente” erabiliaz.

Hirugarren, honako estrofa hau zoragarritzat jotzen du, adberbioak usuario zaharraren gisan erabiliaz: “Nosotros usamos los adverbios a la antigua, como cuando se confundían con los adjetivos. En vez de zapuzki zaputz, como en vez de osoki oso y de goxoki goxo”: “*Ez begiratu zaputz/lillobi otzari: /oroigai eztiak utz / azken-urrenari*”.¹²⁹

Baina ez dugu aurkitzen bere sorkari poetikorik, hiruzpalau bertso ezik. Eta hauek ere, gutxi eta datarik gabe etorri zaizkigu eskura. Duela gutxi ezagutu ditugu “bertso-paperak” gisan eta “Bidarraiko” izengoitiz argitaratu zituen bere hiru bertso-sail. Pentsa daiteke eliz aurretan saltzeko egindako bertso gehiago ere tolestu zuela, nahiz ez zaizkigun gaur arte eskuratu. Hiru hauetatik “Merkatu Beltza” izenekoa, molde nagusitan egina dago, iparraldean ohikoa den bezala bi lerroz bat eginik, hau da, $10 + 8 = 18$ silabako bertso lerrotan, lerro guztiak errimatuak direlarik. Bertsoen buruan airea ere jartzen du: “Salamankara nindoalarik”. “Kontrabanda”, bestalde, “molde txikien” gisan egina, bi lerroak baturik, hau da, 13 silabako bost bertso-lerroz osatua, hirurak errimatuak. Airea: “Lagunak ari zaizkit kontseilu ematen”. Eta, azkenik “Idorreria”, zeinaren airea den: “Iragan besta biharamunean”.

Aipagarri da Orixek iparraldean bizi zenean, Zataraindarrekin izandako eskutitz harremana. Gutun horietan poesiari buruzko bere iritziak jaulkitzen ditu, euskal literaturarentzat “ars metrica” berri baten bideak urratuaz.¹³⁰ Aurreko ildoari jarraitzen dio, irakurtzeko bertsoaren “tesia”ri alegia. “Kantatzekoan or konpon”. “Mintzo-etena” edo “cesura” defendatzen du “bearrenik”. “Eten” honen garrantzia biziki azpimarratzen du, garai batean gehiagoren beharra uste bazuen ere: “Mintzo-etenez gañera beste zerbait bear genukela nengoan —iñola ere ez puntuketa itsusi soil— irakurtzeko beintzat. Gaur, guzia alde batera utzita,

(129) *Ibid.*, 868 or.

(130) Orixek gutun harremana izan zuen Zatarain aita-seeekin. Horietatik lau, 1944-VI-1, 1944-VI-2, 1944-VIII-11 eta 1944-VIII-28an idatziak eman zituen argitaratu *Euskarazaintza* aldizkariak, 1988an 5. zenbakian. Ikus “Orixe’ren irispede batzuk”, 42-49 or.

itz-etenan bakarrari nagokio, batez ere irakurtzeko moda gaiztoa gutartean sal baledi".¹³¹ Bertsoak, egiterakoan mintzoari jarraitu behar dio, ahal delarik punturik gabe, edota hauek jartzekotan ere, ahal den gutxi-ena. "Bego puntua bertsolarietzat, kanturako"¹³² esango digu. Eta "aurreraeago: " Musikaren zein dantzaren" bidez, ziurrenik, sartu den bertsoa irakurtzea "astakeria" da, euskarak "berekiko doiñua" galtzen baitu. Indar azentura jotzen da, hizkera arruntetik urrun. Eta guk "azentu biguñia baitugu".¹³³ Hau behar da izan gogoan. Elkar-hizketa gisako mintzoa egokia da neurkerarako. Horren arabera, silabaz "berdina-orde berdintsua aukeratu bear genukela nago etenetik etenera"¹³⁴ baieztatuko du. Guk iru gora-mintzor itz askotan ditugu eta phrasean azkeneko mintza-erorkera ezik (la cadencia final) iru silaba baño geiagorik ez dugu gora-mintzorrik gabe".¹³⁵ Gure belarri gaizki hezien ondorioa da puntua ere. Egitez gero, ez da gehieikeriarik egin behar, eta kendu ahal izanez gero, hobe kentzea, eliz-kantarik ederrenak bezala. Puntua jartzen dutenak, hori gogoan izango behar lukete.

Zortziko txikiari gagozkiolarik, bi lerroak batera idaztea egokia-gotzat jotzen du. Eta hamahiruna silaba derrigorrez izan ordez, "corchea-bidez luzatu diteke amabosteraño ere".¹³⁶ Zeren "ritmoa ondo artu ezker, etenak berdiñarazten ditu amairukoarekin amalauko ta amabosteko".¹³⁷ Zortziko txikia luza daiteke "corchea" bidez amabosteraño ere".¹³⁸ Zortziko handia neketsuagoa da.

Azken finean, betiko ildoetik egindako azalpenak dira, ezer asko aldatu gabe, gehitu eta ildo berdinean sendotu besterik egiten ez duelarik.¹³⁹

Garrantzi berezia izan zuen Orixek iparraldeko egonaldi hartan egindako misalaren itzulpenak. Denboraldi hartako lanik nagusiena, Iñaki Azpiazu eta Maritxu Barriolaren enkarguz egin zuena. "Itzulpenaren

(131) ORMAETXEA, N.: "Bertso kontuak", (Orixe'k Zatarain aitari(sic), Bétharram'dik 2-VI-44'an), 1988, 43 or.

(132) Ibid.

(133) ORMAETXEA, N.: "Bétharram'dik", 1944-VIII-28, 1988, 47 or.

(134) ORMAETXEA, N.: "Bertso kontuak", ..., 43 or.

(135) Ibid.

(136) Ibid.

(137) Ibid., 44 or.

(138) Ibid., 42 or.

(139) "Oraintxe laster 30 urte dira Altubek asiera ta bukaera azentuaz diona argitaratzen asi nintzala. Oraintxe 35 urte prosodia clasica'rekin euskal azentua azttertzen asi nintzala. Ordu ezker geitu bearrak arkitu ditut, aldatun bearrak gutxi", in ORMAETXEA, N. "Bétharram'dik", 1988, 49 or.

eskaintza egin ziotenean utzi zuen Orixek Betharrango irakasletza".¹⁴⁰ Lekuona jaunak "Orixeren liturgi olerkiak"¹⁴¹ artikuluan, "Gorazarreak eta sekuentziak" ditu aztergai. Gauzarik harrigarriena eta irakurlegoa haseran gehien harritzen duena da "Orixek ez dituela latinezko neurtitzok hitz lauz itzultzen, bertsotan baizik. Eta harrigarriago dena, latinaren silaba eta etenaldi berdinak erabiliz, latinezko doinu berberarekin euskarazko itzulpen hauek kanta daitezkeelarik".¹⁴²

Zenbaiten iritzian, hala nola Mitxelenak, maisulantzat hartu zuen haietako zenbait, "Lauda Sion, Salvatorem" adibidez, non harrigarri ematen baita azala eta mamiaren arteko oreka. Beste itzulpen batzuk ere gogorarazten dizkigu, maisu aparta baten aurrean gaudela baieztatuz. Orixe, aurretik "aproba egina zen beroriek itzultzen".¹⁴³ Hain zuzen, 1917-1919 urteetan neurtitz ugari eman zizkigun argitara.¹⁴⁴ Lekuonak berak aztergai ditu "Gorazarreak" eta "Sekuentziak", "Eliz kantak" alborra utzirik, zeren "bi hauek arakatuz gero, uste dugu gainerako eliz kantuei buruz ere esana legokeela, mezurik eta ezaugarririk aipagarriena. Izan ere, berauetan nabari da batik bat Orixeren gaitasuna eta maisutasuna neurtuzko itzulpen lanetan".¹⁴⁵ Ondoren dimetro ianbikoak ditu aztergai, "metricus hymnus" eta "rhythmicus hymnus" bereziaz, denak zortzi silabakoak eta autoreak, beti ere binaka errimatzen duelarik, nahiz latinak ez eduki zenbait kasutan. Ondoren "safiko eta adonikoak" aztertzen ditu, 5/6 silabako lau lerroz osatutako estrofak latinez nola euskaraz. Kasu honetan itzultzaileak ez die errimarik ezarri. Hirugarren "Asklepiade eta glikonioak" sei silabako bost lerroz eta zortzi silabako lerro batez osatuak; "puntuak, berriz" hasierakoak bi sartzen ditu lehenengo estrofan, baina gerora ez".¹⁴⁶ Laugarren "tetrametro trokaikoak", 8 eta 7 silabako sei lerroz osatuak pareak hoskide eginaz. Bostgarren "tripodio trokaikoa", pareak hoskide. Seigarren "strophae sequentiarum", zazpi silabako hiru eta hiruko estrofaz osatua, latinak ez bezalako puntuak jarriaz edota kenduz.

(140) IZTUETA, P.: "Quito'n...", 175 or.

(141) LEKUONA, J.M.: "Orixeren liturgi...", 369-389 or.

(142) Ibid., 372 or.

(143) Ibid., 373 or.

(144) Aztertzaileak berak aipatzen ditu garaian *Jesus Biotzaren Deya* aldizkarian argitaratu emandako saioak: "Sacris solemnibus", 2 (1917), 108 or.; "Memorare", 2 (1917), 137 or.; "Te dicimus proeconiis", 2 (1917), 154 or.; "Cor arca", 2 (1917); 185 or.; "Adoro Te devote", 2 (1917), 280-281 or.; "Verbum supernum", 2 (1917), 311-312 or.; eta "Ubi charitas", 3 (1919), 113-115 or, ibid., 373-374 or.

(145) Ibid., 376 or.

(146) Ibid., 379 or.

Zenbait desberdintasun ematen baldin bada ere, erriman batik bat, autoreak dioen arabera, "lortu ere lortu du Orixek itzulpen oso bikaina mamitzea. Benetako lan harrigarria".¹⁴⁷ "Latinezko esaldiak euskarazko esaldi jatorrean emateko Orixek duen grazia"¹⁴⁸ eta "erakutsi duen maisu-
sugoa"¹⁴⁹ azpimarratzen ditu kritikariak.

4.- Ameriketean

Orixeren Amerikako egonaldia, guztiz aberatsa gertatu zen euskarentzat, eta, gure arloan, poesiarentzat. Bost urte bete-beteak eta guztiz oparoak izan ziren. Iztuetak esango digunez han eman zuen "bere bizitzako epealdirik, agian, emankorrena".¹⁵⁰ Ailegatu bezain azkar jarraitu zion idazteari. Haserako artikulua *Gernika* aldizkarian argitara eman bazituen ere, gero ia guztiak *Euzko Gogoan* emango ditu. Bi aldizkari hauetan idatzitako artikulua, denetariakoak izan ziren: filosofikoak, literaturari buruzkoak, linguistikakoak, folkloeari buruzkoak, erlijiosoak.... Baina, batik bat, gai erlijiosoak da gehien lantzen duena: "Bere bizitzako epealdirik agian emankorrenean, Amerikako honetan alegia, gai erlijiosoak atera dizkigu zakutik: poesia mistikoak, salmutegia, San Agustin, mistikari buruzko saiakera, etab... Mistika ez zen gairik ez zuen ukitu nahi".¹⁵¹ Guztien artean nabarmentzen direnak hauetxek dira: *Quiton arrebarekin*,¹⁵² *Aitorkizunak*,¹⁵³ David-en *Salmutegia*.¹⁵⁴

Guri dagokigunez bere poesiak dira nabarmendu beharrekoak. Eta, batik bat, "tankera berrian" egindakoak. Hain zuzen, Orixeren poesiari

(147) *Ibid.*, 384 or.

(148) *Ibid.*, 388 or.

(149) *Ibid.*, 389 or.

(150) IZTUETA, P.: "Quito'n arrebarekin...", 189 or.

(151) *Ibid.*

(152) *Euzko Gogoan* aldizkarian argitara eman zuen, hamabi emanaldi desberdinetan banatuta: EG 1950 (11-12 zb.), 12-15; 1951 (3-4 zb.), 13-19; (5-6 zb.), 7-11; (7-8 zb.), 39-47; (9-10 zb.), 20-29; 1952 (1-2 zb.), 13-18; (5-6 zb.), 14-18; (7-8 zb.), 10-16; (11-12 zb.), 23-27; 1954 (1-2 zb.), 12-15; (3-4 zb.), 58-61; eta (5-8 zb.), 87-90. Ikus: IZTUETA, P.: *Quiton arrebarekin...*, 13-15 eta 383-384 or.

(153) Itzulpen liburu hau, lehen aldiz Zarautzen, 1957. urtean argitaratu izanik ere, 1955. urterako "antolatatu zun irarkolarako, ta 1956'garren Erregenerarako eman zun, bukatu-rik, argitara zezaten". Ikus ARANALDE, J.M.: "Orixen zana-
ren bizia", in *Orixen Omenaldi...*, 14 or. Baina liburu honen itzulpena Miramar-
ko egonaldian burutu zuen. Ikus IBINAGABEL-
TIA'tar Andima: "Orixen euskeratzalle", *ibid.*, 113 or.

(154) "Eta miramar'eko giro artantxe itzule zuen euskerara, puntuetan, David'en SALMOTEGI osoa, elizetan errex abestutzeko eran. Eskuarteran izan nuen lan bikain orren aldaki bat eta ez-titan irakurri ere nuen Guatemalan. Oraindik argitaratu gabe arkitzen da, beste lan askoren artean". "Orixen euskeratzalle", *ibid.*, 114 or.

buruzko teoria eta praktikan “hurbilketa” garrantzitsua ematen da, bai gaietan eta bai metrika arloan. Horren eredurik argiena da 1950. urtean argitaratutako “Baru mendian”. Poesia hau sarrera batekin inprentaratu zuen. Bertan ikus daitekeenez: “tankera berriko neurtitzok kantarako ez-baña mintzorako eginak” dira. Silabei ez zaio “oinbeste yara eman bear”. Lerroan dagon utsarte edo etenak egiten du neurtitza”. Orixek egindako poesia honen lerroek bina eten dituzte “naiz sei aldioro, naiz bost aldioro”. Sar daiteke bi etenen tartean “lau zatiko elea ere”. Musika-ekin ematen den gauza berbera eman daiteke hemen ere: “lau beltz, naiz iru beltz bi kakodunekin (kortxeekin), naiz bi beltz lau kakodunekin” (kortxeekin).¹⁵⁵

Berriro ere kanta neurtitzek irakurtzerakoan duten astuntasuna eta ezina azaltzen du: “Lerro berriago auek euskerari egoki dagozkio”. Orixek euskarak hiru silabako “ele” asko duela adieraziko du: “e-ka-ri, e-to-ri, i-ku-si etabar”. “Beraz lerro-etena, erderaz cesura, sei aldioro naiz bost aldioro, naiz laualdioro, beti seikoarekin naste, ta seikoz bukatzen dala”. Ondoren Orixek eredutzat hartu dituen greko-latinoen hitz-neurkera batzuk gogorarazten dizkigu: “Gerko-latinoek ba-zuten taiu ontako itz neurkera: 1) Askelepiad’ena (6/6) eta 2) Alkaiurena (5/6)”.

Lerro hauek bi eten dituztenez gero, hiru hemistikioz osatzen dira, baina ez litzaioke inola ere axola hemistikio bakoitza lerro bat bezala emanda ere: “Iruko ahapaldi ori bederatzitan emateko egon naiz, etenik gabe, J.S. Bach’enarekin egin nuna: oiek sei aldioro etena”.

Orixek, haseran “batere punturik gabe” egin baldin bazituen ere, “neretzat obeki daude” esango digu, baina “euskaldunen belarria ez dago ortara egiña”.¹⁵⁶ Beraz bere gogoaren kontra jarri zituen puntuak, honek “lotu egiten du gutxi edo asko: zaildu egiten du; nai ez duna esanerazten dio, edota zatarriren bat tartean sarrerazten”.¹⁵⁷

Beraz, gure autoreak oraindik ez ditu bere kontraesanak baztertzen eta amore ematen du euskaldunen belarria ez dagoelako hortara egina. Garaiko poesia gehienak molde hauetan oinarrituta daude: “Argi eta margo”,¹⁵⁸ “Pampa”etan izar”,¹⁵⁹ “Lur-ikara”,¹⁶⁰ “Itz eta mintzo”,¹⁶¹

(155) *Euzko Gogo*, 1950, 7-8, 1 or.; ORMAETXEA, N. ORIXE: *Euskaldunak poema eta olerki guztiak*, Añamendi, San Sebastián, 1972, 518-520 or.

(156) *Ibid.*

(157) *Ibid.*

(158) *Euzko Gogo*, (nº 9-10), 1950, 2-3 or., *ibid.*, 520-523 or.

(159) *Euzko Gogo*, (nº 11-12), 1950, 6 or., *ibid.*, 526 or.

(160) *Ibid.*, 7 or.; *ibid.*, 533-534 or.

(161) *Euzko Gogo*, (nº 1-2), 1951, 1 or., *ibid.*, 527-528 or.

“Azken afaria”,¹⁶² “Resurrexit”.¹⁶³ Guzti hauek, bi eten eta hiru hemistikiorekin, zeinak jarri daitezke hiru lerrotan, 3-6-9 bederatzigarren le-
 roak puntua dutelarik. Ez litzateke ezer berezirik gertatuko.

Baditu, eraberean, bi hemistikioko poesiak ere, bertso-lerro pareak
 puntua dutelarik. Hemistikiokak, hein handi batean, sei silabakoak dira:
 “Egan”,¹⁶⁴ “Erodesenean”,¹⁶⁵ “Miramar 1954”.¹⁶⁶ Edota bi eta hiru he-
 mistikio lerroak nahasian: “Boliviko zabaldian”.¹⁶⁷ Baita sei silabako le-
 roz osatutakorik ere: “J.S. Elizan”.¹⁶⁸

Baina aurki diezazkiokegu bestelakoak ere, hala nola “Berraondoko
 meza”,¹⁶⁹ bost eta zortzi silabako lerroz osatua, pareak errimarekin, edo-
 ta “Getsemani” ia osorik zortzi/zazpi silabetako lerroz, pareak hoskide.
 Tartean ikus daiteke hamar zortzi silabako estrofarik ere, pareak hoskide,
 edota kopla gisakoak “Ixiltasuna”¹⁷⁰ kasurako. Edota denatik, hala nola
 “Illondokoak”, non aurki daitezkeen sei silabako lerroak, zortzi silaba
 edota hamar-zortzikoak, beti ere errimarekin.

Dakigunez, *Euskaldunak* poema 1950. urtean argitaratu zen. Hu-
 rrengo urtean, 1951. hain zuzen, Orixek artikulu labur bat idatzi zuen:
 “Versos a la antigua” izenekoa.¹⁷¹ Artikulu hau oinarrizkoa gertatuko da
 bere poemako neurkera aztertzerakoan. Zoritxarrez, berak esango digu
 “uno me habla no del montón sino de montaña de erratas”.¹⁷² Berak, ez
 omen zuen izan aukerarik inprentako frogak ikusteko. Eta ohar gar-
 rantzitsu baten faltaz kexatzen zaigu: “Tengo la impresión de que en la
 copia faltaban muchas notas interesantes, y de una me consta que se ha
 suprimido y me perjudica grandemente. La nota diría poco más o menos
 así, traducido al español: “En este Canto (segundo) he adoptado una
 estrofa usada por nuestros improvisadores de hace algún tiempo, que
 consiste en sustituir musicalmente dos corcheas por una negra, la que da
 lugar a la diversidad del número de sílabas en una misma clase de estrofa.

(162) *Euzko Gogo*a, (nº 9-10), 1952, 1 or., ibid., 528-531 or.

(163) *Euzko Gogo*a, (nº 5-8), 1954, 77 or., ibid., 551-552 or.

(164) *Euzko Gogo*a, (nº 9-10), 1950, 3-4 or., ibid., 524-525 or.

(165) *Euzko Gogo*a, (nº 7-8), 1952, 2 or., ibid., 556-557 or.

(166) *Euzko Gogo*a, (nº 1-2), 1955, 2 or., ibid., 556-557 or.

(167) *Euzko Gogo*a, 1 (nº 3-4), 1951, 1 or., ibid., 531-532 or.

(168) *Euzko Gogo*a, (nº 5-6), 1950, 4 or., ibid., 513-516 or.

(169) *Euzko Gogo*a, (nº 3-4), 1950, 5-6 or., ibid., 552-553 or.

(170) *Euzko Gogo*a, (nº 11-12), 1954, 167 or., ibid., 561-565 or.

(171) “Versos a la antigua”, in *Gernika*, 16, (jul.set.), 41-44 or., 1951. ORMAETXEA,
 N. ORIXE: *Idazlan guztiak III...*, 431-432 or.

(172) ORMAETXEA, N. ORIXE: *Euskaldunak poema...*, 431 or.

En este caso, el verso de *siete-seis* sílabas con cesura en medio, la negra sustituible es la primera de cada hemistiquio, o sea, la de comienzo de verso y la de comienzo de segunda mitad de verso. De modo que la medida *siete-seis* pueda convertir en *ocho-siete*, ya en el mismo verso, ya en diversos de la misma estrofa”.¹⁷³

Azpimarragarri gertatzen da euskal azentuari buruz Altube jaunarekin aurreko urteetan izandako eztabaidaren jarraipenak. Orixek 1933. urtetik aurrera izan zuen Altuberekin azentuari buruzko desadostasunik. Desadostasun horiek mantentzen dira bere iparraldeko egonaldian ere, Zatarain jaunari egindako gutunetan argi dagoen bezala. Eztabaida honek berak jarraitu zuen Ameriketara ere Orixeren zenbait artikulutan ikus daitekeenez: “Ciencia y práctica de nuestro idioma. Leyendo Guernica”,¹⁷⁴ “Del acento vasco”,¹⁷⁵ “Altube jaunari”.¹⁷⁶

Eztabaida hau, oinarrian euskararen azentuari buruzko izakeraz da. Altuberen zenbait baieztapen errefusatzen ditu eta idatzitakoaren aurka, ez du onartzen desberdin daitekeenik “entonazio literarioa” eta “herri entonazioa”. Orixek uste du entonazio bat besterik ez dagoela eta, bestea, entonazio aldatua dela: “alterada”. Beretzat, Larrasquet jaunarentzat bezala, ez dago entonazio bat eta bera besterik: “herri entonazioa”. Eraberean, ez du uste “abialdiko azenturik”, “acento impulsivo” dagoenik, Altubek dioenaren aurka. Ez zuten halakorik sumatu Navarro Tomasen aparailuek eta, ezta Larrasquet jaunarenak ere: “los aparatos de Navarro Tomás en Guipúzcoa y los de Larrasquet no han denunciado este hecho”.¹⁷⁷

Eraberean ez du onartzen euskarari buruz “azentu intentsibo” (“Indar mintzorra”) erabatekoa, alboko silabari dagokiolarik. Horrek ez du esan nahi, silaba guztiak indardunak ez direnik. Ezta ere esanahi bereko direnik “indar azentua” (“azentu mintzorra”) eta “azentu tonikoa”, lehengoa, intentsitateari baitagokio eta, bigarrena, “azentu melodikoari”.

Gainerantzeko eztabaida hitzen azentuetara mugatzen da eta ez du bertsogintzan hainbesteko zerikusirik. Altubek uste du, “indar azentu eta azentuen arteko aldaketa gogoan izanik, “podatus” deiturikoari buruz bakarrik mintza daitekeela hiru silabetako hitzetan. Orixek, ordea, “scandicus” ere badela adierazten dio, hau da, badirela hitzak azentu zorrotza

(173) Ibid.

(174) ORMAETXEA, N. ORIXE: “Ciencia y práctica de nuestro idioma. Leyendo Guernica”, in *Idazlan guztiak III...*, 940-943 or.

(175) Ibid., 947-949 or.

(176) *Euzko Gogoia*, (nº 5-8), 1954. Ibid., 964-965 or.

(177) ORMAETXEA, N.: “El acento vasco”, in *Euskera*, 14, 1933, 263 or. Ibid., 798 or.

beste zorrotzaren gainean dutenak, eskaileran gora. Orixek, halere, nahiago du bertsoaren zailtasunaz mintzatu eta ez aritu eztabaida luze hauetan.

5.- Berriro Euskalerrian

Orixek, 1958. urtean, Euskaltzaindian sartzerakoan hitzaldi bat egin zuen: "Leitza'ko mintza-doiñua".¹⁷⁸ Hitzaldi hau bi zatitan bana dezakegu: lehenengoa, luzeena, "Leitzako mintzo-doiñuaz". Bigarrena, laburki, "bertsoetaz".

Hitzaldian esango digunez, Leitzakoa da berak "belarriz obekien"¹⁷⁹ hartzen duena: "Leitzan entzuten ditut garbienik, musikan doiñu-bitarte edo *intervalo*" esaten zaien oriek, eta gaiñera, esanaren azken silaba beteagoa ematen dutela Leitza'n nago, Euskalerrian bestetan baiño".¹⁸⁰ Zorionez, gure mintzoak bizirik irauten duela baieztatuko digu eta "beste alderdi askotatik begiratuta arrigarria baldin ba'da gure hizkuntza, doiñuarengatik arrigarriago esan ditekete".¹⁸¹ Erabilpen harri-garri hau, zail gertatzen da azterketarako "igekorra baita inguruko izkuntzena ez-bezela", gure mintzoak ez baitu "indarrezko azentu nabarmenik; gora-beerako mintzor leguna du, ta ortatik eldu da (dator) kantarekin oztopo itsusirik ez egitea".¹⁸²

Hiru azentu bereizten ditu: "bat ezerakoa edo ez-azentua (*negativo*) eta bi baierakoak (*positivos*). Bi hauetatik "griegoen *oxytonos* eta *barytonos*" hauetatik ateratzen dira gainerakoak: bizkarduna (^), magalduna (˘), elkarren gainakoa (˙), bi gainbehera (˝), hiru bizkar eginez (˝˝).¹⁸³ Hiru eta lau silabetako hitzak eta aditzen azentuak aldakorrak dira. Gogorra dezagun, bestalde, hitzen azentuak mintzakatearen arabera alda daitezkeela. Horren arabera, galdekizunak "dakar beregana azenturik garaiena. Aurretik jartzen bada, "gaiñerakoa moteldu egiten da". Beraz, tartean koma bat ezarri beharra dago, azentua berriro hasteko. Sintaxirik jatorrena "lenbizitik galdekizuna ipintzen duna" da.

Ondoren "bertsoetaz" mintzo zaigu laburki. Bere hitzetan "gaurko bertsoek" bi makar dituzte: "mintzatzeko, erderara eramaten gaitutela;

(178) ORMAETXEA, N.: "Leitza'ko Mintza-Doiñua", in *Euskera* 3, 1958, 29-36 or.

(179) *Ibid.*, 29 or.

(180) *Ibid.*

(181) *Ibid.*, 30 or.

(182) *Ibid.*

(183) *Ibid.*, 31 or.

ez kantatzeko. Bigarrena, etenak geiegi edo urbilegi edo berdiñegi emaiten ditugula”.¹⁸⁴ Euskarari dagokionez “sei silaba oro etena ongi dator”.¹⁸⁵ Horrela egindako bertsoa “ia prosan bezala irakurri” baiiateke. Eta luzean “doiñu berdin” inpresioa eman ez dezan “lau silabakoa ta bostekoa sarrerazi ditezke mugimendu berean, sei silabakoa nabarixeago dela”.¹⁸⁶

Gure autoreak, aspaldian poesiari idatzi ez bazuen ere, “Tankera berriko poesiak” delakoan esandakoa baieztatzen du berriro ere.

Ildo beretik idatzi zuen *Musika Ixila*¹⁸⁷ poesi liburuaren sarre-ra. Euskarak olerkirako duen gaitasuna handia da: “olerkirako oinbeste balio zezakenik ez nendun ametsik egin ere”.¹⁸⁸ Doain horiek aipatzera koan lehendabizi “itzean eta mintzoan, au da, adierazian eta adierazpidean” azpimarratuko digu. Eta akatsen tartean “aditz elebikoa”: ”orrek astuntzen digu izkera olerkirako”. Beraz, “ele-ixiltzea” “elipsia” egokitzak joko du zailtasun hau gailentzeko. Beste doaina “fonetikan”, “mihisoiñuak”, “xistu-izkiak” eta “itz-urrenean datza gure izkeraren indarra”.

Puntua eta azentu astuna kaltegarri ditu gaztelaniak. Gauza berbera esan daiteke euskal metrikari buruz. Greko-latinoek ere ez zuten punturik “baiña gureztat mintzo ederra zuten, tuntunari edo igikerari begira”.¹⁸⁹ Neurtitza nekagarri da belarri finarentzat “beti doiñu zurrunera, doiñu bakarrera erortzen baita”.¹⁹⁰

Hizketa askatua bezalako “mintza-iokorik” ez dago, “elkar-izketa bat galde-erantzuka”.¹⁹¹ Ez “begi-iritziz, belarri-iritziz” baino. Beraz, egokiena “izketa askatuan bezala” eta “lerro laburretan” idaztea da.

Sarrera honen osagarri gertatzen da “itzak nola neurtu”¹⁹² ataltxoa. Gaztelurekin ez zetorrela bat baieztatu ondoren, azken ondorioetara iristen da: “Niretzat euskeraz etena aski da neurtitzari beure ariurria emaiteko”.¹⁹³ Zeren “tuntunak etena du doairik bearrena”.¹⁹⁴ Neurriari bu-

(184) Ibid., 35 or.

(185) Ibid., 36 or.

(186) Ibid.

(187) GAZTELU: *Musika ixilla*, Auñamendi, Donostia, 1979, 9-49 or.

(188) Ibid., 12 or.

(189) Ibid., 16 or.

(190) Ibid., 20 or.

(191) Ibid.

(192) Ibid., 48 or.

(193) Ibid.

(194) Ibid.

ruz “*logaedikos* esan oi ziotena, batez ere Askepiadel’ena ederki dator-ki-gu, naiz bakarrik naiz Alkaiu’reinarekin nâste”.¹⁹⁵

Ildo beretik egina da da “La métrica del verso” delako satira.¹⁹⁶ Gaztelaniaz egindako “satira” honetan laburbiltzen da hein batean poesiekiko bere iritzia. “Belarria”ri jarraitu behar zaio ez “begia”ri. Ez dago, beraz, lerro laburretan egin beharrik: “¿A qué vienen las líneas, más largas o breveciellas?”¹⁹⁷ Aski baita etena: “no hay verso sin cesura”.¹⁹⁸

Orixek teorian, etengabe, aldarrikatzen duen berrikuntza hau ez da bere bizitzaren azkenera arte ematen. 1955. urtean “Miramar 1954” poesia argitara eman zuenetik, ez dakusgu bere poesia berririk 1961. urtera arte, bera hil zen urtera arte, hain zuzen. Urte hartan argitara emandako poesiak, ia denak ildo berriatik eginak izanik ere, aurki dezakegu errimaz egindako poesiarik ere, halanola “Arkaitzaren gaiñean, 1961”, “Beti dantza, 1961” eta “Lau urtaroak, 1961”.

“Nere eun oberenak” delakoetan (bederatzi bakarrik dira), iristen da azken sintesia erabatekora. Prosa gisan eginak daude, bizi guztian defendatutako jarreraren ondorio guztietara iritsiaz. Hainbestetan aldarrikatutako eten tarteko hexasilaboa erabiltzen du, bostekoarekin nahaste eta noizbehinka laukoa tartekatuz. Berak esaten duen bezala, azkenik, estrofismoari agur egin eta prosa gisan idazteari ekin zion, eten arteko mintzatearen erritmoan oinarriturik. Horrela eginak daude “Nere eun oberenak” deitutako bederatzi poesiak: “Egona, beta, beti pakea”, “Bukaera, betiraundea”: “Aurrenean”, “Asieran”, “Arkaitzaren gaiñean”, “Jainkoa, beregan”, “Betidanik eta betiko”, “Baru mendian, B”, “Maitagarri”.¹⁹⁹

(195) Gazteluk ez du uste “Orixek besterik esan arren” “iritzitik ain urrun” zebilenik. “Egia da, bai, berak diñona; ezta izkerarik ez neurtitzik etenik gabe. Baña, nere ustez, gauza bat da etena, eta besten batetik besterañoko tartea. Eta tarte ori nola neurtu? Or dago, ain zuzen, arazo onen giltza ta untzea”. *Ibid.* 48 orriko oharra.

(196) Gazteluren bilduma 1956. urtea azaltzen baldin bada ere, Orixek hurbiletik ezagutu zutenak, nahiago dute poesia honen data 1959. urtean ezartzea.

(197) ORMAETXEA, N. ORIXE: *Euskaldunak poema...*, 429 or.

(198) *Ibid.*

(199) ORIXE: “Nere eun oberenak”, in *Eusko-Ikaskuntza. Sociedad de Estudios Vascos. Hizkuntza eta literatura*, 5, 1984, 134-145 or. (A. Onaindiak aldizkari horretan argitaratu zuen 1983 urtetik aurrera lehen *Oleri* izeneko aldizkaria). “Baru mendietan A” izendatzen digu argitara emana dagoela adieraziaz. Gogora dezagun “Tankera berriko poesia” delakoak ere izen berdina duela. Baina ez digu beste azalpenik egiten. *Ikus Idazlan guztiak I...*, 586-603 or.

Axularren jokamolde elokutiboaren inguruan

PATXI SALABERRI MUÑOA

Beste idazle klasiko askok ez bezala, Axularrek euskal literaturaren historian ezezik, gaurko kulturgunetan ere bere tokia lortu du, *Gero* liburua maiz asko delarik ikerketa desberdinetarako aitzakia: etnografiaz iharduteko, erlijioaz aritzeko, antropologiaz mintzatzeko, etab.

Guztiarekin ere, ez dirudi arrakasta horren lehen zioa liburua-
ren muina bera izan denik. Zinezko arrazoia, zalantzarik gabe, hizkuntzaren aberastasunean¹ eta antzeman zaion trataera gramatika-
lean bilatu behar da lehendabizi, obraren funtsezko balioa horretan oinarritu izan baita nagusiki. Are gehiago, literatur ikuspuntua bera ere hizkuntzaren balorapen horren menpe agertu izan da.

Oro har, esan liteke, kategoria lexiko-sintaktikoetatik at, deus gutxi aprobeixatu dela harenetik, nahiz eta esparru horiek gainditzeko saioren ere egin izan den. Horietako bat baino ez litzateke hasi berriak ziren *Gero*-ren inguruko ikerketa erretoriko-estilistikoetan gertatutakoa; Urdazubikoak Luis de Granadarekin zuen dependentzia demostratuago edo geratu zenean —Villasanteren obra dibulgatzailearen ondotik, hain zuzen (1972)—, eta dinamika psiko-soziologiko ez argiegi batzuegatik nonbait, etenketak bezalako fenomeno bat gertatu izan zen azterlanetan. Handik aurrera ikerketak kualitatiboki Axularren itzulpen eta hizkera arlora mu-

---

(1) Aberastasun kualitatiboaz gain, ez da gutxiestekoa seiehun orrialdetan barrena agertzen den aberastasun kuantitatiboa bera ere.

gatu ziren, originaltasun erretorikoaren eremu irristakorrek baino biziki ziurrago diren horietara, ezbairik gabe.

Alabaina, Axularren obra "erretorikoak" dituen osagai originalak —originalenak, bederen—, inon egotekotan, esparru horietan aurkitzen dira, Erretorika Klasikoak elokutibo bezala definitzen zuen hartan batik bat. Bertan, beste hizkuntzetako eredu edota iturriak nabarmenak diren arren, euskararen barne-baliabide propioen erabilpen bikaina erakusten duen arloa eta euskal prosaren historian lehendabiziko hikuntz egokitzapenerako ahalegin estilistiko interesgarria izatera iritsiko zena aurkitzen da. Ondo asmatu zuen Lafittek honako hau baieztu zuenean: "*Axular s'inspire d'ailleurs très librement de ses sources et son oeuvre reste personnelle par la composition, le mouvement et le style*" (Lafitte 1943, 39; kurtsibak gureak dira).

Bihoaz, bada, ondoko lerroak Axularren planteamendu erretorikoaren hari elokutibo nagusiak finkatzera. Lehendabizi, baina, eta hipotesi gisa bada ere, aurrera ditzagun jokamolde elokutibo horren atzean bide dauden faktore eragingarriak. Izan ere, edozein eskema elokutibok baditu, berez, modu batekoa zein bestekoa izateko arrazoi zehatzak eta, aldi berean, "baldintza" gisakoak edo direnak ere. Horiek guztiak testuaren moldaketa formala eta konkretua ematen laguntzen dute. Hortik, beraz, "bideratzaile" kalifikatiboa.

1.- GERO-ren elokuzio-bideratzaileak

"Es probable que la mayoría de los escritores medievales a través de Europa continuara la práctica clásica de escribir sus obras literarias para ser leídas en voz alta [...] Esto ayuda a determinar el estilo siempre retórico así como la índole de la trama y la caracterización"
(Ong 1987, 153)

Gero liburuan, aszetikako lana den heinean, garbi bereiztu beharko lirerateke berezko diruditen bideratzaileak, batetik, eta "pragma"-tikoak edo direnak, bestetik. Horrela, edozein predikarik berbaldia ederragotzeko izan ohi zituen asmo arruntez gainera, Axularren prosaren alderdi elokutiboak badu bat, berezko deitu duguna, aszetikaz diharduelako ezinbestean isladatu behar dena eta, neurri handi batean, testuaren bideratzaile bihurtuko dena:

irakurlearen baita hunkitzeko premia. Bestalde, testuaren eraketak berak erakusten duenez, eta, neurri handi batean, ohiko predikarien "ofizio"-aren ondorioz, bada Axularren elokuzioan ahozko-tasunaren fenomenoarekin hertsiki lotua dagoen bigarren bideratzaile berezi bat ere, ahaztu gabe, jakina, hizkuntzari berari zor bide dakiokena. Horietaz mintzatuko gara ondoren.

1.1.- Hunkigarritasun premia

Kontzeptua adierazteko hitz egokiago baten faltan, aszetikako testuei dagokienez, "hunkigarritasuna" irakurleen barnean eta afektuetan eragiteko premiarekin loturik legoke.

Ohiko *docere* eta *deleitare* izenekoak preziatzen ziren sermoien eginkizun baziren ere, *movere* izango zen benetan predikariak bilatu behar zuen xedea, entzule-irakurleen "konbertsioa" ahalbidetuko zuen "mugimendua" azken finean. Jakina, predikue-tako helburu hori —eta urrun-hurbiltasunak ahaztu gabe— areagoturik azaldu behar zen bereziki aszetikaz ziharduen liburu batean.

Ezaguna denez, helburuok erdiesteko erretorika eklesiastikoak oso modu zehatzean zituen garatuak hainbat baliabide. Horiek guztiek, zer esanik ez dago, izaera zenbaitetan bortitza, zenbaitetan leunagoa, baina betiere "hunkigarria" eransten zioten testuari.

Formalki ere elementu nabarmenak dira eta garapen modu bereziak ekartzen dizioten obrari. Izan ere, argumentazioaren garapenean amplifikazioari eskaintzen zaion funtzioa areagotuta geratzen da hunkipenaren atal honetan hartzen duen egiteko berriarekin. Granadako Luisek zioen bezala, "*es propio de la amplificación, no solo convencer al entendimiento para que crea ser la cosa máxima en su género, sino inducir también á la voluntad al amor, ó al odio, ó á otro cualquier afecto*" (*Retórica*, 530a; kurtsibak gureak dira).

Baina, afektuetan hunkitzeko ohiko bidea amplifikazioarena den arren, bada besterik ere. Hain zuzen ere, erretorika klasikoan figura edo irudi bezala agertzen ziren horien artean gomendatuenak honako hauek ohi ziren: errepikapenak, jarraiangoa galderak, harridura perpausak, apostrofeak, hiperboleak, etab.

Ildo horretatik, zalantzarik gabe esan liteke Axularren liburuak faktore honi zor diola elementu "dramatiko"-aren lantzea, eta

ez bakarrik testuari hainbat pasartetan isurtzen zaion hunkigarritasunagatik, baita testuaren balizko predikazio baten "antzezen"-ak inposatuko lukeen mimetismoagatik ere. Are gehiago, egituraketa dialogikoak berak obraren barne-indarrak erakutsiko lituzke nabarmenkiro, irakurle-entzuleak tentsioan mantendu nahi dituen antzerki-formula bat iragarritz.

1.2.- Prosaren barne-eskakizunak

Ezaguna da edozein hizkuntzatako literatur prosaren ereduaren eraketak dituen zailtasunak bertso edo neurtitzaren inguruko munduak dituenak baino biziki handiagoak direla. Azken honen ohiko egitura neurtuak (gehiago-gutxiago neurtuak, esan nahi baita) eskatzen dituen erritmoa eta musikaltasuna, esaterako, elementu erraztaile dira literatur hizkuntza sortzerakoan. Prosak, aldiz, antzeko ezaugarriak (oreka, erritmoa, etab.) behar dituen arren, ezaugarri horien tratamenduan bertsoaren eremutik aldendu beharra du, harekin konfunditua izateko arriskurik gerta ez dadin.

Erretorika klasikoa ohartua zen horretaz eta bideak ere jarriak zituen prosaren hizkuntza, neurtu gabea izanik ere, erritmikoa suerta zedin. Eta gogoratu beharrik ez dago, erritmoaren oinarriko osagaia elementu errepikakorra da beti, testuaren azpian etengabe "jotzen" duena baina garbiegi antzeman ezinezko bihurtzen den errepikapena.

Hori lortzeko erretorika klasikoak aurrikusi zituen baliabideak, beraz, elementu errepikakorretan oinarritu ziren nagusiki. Geroago Axularrek egingo zuen bezala, azken finean.

Nabarmena da hori guztia Gero-n lexikoaren erabileran (sinonimia eta hitz multzoak, askotan neurri beretsukoak), perpausen egituraketan (paralelismoaren nagusitasuna), baliabide homofonikoetan eta, pentsamenduaren eremuari dagokionez, joera argumentatzaile errepikakorrean bertan (*commoratio* delakoa izango da Axularren ezaugarri anplifikatzaile gogokoenetariko bat).

1.3.- Ahozkotasuna

Esan izan da guri dagokigun garai honetan, eta modu berezian inguruko hizkuntzek ezagutu zuten Erdi Aro-Errenazimenduan, ahozkotasunak ia literatur jenero guztietan izan duela eragina (cfr. Deyermond 1988).

Baina ez hori bakarrik; ezaguna baino ezagunagoa da planteamendu erretorikoak hasiera-hasieratik zor diola ahozkotasuna-

ri bere oinarrien konfigurazioa, ahozkotasunean hartzen baitute nortasuna eredu erretoriko klasikoek eta ondokoek. Ildo beretik, idatzizko eta inprimatutako testuek ere zor hori agertuko dute, behinik behin erretorika abiapuntu duten artean. Izan ere, idazkerak ezin bide du ahozkotasunaren eragina —handiagoa batzuetan, apalagoa bestetan— saihestu.²

Gurean ere ahozkotasunaren eraginak ildo horretatik abiatu izan direla baieztatu daiteke. Gogoratu baino ez kantatzeko idatzi zuen Etxepareren liburua edota, Axularrengandik edonondik ere hurbilago, Etxeberri Ziburukoaren obraren ahozko izaera.

Beste maila batean bada ere, "ahozkotasun" delako horrek prosaz ezagutzen dugun lehen lan "erretoriko" originalean³ izan duen eragina Ongen hipotesiarekin has liteke esplikatzeko:

"Rhetorike, o retórica, significaba básicamente el discurso público o la oratoria que, aun en las culturas tipográficas y con escritura, durante siglos siguió siendo irreflexivamente, en la mayoría de los casos, el paradigma de todo discurso, incluso el de la escritura [...] Así pues, desde el principio la escritura no redujo la oralidad sino que la intensificó, posibilitando la organización de los «principios» o componentes de la oratoria en un «arte» científico, un cuerpo de explicación ordenado en forma consecutiva que mostraba cómo y por qué la oratoria lograba y podía ser dirigida a obtener sus diversos efectos específicos" (Ong 1987, 19; letra etzanak gureak dira)

Euskal gizartean etenik gabeko eragina izan duen ahozkotasunaren kontzeptu zabal horrek, dena den, baditu bi alderdi Geron beste hainbat faktorek baino zuzenago eragingo dutenak. Alde batetik, Axularren prosaren izaera alde guztietatik predikagarria genuke eta, bestetik, komunikazio-sistemaren hariaren beste muturrean dagoen mezu-hartzailea. Azken honen irakurketa moduak ezagutzeak prosaren eraketa biziki marka badezake ere, mezu-

(2) "[...] en todos los maravillosos mundos que descubre la escritura, todavía les es inherente y en ellos vive la palabra hablada. Todos los textos escritos tienen que estar relacionados de alguna manera, directa o indirectamente, con el mundo del sonido, el ambiente natural del lenguaje, para transmitir sus significados" (Ong 1987, 17).

(3) Bestelakorik adierazten ez den bitartean, "originala" esatean ez itzulia eta egileak erretorikoki "asmatur" eta antolatua dela adierazi nahi da, ez besterik.

igorlearen predikatze-azturak erabateko konfigurazioa emango lioke prosari.

1.3.1.- Predikagarritasuna

Gero-ren egituraketaz mintzatzean adierazia dugu Axularren obran etengabe agertzen dela "predikagarritasuna" ezaugarri bezala, batikbat gaiaren garapenean, argumentazioa eratzeko orduan eta argumentuak emateko jerarkizazioan. Jakina, ez dira horiek predikagarritasunaren adierazle bakarrak, baina, edonola ere, bai orain arte ongien erakutsi dutenak Axularrek nolako eredu-a zeukan obra taxutzean.

Predikagarritasunaren kontzeptua, dena den, areagoturik azalduko da atal elokutiboari begirada bat ematean, bertan aurkituko baitira *pronuntiatio* delakoaren bidez ebaki zitezkeen elementu garrantzitsu gehienak. Izan ere, Burkek oroitarazten duen bezala,

"Los frailes se inspiraban en la cultura oral de su tiempo. Predicaban en estilo coloquial haciendo uso de juegos de palabras, rimas y aliteraciones, gritando y gesticulando, utilizando los cuentos populares para ilustrar su mensaje o componiendo canciones para que las cantasen sus feligreses" (Burke 1991, 120).

Idazle bihurtu predikariek ere sermoien prestakuntzan eta predikazio unean berean hartutako esperientziak erabat markaturik utz zezakeen (uzten zuen!) idatzitakoa. Eta Axularren kasuan ere predikari-esperientziak "markaturik" utzi zuen liburuan isuritako prosa; idatzi izan ohi zituzten sermoi guztiak bezalatsu, beraz. Hori bera baino ez litzateke behiala Altunak aitorturikoa:

"[...] la docencia ejercida durante más de quince años, la práctica semanal de la predicación y los llamados «ejercicios de tonos» y lecturas públicas a lo largo de la formación religiosa, factores todos ellos que crean [...] un hábito de elocución y pronunciación [izango lirateke]" (Altuna 1979, 146).

Honekin, esan beharrik ez dago, erretorika klasikoak oro har eta erretorika sakratuak bereziki erakusten zuten atalik "entzungarriena" baino ez da azaldu nahi, ahozkotasunarekin hautsi ezinezko lotura duena hain zuzen. Besteak beste, bada, predikagarritasunak elementu dekoratibo fonetiko-eritmikoak eransten zizkion kontaktzen zen hari.

Baldin jeneralizatzea zilegi balitzaigu, zalantzarik gabe esango genuke honako honen antzekoa litzatekeela Axular bezalako predikarien planteamendua:

"los predicadores barrocos ponían especial atención en usar las figuras de mayor eficacia para facilitar la transmisión del mensaje, o sea, las que más integran al oyente, haciéndole partícipe activo del proceso de comunicación, como son, por ejemplo, *la apóstrofe* [...]; *la communicatio vel colloquium* [...]; *la addubitatio* y otras admiraciones en estilo directo o exclamaciones; la prosopopeya etc. O sea, que la oralidad desempeña aquí un papel muy importante" (Cerdan 1988, 65).

1.3.2.- Irakurketa moduak

Irakurketa modua deituko duguna izango da *elocutio* dela-koaren ezaugarriak marka zitzakeen —eta markatu ohi zituen— azken faktorea, izan ere, Ongek oroitarazten duen bezala, "«*leer*» un texto quiere decir convertirlo en sonidos, en voz alta o en la imaginación, sílaba por sílaba en la lectura lenta o a grandes rasgos en la rápida, acostumbrada en las culturas altamente tecnológicas" (Ong 1987, 17)

Oro har, Axularren garaiari dagokion heinean, honako irakurketa modu ezberdinak azpimarratu nahi genituzke, denbora-rekin ohiko bihurtu den irakurketa isilaz gainera: batetik, apaiz eta erlijio-gizonek zegitena —horrela baitzuten aginduta—, testua ahoskatuz alegia; bestetik, jende arruntaren irakurketa motak edo, agian hobe eta zehatzago, testura iristeko moduak.

Azken hauen artean ere, jakina, irakurleriaren edo mezu-har-tzaileen "irakurketa era" ezberdinak bereiz litezke, betiere irakurleen gaitasunarekin lotuta zihoazenak eta autoreek, hala nahi izanez gero, kontutan har zitzaketanak.

Lehendabizi, bada, nolabaiteko planteamendu komunitario-kolektiboa eskatzen zuen irakurketa mota hedatua⁴ genuke, jen-

(4) Irakurketa mota honen maiztasuna nolakoa zen jakiteko arazo latzak dau-den arren, bat egingo genuke Salomonek idazten zuenarekin: "por lo que hace a la *lectura colectiva*, creo yo, en efecto, que *se practicó mucho más de lo que parece*" (Salomon eta Chevalier 1983, 81; kurtsibak gureak dira). Erabatekoagoak dira Margit Frenk-en hitzak: "Todavía en el siglo XVII la lectura solía identificarse con la audición" (Frenk 1982, 110).

daurrean partaideren batek ozenki burutzen zuena eta nolabaiteko gizarte-funtzioak betetzera ere iristen zena;⁵ eta, bigarrenik, irakurle arruntaren irakurketa modua, indibiduala izan arren, ahoskatuz eta hitzak ebakiz edota ozenki egiten zena.

Ildo honetatik, eta bestela planteatuz bada ere, García de Enterría (1993) ere hiru multzo "tipo" nagusi —bakoitzari zegokion irakurketa moduarekin— bereizten ditu irakurleen artean:

"[...] había un grupo que era capaz de leer desde el libro más refinado al pliego más humilde [...] es decir, lectores que tenían capacidad para transitar cómodamente de un extremo al otro del abanico de lecturas que se les ofrecía. Otro grupo, más numeroso, no sería capaz más que de leer un tipo menor de lecturas, aquellas que afectaban de una manera más directa a sus intereses y preocupaciones, a su sensibilidad y a su mentalidad. Otro grupo aún tendría que recurrir al apoyo de la lectura colectiva [...]" (García de Enterría 1993, 126).

Lehen eta bigarren multzokoen gaitasunak irakurketa isilera eramán zitzakeen arren —ez ezinbestean, jakina, eta, edonola ere, nekez bigarren multzokoen artean—, beti zeukaten irakurketa ozenaren aukera, erritmoaz eta maila fonetikoaz ohartzeko irakurketa isilak baino parada gehiago eskaintzen zuena alegia. Bigarren multzokoen ezaugarria ohi da, dena den, ezpainen bidezko irakurketa, irakurketa ahoskatua hain zuzen, trebetasun ezak errazen eta gogokoen bihurtzen baitzuen era hori. Chartier-ek gogorazten duen bezala,

"Para [...] aquellos que proceden de medios que acceden con lentitud al dominio de la lectura y para quienes el libro sigue siendo un objeto inusitado, extraño, raramente utilizado, la antigua manera de obrar continúa siendo, sin duda alguna, una necesidad; y, hasta el siglo XIX, los lectores neófitos y torpes se distinguirán de los demás por su incapacidad para leer en silencio" (Chartier 1991, 126).

(5) "[...] la lectura en voz alta, para los otros, sigue siendo durante un tiempo considerable uno de los cimientos de la sociabilidad de la élite y, a la inversa, la penetración de lo impreso en el corazón mismo de las intimidades populares" (Chartier 1996, 39).

Irakurketa komunitarioak —besteren aurrean eta ozenki egin ohi zen irakurketa mota, alegia— familia eta multzo integratuen bidez burutzen ziren, horrela jende alfabetatugabea ere "irakurle" izan zitekeelarik.⁶ Edozein modutan, bistan da irakurle "trebatuago" bat behar zela hartarako. Dakigunagatik, ahozkoaren nagusitasuna zuen mundu hartan, normalean beila eta neguko arratsalde luzeetako "aisialdi" antzekoak zirenak (mintzatzeko eragozpena zuten lanak barne) baliatzen ziren horretarako. Horiek bezain aproposak, dena den, mahai ondokoak, bidaiak, etab.:

"Miguel Giginta, basado en esta práctica de la lectura grupal, indica que en las casas de trabajo deberá haber personas que «les lean durante el trabajo cada mañana historias verdaderas [...] y después de comer libros de sentencias, dichos y preguntas y respuestas, comenzando en lo de las historias por las más antiguas que se hallaren en romance: y las postreras sean de las propias provincias». Continúa señalando que a la hora de la comida deberán leerles vidas de santos y en invierno o verano fábulas morales" (*Tratado de remedio de pobres*. Coimbra, 1579, 15 or. itz., apud Campbell 1993, 212).

Bada garai hartako euskal testuen artean honetaz argibiderik eman dezakeen lekukotasunik ere. Materrek marinelei aholkatzen dienagatik, zinez pentsa daiteke gai erlijiosoen irakurketa publikoak itsasoan ere egin ohi zirela goizez eta arratsaldez, hori bai, lehorrean ez bezala, apaizaren bideratze-eginkizuna haietako batetik hartzen zuelarik:

"Goicean demborac hala emaiten duenean, çuec itsasoan çabiltzaten Marineloc bil çaitetze elkar gana, iar iaitezte belhaurico, eta ceuen gogoac laincoa gana ailtchaturic, eta ceñaturic, erran eçaçue: *Pater noster: Ave Maria: eta Credo*, latinez edo euskaraz.

Eta hauquen ondoan erran beça çuetaric batec appur bat gora eta haguitz orai hemen ibenico dudan othoitz: *Eta bitartean eduqui beiate bertcec ere hartan gogoac, ençun beçate*, edo norc bere liburuetan ixilic iracur beçate" (Materre, *Dotrina...*, 327-328 or.; kurtsibak gureak dira).

(6) "[...] muchos «lectores» no apprehenden los textos más que gracias a la mediación de una voz que se los lee" (Chartier 1996, 38; kurtsibak gureak).

Ildo horretatik, topos-aren kutsua ukatu gabe, Axularrek "ez-tut liburutto haur letratu handientzat egiten. Eta ez xoil, deus ez-takitenentzat ere" (Gero, 19 or.) idazten duenean badirudi aldez aurretik fokatzen duela kulturalki nekez zebilen eremura, eta, praktikan, doi-doi irakurtzen zekitenen gizarte-geruzara.

Bidezkoa da pentsatzea, beraz, —baina ez horregatik bakarrik, noski—, "ahozko irakurketa" ozenarena izan zela Axular predikariak liburua idatzi bitartean aintzat hartutako errealitatea.

Nelsonek erakutsi bezala, XVI-XVII. mendeetako autoreek jendea, hots, litekeen irakurle-entzuleria, begien aurrean bailegoen idazten zuten: "la práctica de la lectura oral hace a los autores expresarse «como si en realidad hubiera gente ... escuchando» y no sólo «hipótesis» a las cuales normalmente se dirigen los autores actuales" (apud Ong 1987, 153)

Bestalde, —eta honako puntu hau garrantzi handikoa da egi-learen esperientziari zuzenean doakiolako— ezaguna da apaizen irakurketa mota. Egunero egin zitzaketen irakurketetatik portzentaita altu batean ahoskaturik egin behar izaten zituzten (jendaurreko kultu erlijiosoko ohiko irakurketak eta, nola ez, haiek barkarka egin arren, ahoskaturik egin behar izaten zituztenak). Ondorioz, esan genezake ohituegi zeudela irakurtzen zutena belarrien bidez ere dastatzen eta formula erritmikoak berariaz baloratzen.

Honek guztiak ezinbestean bideratzen zuen gero predikatzeko (ahoskatzeko, alegia) idatziz prestatzen zuten oro ahozko parametroen bidez buru zezaten.

Berbaldiaren edergarrien erabileran ikus daitekeen bezala, ez dirudi bestelakoa izan zenik Axularrek egin zuena (Salaberrri 1996).

2.- Elokuzio-ezaugarriak

Argi dezagun, aurrera baino lehenago, hizkuntz planteamendua aipatzean erretorikaren ikuspuntua azpimarratu nahi dela hemen, hain zuzen ere Gero liburuan isuriko den hizkuntz jarioaren "bertuteena", *elocutio* atalekoak direnena alegia.

Axularrek ongi barneratua bide zuen erretorikaren prezeptiba, eta hau liburuan barrena ikusten denagatik baieztatzen dugu hemen.

Saratartuaren lana, bada, "bertute erretoriko" izenekoak idazteko ia usatu gabea zen herriko euskararen barnean txertatzea izango da nagusiki, klasikoen arauak garbi adierazten baitzuten nolakoa izan behar zuen hizkuntzak, testuak xedea lortuko bazuen.

Ezaguna da garai honetan erretorika eklesiastikoa garatzen saiatu zirenek etengabe jo zutela Zizeron eta Kintilianoren obretara, haien erabilpena batik bat *elocutio*-an ikusiko delarik. Hain zuzen ere, horretaz teorizatuko den gehiena haien obretatik jaso izango da. Horrela, Curtiusek gogorarazten duen bezalaxe, "los medios de la retórica antigua entran aquí al servicio del nuevo mundo espiritual cristiano" (Curtius 1976, 115).

Ohikoa da erretorika klasikoan aipatzen diren lau espresio-ezaugarriak erretorika liburu guztietan errepikatuta aurkitzea, zenbaitetan beste izendapenekin bada ere. Honako hauek izango genituzke laurok: hizkuntz garbitasuna edo zuzentasuna, argitasuna, edertasuna eta egokitasuna.

Elementu hauek guztiak izango dira obran barrena erabiliko den hizkuntzaren eta mezuaren egiazko egituratzaileak. Nolakoa den haien tratamendua, horren araberrakoa izango da liburua bera eta alde zuzenetik planteaturiko helburuak lortzeko aukera.

Ezaugarri hauek, beraz, ezin lotura estuago izango dute argumentazioan erdietsi nahi den eraginkortasunarekin eta, aldi berean, baliabide guztien edertasun-funtzioarekin (Mortara Garavelli 1991, 132).

2.1.- Hizkeraz

Mitxelenak behiala baieztu bezala ("Axularren azalaz, hizkeraz, nahikoa eta gehiago esan da", Mitxelena 1954: 1988, 41), askotxo izan dira gure artean Axularren hizkeraz iharduten aritu direnak, betiere, Urgellek (1991, 910-hk.) ohartarazi zuen legez, arazoa modu batean (hizkuntza jaso erabili zueneko) zein bestean (herri hizkuntza zerabileneko) mitifikatuz.

Arazoa planteatu den bakoitzean, mutur batetik bestera ibili izan dira autoreak, *a priori* gisako erabakien ondorioak bilatu nahian gehienetan. Herri hizkuntzarena bazen *a priori*-smoa, ar-

gudio guztiak horretara, hori demostratzena bideratzen ziren. Beste aldetik hizkuntza landua zerabilela agertuko ziren, normalean erdibiderik onartu ere gabe.

Baina Axularren hizkuntzaren inguruko mintzagai ez da beti laudorioen ildotik abiatu. Zenbaitetan, Axularren hizkera dastatu baino gehiago, kritikatu eta gaitzetsi egin izan da.

Ezagunak dira idazle zaharrak arbuia dituzten askoren iritziak. Zerrenda exhaustiboa edota luzeegia egiteko asmorik gabe, argumentu garrantzitsuena baino ez dugu hona ekarriko.

Arazoa gehiegi pertsonalizatu nahi ez bada ere, kritikoen artean kokatu beharko genituzke hogeitaz Euskaltzaindiko idazkaria izandako Nazario Oleaga bezalakoak. Honek, Villasantek dioenez, honela ikusten zuen Axularren idazkera (eta hizkera):

"Bein, Axular goraiatzan genduela entzunez, auxe esan zigun: Zer ari zerate Axular goraiatzan! Ara, emen danok idazten degu arek baiño askoz obeto. Zuk, eta nik, eta ark, eta danak ..." (Villasante 1967, 29)

Horrelakoen arrazoiak batikbat harako hark eta hura bezalakoek erakusten bide zuten erdal kutsuan zeutzan. Axularren hizkerarekin kritikoa izan zen Plazido Mujikak honela aitortzen zion arrazoi Mitxeleneri:

"Axularren ugaritasuna eta bizitasuna, esate baterako, arrigarriak dira. Alare ordeak pitxi eder askoren artean, erdel kutsua darioten joskera nabarmenak geiegi ageri dira Axular'en liburuetan (sic)" (Mitxelena 1957, 133).

Oro har, zuzentasunaren alderditik ikusi izan da normalean Axularrek darabilen hizkuntzaren balioa, eta horrela baloratu izan da gehienetan.⁷ Alabaina, Axularren hizkuntza eta haren inguruko planteamendua ezin balora daiteke "bertute" gramatikaren ikuspuntu hutsetik, *puritas* delakoarenetik alegia. Honako honetan, balorazioak —egokia izango bada behinik behin— ikus-

(7) "Su lenguaje es rico en modismos, giros, idiotismos; en fin, una cantera inagotable (Villasante 1974a, 32), "Prosa aberats-jori eta ongi trenpatua" (Idem, 37), etab.

kera erretoriko zabalaren laguntza beharko du, hiru "bertute erretorikoen" laguntza hain zuzen.

2.2.- Hizkuntz adierazpenaren tasunak

2.2.1.- Zuzentasunaz

- 1.- "Bertute" elokutibo honen oinarria gramatika bera da eta hizkuntzaren sena gordetzean letzake haren ezaugarririk garrantzitsuena. Edozein autoreren hizkuntz planteamendurako irizpide objektiboa litzateke, hortaz.

Gero-ri dagokionez, esana dugu ikerkuntza eta balorazio gehienak atal honetan burutu izan direla eskuarki. Horren ondoriozuzenez, asko izan dira azken mendean Axularri leporatu eta txalotu zaizkionak, lexikoan eta arlo morfosintaktikoan bereziki.

Edonola ere, azterketa linguistiko eta dialektologikoek Axularren ekarpenak onartzen eta baloratzen esku zabal jokatu duten bitartean, ikuspuntu ideologiko batzuetatik egindako balorazioek, ikusi den bezala, zeharo arbuiaute dute Axularren hizkuntza eta, ondorioz, haren obra bera ere. Egia esan, erretorika klasikoarentzat barbarismo-solezismoen arlokoak ziren zenbait "aje" modu desberdinez jaso izan dira gure artean hartzailearen posizionamendu ideologiko edo zientifikoaren arabera.

Mitxelenaen hitzek, ordea, zegokien tokian utzi zituzten Urda-zubikoaren hizkeraren gaitzespenak, Gero-ren laugarren argitaraldiaz ziharduela, obra gutxietsi zezaketenei "garbitasuna antzua da" idatzi zienean (Mitxelena 1954: 1988, 40).⁸

- 2.- Kritika garratzenak, dena dela, sintaxiaren esparrutik etorri izan dira gehienetan. Batzuen ustez (besteak beste, Lekuona 1954, XXII-XXVI), handiegia da Axularren hizkeran erromantzearen eragina, etengabe agertzen diren "zeren...", "ezen...", "nola... hala..." eta horrelakoak bezalako partikulekin sorturiko perpausek erakusten duten bezala.

Alabaina, ez dakigu noraino ohartu izan den kritika hori hizkuntz estilo horren azpian dagoen arazoaz. Ezaguna da XVI. mendeko humanistek Zizeronen estiloa hobetsi egin zutela eta prosa

(8) Hemen, azterlanerako ikuspuntu erretorikoa proposatzen dugun neurrian, ez gara sartuko berez gramatikalariei dagozkien balorazioetan, zuzentasunarena elokuzioak dituen bertuteetatik bat baino ez baita.

idatzirako zerabilten latina ere haren arabera moldatzen saiatzen zirela. Guztiarekin, ez zen horretan geratu imitazio ahalegina, izan ere, denbora aurrera joan ahala, "este tipo de expresión [...] se adaptó asimismo a todas las lenguas vernáculas de Europa" (Wardropper 1983, 8), neurri handi batean Axularren eredu izango zen gaztelera mota bera (Luis Granadakoarena, besteak beste) barne. Egokitzapen hori, dena den, artifizialtzat hartua izan zen hasiera-hasieratik, gizarteari arrotz egiten baitzitzaion. Era berean, pentsatzekoa da Axularrek moldatu zuen estilo edo adierazpen mota hau ere artifizial samarra suertatuko zitzaiola kulturalki landu gabeko hizkuntza kolokialera ohitua zegoen gizarteari.

Bestalde, arlo praktikotik begiratuta, Gero liburuan garatu nahi zen argumentazio motak ere badu zerikusirik hizkuntz egitura horien euskaratzean. Hein handi batean, aipamen eta testuen azalpen-beharrak eskatutako formulazioa bera izango zen egilea hartaratu zuena, autoreak mezua graduaturik eta inolako iluntasunik gabe azaltzeko zeukan premiaren garrantzia ahaztu gabe. Erabilitako argumentazio moduek erakusten duten legez, eraketa hipotaktikoa duten azalpenen egituraketak berez dakarren konposizio mota da Axularrek sarri askotan erabiltzen duen hori, bai konparazioetan nola perpaus esplikatiboetan eta bestelakoetan.⁹

Eta horren baiezpenerako kontradibideak ere ez dira falta. Izan ere, latinezko aipamenen itzulpenetan Axular euskararen egitura sintaktikoa —"jatorra", ez kutsatua, erantsiko genuke guk—¹⁰ modu nabarmenean gordetzen saiatu izan da beti. Eta horretarako arrazoia haren hitzetan bertan aurkituko genuke:¹¹

(9) "Zeren" lokailuarekin sortutako perpausak bederatziehun inguru direla kontutan hartuta, berehala ohar daiteke exempla arloko aipamen eta enenpluekin duten paralelismoaz —proportzio estadistikoan behinik behin—, honako hauek ere zortziehun baino gehiago baitira Gero guztian barrena.

(10) Manuel Lekuonak zioen moduan, "Beste askoren artean, atsegiña da benetan, Sara'ko gure Erretoreak tarteka bere liburuan sartzen dituan latinezko txetxoak euskeraldtu eta komentatzekoan, aren luma zorrotzak darion grazi erriko jatorra..." (Lekuona 1954, xxvii, oharra).

(11) Hizkuntz kezkak ildo beretik eraman eta esanarazi zion Luis Granadakoari ere prezeptibaren arlo honetan: "...es de advertir, que cuando citamos algun testimonio de la Escritura, de ninguna suerte nos contentemos con la mera interpretacion que se hace en lengua vulgar, como lo hacen aquellos que traducen palabra por palabra el latin en lengua materna, sino que se ha de procurar, que en el testimonio alegado ponderemos algo digno de reparo. [...] A veces dilatamos ó amplificamos tambien una sentencia abreviada" (Granada, *Retórica*, 566a; kurtsibak gureak dira).

"Ez eta, eztitut bethiere, eskritura saildua eta doktoren erranak ere, hitzez hitz euskarara bihurtzen. Zeren euskara eta bertze hitzkuntzak diferent baitira" (Gero, 19-20).

Halaber, antzeko zerbait esan beharko litzateke beste autoreen testuekin kidetasunik erakusten duten pasarteei dagokienez ere: jatorrizko testuak euskarara iragaziak izan direla erakusten du beti, gehiago baitira moldaketak edo "bertsioak" (amplifikazioak barne) hitzez-hitzezko itzulpenak baino.

Prosa klasikoaren arabiarako moldaketa kritikatu horiek, beraz, testuak ahalik ongien eta argien azaltzeko premiak bideratu izan ditu nagusiki. Ezin ahaztu, bestalde, gero hortik idazleari sortu bide zitzaion eta egiatan hedatu zuen aztura "gaixtoa", izan ere aurre-ondoko berbaldi edo diskurtso "jatorrizkoetan" ere jokamolde berdintsua mantentzen baitu urdazubiarrak.

Dena den, eta sakoneko eragin sintaktiko horretaz gainera, erabiltzen duen prosa bere euskalkiaren barrenean eraikitzen da, kanpoko hitz edo esapide gehiegirik gabe. Hizkuntz kalko hutsak beharrean, zinezko egokitzapenak dira Gero-n atzematen direnak, herri jakituria edo isladatzen duten puntu zenbaitetan batikbat.¹²

3.- Berdintsu esan beharko litzateke hiztegiari dagokionez.¹³ Erretorikak aholkatu legez, hitzak ohikoak behar dute izan, egunerokoak edo "ahalik egunerokoena" bederen, eta horre-

(12) Hor ditugu, esaterako, errefrau batzuen moldaketa egokia —beste egile batena edo herriak berak egin izan zitekeena, bestalde. Aski izan bedi pare bat adibide horretaz ohartzeko:

Dabillan harriari, etçaica goroldioric lotcen (38 or.) delakoa Publio Siroren gaztelarazko bertsioan honela azalduko da: "Piedra que rueda no cría musgo".

Ur iraquinean eztu uliac pausatcen (38 or.). Gaztelarazko errefrau: "A la olla que hierve, nunguna mosca se atreve".

Dena dela, hizkuntz senaren aldetik aurrekoak baino lortuago deritzogu esanahia, forma eta hoskidetasuna mantentzen dituen honi:

Daguigun ongui,
eta ezteçagula beha nori (224 or.)

Axularren garaikidea zen Baltasar Gracián-ek honela ematen du (1657): "Haz bien y no mires a quién".

(13) Ez ditugu hona ekarriko lexikoarekin loturik doazen bestelako arazo interresgarriak, besteren artean izenen "ar-emetasuna"-ri dagozkionak. Mitxelenak behiala ohartarazi zuen bezala (Mitxelena 1964, 182-183), nabarmena da honelakoetan ere Axularren jokamolde erdaltzalea.

tan saiatuko da Sarako erretorea, nahiz eta zenbaitetan tratatu behar den gaiak lexikoa aukeratua eta ohi baino zehatza-
goa izatea eska dezakeen.

Haren asmoa mezu zehatza irakurle konkretu batzuei igortzea zen. Hori oztopa zezakeena ia-ia automatikoki alboraturik gertatzen zen liburuan, eta inoiz horrelakoren bat erabiltzen dela susmatzen bada, baliabide erretoriko bezala agertuko da normalean, bestelako arrazoiek aholkaturik alegia. Azaltzen diren hitz multzoak edota sinonimoak azken eremu honetakoak baino ez lirateke izango.¹⁴

Bestalde, lexikoak ohikoa behar duela esaten denean, jendeak, irakurle arruntak ulertzeko modukoa adierazi nahi da. Eta, horren bitartez, proposatzen den hizkuntz eredu ere ildo berekoa izango da, inolaz ere ez jendeak ulertuko ez dituen kultismoz edota neologismoz betea.

Erdarakaden¹⁵ alorrean, esaterako, Axularrek inoiz latinetik hartutako hitzak erabiltzen baditu ere (*synderesis*, ...), alboan beti jarri izan du itzulpena. Horrelakoak gehienetan atalen gaia adierazteko jarriak diren arren (ikus, esaterako, 391 orrialdetik 417ra bitartean, non *visus*, *gustus*, *auditus*, *odoratus* eta *tactus* agertzen baitira edota 588-589 orrialdeetako *auditus*, *odoratus*, *gustus* eta *tactus*), bada latinez dakienari testua ulertarazteko zuzendutakorik ere:¹⁶ "uli-farfailla" agertzen den lerroaren parean *papillio* idatzita dago (390 or.). Edonola ere, hitz kultuaren erabilera neurtua baino ez litzateke honako hau.

Modu berean, balegoke zer mintzaturik lexikografiaren esparruan obran zehar agertzen bide diren neologismoei buruz, zeren

(14) Axularri aberastasun linguistiko huts bezala baloratu izan zaio baliabide perisologikoa. Perisologia sinonimian eta hitz multzoetan agertu ohi den irudia da eta, jakina denez, Gero-n etengabe atzematen den baliabidea da. Esan beharrekoa da, dena den, Axularren prosaren kasuan anplifikazio estilistiko-semanticoko gisara hartu behar dela nagusiki.

(15) Har bedi kontzeptu hau zentzurik zabalenean, hots, atzerritik etorritako edozein hitz bezala.

(16) Axularrek baditu jakintsuei zuzendutako gehiago ere. Esaterako, testuaren ondoko hogeit eta hiru erreferentzian vide hitza erabiliko du irakurlea obra konkretuetara igortzeko: "Vide Nico. de Lyra" (566 or.), "Vide S. Th." (617 or.), etab. Horrelakoetan normalean ez da aipamen zuzenik eskaintzen, hau da, ez da latinezko esaldirik tartekatzen. Beste behin *adagium* hitza agertuko da alboan, testuan emandako latinezko esaldia zer den adierazteko (49 or.).

logikoa bailirudike Axularrek, eguneroko hizkuntzak aszetika arloan ezin bete zezakeen zenbait kontzeptu eta ideia behar bezala azaltzeko herri hizkuntzak eskaintzen ez zizkion bideetara jo behar izateak: berak asmatu-moldatueta, ¹⁷ besteren liburuetara, etab.

Halere, ikerketa filologikoen arazo hau gehiago argitu bitartean, orain arte burututako lanek ez bide dituzte erretorika ekle-siastikoaren arauak arbuiatzen. ¹⁸ Izan ere, entzule-irakurleak sermoia edo liburua ulertu gabe gera ez zitezten edo, larriagoa izan zitekeena, gaizki uler ez zezaten, Terrones del Cañoren aholkuak garbi uzten zuen "que no se ha de tomar libertad [...] para forjar vocablos nuevos, ni usar de los muy recientes" (Terrones del Caño, *Instrucción de Predicadores*, 132).

Printzipioz, dena den, badirudi Axularrek inoiz hitz berriren bat (bere irakurleen ikuspuntutik berria, esan nahi baita) erabili izan bazuen, ¹⁹ sinonimo edota azalpen egokien laguntzaz erabili zuela. Eta hau baietztean, badakigu lexikoari buruzko azterketak ez duela oraingoz azken hitza eskaini, baina Axularren joera erretoriko-erlijioso orokorra ikusirik, ezinezko egiten da bestelako aukeratan pentsatzea.

Maileguen bidea Leizarragak ongi, berariaz eta zuzenki urratua bada ere, Axularren aukera zeharkakoa izango da, hots, ez du maileguak erabiltzeko eragozpenik izango baldin eta ordurako herriak erabiliak eta aski sustraituak badira. ²⁰

Halaber, barbarismoen eremuan jarraituz, Gero-ren irakurleentzat berriak —eta hizkera aszetikoaren garapenean ez pre-miazkoak edota arruntak— ²¹ izan zitezkeen hitzak badirudi auto-

(17) Irizpide etimologikoa isladatzen zutenak ere (*arintki*, *fintki*, etab.) horrela-koen artean sartu beharko lirateke? Honek, ezer erakustekotan, badirudi ahozko planteamenduarekiko erlazioa erakutsiko lukeela.

(18) Lakarrak (1985, 22) berriztat edo eman zituen hitzak ez ziren ezinbestez berriak izan behar Axularren garaikideentzat, sarartatuaren testuetan lehendabizikoz agertzen badira ere.

(19) Ordurarteko testuen arteko konparaketaren arabera, ez bide lirateke pare bat dozena baino gehiago (Urgell 1991, 913).

(20) Villasantek zioen bezala, "su vocabulario tiene una ingente cantidad de voces románicas, pero no introducidas por vía culta y conservadas con su grafía originaria al modo como lo hace Leizarraga, sino popularizadas, y por lo general se trata de voces usuales o asimiladas por el habla real" (Villasante 1979, 80).

(21) Esate baterako, erlijio hizkuntzan arrunt eta beharrezko lirudikete orrialde beretsuetatik jasotako hauek bezalakoek: "orazinotan eta othoitzetan" (500),

matikoki ekiditeko joera izan zuela Axularrek. Eta badakigu, jakin, agertzen ez direnez mintzatzeak gehiegizko ausardia erakuts dezakeela.

Era berean, beste euskalkietakoak izanda ere, hitzok berriztat hartu eta horrela tratatzen bide zituen Axularrek liburuan, berehala "ezagun" bihur zitezten. Erretorikak agindu bezala, finean.

Axularrek beste euskalkiak ezagutzeko aukera egokia izan zuen, Salamanca garaiko ikaskideen bitartez besteak beste. Hortaz, bazekien nola adierazten zen zenbait gauza ondoko lurraldeetan eta hortik ulertze-arazoak sor zekizkiokeela euskaldunari (ikus Axularren "Irakurtzaileari"). Halaz ere, gutxitan erabiliko du horrelakorik testuan zehar, eta, erabiltzekotan, betiere hurbileko euskalkietatik jasoak eta esanahia argi zezaketen sinonimoez lagunduta.²² Esan liteke espreski²³ alboratu zituela horrelakoak. Konstatazio huts bat egitearren, Axularrek lexiko aniztasunaz egiten duen oharrean transkribatutako bederatzit hitz "arrotzetatik"²⁴ (Gero, 17 or.), *Zalduna* izango da obran zehar berriro erabiliko duen bakarra (behin bakarrik) eta sarreran adierazitako sinoni-

"oferenda eta sakrifizio" (526, 527), "deklaratu eta eman aditzera" (525), "garazia eta faborea" (527, 528), "debot eta saindu" (536), "sinhestea eta fidantzia" (538), "finak eta leialak" (538), "hildu eta iraungi" (541), "konsideratu, gogoan erabili" (570), etab.

(22) Egia da testuan barrena azaldutako hitz batzuk beste euskalkietakoak —eta ez Sarako azpieuskalkikoak— bailiren eman izan direla hiztegiatan. Hauxe genuke, esaterako, harri-muger hitzaren kasua. Bitan agertzen da Gero-n: "Harri mugerraren pare dira, barrenean dute sua, asko dute ukitzea" (290 or.) eta "Iainkoak heken premia ikhusirik, eman baitzerauen, harri-muger batetarik atherarik, ithur-ur fresko bat" (511 or.). Azkuek hiztegia gipuzkerarena dela dioen bitartean, Barandiaranek "Saran ez da [...] esaten" (1974, 91) idazten du. Esaten ari garenen ildotik, printzipioz badirudi nekez onar litekeela hipotesi hori, batikbat testuan beste inolako erreferentzia argi-emailerik ematen ez denetan. Edo kasurik txarrean, irakurleak horrelako hitzak ezagunak izan behar zituela pentsatu behar zuen idazleak. Arraroegia izango zen berrogei bat urte leku berean pasatutako autore bat horretaz ez ohartzea eta sistematikoki huts egitea. Edozein modutan Sara inguruko hizkeran hitz arrotza izan bazeu ere, beti zegoen hiztunen artean "ohiko" bihurtzeko bide eklesiastikoa, predikazioaren bitartez ehundaka aldiz entzundako hitzak izan baitzitezkeen horrelakoak. Horretaz gain, ezin da ahaztu aurretik argitaratutako obra erlijiosoei esker "ohiko" bilakatzen joan zirenak (ikus Urgell 1991).

(23) Zer besterik pentsa daiteke "Irakurtzaileari" eskainitako atalean beste euskalkietako hitzak direla eta, gero testuan zehar berriro aipatzen ez dituenen?

(24) Hitzak, jakina denez, honako hauek dira: *bortha*, *ialgitea*, *so egitea*, *sarmurtzea*, *esatea*, *zalduna*, *leitzea*, *ahakartzea* eta *barridea*.

moarekin batera, aipatu hitzaren esanguraz inolako zalantzarik sor ez zedin: "Bi aitonen semek edo zaldunek elkharren artean..." (Gero, 205).

Aurreko guztia kontutan harturik, nekez mintza liteke, erretorika klasikoak ulertzen duen esanahiarekin bederen, barbarolexia hedatu batez Gero liburuaren lexikoan.

Arrazoi desberdinak kari (euskal literaturaren urriak sortarazten duen ezintasunagatik, besteak beste), egia da ezin balora daitekeela objektiboki orduan ohikoak ez ziren arkaismoekin Axularrek zeraman jokamoldea. Badirudi, dena den, mezua garbi ulertarazteko premiak berak uzten duela agerian urdazubiarraren aribide orokorra.

2.2.2.- Argitasunaz

Diskurtsoaren ezaugarri erretoriko garrantzitsuenetako bat den argitasuna edo *perspicuitas* delakoari gagozkiolarik, aurrera dezagun mezu-hartzailearen ikuspuntutik baino ezin balora daitekeen elementua dela: testu bat argia izango da entzulea edo, kasu honetan bezala, irakurlea ulertzeko gai denean. Aurrekoan ez bezala, honako honetan irizpide subjektibo baten aurrean geundeke, beraz. Perelman-ek eta Olbrechts-Tyteca-k diotenez,

"La claridad de un texto, o de una noción, nunca puede garantizarse de modo absoluto, a no ser de forma convencional, limitando voluntariamente el contexto en el que se tienen motivos para interpretarlo" (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1989, 206)

Horretaz oharturik, erretorika klasikoak "argitasun" delako horren barnean gradazio antzeko bat egitea proposatu izan du, testu edo diskurtsoaren erabateko iluntasunetik benetako argitasunera zihoana hain zuzen.

Egia da, alabaina, Axularren testuari dagokionez —eta garai hartako edozein idazleren testuei dagokiolarik ere—, nekez finka dezakegula orduko irakurleentzat egokia ote zen testua ala ez, hots, ea benetan ulergarria eta irakurleriari egokitu zenentz.

Nolanahi ere den, gaurko perspektibatik aztertzen dugula ahaztu gabe, *virtus* edo tasun hau zuzen eta egoki betetzen dela esan genezake. Hau da, mezua tematikoki garbia da, zehatza, abstrakzio eta anbiguotasunik gabea eta irakurlearengan inolako kezka edo dibergentziarik sortuko ez duena. Argumentazio mo-

duaren aldetik ere didaktikoa dela esan liteke eta ikuspuntu erlijiosoarenetik pragmatikoa arras; finean, liburua idazleak proposatzen duenaren ildokoa eta tematikak berak eskatu bezalakoa.

Guztiarekin, teorikoki beti kontrajar lekiok argitasunaren kontzeptuari Perelman eta Olbrechts-Tyteca bikoteak nabarmendutakoa: "La mayoría de la veces, la impresión de claridad [...] procede de la ignorancia o de la falta de imaginación" (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1989, 205). Halere, baiezpen hau testu artistiko eta narratibo-poetikoetan gogoan hartzeko iradokizuna den arren, zinez pentsa daiteke aszetika, berez, alor pragmatikoari lotua dela zeharo eta ezin garbiagoa izan behar duela beti bertan esaten den guztiak, are gehiago Trentokoaz geroztik. Gero bezalako liburu batean mezu aszetikoaren beste irakurketa bat baino gehiago, egitekotan, oro har, bertan dagoenaz eta esaten denaz, ez dagoenaz eta isiltzen denaz, horretarako arrazoiez eta guztia adierazteko moduez burutu beharko litzateke; eta inolaz ere ez mezua-ren iluntasunaz, mezua baita helburu eta bitarteko aldi berean: helburu, doktrinaren oinarri zenbait garbi azaldu nahi —eta behar—duelako, eta bitarteko, konbertsiorako gonbite eta gida modukoa delako.

Argitasun premiak,²⁵ jakina denez, bi mailatako alorra zaindu beharra dakar eremu elokutiboan: pentsamenduena eta hizkuntz kodetzearena. Helburu gisa jarritakoa lortuko bada, ezinbestekoa du autoreak pentsamendu eta hizkuntz formulazioaren gardentasuna bereziki begiratzea, batikbat elementu biak irakurle edo entzule izango dituenen mailakoak izan daitezen.

Gero-n begi bistakoa da pentsamenduen atalean Axularrek ez duela aparteko irudirik erabiltzen, ezohikoek mezua-ren iluntzea ekar baitzezaketen inondik ere. Areago, pentsamenduen argitasuna nabarmenagoa izan zedin, hizkuntza metaforikoa bera espresio minimoetara mugaturik dago, normalean entzule-irakurleak ohi zuten metafora mailatik aurrera egin gabe, izan ere, metaforen gaizki ulertzeak, doktrinalki lortu nahi ziren xedeak erabat zapuz

(25) Ezagunak dira garaiko kulteranismoaren ildotik doazen predikariek jasan behar izan zituzten kritika sakonak, ilun bezain ulertezinak bihurtzen baitzitzaizkion herri aruntari apaizek sermoietan zerabiltzaten hizkuntza eta estiloa. Baina gizakien kritikaz gain, Jainkoaren zigorra ere egokitu omen zitzairen horrelako prediku motatan zihardutenei: minbizia ezpainetan, deabrua azaldu, purgatorioan egon beharra, etab. (cfr. Herrero Salgado 1993, 505).

baitzitzakeen. Aszetikako liburu batean, jakina, maila hori esparru erlijiosoak ezarria da. Horrela, metaforak ere, daudenean, entzuleek predikazioetan igandero entzuten zituztenen ildokoak izango dira (biblikoak, gehienbat). Metaforen orde, similitudo edo konparazioen bidea beti zen teologikoki ziurragoa eta, gainera, erakutsi nahi ziren jokamoldeetan ere "eredugarriago".

Honetatik erraz ondoriozta daitekeenez, pentsamenduen argitasunak zerikusi handia zuen dispozizioan bertan eta argumenduen garapenean, pentsamendu "argi eta zuzen"-en anabasa baktek erabat ilun edo aldrebes zezakeelako mezua.

Axularren jokabidea, oro har, argitasunarena izango da beti, *perspicuitas* zaintzearena, baita besteren testuez baliatzen denean ere. Horrelakoetan, Axularrek modu berezian baztertuko ditu abstrakzioak, intelektualismoak eta ulertzeko zailtasunik ñimiñoena ekar zezaketen ereduak. Ezbairik gabe: besterenekin hori egiten badu, are gehiago testua berak osatzen duenean.

Argi dago, beraz, urdazubiarraren testuak ez duela inolako iluntasunik hizkuntzatik kanpo dagoen arlo tematikoan. Axularrek darabiltzan gaiak eta arazoak errazak dira beti, korapiloric gabekoak, eta, teorikoki behinik behin, ez zuten inolako eragozpenik suposatzen orduko irakurle "tipoe" liburua goitik behera uler zezaten.

Testuaren iluntasuna, dena dela, gehiago antzemango litzateke testuinguruan eta diskurtsuaren garapenean hitzetan eta mezuan baino. Hori ekiditera zetorren erretorika liburuetao aholkua: "que ni sea tan largo el razonamiento, que no pueda la atención seguirle, ni en la transposición tan tardo, que al fin venga á parar en hipérbaton" (Granada, 570b).

Alderdi gramatikaetik begiraturik, hitz eta perpausen gainean eroriko da testuaren argitasunaren eta iluntasunaren arteko gradazioa finkatzeko irizpidea, egitura sintaktiko zuzen eta zehatzen eta ohiko lexiko²⁶ egokiaren araberakoa izango baita argitasuna. Esparru honetan Axularrek erakutsiko duen planteamendua Terrones del Cañok bere obran defendatzen duenarekin bat datorrela esan liteke:

(26) Ohiko lexikoa diogunean ez genuke ahaztu nahi lexiko berria ere izan zitekeena, hipotesi batzuk aurreratu duten bezala (ikus Lakarra 1985). Halaz ere, testuinguru argiak, sinonimiak edota hitz multzotan bilduta agertzeak nolabaiteko "familiartasuna" eskaintzen zioten ustezko lexiko berri horri eta, edozein modutan ere, erabateko normaltasun itxura hitz guztiei.

"...el lenguaje no ha de ser curioso, poético, profano, afectado, muy compuesto y numeroso, sino, de los vocablos del vulgo, los mejores y más propios; pero, al fin, del vulgo, pues los ha de entender el vulgo" (Terrones del Caño 130)

Sinonimia eta hitz multzoen joritasunak berak argitasunaren kezka ere azalduko lukete, nahiz eta haien funtzioa horretara bakarrik mugatzen ez den (ezin baita ahaztu amplifikazioaren teknikei dagokiena).

Sintaxiaz den bezainbatean, Axularrek —esana dugu dagoneko— egitura sintaktiko garbiak eta gardenak erabili ohi ditu normalean, eragozpenik gabekoak, bai perpaus bakunetan nola konposatuetan. Mitxelenak zioen bezala, "Axular [...] cuidaba mucho la gramática y no solamente el estilo" (Mitxelena 1974, 113).

Horretaz gainera, ezin da ahaztu, argumentazio bipertitoaren ondorioz,²⁷ pentsamenduen garapena baiezko perpausetan eta jarraiangoko kausal-esplikatibozkoetan burutuko dela nagusiki.

Izan ere, inoiz anastroferik eta hiperbatonik antzeman daitekeen arren,²⁸ badirudi erabilpena estilo kontuagatik dela (esaldien erritmoa, isokolona edota bestelakoak nabarmentzeagatik), eta inolaz ere ez sinkisi mailako akatsagatik. Honelako hiperbatonak, esaterako, esaldiaren erritmo beharrari eta paralelismo ereduari egotz lekizkieke:

"dezadan atsegin har,

dezadan mundua zerbitza:

nakion goza:

nakion behin, berriz bihurtzeko desirarik eztukedan bezala,

ase,

eta

asper" (174 or.)

(27) Zizeronek definitutako egitura bipertitoaren eskema orokorra honako hau da: "X diot zeren Y". Axularrek eurrez darabilen egitura argumentatiboa da.

(28) Erretorika klasikoan *anastrofe* bi edo hitz gehiagoren ohiko egituratzatze ordenaren aurka egindako eraketari deitzen zaio, "ohikotasun" delako hori usadioak, hizkuntz erabilpenak berak ematen duelarik. Jakina, erabilpena ezberdina izan daiteke euskalkien artean edota diakronikoki ere. Hori dela eta, egun anastrofetzat har dezakeguna ez zen ezinbestean horrela izan behar han eta orduan. Bestalde, oinarrian SOV egitura "beharko" luketen perpausen erreferentziarekin egindako "transgresioa" hartu da *hiperbaton*-tzat kontsiderazio hauetan.

Badira inoiz, dena den, itzulpen edo moldaketei egotz bide dakizkiekeen arrazoiengatik sortutako *mixtura*-k. Halere, horrelakoek ere ez dute testuaren argitasuna iluntzen. Hona hemen, adibide gisa, itzulpen-moldaketaren zitua dirudien bat:

"Ez dio *bat* ere gertha dakion egitekok *kalterik* eginen *bat* ere bekhaturik eztuenari" (Gero, 442 or.; kurtsibak gureak dira).²⁹

Halaber, tematika eta egileak aurrakusten duen irakurlegoa bera direla eta, ezin esan daiteke inolaz ere testu anfibologiko baten aurrean gaudenik, izan ere, ambiguitasuna baita Gero-ri gutxien leporatu dakioken ezaugarria.

Esan beharrik ez dago: puntu hau ere oso zehatz arautua dute erretorika klasikoak eta haren ildokoa zen eklesiastikoak ere: "también ha de evitarse la ambigüedad, no solo la que hace un sentido incierto [...] sino también aquella, que aunque no pueda turbar el sentido, incurre sin embargo en el propio vicio de palabras" (Granada, *Retórica*, 570b)

Gero-n nolabaiteko ambiguitasunik egotekotan, esaten ez direnetan legoke, testuan faltan dauden pasarte, ideia edo hitzetan. Gogoratu, esate baterako, poena *sensus* tratatzean, *visus* delakoari egokituko zaion zigorra, Axularren hitzetan, ezer ez ikustea izango dela, garai hartako horrelako testu gehienetan zentzu horrek izango duen egiazko zigorra "deabrua ikustea" den bitartean. Honek, dena den, esanahiaren esparruko arazoetara eramango gintuzke.

Oro har, *perspicuitas*-en aurkako ajerik antzematekotan, larregiko esplizitazioetan bilatu beharko litzateke nonbait. Baina hau, jakina, tematika eta irakurleriaren faktoreekin lotuta doa. Bekatuak, bertuteak eta erremedioak garbi utzi nahi izan zituen Axularrek, konbertitzeko premia bide zuen irakurle bekataria inolako zalantzarik izan ez zezan. Hori zela eta, ez zuen eragozpenik agertu testua *garbiegi* uzteko. "Zerbait dakienarentzat", aldiz, erredundantea eta sinonimiaz gehiegi kutsatua gerta lekiok

(29) Ez dirudi Axularrek latinetik egindako itzulpena denik: "Hunen arauaz erraiten du Elizak ere. *Nulla nocebit ei adversitas, si nulla dominetur ei iniquitas*. Eztio bat ere gertha dakion egitekok *kalterik* eginen...". Ez ote da gaztelerazko testu identifikatugabekoren batetik egindako itzulpena? "A aquel que no tenga ningún pecado nada que le ocurra le producirá ningún perjuicio" bezalako baten itzulpena adibidez?

Gero liburua, Duvoisini iruditu zitzaion bezala: "La parole d'Axular est abondant jusqu'à l'excès; elle n'est pas toujours d'un très bon goût" (Duvoisin 1876, in Altuna 1987, 77).

2.2.3.- Diskurtsoaren egokitasunaz

Egokitasuna "es la parte mas principal de la locución adornada" (Granada, *Retórica*, 599a), funtsezkoa, beraz, diskurtsorako. *Virtus dispositionis* den heinean, *aptum* delako honek diskurtsoaren egokitasunaz ihardungo du funtsean, gai, entzule, denbora eta beste faktore zenbaiten arabera ezberdinak izango baitira idazteko eta hitzegiteko moduak ere. Berbaldia elementu horiei guztiei egokitzean datza *aptum*-aren egitekoa. Horretarako, go-goan hartu behar ditu testuaren elementu guztiak (hots eta silabetatik hasita pentsamendu eta perpaus multzoetaraino) eta entzule-irakurleei (eta haien izatera eta interesei, jakina) egokien datorkien moduan antolatu, bilatzen den helburua ahalik "lorgarrien" bihur dadin.

Egokitasunaren tratamenduak ezinbesteko egiten du, beraz, irakurlearen ezaugarriak kontutan hartzea. Halaber, liburuan garatu nahi izango den gaiak eta haren ezaugarriek modu batean edo bestean bideratuko dute diskurtsoaren moldaketa-egituraketa. Baina ez horrek bakarrik; eskuarki garrantzi ezin handiagoa izan ohi du gaia garatzeko moduak ere. Axularren kasuan argumentazio-era laua eta indartsua izango da.

Ildo horretatik, predikariei sutsuki aholkatzen zitzaien zegokien gizarte sakon ezagutzea, eta aurkitzen zituzten zuzendubeharreko ohiturak apuntatzen joatea:

"... el predicador [...] debe tener conocidas, y aun notadas en un papel, las costumbres de los hombres á quienes predica, y asimismo los pecados públicos de que mas adolece el pueblo, como tambien sus medicamenteos y remedios, para que todo su sermon se enderece á esto mismo [...]"

Y el conocimiento de estas opiniones ó vicios hace que prediquemos aptísimamente, y que tengamos tambien mas atentos á los oyentes, siendo cierto que oyen con mayor atencion los hombres, lo que llegan á entender que mas les importa" (Granada, *Retórica*, 637b-638a).

Bestalde, oratoria sakratuaren arabera, hizkuntzaren tratamenduan ere Eskritura Sainduak agertzen dira eredu gisa, batikbat

Jainkoaren hitza direlako eta aldi berean sinesleengana iristeko duten hunkigarritasun bertuteagatik. Horretan oinarriturik, beraz, hizkuntza larriaren erabilpen orokorra aholkatu eta eskatuko da, gaiari egokituia, eta inolaz ere ez umoretsua, poetikoa edo landuegiaren inpresioa uzten duena, nahiz eta inoiz lizentziaren bat egon daitekeen.³⁰ Jakina, landua izan behar da hizkuntza, landua, pentsatua eta erretorikak eskaini laguntza estilistikoetan oinarritua, baina betiere hori guztia naturaltasunez tratatua, hizkuntzaren artifizialtasun eta lanketa hori disimulatuz azken finean.

Zalantzarik gabe, Axularrek bere prosari aplikatzen dion tratamendu erretoriko orokorra egokitasun horren menpe egongo da nagusiki, aztertzen ari garen elementu ezberdinek erakusten duten bezala. Horren adierazgarriak, gogoratu beharrik ez dago, argumentuen erabileran eta eraketan ezezik, ornatuaren eta egitura beraren planteamenduan ere aurkitu ahal izango dira.³¹

3.- Axularren estiloaren ezaugarriez

Konstatazio hutsa baino ez da estiloa eta haren kontzeptualizazioari buruzko arazoa idazleak eta oradoreak betidanik kezkatu dituen elementu garrantzitsu bezala azaltzen direla literaturaren historian. Era berean, kezkarekin batera planteatu galderek galdera izaten jarraitu ohi dute zenbaitetan: zer da estiloa?, zertan dautza haren ezaugarriak?, lexikoan, agian?, sintaxiaren erabileran?, ..., zertan?.

Garbi dago estiloa ez dela arlo horietako bakar batera mugatzen, izan ere gerta daitekeena baita lexiko aberatsa duen idazle batek estilo korapilotsua izatea ("hiztegi" bat izatea, finean),

(30) Gehienik ere bizioak eta erridikuluan uzteko.

(31) Testuaren egokitzapenaren seinale baino ez lirateke izango Villasantek aspaldian idatzitako artikulu batean (1962) originaltasunaren oinarri kontsideratzen zituenak. Hark zioenez, euskal ingurugiroan eta ingurugirorako moldatua da liburu guztia, nekazariak eta itsas-mundua lekuko direlarik. Era berean, adibideak garaiako eta bertako errealitatearekin lotuta datoz liburuan: usoak eta aztorea (Etxalarreko ehiza mota kontutan hartuz), erleak, txindurriak, euskaraz bakarrik egin daitezkeen hitz jolasak, errefrauak, aipamen batzuen "euskaratzean" (San Agustinen aipu batean pilotariak eta dantzariak sartzen ditu Axularrek),... Bestalde, liburua ez da gaiak dirudien bezain hits eta tristea, umore ona agertzen baita maiz asko. Edonola ere, ez da ahaztu behar egokitzapen horretan zenbait elementu itsas eta nekazal girokoak direla oro har (erleak, txindurriak,...) eta, planteatzen den "originaltasunari" dagokionez, hurbilegi egon daitezkeela —eta badaudela!—iturrietatik.

edo, alderantziz, sintaxi gardena eta zehatza dutenak ezin estilo dei dakiokkeen zerbaiten jabe izatea.

Definitzen saiatu direnen artean, esanguratsu deritzegu gaztelerazko literaturaren esparruan antonomasiak estilista den autorearen hitzei:

"El estilo no es nada. El estilo es escribir de tal modo que quien lee piense: «Esto no es nada». Que piense: «Esto lo hago yo». Y que, sin embargo, no pueda hacer eso tan sencillo; y que eso que no es nada, sea lo más difícil, lo más trabajado, lo más complicado" (Azorin 1939, 52).

Guztiarekin ere, eta nahiz askotan nekez sistematiza daitezkeen intuizioaren esparruko elementuekin ere jokatu behar duen, estiloaren azterketan ezinbesteko izango da "descubrir [...] el funcionamiento de los medios lingüísticos como expresión de una actitud" (Kayser 1992, 399).

Ildo horretatik, ondoko lerroetan Axularren estiloaren hizkuntz baliabide definitzaile garrantzizko horiek finkatzen saiatuko gara.

3.1.- Egitura periodikoaz

Jakina denez, berbaldiaren eduki argumentalaren banaketa perpaus gramatikalen esparrua gaingitu dezaketen unitateen arabera burutzen da erretorika klasikoan. Unitate horiek periodo izena hartu ohi dute eta bi unetan garatzen dira: protasian (tentsioaren sorrera) eta apodosian (pentsamenduaren ixtea, perpausaren lasaitasuna eta osotasuna zekarrena hain zuzen). Ideia nagusia lehen zatian gertatuz gero, periodoa beheranzkoa izaten zen; alderantziz, hau da, ideia tentsio-sortzailea bukaeran egonik, periodoa goranzkoa izan ohi zen.

Egitura mota hauek luzera ezberdinetaoak izan ohi dira eta osagariak, gogoratu beharrik ez dago, ohikoak diren pentsamendu-elementu txikiago batzuekin konformatzen dira (*kolon* eta *komma*).

Periodoaren elementu erritmikoa, hura armonikoki bukatzeko prestatzen zena alegia,³² *kadentzia* izenekoaren bidez burutzen

(32) "[...] Los oídos esperan siempre el final, y en él descansan; pero desde el principio debe reinar la armonía, difundiendo desde la cabeza hasta las extremidades" (Cicerón, *El Orador*, 378).

zen.³³ Erretorika klasikoan bizpahiru oinetako sekuentzia ohi zen amaierako klausula hori.

Alabaina, kadentziak bilakaera berezia izan zuen historikoki. Oradore greziar eta erromatarren kadentzia mota silaben luze-laburtasunaren bidez egiten bazen ere, kantitatearen ezaugarria galdu ahala, erritmoak ere azentuaren neurria hartzen hasi zen eta kadentzia kuantitatiboak, ondorioz, kadentzia toniko bilakatu ziren, harrezkero zeharo hedatuko zen *cursus* erritmikoaren kontzeptua zabalduko zelarik.

Nahi izan balu ere, euskararen ezaugarriak medio, Axularrek ezin aplikatu zezakeen modu zuzenean latinezko testuetan (bokale luze-laburren sistemagatik) antzematen zen kadentzia eta inguruko erdaretan azentuagatik³⁴ egin ohi zen *cursus*-a.

Beraz, euskararen bokaleen kantitate-batasunak (ez dago luze-laburrik bereizterik) eta hitzen azentu trinko ezak ezinbestean bultzatzen dute idazlea, izandako prestakuntza erretorikoaz baliatu nahi duen idazlea beste bide batzuk bilatzera, urratzera eta, konpentsazioaren legeagatik, ordurarteakoak ere beste modu batez planteatzera.

Badirudi Axular izango dela bide horiek espreski eta kontzienteki aztertuko dituen lehen idazlea, idazle ezaguna, behinik behin (eta neurri horretan, prosaren sortzailea ere bai).³⁵

Bideak, oro har, erretorikak eskaintzen dituenak izango dira, baina garaiko kulturaren ezaugarri zenbait,³⁶ baldintza eta era-

(33) "Y no sólo ha de atenderse á la composición de las palabras, sino también al modo de terminar los períodos, ya por la composición misma y como espontáneamente, ya por casos semejantes, ya por corresponderse palabras iguales ó contrarias, todo lo cual produce una cláusula numerosa, aunque la armonía no se busque de propósito" (Cicerón, *El Orador*, 369).

(34) Jakina da kadentzia edo klausula erritmikoa izango dela periodoak eta periodoen atalak armonikoki itxiko dutenak, eta normalean gutxienez bi hitz hartzen dituen barnean, berezko azentua dutenak hain zuzen. Azken unitate lexikoak, beraz, hiruzpalau silaba izan behar ditu. Ereduak honako hauek ziren: *planus* (óo / oóo), *velox* (óoo / oóo), *tardus* edo *ecclesiasticus* (óo / oóoo) eta *trispondaicus* (oóo / ooóo).

(35) Kronologikoki lehenagokoa den Argaignaratzek ezin ezer esan, ez baita haren hitz lauzko *Abisu*-aren aztarnarik.

(36) Besteren artean, gizarte alfabetatugabekoetan burutzen ziren irakurketa kolektiboak (batek irakurri, besteek entzun). Horrez gain, idatzizko kulturaren barnean gehiegi garatu gabeko irakurleen irakurketa era, nahiz eta pertsonala izan, ahoskatua izan ohi zen, beste arrazoi batzuegatik Eliza katolikoak apaizen artean duela gutxirarte iraunarazi duena bezalakoa, hots, ezpainak erabiliz eta ebaki ahala entzun ere egiten zena.

gozpen baino gehiago, *cursus* delakoaren arazoa gainditzeko laguntza suertatu ziren planteamendu erretorikoko testua gauzatzekoan, eta, aldi berean, bide konkretu batzuetara eramán zuten idazle erretorikoa: testuaren ezaugarri fono-erritmikoak³⁷ areagotzera eta nabarmentzera, eta erretorikak eskaini "ahozko" baliabideak³⁸ hobestera. Horietako zenbaitzuk (isokolonak, homofoniak,...) egitura erritmiko berezia eskainiko diote Axularren berbaldiari, luzeraneurtua eta+doinuduna heñ handi batean.

3.2.- Prosaren erritmoa

Maiz aitorturiko egia da prosak erakusten duen erritmoa haren egituraketarako dituen baliabideei esker lortzen duela (Kaysar 1992, 346). Poesian ez bezala, prosan nekez gertatu ohi da aurretik prestaturiko ereduaren barnean idaztea, hau da, hitzak, autoreak alde aurretik buru-espainetan darabilen musika edo erritmo mota zehatz bati egokitzea. Horrexegatik, baliabideak ere bestelakoak ohi dira, batzuei besteei baino garrantzi gehiago emango zaielarik, autorearen aukeraren eta hizkuntza bakoitzaren senaren arabera.

Axularren kasuan, obraren erritmo nagusia gaiak, argumentazio motak eta prediku-egituraketak eskainiko dute bereziki. Jakina, horretan ezin bazter daiteke autoreak egiten duen "hautaketa" erretorikoa, aurreko faktoreekin bat dagiena, eta ohiko baliabide fono-erritmikoak.

Oro har, bi izango dira Axularren prosak erakutsiko dituen erritmo motak: batetik, Gero-n garatzen den argumentazioaren eredu inductiboarekin bat datorren erritmoa eta, bestetik, predikazioaren helburua den *movere* delakoarekin lotua dagoen erritmo hunkikorra.

Orri kopuru eskergagatik bakarrik ez bada ere, Axularren prosan antzematen den erritmo nagusia *argumentatzaile* deiturikoa

(37) "Dos son la cosas que halagan los oídos: el sonido y el número (edo, gzeziarren hitzetan, *rhitmo* delakoa) [...] Han de elegirse palabras bien sonantes, pero no buscadas con exquisito esmero como los poetas, sino tomadas del habla comun" (Ciceron, *El Orador*, 369 or.)

(38) "Ahozko" diogunean ez genuke ahaztu nahi "ahozkotasanak" "herri-kultura"-tzat hartu izan den fenomenoarekin oraindik mende haietan zuen lotura hautsi ezina (ik. Burke 1991). Ildo honetatik, "herri izaera" horrek ere erakutsiko du zenbait baliabideren aukeraketan eragina.

izango da. Horren arabera, konparazioen bidezko "arrazonamendua" erabiliko da ideien garapenerako.

Horrelakoetan, jakina, periodoen egituraketa da formalki islatzen dena, protasi eta apodosiaren oinarritzko eskemaren gainean eratua. Villasantek zioen bezala, "el período a base de oración principal y subordinadas, procedimiento típicamente indoeuropeo, está plenamente logrado en Axular" (Villasante 1979, 80).

Oro har, atal edo menbru kopuru desberdina egon daiteke batean zein bestean, eta, gainera, barneko adarrezaketarik ere gerta daiteke (plurimenbrazioak sortuz).

Nolanahi ere, elementuak ez dira bizpahiru atal edo *kola* izatetik igarotzen, normalean konparazio, baldintza edota denborazko perpausen egitura bikoitzaren arabera:

"Ikhusten duzunean bere mende guztian gaixto izatu den bat eritu denean, eta ia hiltzera etsitu duenean, hasten dela batari eta bertzeari barkhamendu eskatzen, beharrei bere haziendaren partitzen, eta hats-beherapen handi batzuekin, begiak zerura iraulirik, lainkoari gomendatzen, ezteazula ez hargatik pentsa, segur duela halakoak bere salbamendua" (207 or.)

"Nola harri bati, edo sentimendurik ez tuen bertze gauza bati, kolpeka darauntsanak, egiten baitio bere buruari kalte gehiago, eta hartan probetxu gabe unhatzen eta zathitzen baita: hala antsiarik ez tuen bati edo konturik egiten ez tuenari bere maliziaz darauntsanak ere, emaiten dio bere buruari gaitz gehiago" (297)

"Baldin enzuten ezpanazue, eta ene manamendu guztiak konplitzen ezpaitutzue, iakizue ezen, nehoren peril gabe eta nehor iarraiki gabe, emanen diozuela ihesari, eta ikhara handi bat eginen zaitzuela" (433-434 or.)

"Eta baldin oraiño, pena heken nehoiz akhabatzeko, arintzeko, laburtzeko edo gutitzeko esperantzarik baliz ere: badirudi balizatekeiela zenbait konsolamendu" (596 or.).

Halaz ere, ez dira faltako barneko adarrezaketeta modukoa garatuko dutenak, plurimenbrazioak sortuz eta, ondorioz, egitura sintaktikoak berak aberastuz:

"Zeren nola baitira eritasun batzuk, hain handiak, gorputz guztia flakatur, benzutua, eta ezindua ibentzen dutenak, eta eritari

hain iauntzen zaitzanak, non bere izanez, eta egitez ezpaitute erremediorik, ezpaitira sendakizun; hala ostinatuaren, gogortuaren, itsutuaren, eta ezansiatuaren bekhatua, eta eritasuna ere hain da handia, non berenez ezpaita sendakizun, eta ez barkhakizun" (99 or.)

"Baldin obra miserikordiazkoak, nola baitira probeen faboratzea, biluzen beztitzea, gose, eta egarri denari, iatera, eta edatera emaita, bat bederak berak bere eskuz, bizi dela, irabazi handirik egitekotz, egin behar baditu: zenbatenez berak bere eskuz ondokoetara utzi gabe, egin beharkoitu obra obligazinozkoak, iustiziazkoak, eta konzientziatz zor dituenak?" (241-242 or.)

Hain da gauza hatsa, likitsa, higuia eta nardagarria, or baten bere okha eginaren eta ahotik egotziaren berriz iretsten ikhustea, non baldin Spiritu Sainduak berak usatu ezpalu konparazino hunez, ezpainintzen ni aiphatzera ere ausartuko (471 or.)

Bada nola bere nabusiari kontuak ongi eman nahi derautzan muthila, ezpaita urthearen bururaino, kontuak ikhusi gabe, eta bere nabusiarekin mintzatu gabe egoiten; hala guk ere, baldin geure arimako kontuak eman nahi baditugu ongi, eta zorrak pagatu, eztugu urthe guztian, garizumaraino, kofesatu gabe egon behar. (545-546 or.)

Sarri askotan nabarmenkiro erabiliko da paralelismoa periodoen barnean, mugimendu erritmikoa biziki areagotuz. Anafora da, zalantzarik gabe, paralelismo formulen artean gehien erabiltzen diren baliabideetariko bat:

"Begirautzue orduan zabartzetik, nagitzetik eta ezantsiatzetik, zeren orduan da mena, orduan da mina, orduan da azken adina eta peril guztien gaineko perila" (188 or.; letrakera etzana gurea da).

Elementu anaforiko berberarekin jarraituz, garbi ikusten da periodo naturalen mugak gainditurik gera daitezkeela zenbaitetan:

"Herioa hurbiltzen zaitzunean, nola athaka hertsian, eta pausu gaitzean iragan behar baituzu: eta bitarteko doloreak ere handiak baitira, orduan zeure onez kontu guti egiten duzu: zeren handiagoak ahantzarazitzen baiterauzkitzu. Orduan zeure ondokoei, eta han presentean edireiten direnei, zer ere nahi baitute, eta nola behar dela ikhusiko baitute, hala dagitela utzten derauezu. Hain nekez eta penaz bildu zinituen onak eta onhasunak, eta hain zuhurtki eta maiteki begiratzen zinituenak

gero, hain laxoki eta antsikabeki largatzeintuzu: lehen zein hertsu eta itxekin baitzinen, gero hain franko eta liberal egiten zara. Orduan nork zer erraiten baiteratzu, hura laudatzen duzu: eta anhitzetan ere, zer erraiten duzun eztakizula, baietz erraiten duzu" (238 or.; letrakera etzana gurea da).

Honekin guztiarekin batera, azpimarratzekoa da honelako periodoak eratzeko orduan Axularrek erakusten duen orekaren zentzu klasikoa baina berezia euskal literaturan, ondoko adibide honetan ikus daitekeen bezala. Izan ere, konparazio suertatuko denaren lehen partearen hiru atalak hedatuz joango dira motzenetik luzenera, tentsio erritmikoa sortzen joango bailiren:

"Arrai-a   *alba denean,*
                   bazkari datzekanean,
   eta
                   bere ustez bobekienik dagoenean   atrapatzen du arrantzaleak,
 eta bai
 hegaztina ere ihiztariak" (60 or.; letrakera etzana gurea da).

Atal paraleloen luzerak berak markatzen du konparazioaren bidezko tentsioa. Gero, bigarren partean, konparatua izan denaren egoera egitura sintaktiko paraleloetan ere burutuko da, baina atalen luzera, aurrekoetan ez bezala, luzenetik motzenera joango delarik, periodoa poliki-poliki ahulduz eta erremediorik gabe garatuko bailitzen:

"Hala atrapatzen du bada bekhatorea ere heriotzeak
                   bere bekhatuei bere gogarenik datxetenean,
                   gozokienik alba zaienean,
   eta
                   gutien uste duenean" (60 or.; letrakera etzana gurea da)

Formula erritmiko horrez gainera, *ecclesiastica consuetudo* delakoak ohiko zuen mugimendu "latza" deitutakoa izango da Axularren prosan atzemango den dinamika mota, aritmiko samarra baino benetan sarkorra, hunkikorra eta pertsuasiboa.

Predikazio kristauaren bitartez eratutako estilo solte honek Axularren obran zehar presentzia nabarmena izango du kapitulu-tako une konkretuetan, hala nola exhortazioetan eta irakurleari zuzendutako pasarteetan. Ezaugarri gisa enumerazioak, pilaketak, paralelismoak eta antitesiak agertuko ditu. Ez dira faltako

irakurlea inplikatzeko galdera eta harridurazko formulak ere. Erritmo bortitza izatera iristen den mugimendu honetan, gehiago azpimarratuko da ideien indarra, prosaren oreka baino, ondorio gisa dinamika bizia agertuko delarik.

Hona hemen pare bat adibide adierazgarri.³⁹

“Zer da haur?

Non da zentzua?

Non da akhordua?

Zer egin da adimendua?

Zeure salbamendua, nahbat dihoatzun gauza, sekulakotzat ongi edo gaizki izaite, iben dezazula benturan?

Eztuzu pensatzen bentura horrek, benturaz, bentura gaixtoa emenen deratzula?

Eta nork bere duen guztiaren benturatzea, erhokeria handia dela? (73 or.)

“Zer egin gogo duzu bada?

Zertan pensatzen duzu?

Zeren begira zaude?

Zahartzearen?

Han zara?

Ephearen?

Konplitu da.

Konpli ezazu bada zuk ere, zeure hitza eta promesa, zahar zindezñeko eman zenduena” (193 or.).

Axularren prosa, laburbilduz, erretorika klasikoaren elementu periodikoa erabat galdu gabe duen estiloa eta predikazio kristauaren ezaugarri den eredu aritmiko-erotiboa uztartze ahalegiaren fruitua dela esan genezake, nahiz eta, egia da, bide erretoriko klasikoetatik etenik gabe aldentzen eta, aldi berean, finkatzen doan saio bezala ere planteatu daitekeen, prosak erakusten dituen baliabide estilistiko “herritarrak” (paralelismoak, antitesiak, hoskidetasunak, aliterazioak, etab.) horren lekuko hobezina direlarik. Eta hori guztia, —eta hemen da Axularren originaltasuneta-ko bat!— ia idatzizko tradizioz ez duen hizkuntza batean.

3.3.- Egitura sintaktikoak

Oro har, egitura sintaktikoak prosan atzematen den erritmoarekin tinko lotuta joan ohi dira, erritmoaren erantzukizunaren al-

(39) Egitura garbiago ikus dadin, jatorrizko testuan ez bezala emango dugu puntuaketa mota.

derdi garrantzitsua, finean, egitura sintaktikoek berek baitaramate berekin;⁴⁰ eta normalean —ezin zen eta beste modu batean izan— Axularrek lortu nahi dituen xede eta efektuen menpe azalduko dira.

Hori dela eta, obraren planteamendu argumentatzaileak forma periodikoen erabilera ziurtatuko du, oinarrizko eskema —protasia edo osagai tentsio sortzaileak eta apodosia edo tentsioaren bukaera— modu desberdinetan emango delarik. Egitura sintaktiko erabilienak kausazkoak eta konparatiboak⁴¹ diren arren, bestelakoak ere agertuko dira ideien eta argumentuen garapenean barena.

Baina, edozein modutan, testuan zehar juntaduren eta mendeko perpausen nagusitasuna ia erabatekoa bada ere, testuaren erritmoa dela eta, ohargarri deritzogu lotura asindetikoaz baliatzen den alborakuntza edo justaposizio egituraren presentziari, paralelismoak areagotuko duen egiturarenari hain zuzen. Ondokoen estilo hautsi modukoak izango dira horietako gehienak:

"Ordea eneak dira faltak, enea da hobena" (3-4 or.)

"Maingu da, oiñak ditu eri, gogoā erbal eta flako" (48 or.)

"Garzelean sarzen zaituztenean, sarthu berri hartan, usna on duzu, kiratsa aditzen duzu, erraiak nahasten zaizkizu, sentikor zara" (91-92 or.)

"Bekhatu bat zaizen eztuena minbera da, sentikor da, beldur da, ezin sosega daiteke" [...] (106 or.)

"[...] sendoenak edo anzatsuenak garaitzen du bertzea, bere meneratzen du, azpiratzen du, lurrera egotzen du, ezpataz iragaitera darama" (205 or.)

Mota honetakoak izango dira, halaber, testuaren kutsu antitetikoa areagotzeko erabiliko diren sententzia modukoak ere:

(40) Ildo horretatik zihoazen Zizeronen hitzak ere: "Hay ciertas formas de estilo que inevitablemente traen el ritmo consigo. Así las comparaciones y las antite-sis. Todo esto ofrece variedad de recursos, para no terminar siempre del mismo modo" (Ciceron, *El Orador*, 383).

(41) Granadako Luisek zioen bezala, "sirven corrientemente para semejantes periodos las conjunciones [...] comparativas: "así, así como, al modo que, etc.;" porque donde median estas particulas no se perficiona el sentido de la oracion, hasta el fin de ella, lo cual es propio de este período en que hablamos redondamente" (Granada, *Retórica*, 598b).

"Gaiñak, pikaiñak eta hautuak bertzeren, hondarrak eta arbuioak lainkoaren" (181 or.)

Esan beharrik ez dago: lotura hipotaktikoak eta parataktikoak izango dira testuan maizen baliatuko direnak, lehenengoak hobetsirik gertatuko badira ere. Horren arrazoia, jakina, testuaren izaeran bertan letzake:

"La construcción hipotética es la construcción argumentativa por excelencia [...]. La hipotaxis establece unos límites, significa adoptar una posición. Ordena al lector, le obliga a ver ciertas relaciones, reduce las interpretaciones que podría tener en consideración, se inspira en el razonamiento jurídico bien construido" (Perelman eta Olbrechts-Tyteca 1989, 254 or.)

3.3.1.- Egitura parataktikoak

Lotura parataktikoen bidez buruturiko juntaduren artean bada bat pasarte narratiboetan, hau da, exenplu eta adibideenetan batik bat, erabilera oso nabarmena izango duena. Ahozko teknika narratiboetatik hurbil, "eta" emendiozko juntagailuarekin koordinatutako egiturak izango dira hedatuenak:

"Eta hetan trailla arazitzen zituen faraonek bere azpiko iende hek, señalaturik bat bederari, bere eguneko lana eta sailla.

Eta eskuaren ibentzea bera asko bazuketen ere, ordea, lanhabesak, tresnak, eta obraren egiteko gai guztiak ere, berek bilhatu eta hornitu behar zituzten.

Eta halarik ere, ezin ausart zitezkeien arrenkuratzera, halako moldez ezen [...]

Eta halatan aitzinerat kargatuago zituen, lana berretu zerauen.

Eta hura guztia egiten zuen, baldin bat ere astirik bazuten, edo alfer bazeuden, handik zerbait ethor zekion gogan beharrez eta beldurrez" (26-27 or.; letrakera etzana gurea da).

"Hartu zuen aingiru hark gizon baten iduria eta ioan zen mendietako saildu hetarik batengana, eta eskutik harturik, eraman zuen oihanean barrena, eta han erakutsi zeraukan gizon bat, hari zela egur egiten. Eta zama bat eginik, lothu zuenean, hasi zen enseiatzen ea iasan ahal zezakeienz" (84 or.; letrakera etzana gurea da).

"Eta orduan hek guztiak infernura ziren.

Eta orai ere infernuratzen dira giristino eztirenak.

Eta beldur naiz giristinoetarik ere, gehienek, bide hura hartzen duten.

Eta erraiten denean anhitz direla deituak, eta gutiak hauta-tuka, giristinoez ere orobat aditzen den" (141 or.; letrakera etza-na gurea da).

Egitura polisindetiko hauek berbaldiari eskaintzen dioten erritmo motari dagokionez, agerian dago konfigurazio anaforikoaren kasu konkretuak baino ez direla.

Bestalde, testuaren argumentazio mota antitetikoa biziki areagoturik geratuko da juntagailu aurkariekin eratutako junta-duretan.⁴² Horietako batzuk baino ez aipatzearren (letrakera etza-na gurea da):

"Neure iaun maitea, ioan zatzaizkit lurretik, baiña ez gogotik, eta ez bihotzetik" (3 or.)

"Hunetakotzat, egia hunen frogatzeko, anhitz exemplo ediren ahal diteke, baiña nik orai presenteon eztut bat baizen ekharri-ko" (221 or.)

"Hargatik erraiten zuen Iondone Paulok, etzebillala behin ere triste, triste bezala bai, baiña bethi alegera" (440b or.)

"Presuna ederrak, gorputza bere eskuko eta ongi egina duenak, eztu kanpoko edergarriren beharrik, zeren bera baita bere bai-than eder asko. Baiña itsusiak, marketsak, behar du anhitz estalki, anhitz bernizadura eta aphaindura, eta hekin guztiekin ere, etxean legoke ederkienik" (513 or.)

Ikusten denez, parataxiaren erabilpenarekin askatasun gehiago eskaini nahi zaio irakurleari, ez dirudi inolako ikuspuntu finkorik ezarri nahi zaionik, errealitatearen objektibotasun erabatekoa bilatuko balu bezala jokutzen da.

3.3.2.- Egitura hipotaktikoak

Menderakuntzari dagokionez, Axularrek era guztietako egitura-ak darabiltza. Alabaina, gorago adierazitako argumentazio garenaren ildotik jarraituz, kausazko egiturak eta konparazioak ahalbidetzen dituztenak nabarmendu beharko lirateke batik bat. Eta bestelako egiturek prosaren erritmo erretorikoan ere garrantzi

(42) Ezaguna denez, juntagailu honek maizkara ahalbidetzen du ezabaketa edo elipsi fenomenorik bigarren perpausaren osagaien artean.

handia duten arren, argumentazioaren ikuspuntutik ez dira ondo-ko hauek bezain emankorrak.

3.3.2.1.- Kausazkoak

"Zeren" lokailuaren bidez osatutako egitura kausalak dira maizenik agertzen direnak esku artean dugun liburuan zehar. Izan ere, "zeren" partikularen erabilera etengabekoa da Gero-n, inoiz kapitulu berean 45 aldiz azaltzera iristen delarik (XV. kap.).

Esan beharrik ez dago, kausazko perpausen maiztasun honek testuaren izaera erakusten du modu nabarmenean, hots, zerbait baieztatu edo adierazi ondoren, azalpena edo arrazoa izango da Axularrek testuratuko duena. Adibide argigarriak izan daitezke honako hauek:

"Bat bederak behar du konbertitu eta egin laster Iainkoagana, ahala duenean. Zeren ahala duenean, nahia eztuenak, benturaz gero, nahia duenean, eztu ahala izanen: behintzat iartzen bedere bada, ez izaiteko perilean.

Beraz hunelatan lehen behar da prestatu. Zeren gaitz izanen da, heriotzeko orenean, eritasunez eta oiñhazez kargatua zaudenean, penitentzia egitea, behar den fintasunarekin eta berotasunarekin Iainkoari gomendatzea. Zeren orduan, bertzeak bertze direla, eritasunak berak, emanen baiteratzu egitekorik asko" (202 or.; letrakera etzana gurea da).

Hurbil dagote Iainkoa zinez eta egiaz gomendatzen eta fabore eskatzen zaizkon guztiei. Eta nahi du eska gakitzen [...]. Eta orobat da noiznahi den, gauaren erdian ere, eskatzea. Zeren Iainkoa baithan ezta ez orenik, eta ez aldarte gaitzik, munduko iendetan ohi den bezala. Haren baithan muga guztiak eta oren guztiak dira bat, bethi da nehor ongi ethorria. Beraz hunelatan zintki eta fintki, maiz eta lehiatuki, behar gatzaitza azken fineko iraupenaren eta perseberatzeko donuaren eskatu: eta hunetan geure ahal guztiaz permatu eta bulharka iarri. Zeren azken fineko perseberantzia da gakhoa, hura da gora behera guztia, hartan dago garaita eta biktoria. Hura gabe leheneko obra onek deus guti balio dute. Zeren iraganak iragan, azken finean nolako garen behatzen du Iainkoak: eta orduan edireiten gaituen arauaz, emaiten deraku sekulako zorthea, ona edo gaixtoa.

Eta ontasunean iraute haur, perseberatzea, oraidanik behar da hartu eta eduki, eta ez geroko esperantzan utzi eta largatu. Zeren azken fineko aitzin hartan irauten eta perseberatzen due-

nak, perseberatzen ohi du komunzki azken finean berean ere" (459-460 or.; letrakera etzana gurea da).

Egitura kausal hauetan periodoak ez dira beti multzo autonomo gisa atzematen, zenbaitetan erabat itxita ez baileuden ager baitaitezke, ondokoekin lotura egiteko gertu, finean. Esan beharrik ez dago, arrazoiak argumentazioan bilatu behar dira, azalpenak etengabe emateko beharrean hain zuzen:

"Ezta gaitz ihardesten. Zeren bataz, lehen erran den bezala, orduan eritasunak berak, bere gorputzeko gaitzak, emaiten baitio bat bederari egitekorik asko: eta berriz bertzea zeren peril baita orduko orhoitzea, orhoitzen bada ere, ez orhoitzea bezala, beldurrezkoa, edo borxazkoa izanen den, eta ez behar bezalako. Zeren San Agustinek dioen bezala: [...] Bizi deiño Iainkoaz ahantzirik egon denak, merezi du, berari ere hiltzerakoan, ahantz dakion bere burua, eta orhoitzen bada ere, orhoitze hura, eztakion deus bali. Eta iduri ere badu etzaikala deus baliatzen. Zeren komunzki halakoa, eritasunetik eskapatzen denean, leheneko bekhatueta bihurtzen ohi da" (204 or.) (gurea da letrakera etzana).

Kausazko egituren erabilera hau, beraz, argumentatze moduak bideratua da: zerbait baieztatu ondoren, baieztatze haren arrazoiak eman beharra zegoen, eta, horrela, autoreak askiesten zuen arte.

3.3.2.2.- Konparaziozkoak

Argumentatzeko bezainbeste, formula sintaktiko honek aplikatzeko funtzio nabarmena hartzen du Axularren Gero-n. Baina horrez gainera, konparazioak elementu praktiko eta argigarria eskaintzen dio argumentazioari, haren bidez irakurleak ulerterrazago duen mundu errealean uztar dezake planteamendu erlijiosoaren mezua.

Formalki konparazioetarako formulak asko izan badaitezke ere,⁴³ Axularrek gehien erabiliko duen eredu konfigurazio lu-

(43) Egungo gramatikekin dagoen aldeaz ohartuta bagaude ere, Erretorika klasikoan erabili kontzeptuak eta terminologia direla eta, egokiago iritzi izan diogu atal honetako zenbait elementu Lafitteren *Grammaire Basque* izenekoaren arabera izendatzeari. "Propositions comparatives" bezala agertzen direnak ditugu horietako batzuk.

zeka gertatuko da, batik bat "Nola .... hala..." formularekin osatua. Horrez gainera, bada bestelakorik ere.

Formulazio laburreko konparazioen artean, "bezayla",⁴⁴ "pare", "paretsu",⁴⁵ ...ereduekin osatutakoak leudeke. Normalean, bestelako garapenik ere eraman ohi dute ondoren.

Konfigurazio laburrekoak gertatuko dira baita ere "Hala... nola" bezalakoak:

hala eskiribatzea, nola minzatzea (18), hala bata, nola bertzea (49),
hala onean nola gaixtoan (90), hala onekin nola gaixtoekin (120),
hala Davitek nola Susanak (146), hala zahartzean nola gaztean
(166), Hala borondatezko obrak nola obligazinozkoak berak (247),
hala mihiatz eta minzateaz, nola ianaz eta edanaz (396),...

Laburtasun hori gaituz, halere, inoiz agertuko dira joku erretoriko gehiago eskaintzen duten konfigurazioak ere:

"Zeren emazte ezkondua ezto deusek ere hala giharran ukitzen,
krozkan erazuten, eta ez bere tentutik eta pazientziatik atheratzen,
nola bere senharra bertzerekin diabilkola iakiteak" (358-359).

Edozein gisaz, "Nola... hala" moduko eredu luzeari jarraikitzen zaizkion konparaziozkoak dira liburuan zehar zinez agortezin diruditenak (adibide motzena, dena den, 214. orrialdean dago: "nola bizi hala hil"):

"Nola baldin gizon bati, erraiten dituen hitz guztietan nehor kontra balekio, eta erran baliatzote; «etzaitugu sinhesten, ekhartzu zenbait lekhuko», desohore eman bailliazaoite. Hala hitz guztiaz iuramentu egiten duenak: eta iuramentuez bere erranak frogatu nahi dituenak ere, emaiten dio bere buruari desohore. Zeren ikhususirik[...]" (264-265)

Nola gorputzeko medikuek, anhitz midizina eta erremedio bilhatu baitute eta ediren, gorputzeko eritasunen sendatzeko: hala arimako medikuek ere, zer den kolera, eta koleraren ondorea dakitenek, zein baita arimako eritasuna, bilhatu dute, eta

(44) "zeren hek azala eta lorea bezala baitira" (20), "usatu behar da iuramentuaz, purgaz bezala" (255), "erho batek bezala" (280),...

(45) "beirakiaren pare gara" (60), "uraren pare gara" (61), "deabruaren paretsu egiten da" (98), "hillaren pare egiten da" (110), "suaren pare da kolera", (285), "emaztetako bekhatusa izurriaren pare da" (398),...

eman anhitz abisu, eta erremedio, arimako eritasun hunen sendatzeko, kolerak pitzten duen suaren hiltzeko, eta bai pitztetik, eta iratxekitzetik ere begiratzeko (285-286)

Beraz nola, baldin bazendu anaia bat erhoa, eta adimendutik iauzia, eta hark anhitz gaizki egin, eta erran baliazazu, eta bere buruari ere zenbait kolpe gaixto eman baliazo, damuago baitzenduke zeure anaia haren kalteaz, eta haren hala izaiteaz, egiten eta erraiten derauzkitzun bide gabe guztiez baiño; hala halaber behar duzu izan damuago zure etsai kolerak erauzirik dagoen hark bere buruari egiten derautzan kaltez, zuri egiten derauzkitzunez baiño (309-310)

Gorago adierazi bezala, eredu argumentatzailearekin ongien ezkontzen diren konparazioak izango dira hauek. Horrela, gai aszetikoaren lehorra irakurlearen eguneroko errealitate biziarekin uztartzeko eta, beronen bidez, zailtasunak eta argitzeko erabiliko dira gehienetan:

Nola ardia otsoaren ikhustez latzten, larritzen, asaldatzen, izitzen eta ikharatzen baita: hala egiten gara gu ere etsaiarekin batzeaz eta inkontratzeaz (271)

Nola ikhatz bizek elkarganutzen dituzunean, sua pitzten eta egiten baitute: hala etsaia baithan ere, egiten derautzatzun ongiek eta zerbitzuek pitzten dute eta egiten amorioaren sua, ba-kea, adiskidetasuna (294)

Eta nola anhitzetan ere, aita batek bere semea zehatu duenean, zathitzen baitu zigorra eta egotzen sura: hala zure etsaia, zure zehatzaillea, eta penatzailea ere zathituko du Iainkoak, eta azkenean egotziko ifernuko sura (333).

Eredu honen emankortasuna forma desberdinetan antzeman daiteke testuan zehar: "nola ... halatan", "nola ... orduan", "nola ... handik", etab. (ondoko adibideotako azpimarrak gureak dira):

Nola bekhatuaren arimatik kentzeko eta atheratzeko, bi gauza behar baitira: bata Iainkoaren aldetik, haren garazia eta faborea, eta bertzea guretik, gure nahia eta borondatea, eta gauza hau guztiok, are gure aldetik behar direnak ere, prinzipalki Iainkoak egiten baititu: *halatan* Iainkoak bere garaziaren emaitza eta gure garazia haren errezibitzeko, eta harekin batean bekhatuaren kentzeko prestatzea ere, egin ditezke labur-zki, heriotzeko azken artikuluan (198-199)

Herioa hurbiltzen zaitzunean, *nola* athaka hertsian, eta pausu gaitzean iragan behar baituzu: eta bitarteko doloreak ere handiak baitira, *orduan* zeure onez kontu guti egiten duzu: zeren handiagoak ahantzazaitzen baiterauzkitzu. Orduan zeure ondokoei, eta han presentean edireiten direnei, zer ere nahi baitute, eta *nola* behar dela ikhusiko baitute, hala dagitela utzten derauezu. Hain nekez eta penaz bildu zinituen onak eta onhasunak, eta hain zuhurtki eta maiteki begiratzen zinituenak gero, hain laxoki eta antsikabeki largatzeintuzu: lehen zein hertsia eta itxekin baitzinen, gero hain franko eta liberal egiten zara. *Orduan* nork zer erraiten baiteratzu, hura laudatzen duzu: eta anhitzetan ere, zer erraiten duzun eztaizula, baietz erraiten duzu. (238)

Nola gure lehenbiziko aita hark, gure naturaleza haur, bere bekatuaz narriatu, arrazatu, eta eritokitu baitzuen, *handik* gara hain arrenkuratsu, inzirinatsu, eta on behar. *Handik* gara, ontasunera baiño gaixtatasunera eroriagoak, isuriagoak eta emanagoak. *Handik* dugu adimenduan itsutasuna, borondatean malizia eta memorian flakotasuna. *Handik* heldu da halaber, gezur erraitea, elkharren ez sinhestea, eta fidantzia gabe, bethi gogan behartu ibiltzea (250).

Funtzionalki, konparazio mota hauetako asko gorago aipatu argumentazio "bipertita" izenekoaren osagaia den "zeren" esplikatio-kausalarren ondoren joan ohi da:

Zeren *nola* baitira eritasun batzuk, hain handiak, gorputz guttia flakotua, benzutua, eta ezindua ibentzen dutenak, eta eriarri hain iauntzen zaitzanak, non bere izanez, eta egitez ezpaitute erremediorik, ezpaitira sendakizun; hala ostinatua, gogortuaren, itsutuaren, eta ezansiatuaren bekatua, eta eritasuna ere hain da handia, non berenez ezpaita sendakizun, eta ez barkhakizun (99)

Zeren *nola* ohoiñak desiratzen baitu gau ilhuna eta haizetsua ebasteko. Otsoak denbora gaitza, uritsua, eta igorziritsua, artaldeari oldartzeko: eta arranzaleak ur uherra arraiñaren atzemaiteko: hala deabruak ere, ohoin finak, otso goseak, eta arrantzale iakinsunak bezala, bilhatzeintu eta bere gaixtakerien egiteko, zelataturik edukitzeintu, koleraren, haserreduraren eta diferentzien ilhunbeak, tormentak, uherdurak, eta okhasinoak.(283-284)

Zeren *nola* mindegian bir landatzeko landareak sortzen, eta hazten baitira, hala ian edanean ere, haragiaren plazer hartzeko gutziak, orhoitzapenak, eta kilikadurak pitzten eta egiten dira (409)

3.4.- Kadentziak

Lehenago ere adierazia dugu fenomeno erritmikoa ezin dela alderdi semantikotik bereiztu, honek bideratzen baitu neurri handi batean testu guztiaren dinamika.

Axularren prosaren kasuan planteamendu erritmikoak lotura hautsiezina du kontatzen denarekin. Mezua, oro har, era askotara errepikatzen da, eta pasarte gehienetan mailuaren funtzioa betetzen du irakurle-entzuleen bihotzen gogortasuna apur dadin, bigun dadin. Mezu errepikakortasun hori bera areagoturik edota apaldurik —eta ez da hau gure kasua—⁴⁶ agertuko da prosari eskaintzen zaion erritmoaren arabera.

Faktore erritmiko horretan, dena den, garrantzi erabakiorra izango du periodo eta esaldien bukaera motak. Nola bukatzen den testu segmentua, horren arabera izango da irakurleak (edota entzuleak) kate mintzatuaren linealtasun horretatik jasoko duen azken inpresioa, besterik ez dagoenean ere, adimenean ongien iltzaturik geratzen dena hain zuzen.

Esaldi edo periodo bukaera horiek, klasula izeneko horiek alegia, Kayser-ek idazten zuen bezala, "no las inventaron los antiguos, ni se enseñaron y usaron a través de los siglos simplemente en atención a ellos. Por el contrario, son soluciones óptimas —sólo "a posteriori" aceptadas dogmáticamente— para determinadas empresas oratorias, y siempre pueden surgir de nuevo con espontaneidad, sin imitación consciente" (Kayser 1992, 348; azpimarrak gureak dira).

Garbi dago, beraz, idazle predikariaren eginkizunean haren prestakuntzak, erabilitako hizkuntzak, berau bizitzeko moduak eta, finean, sena estilistikoak berak moldatzen dutela prosaren erritmoa oro har, eta, klausulei dagokienez, "soluzio hobezin" konkretuen bidea.

Axularren soluzioa paralelismoan, luzapen kuantitatiboan (unitate lexikoena edota silabena) eta similikadentzian datza nagusiki, beroriek izango baititu ezaugarri nagusi.⁴⁷

(46) Jakina, hemendik ezin ondoriozta liteke erritmo horren premia genero guztietarako, are gutxiago narrazioan oinarritzen direnetarako, baina prosa erlijiosoaren esparruko genero suasorioan egoki baino egokiagoa da. Batetik, mailuaren etengabeko danbadak dakartzalako bainera, baina bestetik, eta hau ere ahaztu ezinezko elementua da, prosa erritmiko horrek mezuen oroitzapen errazerako bideak eskaini ditzakeelako.

(47) Ez ditugu hona ekarriko erretorika klasikoan zeharo araututa zeuden beselako faktoreak. Horieta bat, esaterako, Kintilianok dakarrena dugu: "Cosa be-

Bukaeretako luzapenaren soluzioa oso lotuta dago Axularrek predikari bezala bukaeratzat ulertzen duenarekin. Horrela, eten-keta baten aurrean, predikazioan berbaldiak erraz asko eskatuko duen edozein etenketaren aurrean alegia (periodo, perpaus edota esaldien bukaeran), urdazubiarrak erritmoa pausatzeko joera erakutsiko du, pentsamendua lasaituaz joango bailitzen.

Teknikoki pausatze hori paralelismoen bitartez burutuko du gehienetan, betiere paralelismoaren azken osagaia silabikoki luzeena den hitzarekin edota kolonarekin bukatuko duelarik (aditz laguntzaileak ere badu luzapen horretan tokirik, bukaerarako utz baitezake). Areago, grafikoki jarritz gero, nolabaiteko aurreratze kuantitatiboa ematen dela ikusiko genuke (lehenengo hitzak edota unitateak motzagoak bukaerakoak baino):

Paga bezate beraz	iragan duten	aisia, eta alferkeria, presenteko	penaz eta trabailuaz,
	leheneko	asea eta soberania, oraiko	goseaz eta eskasiaz (44 or.)
Nolatan	zahartzean hain denbora laburrean eta adin flakoan eta erbalean,	pagatuko eta satisfatuko du,	hanbat bekhaturen zorra eta obligazinoa? (183)

Jakina, gerta daiteke elementu kuantitatiboa gradazio logiko edota denborazkoarekin bat ez etortzea (zahartzaroa gaztaroaren

llísima es cerrar el sentido de la oración con el verbo si lo permite la composición, porque en los verbos está la fuerza del razonamiento" (Quintiliano, 9, III, 121 or.). Euskararen senak, zer esanik ez dago, errazki onartuko duen formulazioa da honako hau. Adibideak ere eurrez aurki daitezke Gero-n.

ondotik dator, esaterako). Horrelakoetan halabeharrez erabakitzen du Axularrek elementu logikoaren alde:

Eztezazula pentsa,

eztakizula iduri, baldin bizi zareñio

sendo

eta

osasunarekin zabiltzaiño,   ezkerrerat   makhurtua
 eta
 alderditua bazaude,

eritasunean

eta

heriotzean   eskuinerat   iarriko
 eta
 xutxenduko zarela (214 or.) .

Pasarte narratiboetan ere, pasartearen erdian etenketak behar diren denetan hain zuzen, berehala nabaritutako dituzten irakurleak pausatze desberdinen "abisuak":

Eta gero handitu zirenean eraman zituen biak treilla batetan Lazedemoniako iende heken aitzinera eta han

laxatu

eta

largatu zituen, eta largatzearekin batean, egotzi zerauzten bere aitzinera, erbi bat
 eta
 haragi puska bat(87)

Berdintsu jokatu du bestelako pasarteetan ere, ondoko orri-tik jasotako adibide honetan ikustenenez:

Denbora luzeaz bekhatutan egoitez

eta

usatzeaz, bertze kalterik ethor ezpaledi ere, pleguaren

eta

aztura gaixtoaren hartzea

baizen ere, hura bera behar lizateke asko, bekhatutan pausatzetik begiratzeko,

eta

lehen baiño lehen bide onean iben arazitzeko (88 or.).

Edozein modutan, Axularren jokamolde orokor horrek badu salbuespen baino gehiago, erritmo orekatzaileak izan daitezkeen aldakiak. Horietako bat da ondoko adibidean ikusten dena:

Arraiña	alha denean, bazkari datzekanean eta bere ustez hobekienik dagoenean,	atrapatzen du arrantzaleak,
eta bai hegatzina ere ihiztariak		
Hala atrapatzen du bada bekhatorea ere heriotzeak		bere gogarenik datxetenean, gozokienik alha zaienean, eta gutien uste duenean (60 or.).

Ispilu moduko paralelismo hirukoitza erakusten duen adibide honetan⁴⁸ azpimarragarria da idazleak gogoan izan duen faktore orekatzailea. Horrela, hasiera emateko, perpaus zirkustantzialei dagozkien elementu motzenetatik luzeenetara abiatzen da lehen-dabizi, gero, konparazioaren bigarren unean alderantzizko prozesuari ekingo diolarik, hots, perpaus luzeenetik motzenera, pentsamendua bukatuaz joango bailitzen.

Nolanahi ere, ez dira horretan geratzen Axularrek bukaereta-ko kadentziak lortzeko darabiltzan konfigurazio nagusien ezaugarriak. Irakurleak berehalá somatzen duen bezala, urdazubiarrak klausulen bukaera kuantitatibo hori bestelako edergarritz hornituko du beti, horietan paralelismoek eta elementu homofonikoek garrantzi ezin handiagoa dutelarik. Baina hori guztia beste baterako utziko dugu.

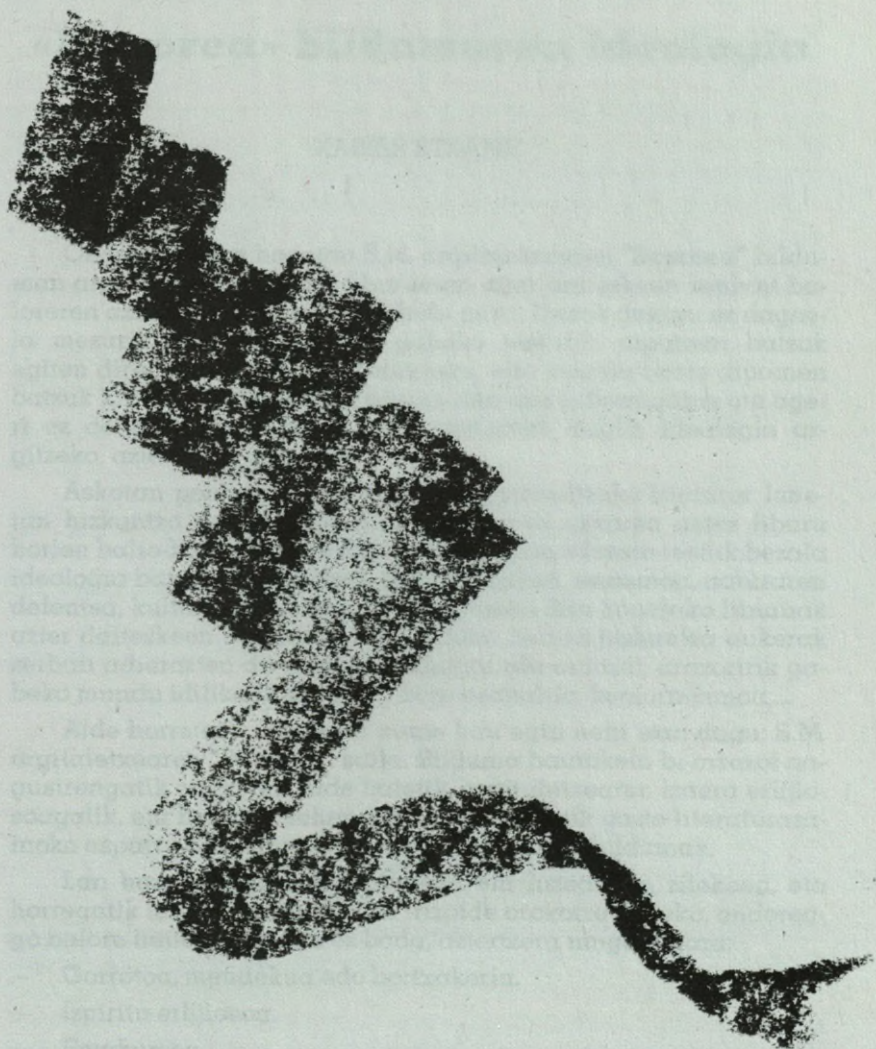
Bibliografia

- Axular, Guero. *Bi partetan partitua eta berecia...*, Bordele, 1643 (faksimila: Bilbo, Euskaltzaindia, 1988)
- Ciceron, *Obras completas*, I eta II, (itzulpena: M. Menéndez Pelayo, Madrid, Sucesores de Hernando, 1913 eta 1914)
- Granada, Luis de, *Retórica Eclesiástica o de la manera de predicar*, in *Obras del V.P.M. Fray Luis de Granada*, III, Madrid, Imprenta de la Publicidad (BAE XI), 1945, 488-642 or.
- Matterre, E., *Dotrina Christiana*, Bordele, Jaques Millanges, 1623.

(48) Hiru elementu dira hemengo egitura honetako osagaiak: arraina-hegatzina-bekatorea; arrantzalea-ihiztaria-heriotza; eta zirkunstanzialak ere hiru izango dira.

- Quintiliano, Fabio: *Instituciones Oratorias*, I eta II, Madrid, Perlado Páez y Compañía (Sucesores de Hernando), 1916 (itzulpena: Ignacio Rodríguez eta Pedro Sandier).
- Terrones del Caño, Fco., *Instrucción de Predicadores*, Granada, 1617, [orain: Olmedo (ed.) 1960, Madrid, Espasa-Calpe].
- * * *
- Altuna, Patxi, 1987, "Duvoisinen eskuizkribu argitaragabea", *FLV* 49, 65-95.
- Azorin, 1939, *Una hora de España*, Madrid, Biblioteca Nueva.
- Barandiaran, J. M., 1974, "Axularren argia eta itzala", *FLV* XVI, 89-102.
- Burke, Peter, 1991, *La cultura popular en la Europa moderna*, Madrid, Alianza Editorial
- Campbell, Ysla, 1993, "En torno a la historia de la literatura en Nueva Vizcaya (oralidad, visualización y textos)", in Manuel García Martín (ed.): *Estado actual de los estudios sobre el Siglo de oro. Actas del II Congreso Internacional de Hispanistas del Siglo de Oro*, I, Ed. Universidad de Salamanca, 209-216.
- Cerdan, Francis, 1988, "El sermón barroco: un caso de literatura oral", *Edad de Oro*, VII, 59-68
- Chartier, R., 1991, "Las prácticas de lo escrito", in Ariès, Ph. eta Duby, G. (zuz.): *Historia de la vida privada*, 5. tom., *El proceso de cambio en la sociedad de los siglos XVI-XVIII*, Madrid, Taurus, 113-161.
- , 1996, *El orden de los libros. Lectores, autores, bibliotecas en Europa entre los siglos XIV y XVIII*, Barcelona, Gedisa, 2. ed.
- Curtius, Ernst Robert, 1976, *Literatura europea y Edad Media latina*, 1 eta 2, Madrid, F.C.E. (1. ed.: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Berna, A. Franke, 1948).
- Deyermond, A., 1988, "La literatura oral en la transición de la Edad Media al Renacimiento", *Edad de Oro* VII, 21-32.
- Frenk, Margit, 1982, "Lectores y oidores. La difusión oral de la literatura en el Siglo de Oro", in G. Bellini (ed.): *Actas del séptimo Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas*, Roma, Bulzoni, I. vol., 101-123.
- García de Enterría, Mª Cruz, 1993, "Lectura y rasgos de un público", *Edad de Oro* XII, 119-130.
- Herrero Salgado, Félix, 1993, "La oratoria sagrada en el siglo XVII: tradición e innovaciones" in García Martí'n, M. (ed.): 1993, 501-508.
- Kayser, W., 1992, *Interpretación y análisis de la obra literaria*, Madrid, Gredos, 4. ed. (gaztelerazko lehen edizioa: 1954).

- Lafitte, P., 1979, *Grammaire basque (Navarro-Labourdin littéraire)*, edizio berrikusia eta zuzendua, Donostia, Elkar.
- Lakarra, J.A., 1985, "Larramendiren hiztegegintzaren inguruan", *ASJU XIX-1*, 9-48.
- Lekuona, Manuel, 1954, "Aitzin-solas", in *Axular: Gero*, 4. ed., IX-XXXII or.
- Mitxelena, Koldo, 1954, "Axular. Gero", *Egan 2-4*, 39-41 (Orain P. Altunaren edizioan: Mitxelena, Koldo, 1988, *Euskal Idazlan Guztiak II*, Donostia, Etor, 39-42).
- , 1957, "Aita Plazido Mujikak esan digu", *Egan 3-4*, 127-133. (Orain P. Altunaren edizioan: Mitxelena, Koldo, 1988, *Euskal Idazlan Guztiak I*, Donostia, Erein, 89-98).
- , 1964, "Gabriel Arestiri", *Egan 1-6*, 157-160. (Orain J. Lakarraren edizioan: Mitxelena, Koldo, 1988, *Euskal Idazlan Guztiak VI*, Donostia, Kriseilu, 179-183).
- , 1974, "De Lexicografía Vasca. A propósito de «Axular-en Hiztegia» del padre Luis Villasante", *FLV XVI*, 103-121.
- Mortara Garavelli, Bice, 1991, *Manual de retórica*, Madrid, Ed. Cátedra.
- Ong, Walter J., 1987, *Oralidad y lenguaje. Tecnologías de la palabra*, Mexico, FCE.
- Perelman, Chaim - Olbrechts-Tyteca, Lucie, 1989, *Tratado de la argumentación*, Madrid, Gredos (*La nouvelle rhétorique, traité de l'argumentation*, Paris, PUF, 1958).
- Salaberri, P., 1996, *Axularren prosa Erretorikaren argitan*, Doktorego-tesi argitaragabea, Gasteiz.
- Salomon, Noël eta Chevalier, M., 1983, "Creación y público: para una sociología literaria de los siglos de Oro", in *Wardropper eta beste*, 1983, 75-86.
- Urgell, Blanka, 1991, "Axular eta Larramendi", *ASJU XXV-3*, 901-928.
- Villasante, Luis, 1962, "El «Guero» ¿es obra original?", *Euskera VII*, 5-28.
- , 1967, "Axular eta Gero", *Egan*, 21-30.
- , 1972, *Axular: Mendea, Gizona, Liburua*, Ed. Franciscana Aranzazu, Oñati.
- , 1974, "Características de la obra *Gero*, de Pedro de Axular. Y puesto que a una tal obra corresponde en la Literatura euskaldun actual", *FLV XVI*, 29-38.
- , 1979, *Historia de la Literatura Vasca*, Ed. Aranzazu (2. edizioa, zuzendua eta gehitua).
- Wardropper, B. W., 1983, "Temas y problemas del Barroco español", in *Wardropper eta beste: Siglos de Oro: Barroco*, Barcelona, Ed. Crítica, 5-48.

«Baporea» bildumaren ideologia

XABIER ETXANIZ

Ondorengo lan honetan S.M. argitaletxearen "Baporea" bilduman argitaraturiko euskal liburuetan ager daitezkeen zenbait baloreren azterketa egiten ahalegindu gara. Denok dakigu ez dagoe-la mezurik edo ideologiarik gabeko testurik, aipamen batzuk egiten direnean horiek ageri direlako, edo bestela beste aipamen batzuk jarri ez direlako. Hau da, ematen den informazioaz eta ageri ez denaz baliatu behar gara testuetan dugun ideologia argitzeko, aztertzeko, ikusteko.

Askotan pentsatzen da haur eta gazteentzako literatur lane-tan hizkuntza dela elementu nagusia (eta askoren ustez liburu horien balio-balore bakarra), hala ere, beste edozein testuk bezala ideologia bat isladatzen dute, familia, bakea, sexismoa, naturaren defentsa, kultur zapalduak... asko eta asko dira honelako liburuak azter daitezkeen baloreak. Gure artean bertan hizkuntza aukerak zerbait adierazten du (euskara hautatu ala erdara), arazoririk gabeko mundu idilikoak ere badu bere esanahia, konformismoa,...

Alde horretatik azterketa xume hau egin nahi izan dugu: S.M. argitaletxearen "Baporea" saila. Bilduma hautaketa bi arrazoi nagusirengatik eman da. Alde batetik, argitaletxearen izaera erlijiosoagatik, eta bestetik, lehenengo irakurleetatik gazte literaturarainoko esparru osoa hartzen duelako aipaturiko bildumak.

Lan hau berez oso korapilotsua eta luzea izan zitekeen, eta horregatik ideia edo amaierako irizpide orokorra izateko, ondorengo balore hauek, gainetik ez bada, aztertzeraz mugatu gara:

- Gorrotoa, mendekua edo bortxakeria.
- Izpiritu erlijiosoa.
- Emakumea.

- Familia.
- Adiskidetasuna eta laguntza (babesa).
- Lan banaketa.

Hipotesi gisa, planteatzen dezakegu argitaletxearen izaera eta hartzaroiari begira eginiko liburuak direla eta, esan dezakegu balore "positiboak", gizartean elkar-bizitza eta pertsonaren eta familiaren garapena bultzatzen dituzten baloreak izango direla nagusi. Ez bakarrik S.M. argitaletxea delako, baita haur eta gazte literaturak irakurlearen nortasunean duen eraginagatik ere. Haur eta gazte literaturaren erabilera didaktikoagatik ere, alegia.

"Baporea" bilduma euskaraz idatzirik eta euskarara itzulitako liburu osatuta dago. Liburuak lau sail desberdinetan banatzen dira: sail zuria, lehenengo irakurleentzat; sail urdina, 7-9 urte bitartekoentzat; sail laranja, 9-12 urteko esparrua hartuko lukeena eta, azkenik, sail gorria, 12 urtetik aurrera.

Esan bezala, guk argitaratutako ia berregeita hamar liburuak landu beharrean, euskaraz idatzirikoa bakarrik aztertu ditugu. Hauek sail desberdinetako 9 liburu dira:

Sail zurian:

- Denboraren kanta-kontuak*, Arrieta Malaxatxeberria, Y. (1995)
- Mustloa naaiz...*, Zubizarreta, P. (1996)

Sail laranja:

- Begigorritarren erlojua*, Arrieta Malaxatxeberria, Y. (1992)
- Txorimaloarenak*, Zabaleta, P. (1992)
- Julieta, Romeo eta saguak*, Landa Etxebeste, M. (1994)

Sail gorrian:

- Malen laberinto madarikatuan*, Garzia, J. (1986)
- Loaren bidez*, Arana, A. (1990)
- 1948ko uda*, Zubizarreta, P. (1994)
- Hegaldiak*, Arrieta Malaxatxeberria, Y. (1994)

Ikusten denez ez dago 7-9 urte bitartea hartzen duen sail urdinean euskaraz sortutako libururik. Era berean, aipagarria da berderatzi izenburu horietatik seik "Baporea" lehiaketarekin zerikusia izatea; hots, euskaraz sortutako liburuetan hirutik bi lehiaketa dela kausa argitaratu direla S.M. argitaletxeko bilduma honetan.

Gure lan hau aurrera eramateko metodologian, liburuak banan-banan aztertu ditugu hasieran (egilea, argumentua eta ageri diren baloreak), ondoren bildumari buruzko irizpidea emateko.

Ikus ditzagun, beraz, gure azterketatxo hau osatzen duten be-deratzi obra hauek.

Denboraren kanta- kontuak

Egilea:

Yolanda Arrieta Malaxatxeberria. Etxebarrin (Bizkaian) jai-zen 1963an, eta Magisteritza eta Antzerkia ikasketak eginak ditu. Gaur egun, euskara munduan ari da lanean buru-belarri, idazle zein antzerki-tailer animatzaile gisa. 1991ko "Baporea" Haur Lite-ratura IV Lehiaketan lehen saria jaso zuen *Begigorritarren erlojua* (1992) obrarekin (S.M. sail laranja). Lan hauetaz gain argitaratuak ditu *Hegaldiak* (S.M. sail gorria, 1994) eta *Nola bizi, zazpi bizi* (Des-clée de Brouwe, 1996).

Argumentua:

Poesiaren bidez urtaroak, urteko hilabeteak, asteko egunak, egunaren atalak eta orduak azaltzen dira liburuako orrietan zehar. Hori bai, modu erraz eta eguneroko ekintzekin lotuta beti.

Baloreak:

—Lehenik aipatu behar da ume txikientzat egindako liburua dela eta alde horretatik familiak garrantzia haundia izango duela. Eta batez ere ama papera oso garrantzitsua da edozein adibidetan:

"SEIAK,
amatxoren kotxe gorrian,(...)" (14. orr.)

"ZORTZIAK,
—Gora laztana!
Ireki ditu amak pertsianak(...)" (23. orr.)

eta egiten diren ekintza gehienak familiakoak edo lagunak ageri dira.

— Gorrotoa eta horrelako baloreak guztiz baztertuta daude liburu honetan, kontrakoak diren baloreen (maitasuna, errespetua...) nagusitasunarekin batera:

"bihotzean zuretzako kontuak" (14. orr.),

"EKAINA, alaia,
emaiguzu musu bana,(54. orr.)

- Naturak ere garrantzi handia du eta testuan ezezik marrazkietan ere asko isladatzen da. Naturarenganako errespetua eta maitasuna presente daude etengabe landare eta animaliei buruzko poemetan. Batik bat "Urtaroak" eta "Urteko hila-beteak" ataletan.
- Bestalde, ilustrazioetan badira azpimarratzen diren ideia nagusi batzuk: neska ameslariarena izango litzateke horietako nabarmenena. 18-19, 24-25 eta 40-41 orrialdeak betetzen dituzten hiru ilustrazio handi eta bikoitz horietan neska bat lotan ageri zaigu. Pasibotasuna eta nesken parte hartzea dela eta, neskak (edo neska-mutilak) jolasean ageri dira kasu gehinetan (batean, 13. orrialdeko irudian, neska bat irakurtzen ari da; eta beste batean, 56-57 orrietan, etzanda eguzkia hartzen). Hala ere, ez da familiaren ilustraziorik, ezta leihotik begira dagoen neskena, amantalik edo etxeko lanak eta kanpokoak bereizten duen irudi sexistarik. Alde horretatik ukitu "femeninoa" nabari da irudietan, baina ez sexistarik, izatekotan nesken bizitasuna eta jolas nahia, ameslari gaitasunarekin nahasiriko ideia dugu.
- Erljioa ere presente dago ilustrazioetan 21. eta 43. orrialdeetan eliza baten irudia ageri baita.

Mustloa naaiz...

Egilea:

Patxi Zubizarreta Dorronsoro 1964an jaio zen Ordizian (Gipuzkoa) eta gaur egun Gasteizen bizi da. Euskal Filologia ikasketak amaitu zituenetik buru belarri sartuta dago literatura munduan. Helduentzat pare bat nobela idatzi ondoren, haur eta gazte literaturan kokatzen dira bere azken obrak: *Gutun harrigarri bat* (1992), *Matias Ploff-en erabakiak* (1992) Lizardi Saria, 1991, *Jentzi* (1993), *Emakume sugearen misterioa* (1993), *Ipuinkaria* (1994), *Eztia eta ozpina* (1995) Labaien Saria 1995, *Gizon izandako mutila* (1997), eta abar. Bere 1948ko uda (1994) elaberriaz 1993ko "Baporea" Lehiaketan Lehen Saria eskuratu zuen. Itzulpengintzan ere aritu da eta, besteak beste, Mila gau eta bat gehiagoko *Ali Baba eta*

berrogei lapurrak (1993), *Aladin* (1995) eta *Sinbad marinela* (1996) trilogia euskaratu du.

Argumentua:

Gau bateko gorabeherak kontatzen dira. Familia batean eltxo batek amari begian heldu ondoren, aita hau akabatzen saiatzen da eta horretarako aulki baten gainera igotzen da. Haurrak, bitartean, gurasoei susto bat eman nahian dabilta. Eta haien logelan sartzean, aulki gainean zegoen aita lurrera botatzen dute nahi gabe atea irekitzean. Istripuaren ondorioz, ospitalera eramaten dute aita. Larrialdi bat pasa ondoren eta aitak ezer graberik ez duela ikustean, guztiak poz-pozik itzultzen dira etxera.

Baloreak:

- Liburu honetan gehien azaltzen den balorea familia dela esango genuke. Familia perfektuaren kontzeptua azaltzen da; aita, ama eta bi seme-alabak. Gainera, gurasoen jarrera dela eta, istripuaren ondoren, ez diete azalpenik eskatzen hurrei eta txokolate beroa hartu eta gero, guztiak poz-pozik joaten dira ohera.
- Laguntza eta babesa baloreak ere agertzen dira. Aitak, amari begian heldu dion eltxoa akabatu nahi duenean eta aita, istripuaren ondoren, ospitalera eramaten dutenean. Baita ere, aitak amari eltxosare bat erosi nahi dionean. Alde horretatik laguntza behar duenari laguntzen zaio, bere sexua kontutan hartu gabe.
- Emakumeak, arestian aipatutakoagatik eta beste hainbat arrazoiengatik, ondo tratatzen dira ipuinean. Istripua gertatu ondoren amak gidatuko du kotxea ospitaleraino.

“—nik neuk eramango zaitu, Gus.” (28. orr.)

eta lan banaketa dela eta, ospitalera iristean sendagilea emakumezko bat dugu (34-35 orrietan).

Beraz, hasieran laguntza behar zuena —eltxoak akabatzen— laguntzaile bilakatzen da beharrak eraginda. Gainera, sendagilea eta amaren jokabidea era naturalez sarturik daude ipuinean, behartuta egon gabe, faltsukeriarik gabe.

- Bortxakeria ideiarekin umoretsu jolasten du idazleak; ospitalean aitarien zain daudenean eta bertan daudenen komentario batzuk entzutean:

—Nire anaia lapurreta batean jipoitu dute-zioen gazte batek.

Eta diru asko lapurtu al diote?

—Bai zera! Lapurra bera zen, baina lapurtu nahi zuen amonak bere makilaz jo du eta..." (40-41. orr.)

- Erljioari dagokionez, familia kristaua edo kristau giroan hezia dela aditzera ematen du idazleak: "Gabonbiharrarte-jaungoikoaknahibaduondoloin"(50. orr.) esaten dutenean haurrek.
- Azkenik, mendeku balorea ez bada ere, eginiko bromaren antzekoa haurrei egiteko asmoa azaltzen da gurasoek, istripuaren ondoren, haurrei susto ederra emango dietela esaten dutenean:

—Bihar mamuz mozorrotu eta haurrei susto ederra emango diegu, merezi dute-eta..." (56. orr.).

Begigorritarren erlojua

Egilea:

Yolanda Arrieta Malaxetxeberria. (ikus. *Denboraren kanta-kontuak*).

Argumentua:

Hamar urteko neska batek, Mirari, argazki zahar bat topatzen du asteburu batean. Argazki horretan erloju misteriotsu bat dago, eta horren inguruan gauza arraroak gertatuko dira. Bere lagunekin batera, erloju horren inguruan zegoen ia guztia argituko du.

Baloreak:

- Liburua 9 urtetik aurrekoentzat da, eta hori asko nabaritzen da baloreetan. Lagunena edo familia bezalako baloreak dira gehien agertzen direnak; hots, hamar urteko neskatxa batek inguruan dituenak. Adin honekin buruan sortzen diren nahasteak asko dira, bakoitza bere pertsonalitatea finkatzen hasten

delarik. Askotan uste du inork ez diola kasurik egiten, baina gero konturatzen da denek maite dutela.

- Lagunen garrantzia eta honekin batera adiskidetasuna ere oso landuta daude beraz. Lagun taldea mistoa da eta denek botere berdina dute. Ez dago gizonezkoen nagusitasunik, edo horrelako ideiarik. Protagonista nagusia, bera ere, neska bat da (Yolanda Arrietaren *Hegaldiak* liburuan ere gertatzen den bezala). Beste alde batetik, ordea, Mirariren aitak kanpoan lan egiten du eta amak, berriz, etxean. Baina, era berean, aipatu behar da —lehen komentatu den bezala— nesken aldeko mezuak nabari direla. Ausardia, burutapen gaitasuna... edo ia-ia bukaeran Mirariri osabak liburu bat idaztea proposatzen dionean, neskak erakusten duen tinkotasuna:

“—Liburu bat idatz dezakezu, handia zarenean... —bota zidan osabak, erdi bromaka, postrera heldu ginenean.

Lehenengoan, neuk ere barre egin nion, bian gero, «zergatik ez?», pentsatu nuen, telebistari begira jarri nintzenean. «Eta zergatik ez...?» Bat batean, osabarengana jo, ideiaren truke musu bat eman eta telefonora abiatu nintzen, berehala.” (101-102. orr.)

Irudietan ere, nabaria da nesken protagonismoa, guztietan —amoren ilustrazioa batean izan ezik— Mirari ageri zaigu, bakarrik edo protagonismo nagusia hartzen duelarik (gurasoekin gosaltzen ari denean gertatzen den bezala 71. orrialdean).

Txorimaloarenak

Egilea:

Pello M. Zabaleta Kortabarria Legazpin (Gipuzkoa) jaio zen 1942an. Literatura mailan 30 liburutik gora itzuli ditu eta sortuntzan poesia eta ipuingintza landu ditu bereziki. Honako sari hauek jaso ditu: “Irun Hiria” (1979), “Lauaxeta” (1980), “Donostia Hiria” bigarren saria (1992), 1990eko Euskadi Itzulpen Saria eta *Txorimaloarenak* idazlan honekin, 1991ko “Baporea” Lehiaketan finalista geratu zen. Azkenik, bere poesien antologia, *Bigarren bi-zia*, EHUk argitaratu berri du (1995). Horrez gain, kazetari eta irratigizon ere badugu.

Argumentua:

Bizia duen txorimalo batek, bere inguruan gertatzen dena kontatzen du: nola betetzen duen bere lana baratzean, txoriekin izandako gorabeherak, nola aldatu zizkion prakak eskiatzaile batek, nola pasatu zen bertatik zezen talde bat, panpin batekin izandako elkarrizketa, zer gertatu zen asto lasterketa batean, nola ikus zuen mamu bat, txorimalo lehiaketa batera eraman zutela, irrati zaratatsu baten ondoan igarotako egun larria, eta abar. Txorimaloak bizia duenez, gertakari hauetan guztietan bere sentimenduak adierazten ditu, nahiz eta gizakiak hauek ezin antzeman.

Baloreak:

- Txorimaloaren betebeharra baratza zaintzea denez, argi ikusten da bere jabeenganako leialtasuna, adiskidetasuna eta laguntza. Adiskidetasun balorea ere azaltzen da txorimaloak Ninia (haur baten panpina) ezagutzen duenean (54. orr.).
- Txorimaloak ongi bete nahi du bere lana eta baratza zaintzeko txoriak uxatu behar dituzenez, hauek gorrotatzera heltzen da. Agian, ez da gorrotoa sentitzen duena, baina txoriak etsaitzat hartzen ditu (15.orr.). Izan ere, liburu hasieran (7.orr.) nekazariak etsai asko dituela eta hauei aurre egiteko edozein metodo erabiltzen duela dio, nahiz eta beste batzuei kalte egin; hori baita baratzeke legea. Haserrea edo amorrua ere beste egoera batean azaltzen da: ehiztarien zakurrek txixa egiten diotenean bere hanka bakarrean (41.orr.). Beste egoera batean, Txorimaloak eta Joanek, bere jabeak, mutil batzuen ganako gorrotoa adierazten dute baratzeke marrubiak jan dituztelako:

"Maskarako begiak itxi nahi zituen Txorimaloak Joanen atsekabea eta amorrua ez ikusteko(...)

—Ez ahal dira berriro azaldu, txikituko ditut besteal —esan zuen azkenik Joanek txabolako atea itxiz." (35.orr.).

Gorrotoa sentimendua ere presente dago momentu batean irratian albiste batzuk entzun eta gero Txorimaloren baitan:

"Gizakiak gorrotagarri iruditu zitzaizkion" (62.orr.).

Dena dela, Txorimaloarentzat txoriak etsai izan arren, hauei babe-
sa eman nahi izatera heltzen da; ehiztariek eperrak ehizatu nahi
dituztenean, esate baterako (43.orr.).

Beste alde batetik, ikuspegi, perspektiba ezberdin batetik erreali-
tatea ezagutarazten digu liburuak: natura, animalien ohiturak...
Honetaz gain, gizakien munduko errealitate bat adierazten digu
txorimaloak:

"Gobernuburuak dioenez, oposizioko alderdiak gezurretan ari
dira eta hiritarren zorionari ordez, partiduaren abantailari be-
giratzen diote" (62.orr.)

- Kristau erlijioarekin erlazionaturik dauden espresio edo esa-
molde (agian ez oso erlijiosoak, baina kutsu hori dutenak)
ugari ageri dira, bestalde, liburuan zehar; "ez zaio txixa egi-
ten Kristau bati" (41.orr.) edo "Jainko maitea" (61. orr.) bezalako
espresioak.

Lan banaketari eta familiari dagokionez, partaide guztiek ba-
ratzeko lanetan parte hartzen dutela esan beharra dago. Alde ho-
rretatik ez dago, gizon edo emakume izan, bereizketarik. Hala ere,
emakumea "sexu ahultzat" jotzen duen gertakari bat ere azaltzen
da liburuan: Joan zezenaren aurrean geldi-geldi geratzen denean
eta zera esaten diotenean:

"Herri honetan gizon bat badagoela kontatu beharko dut he-
mendik aurrera" (50. orr.).

Kasu honetan "gizon" hitzak konotazio oso markatuak dituela uste
dugu. Zezenaren aurrean geldi egoteak gizona izatearekin pa-
rekatzea, ideia horrek zera adierazi nahi du, gizona balientea
dela?, gizona ausarta eta beldurgabea dela?

Era berean, ilustrazioetan gizonak dira nagusi. Ehiztariak, edo
kontrazalean bertan gizonetzkoak dira protagonistak. Emaku-
mezkoak 9. orrialdean txorimaloa egiten ari zirenean bakarrik
ageri direlarik, eta kasu horretan, gainera ama leihotik begira
ageri da jarrera pasiboa erakutsiz.

Julieta, Romeo eta saguak

Egilea:

Mariasun Landa Etxebeste (Errenderia, Gipuzkoa) 1949an jaio zen. Gaur egun Donostiako Irakasle Eskolan literatura-irakaslea da. Euskal haur eta gazte literaturako idazlerik ezagunenetakoa. Bere idazlanen artean aipa daitezke *Txan fantasma* (1984), *Joxepi dendaria* (1984), *Iholdi* (1988), *Alex* (1990), *Nire eskua zurean* (1995) edo *Ahatetxea eta sahas negartia* (1997). Zenbait sari jaso ditu, hauen artean 1982ko Lizardi Saria, 1991ko haur eta gazte-literaturako Euskadi Saria eta 1993ko Baporea lehiaketan finalista izan zen *Julieta, Romeo eta saguak* liburu honekin.

Argumentua:

Julieta bere etxean bakarrik, beno, saguekin batera bizi da. Egunero prestatzen eta jaten ditu pastel, goxoki, gaileta, bizkotxo eta goxokiak. Ondorioz, Julieta potola-potola dago eta saguak oso pozik bizi dira goxo hauen guztien hondarrak janez.

Egun batean, ordea, saguak kezkatzen hasten dira: ez dago janari goxorik azken aldian. Julieta Romeoz maitemindu da eta pisua galtzeko asmotan errejimen gogor bat egiten ari da.

Bikotea neskaren etxean ikasteko askotan elkartzen bada ere, ez da bata besteari bere maitasuna azaltzeko gai. Eta beraien urduritasuna baretzeko, pastel oso bat jaten dute, saguei hondar bat ere utzi gabe. Sagu filosofo bati beraien gosea baretzen lagunduko duen ideia bat bururatzen zaio: maiteminduak elkartzen diren hurrengo egunean, pastela jateko prest daudenean, sagu bat agertuko zaie eta Julieta ikaratzen denean, Romeok kontsolatu egin beharko duenez, beraiak pastela jateko denbora izango dute. Gertakariak ez ziren saguak pentsatu zuen bezala eman, Romeo izan baitzen ikaratu zena. Baina hala ere, Julietak Romeo lasaitzean, beraien arteko sentimenduak azaldu zizkieten elkarri eta bitartean arratoiek nahi adina goxo jan zuten.

Baloreak:

- Familia bitxia da Julietarena, bera bakarrik bizi da eta ez da bestelako familiarrik aipatzen. Gaur egun bakarrik bizi diren hainbat eta hainbat pertsonaren irudia izango litzateke, alde horretatik. Oso bestelakoa da saguen kasua, etxean janari asko dagoela ikusten dutenean, beraien familiako saguei

- deitzen diete beraien bizitzera etor daitezen. Familia, unitate bat bezala hartzen da eta elkarri laguntzen diote.
- Adiskidetasuna eta laguntza: Romeok Julieta laguntzen du ikasteko orduan.
  - Emakumearen ikuspuntua ez da "ohikoa". Egia da batzuetan emakumeek gizartean duten egoeraz aritzen dela "erratzek emakumeen izakeraz apur bat gehiago ulertzen dutelakoan..." (28. orr.) esaldia aipatzen duenean bezala, baina era berean onartu behar da apur-apurka liburuan ikusten den eboluzioa, hasieran Romeo (gizonezkoa) da irakatsi behar diona eta Julieta errejimena egiten hasten dena, batez ere Romeo erakarri nahi duelako. Gero, berriz, amaiera aldera, Romeo da sagua ikustean ikaritzen dena eta Julieta lasaitzen duena. Eta itxura fisikoari eman ohi zaion garrantziaren aurka ere egiten da: Julietak potola izaten jarraitzea erabakitzen du eta Romeok bestelako baloreak (nortasuna, e.a.) jartzen ditu aurretik.

Ilustrazioetan, egia da emakumea —Julieta— etxeko lanak egiten ageri zaigula, baina kontutan hartzen bada sukaldeak istorioan duen garrantzia eta protagonistaren bizitza eta ingurua, kontutan izanik saguen ikuspuntutik kontatzen zaigula gertakaria (eta hauei gehien interesatzen zaiena janaria dela), ez dugu mezu ideologikorik aurkitu irudietan.

Malen laberinto madarikatuan

Egilea:

Joxerra Garzia Garmendia 1953. urtean Legazpin jaiotako euskal idazle dugu. *Malen laberinto madarikatuan* (1986) liburu honekin "Baporea" Saria jaso zuen 1985ean, eta idazlan honez gain baditu beste zenbait argitaratuta, horien artean dagoelarik *Gau bat gauekoen artean* (1988) haur eta gazteentzako ipuina.

Argumentua:

Liburu honetako istorioa Donostiako Igeldo solastegian, haurrak pasiatzen aritzen den pottoka batek kontatzen du. Istorioa ondorengo da:

Igeldon ba omen zegoen jende asko erakartzen zuen laberinto bat. Behin bertan jendea desagertzen zenaren susmoa zabaldu

zen eta inor ez zen barrura sartzen ausartzen. Baina Malen, bere jakinahiak bultzaturik, "laberinto madarikatu" hartan zegoena ikustera abiatu zen, bere lagunen esanak entzun gabe.

Neskatilak laberinto barruan leku eta pertsonaia arraroak ezagutzen ditu eta poliki-poliki sortzen zaizkion oztopoak gainditzen ditu, berriro ere kanpora ateratzea lortzen duelarik. Ateratzen denean, laberintoa desagertu egiten da eta tokia hutsik gelditzen da.

Liburuaren amaieran berriro ere pottoka kontalaria agertzen zaigu, istorio hau inori azaldu gabe hiltzerik ez duela nahi esanez. Baina ez dauka inork Igeldoko pottoka zahar baten berrikerak aintzat hartuko dituenaren esperantzarik.

Baloreak:

- Beste kultura eta errealitateak: 7. kapituluan, Malenek laberinto barruan indio zahar bat aurkitzen du. Honek indio-leinu baten azkena zela eta garai batean lurralde zabal eta aberatsen jabe izan zirela azaltzen dio. Bera antzinako leinu harren berri emateko dagoela han ere esan zion, horretarako kezko seinaleak erabiltzen zituelarik.

"-Hara ba! -erantzun zuen orduan irri tipi batez agureak- para-je honetan bizi zen indio-leinu baten azkena naiz ni. Eta gure leinuaren berri emtea da nire eginkizuna; munduak jakin dezan uskalumok zer izan garen!" (71. orr.)

Leinu honek garai batean beraien lurrak, beste leinu indartsuagoen aurrean, galtzean beraien buruaz beste egitea erabaki zuen.

Atal honetan beste kultur errealitate ezberdina eskaintzen zaio irakurleari: indiar kulturaren berri ematen da, beraiantzat lurrak eta naturak duen garrantzia...baina era berean desagertzen ari den kultura bat ikusten da. Hots, herri bat, kultura bat gal daitekeela adierazten dio egileak euskal irakurle gazteari.

- Emakumea: Liburu hau abenturazkoa dela esan dezakegu eta bere protagonista neska ausarta:

"Inor ez zen ezer esatera ausartu, Malen oso kaskagogorra bait zen, eta alferrik izango zelako dena. Baina joan ere, ez zuen inork laberintora joan nahi. Bakarrik joan beharko zuen, beraz. (30-31. orr.).

Egia da, bestalde, laberinto barneko mundua fantasiakoa dela eta alde horretatik "normalagotzat" har daiteekela Malenen jarrera eta iharduera. Baina irakurleak neskaren adorera eta ausardia du aurrean Malenek laberinto beldurgarrian sartzea erabakitzen duen momentutik.

- Bortxakeria eta bakea: Liburuan gerrari egiten zaion kritika interesgarria dugu ("Soldadu bat, bi soldadu" kapituluak) balore hauekin erlazionatu daiteke. Hemen soldadu bat agertzen zaigu ispilu bati tiroka (61. orr. eta hurrengoak) eta zertan ari den azaltzean, ispiluan dagoen soldaduari tiro egiten diola esaten du. Bere ustez tiro egingo ez balio, besteak hil egingo luke. Malenek ez du ulertzen soldaduak hori esatea, berak argi ikusten du soldadua bere buruaren irudiari tiroka ari dela, ez zaio normala iruditzen. Gainera, beste soldadu batek (maila goragokoak) oraindik gaztea dela eta "noizpait, gerra... gerra dela" (64. orr.) ikasiko duela esaten dio. Honetaz gain, orain disparatzeari utziko baliote armak egiten dituztenek beraien lana galduko zutela ere esaten dio.

Honekin guztiarekin, egileak, haurren inozentzia eta aldi berean azkartasuna adierazi nahi digula dirudi. Malenek ez ditu gerraren gora-beherak guztiz ulertzen, baina, berak badaki edo somatzen du honen zentzugabekeria, bai eta armamentu industriarena ere.

Loaren bidez

Egilea:

Aitor Arana Luzuriaga Legazpian 1963an jaiotako idazlea dugu. Itzulpengintzan eta ipuingintzan esperientzia badu ere, haur eta gazteentzat idatzi ditu liburu gehienak, baita hainbat sari irabazi ere: 1985eko I "Baporea" 3. saria, 1986eko I "Bilintx" Haur Literatur Lehiaketan 1.saria eta 1989.eko III "Baporea"n 1.saria irabazi zuen *Loaren bidez* lan honekin.

Bere beste liburu batzuen artean honako hauek aipa daitezke: *Afrikako semea* (1991), *Urtegi misterioitsua* (1994) eta *Gaueko ortzadarra* (1997).

Argumentua:

Amaia eta Iban, 15 urte dituzten bi lagun, udako oporrak pasatzeko asmoz Gaztelara joaten dira, bertan dauden gaztelu eta

horrelakoak ikusteko asmoz. Beraien bidaiako egun batean Burgos aldean dagoen Pedro Regalado santuaren elizan santu honen sandaliak ikusi ahal izan dituzte. Amaiari santuaren sandaliak jaztea bururatu zaio eta hala egiten du. Baina hau egin bezain laster, Amaia itxuraldatu eta Herio izeneko monstruo bilakatu zen. Gertatutakoa ulertu nahian Iban eta Patxi (35 urtetako fraide euskalduna) Santuari buruz asko dakien Aita Arangunerengana abiatu ziren, Ibañetako komentura (Nafarroa). Hirurak Gaztelan sortutako arazoa konpontzeko borrokan barneratzen dira. Borroka zaila izango da, lotan gertatuko baita eta ametsak, azti zahar bat, iragana eta denbora nahastuko baitaira.

Azkenean bahiturik dagoen Amaia askatzea lortuko dute, baina ez zailtasunik gabe.

Baloreak:

- Familia: Bi eredu agertzen dira liburuan. Batetik, Ibanen familia dago, honen gurasoak elkarrekin bizi dira. Bestetik, Amaiaren familia agertzen da, honen gurasoak banandurik daude, beti haserre zeudenez elkarrekin bizitzerik ez baitzuten. Alde honetatik ohiko prototipo klasiko zorionsutik ateratzen gara eta gaur egungo errealitatea isladatzen.
- Adiskidetasuna eta laguntza: Amaia eta Ibanen arteko adiskidetasuna handia da. Beharra dutenean elkarri laguntzen diote, liburuan zehar Ibanek Amaia askatzearren egiten dituen ekintza guztietan ikusten den bezala. Era berean, fraideek eta istorioko pertsonaia gehienek ere, Heriok izan ezik, Amaia askatzeko ahal dutena egiten dute, elkarri laguntzen diote.
- Emakumea: Sexu bakiotzari gizartean dagozkion espektatibak egokitzen zaizkio liburu honetan. Gainera, emakumeen ezaugarriak negatibotzat hartzen dira zenbaitetan, "alu hori"(16. orr.) erabiltzen denean, adibidez edo Ibanek Koldorekin duen haserraldian azken honek honela erantzuten diotenean:

"-Trauskila! ja,ja...! -egin zidan barre-. Neskatoa dirudik hala hitzegiten! (16. orr.).

- Izpiritu erlijiosoa: Historia erlijio kristauari guztiz lotuta dago: Pedro Regalado santuaren sandaliak dira arazoaren abiapun-

tua, fraideak dira arazoa konpontzen dutenak, fraide zaharra jakintsu bezala agertzen zaigu... Salbatzaile bezala agertzen zaizkigu, mundua Herio-ren eskuetatik askatzen baitute.

Baina horretaz gain, liburuan erabiltzen diren esaldietan ere nabaria da erlijiotasuna:

"esan nion eta Jainkoari erregutu ez zedila..." (29-30. orr.)

"Jainkoari eskerrak" (56. orr.)

"-Jainkoak entzun dezala hori" (123. orr.)

eta abar.

- Langilegoa: Istorioaren atal batean, lurrian zulo bat egin beharra sortzen da. Une horretan fraideak, alkatea... eta beste pertsonaia batzuk daude inguruan, baina zuloa egiteko unean alkateak langileak ekartzen ditu.

"Imanolek bere langileei agindu zien lurra zulatzeko hasteko, pago bitxi haren ondoan. Eta bi langileak lanari lotu zitzaizkion." (107. orr.)

Beraien lana egin ondoren, langile biak beraien kotxe zaharrenean sartu eta alde egiten dute, lan banaketa, gizarte mailak eta autoritatea edo nagusigoa argi eta garbi adieraziz.

- Bortxakeria, gorrotoa eta mendekua: Herio-ren balioak dira, horien kontra kristautasunean oinarritutakoak daude. Liburuan fraideak eta hauen lagun-laguntzaileak Amaia salbatzeko eta Herio-ren kontra borrokatzeko ahal duten guztia egingo dute. Lehenago esan bezala salbatzaile paperean agertzen zaizkigu.

Hegaldiak

Egilea:

Yolanda Arrieta Malaxetxebarria. (Ikus. *Denboraren kantakontuak*).

Argumentua:

Dori hamabost urteko neska da. Gurasoak banatuak ditu eta nahiko bakarrik sentitzen da. Mutil batekin ateratzen hasten da

eta gauzak guztiz aldatuko dira. Bere amarekin eta honen nobioarekin duen erlazioa hobetuz hasieran zuen hutsune afektiboa desagertuko da.

Baloreak:

Liburu honetan hiru balore lantzen dira batez ere: adiskidetasuna, amodioa eta familiaren betebeharra.

- Adiskidetasuna. Sentimenduek neska gazte batengan garrantzia handia dute, adin horretan etengabeko aldaketa sentitzen eta nabaritzen dutelako, beren inguruan alde batetik eta bere baitan, bestetik. Dorik eguneroko bizitzan duen konfidantza eza horretan inork ez dio falta hori asetzen. Hau dela eta, mundu erreal horretatik aldegin nahi du. Mutil batekin erlazioa hastearekin batera, adiskide bat izatearekin batera, konfidantza falta hori desagertzen joango da.
- Amodioa. Hamabost urteko neska baten amodioa agertzen zaigu *Hegaldiak* liburu honetan, baina baita gurasoen banaketa amodio ezaren ondorioz, edo amaren harreman berria. Hiru istorio edo ikuspegi ezberdin gai honen inguruan.
- Familiari dagokionez, Doriren gurasoak, hasieran gustokoa ez badute ere, laguntzen saiatuko dira. Eta amodioa ez ezik eguneroko beste arazoetan ere laguntzen saiatuko dira (ikasketak, loditasuna...). Baina arestian aipatu bezala, komentagarria da gurasoen egoera, hots, bereizturik daudela. Izan ere, gure artean gero eta normalagoa den egoera horren oso adibide gutxi aurki daitezke haur eta gazteentzako liburuetan. Familia unitate batu eta bereiztezina izatetik pertsona ezberdienez osaturiko taldea izatera pasatzen da, eta alde horretatik normala da pertsona horien artean gorabeherak ematea, haserreak edo maitasuna. Eta liburuaren hasiera-hasieratik ikusten da haustura hori:

“«Aita eta ama, ez daude gustora elkarrekin». Ni ohera joan eta gero probetxatzen zuten denbora elkarri senperrenak eta bi esateko.” (10. orr.).

1948ko uda

Egilea:

Patxi Zubizarreta Dorronsoro (Ikus. *Mustloa naaiz...*)

Argumentua:

Beñatek, mutil gazte batek, asteburuan ikasi beharrean gurasoen logelan sartu eta bertan aitaren egunkari bat topatzen du. Hau irakurtzen hasten da eta bertan agertzen diren aitaren gaztetako sentimenduak eta abar, Beñaten gaurko munduarekin erlazionatzen ditu. Aitak gaztetan izan zituen bizipenak eta bereak antzerakoak direla konturatuko da (maitasuna, ikasketak...). Egunkari hau idaztea ihesbidea edo barneko egonezinak lasaitzeko modua izan omen zen bere aitarentzat. Beñatek, egoera berean aurkituta, gaueko isiltasunean bere egunkariaren lehenengo orriari hasiera emango dio.

Baloreak:

Liburua bi istorio edo garaitan banatua dago; alde batetik, Beñaten gaur egungo atala dago eta, bestetik, aitaren gerra osteko kontakizunak.

Liburua, gehien bat, maitasunari buruzko istorioa dela esango genuke. Hala ere, bertan beste ideia batzuk agertzen dira. Eta hauetako batzuk gerraosteko errealitateari lotuak dauden bitartean, beste batzuk gaur egungoak dira.

- Familiaren baitan aldaketa nabarmena eman da berrogei urte hauetan. Beñaten familia eta gerraosteko aitarena erabat desberdinak dira. Gerraosteko aitaren familian 10 anai-arreba dira esaterako eta, aldiz, Beñat seme bakarra dugu. Guraso eta seme-alaben arteko erlazioa ona da bi familietan. Joseren (aita) kasuan, amak askotan egiten dio errietan (trenera berandu heltzeagatik...), baina, era berean, nabaria da amak Joserenganako duen maitasuna. Aldiz, Beñatek gurasoekin duen erlazioa ez da asko antzematen. Bestalde, hamar seme-alaba izatea edo bakarra ez da gauza bera eta hori nabaritzen da guraso eta seme-alaben arteko harremanean, Beñati askatasun handia ematen diote, egoera soziala ere aldatu da, Beñaten aita-amak kanpora doaz buelta bat ematera... Baina edozein kasutan familiaren egitura bera dugu, "betikoa": gurasoak eta seme-alabak.

Eta nagusiak beren seme-alabak babesten arituko dira. Beste herri bateko gazteekin borrokan ari ziren batean Joxemartin preso hartu eta joka ari zirela eta, haren ama agertzen da umea defendatzera (32.orr.). Amak haurren ardura baitu, eta ez bakarrik ba-

besterakoan, baita elikatze eta aurrera ateratzean: "amak oso ogi-tarteko ederrak prestatzen dizkit..." (33.orr.).

- Adikidetasuna Josek hirian ezagututako Martinekin emandako erlazioan ikusten dugu. Bere sekretu eta sentimenduak azaltzen eta konpartitzen dituen laguna.

Oso bestelako ikuspegia, baina baliagarria lagun-etsai harremanak finkatzeko eta beste garai bateko egoera azaltzeko dugu herri desberdinetako koadrilen artean egiten zituzten borrokak:

"...iluntzerako hitzordua eman genien Mariaratz errekan, Eiherabide aldean, eta bi ertzetan jarririk, di-da, elkarren kontra harrika hasi ginen." (32. orr.).

- Beste alde batetik, garai hartako errealitatea ezagutzera ematen digu idazleak: gerraostean Euskal Herriko eskoletan erabiltzen zituzten zigorrak eta nola ez zuten uzten euskaraz hitz egiten:

"Behin maisuak euskaraz hitz egiten harrapatu zuen, eta nola eskolan gatzelaniaz bakarrik egin daitekeen, ba konpasaren orratza hartu eta mihia zulatu zion..." (27.orr.).

- Liburuan ez da aparteko izpiritu erlijiosorik. Hala ere, aipagarria da Hirira arteko bidaian ondoan jartzen zaien fraile batek fraide ona izateko zein hiru baldintza bete behar diren kontatzen dien pasartea (40-41.orr.).
- Emakumea eta bere paperari dagokionez, Beñatek zerbait imajinatzen du:

"Beñatek lehendabiziko aldiz gurasoak etxera bidean imajinatu zituen: aita eta beste gizonen bat aurretik, gauean telebistan emango zuten futbol partiduaz mintzo; ama beste emakumeren batekin, mantsoago, modaz edo lan kontuez..." (84.orr.).

Aipamen honek aditzera ematen digu nola pentsatzen duen Beñatek. Eta, honetaz gain, gizon-emakume bereizketa, batzuen eta besteen gaiak, interesgune ezberdinak daudela adieraziz. Gainera, gizonak emakumeen aurretik doaz eta emakumeak atzetik eta mantsoago. Ez dakigu zer esan nahi den horrekin agian, idazleak aditzera eman nahi digu nola pentsatzen duen Beñatek

eta, ondorioz, nola pentsatzen duten oraindik gaur egungo gazteek emakumeari dagokionez.

Ondorio gisa

Hasieran uste bezala balore positiboak bultzatzen dira "Baporea" sail honetan. Dena dela, ikus ditzagun, labur bildurik, banan-banan:

- Adiskidetasuna. Garrantzi handia ematen zaio, gehien bat sail gorrian (12 urtetik aurrera). Lagunen beharra edo lagun arteko erlazio desberdinak azaltzen dira bertan. *Loaren bidez* edo *Hegaldiak* liburuetan ikusten da hau argi eta garbi.
- Familia. Zenbat eta haur txikiagoentzat izan liburua, orduan eta familia tradizionalagoa aurkituko dugu. *Mustloa naaiz...* liburuan gurasoak eta seme-alabak ditugun bitartean, *Julieta*, *Romeo* eta *saguak* istorioan bakarrik bizi den emakumea dugu, edo *Loaren bidez* eta *Hegaldiak* liburuetan bereizturik dauden gurasoak.
- Erlijioa ere nahiko presente dago liburu batzuetan. *Denboraren kanta-kontuak*, *Txorimaloak* edo *Loaren bidez* liburuetan nabarmena da ukitu erlijiosoa, eliza edo kristautasunaren eragina edo presentzia. Egia da, beste batzuetan, aldiz, ez da goela eragin hori.
- Gorrotoa edo bortxakeriaren aldeko mezurik ez dago. Zenbait kasutan gaiztoa edo gaiztakaeriaren kontrako borroka ageri da, baina beti ona eta gaiztoaren arteko borroka moduan aurkeztua (eta onaren garaipenarekin, jakina).
- Laguntza. Behartsuari lagundu behar zaiola erremarkatzen da era ezberdinetan. *Loaren bidez* nobelan, esate baterako, Herrioren kontrako borrokan; *Julieta*, *Romeo* eta *saguak* ipuinean Julietak Romeo salbatzean... edo *Mustloa naaiz...* istorioan aita ospitalera eraman behar dutenean.
- Emakumea da, behar bada, okerren geratzen dena azterketa honetan. Liburu batzuetan (*Mustloa naaiz...*, *Julieta*, *Romeo* eta *saguak* edo Yolanda Arrietaren batzuetan) emakumeen eta gizonen arteko balore parekotasun bat edo emakumearen aldeko jarrera bat ageri den bezala, beste liburu batzuetan (*Txorimaloak*, *Loaren bidez*,...) konszienteki baino gehiago inkonszienteki ez da horrela gertatzen. Eta kasu hauetan emaku-

meak sufritzen duen diskriminazioaren kontra aritu beharrean, ideia hori iraurarazten dute.

Beraz, balore positiboak bilatzen dira haurrentzako liburu haue-
tan: adiskidetasuna eta laguntza. Horiekin batera ideia erlijiosoak
eta familia instituzioa ere bultzatzen dira. Eta zenbait kasutan li-
buruak ez-sexistak edo hezkidetzaren aldekoak diren bitartean,
beste batzuetan aipamen eta jokabide sexistak ditugu. Alde horre-
tatik aipagarria da oraindik ere nola ditugun barneratuak jokabi-
de hauek eta ikustezinak gertatzen zaizkigun sarritan.

Azken hori izan daiteke azterketatxo honen ondorio interesgarri-
na; hots, sexismoa, gaur egun ere, "berezkoa" dela haur eta
gazteentzat idatzitako liburuetan.

Mikel Lasaren poesigintza

JUAN KRUZ IGERABIDE

0. Sarrera gisa

Mikel Lasaren poesigintzaren azterketa osotasun baten azterketa dela esan genezake, eta ez obra baten osotasun soila, edo osotasun literarioa, bizitza eta obra elkartzen dituen osotasuna baizik. Idatzitakoak bezainbateko garrantzia hartzen du Mikel Lasarengan idatzi gaberik utzi duenak, edo plazaratzeko denboren erritmoak, agerpen-desagerpen erritmoak, edo poemen barnean agertzen diren zantzu biografikoak eta agertzen ez direnak. Mikel Lasak izaera oso bat eskaintzen digu, poesiaren frekuentzian azter daitekeena, eta horretaraxe goaz. Lanaren lehen zatian, beraz, biografia poetiko baten aztarnak ikusiko ditugu, gero Mikel Lasaren poesigintzaren hari nagusiak nondik nora doazen aztertzeke.

1. Poeta baten biografia

Mikel Lasari Euskal Herriko Unibertsitateak bere lan osoa argitaratu zionean (M. Lasa: *Memory Dump*, 1993), memoriaren bilgunea adierazi nahi duen titulua ipini zion poema bildumari. "Dump" hitzak bilgunea esan nahi du, baina zaborteziaren esanahia ere badagokio. Badirudi poetak bizkarrean daraman bizitza-zakua hustu nahi izan duela hogeita hamar urte bere baitan biltzen dituen biografia poetiko horretan; bizitzaren zaborrak eta mixeriak, bizitzaren gazi-gozaok, gaziak nagusi direla; izan ere, laster topatzen du irakurleak tonu mingotsa nonahi. Badago, alde batetik, zorrotasun argi bat, jelazko haiztoa baino sarkorragoa, ideiak, gertakizunak eta jokabide literario-filosofikoak gupidaga-

---

* Lan honek EHU-ko dirulaguntza jaso du, (HA, 108/95).

be ebaki eta aztertzen dituen; eta badago, gain-gainetik, begirada triste bat, edari garratza edaten ari denaren begirada triste bat, eta han hemenka, hoztasun hondogabe baten alboan, erruki printzak ageri dira, nolabaiteko samurtasun edo afektibitate ihesaldiak bailiran. Bizitza maite duenaren baina ozpin gisa zurruta txikitan edatera kondnaturik dagoenaren intziri isil oihartzuntsua eskaintzen digu Mikel Lasaren poesia hautsiak. Hautsia, ezen, bere tinkotasunean eta duintasunean, errealitate hautsi eta mingarri baten ispilu baita.

Mikel Lasaren biografia literarioa ez da batere gizona. 1938an Getarian jaio zen autore honek bere lehen lanak zenbait aldizkarietan argitaratu zituen, hala nola *Egan*-en edo *Olerti*-n. 1971an alde zurretik han eta hemen argitaraturiko poemak liburu batean bildu zituen, bere arreba Amaiaarekin batera *Poema Bilduma* izeneko liburuan; gero, 1983an Erein argitaletxeak Mikel Lasari zegokion poema-bilduma soilik argitaratu zuen. Hala ere, ordurako poeta isilune luze batean sarturik zegoen. Esan behar da, alabaina, Mikel Lasa euskal kulturaren alorrean beti aritu izan dela, gehixeago nahiz gutxiexago, eta ez duela kontakturik galdu bere isilune luzeenetan ere. Poeta gisa, ordea, obra poetikoari begiratzen badiogu, isilunea nabaria da, eta esanguratsua. Halaber, iare esanguratsuagoa da, Rimbaud-en izena behin eta berriz aldarrikatzen duen poeta batengan.

Beraz, esan genezake, intentsitate handiko biografia poetiko baten aurrean gaudela, paradajikoki; isiltasun horren irakurketa lasaitze eta patxara aldetik irakurri beharrean, Rimbaud-en klabean irakurri behar zaio Lasari, hein handi batean behintzat; krisi existentzial baten irakurketa baitaiteke.

Rimbaud-ekiko parekotasunak krisi existentzialari indar bete-betea eskaintzen dio; alde batetik, Mikel Lasa isildu egin da, baina ez Rimbaud-ek bezala bizitza arriskutsu eta menturazale bati heltzeko, ez bere burua galbide fisikora eramateko, bizitza "normal" samar bat eraikitzeko baizik. Beste aldetik, ordea, bizitzaren aurreko begirada garratza ez du galdu poetak, krisi existentziala guri-gurian bizi du, isiltasun garrasitsuan; egoera horretan, Rimbaudek ez bezalako jokabide bitalak (jokabidea kontrakoa da, hain zuzen: lan eroso bat, familia osatu, burges ttipi baten bizimodu...) eta aldi berean Rimbaud aldarrikatzeak haustura existentziala handitu egiten du. Etsipenak errebeldia ito nahi duela dirudi, eta, orduan, errebeldia hori jelazko haizto bihurtzen da, errealitatea hotz-hotzean eta bere garratasun osoan izendatzeko. Hori izango da hogeita hamar urte luzeetan poetak jorraturiko

bide isila, eta gero, ia kasualitatez (dena dela, besteen eraginez eta bestek bultzaturik, behintzat) argitara irtengo dena. Poetarengatik kaxoi bazterrean usteltzen uztea ere berdin ziola dirudi.

Horrela egin daiteke Mikel Lasaren biografia poetikoaren irakurketa bat. Beste irakurketa batzuk ere egin daitezke, jakina, baina guk hauxe aukeratu dugu, ezen poesiaren aldetik Lasaren poesigintzaren aztarnak, kontraesan eta guzti, ikuspegi literario orokor batean laburbiltzen laguntzen baitigu.

Hogeita hamar urteren buruan Mikel Lasak bi lan artistiko osatu ditu parez pare. Bi lan horietako bat argitaraturik ikus eta dasta dezakegu; besoak luzatuz eta zabalduz doan angelu batek bezala heltzen dio Lasaren obrak bizitzari; era xumean hasi (poema solte batzuk han hemenka ereinez), bilduma apal bat argitaratu gero, arrebarekin lankidetzan, eta angeluaren alderik zabalean hogeita hamar urteko lan poetikoa biltzen duen liburu mardula dugu, oraingo. Horixe da agerian erakusten diguna. Beste lana, alabaina, ezkutukoa da, esperientzia poetikoaren aurreko jarrera estetikoa eta etikoa, era sistematiko eta ia-ia aszetikoan beteriko lana, poesia ia erlijio bihurtzeraino, paradójikoki erlijioaren aurkako arrasto bat baino gehiago erakutsiz.

Alde ezkutu horretan dago Mikel Lasaren poesigintzaren gako etikoa, eta bai halaber estetikoa. Eraikuntza poetiko orori, papere-ratu baino lehen esperientziaren ingudetik pasatzea esijitzen dio, metodikoki; bizikizun poetikolari egitasun osoa eskatzen dio; ez du balio inpostazioak, ez du balio gainjantzi eder 'literarioak barne-labean egosirik ez badoa. Metaliteratura egiten duenean ere, Mikel Lasak bere barruko amildegietatik bidaiatxo bat egitera behartzen du hitza, inolako errukirik gabe. Ez zaio aukerarik ematen gezurrezko egiantzekotasunari; nahiago du, aukeran, egiazko gezurrantzekotasuna.

Esperientziatik abiaturiko poesiarik baldin bada, hori Mikel Lasarena da; isiltasunetik abiaturiko poesiarik baldin bada, Mikel Lasarena da. Hitz gutxi, eta isilune luzeak; baina isilune esanguratsuak, baita basamortu direnean (edo agian basamortu direlako, are esanguratsuago). Badirudi poeta hitza airean ezarri eta lurraren erraietara biltzen dela, edo itsasoaren hondo sakonetara, bere isileko lanari ekitera. Noizbehinka soilik ateratzen du burua azalera, arnasa pixka bat hartu eta lagunekin jolas egitera, baleek egiten duten antzera, gero berriro itsas handien behebarruetara jaisteko, non isiltasun abisalarekin batera bizi baita, denborearen eta espazioaren jatorrizko soinuaren bila beharbada.

2. Mikel Lasaren poesigintzaren ezaugarri nagusi batzuk

Mikel Lasaren poesigintza osoa *Memory Dump* liburuan bildurik dagoenez, liburu horretan oinarrituko gara poesigintza horren hari nagusiak ehuntzeko.

Memory Dump bi zatitan banaturik dago: lehen zatian *Poema Bilduma*-ko poemak aurkitzen ditugu; bigarrenari egileak *Osagarriak* izenburua ipini dio, eta hor biltzen dira Lasak 1960 eta 1990 artean idatzi zituen zenbait testu, era anitzetakoak, eta gai ugari buruzkoak. Anitzak izanik ere, testuak oro ardatz baten biran jiraka dabiltzala dirudi; Lasak eginiko lana sailkaezina da hein handi batean, zirukularitate horrengatik berarengatik, ezin da mailakatu argitaklpen erritmoaren arabera, ezen bizitzarekin bat eginik baitoa, eta obraren mugak bizitzarenak berak baitira.

Osagarriak izeneko zatian testu aniztasun handia erakusten digu: poema solteak, glosak, aforismo estiloko prosa zatiak, iruzkin kritiko laburrak... baina guztien gainetik begiradaren presentzia dago, airetik bezala begiratzen duen begia; begi hori, hala ere, ez da konformatzen gainbegirada batekin, aitzitik, azala urratu eta barnera egin nahi du. Zertzelada pare batez, tximistaren antzo, gauzen eta gertakizunen erraierara iritsi nahi du; kultura eta orokorki bizitza azpi-azpitik jorratzen ditu. Hortik dator kio xehetasunerako joera; zehaztasuna eta xehetasun esanguratsua errukirik gabe erabiltzen ditu poetak. Eta badago, halaber, hitzaren miresmenik, hitzaren oihartzunaren lilurarik; bide horretatik, egileak hizkuntza aniztasuna eskaintzen digu, nolabaiteko polifonia xumea eraikiz; erabiltzen du euskera, erabiltzen du gaztelera, eta frantsesa, eta ingelesa.

Badago, beraz, arranoarenaren pare joan nahi lukeen begirada zabal bat, mundua bere baitan bildu nahian, munduaren bazter ororen berri xehe bezain berezi izan nahian; begirada hori itxitura kultural baten kontrako ahotsa dela esan genezake, hein handi batean; kultura itxi baten mugak hautsi eta osotasunaren arnasa dastatu nahi duen poetaren joera litzateke. Eta hedatu nahi hori ez dagokio arlo kulturalari soilik; eguneroko bizitzaren muga estu eta itogarriak nolabait zabaldu eta arnas berriak hartzeko modu bat ere bada jokabide poetiko hori. Izaera konformagaitza erakusten digu poetak jokabide horrekin, baina ez da edozelako inkonformismo baten klitxean kabitzen, ezen inkonformismoaren aurrean ere inkonformista baita. Matxinoen artean

matxino da poeta, izan ere matxinadak, forma hartzen dutenetik, itogarri bilakatzen hasten baitira. Jarrera hori *Poema Bilduma*-tik bertatik agertzen zaigu; nolabait, hasiera-hasieratik poetak konszienteki betetzen du bere eginkizun antiprofetikoa (horrela dei bageniezaio, behintzat); hitzaren lurrikarak sortu, sustraiak eten, eta gauzei eta fenomenoei bere baitan duten balioa (balio eza) agerira aterarazi.

Ezer ez da egia
kontra nagoena naiz
kontraren kontra
ta inor ez dago nere alde.

Gauerdian nago
romantikoen ugartean
izatearen muga
mugaren muga.

Eta Sadeko markesaren gazteluan.
(39. orr.)

Poema Bilduma poemen bilketa soilean oinarritzen bada ere, badago nolabaiteko antolamendurik; *Osagarriak* izenekoan, ordea, antolamendu kriterio bakarra kronologikoa da; testuak idatziak izan diren egunaren arabera sailkatzen dira, eta horrela, existentzial kutsuko poema sakon baten ondoren, Iratzederri egini-ko elkarrizketa bat aurkituko dugu, eta Mikel Lasak fraileak esandakoei egini-ko iruzkinak; Constantin Tsatsos-en aipu baten ondoren poema baten eskema edo lanerako apunteak izan daitezkeen zerbait aurkitzen dugu, eta horren ondoren, amets erotiko baten kontakizuna eta horri buruzko hausnarketa.

Garbi ikusten da, beraz, lan polifazetiko baten aurrean gaudela; lan hori sistematikoki atomizaturik izan da, eta poetaren testuek ez dute grabitate zentrorik edo ardatz nagusirik, haren inguruan dantzatu nahiz garatzeko. Hari gidari xume bat besterik ez dugu aurkituko: mugarik gabe aurrera doan bizitza, daten eta izenburuen denbora aurrera doan bezala, geldiezin. Bizitza horrek bide ugari eta amaigabeak eskaintzen dizkigu, inongo helmugarik gabe; bizitza horrek ez du uzten inork antola dezan, ez du onartzen inolako sailkapenik, errebeldeen aurrean ere errebelatu egiten baita; bizitza ez dago hezitzerik, ez dago adierazterik, adierazpena amaitu baino lehen aurrera egin baitu beste bide batetik; bizitzak kantuaeren eta isilunearen txandakatzea besterik

ez du uzten. Aurrera doa, hezigaitz, ibai-mugarik onartzen ez duen ibai baten antzo.

3. Zenbait gai nagusi Mikel Lasaren poesian

3.1. Maitasun ezinezkoa

Egileak behin eta berriz ekartzen du bere idatzietara amodio esperientziaren bilaketa eta egarria, bilaketa eta egarri hori molde poetikoaren barnean berbiztuz, edo itxuraldatuz, edo existentziaren gogoetaren aitzaki bihurtuz, hots, barne-bizipenen adierazmolde eta bide-erakusle bihurtuz. Poeta amodio-maitasun esperientziaren bila doa sukarrak betean, ia-ia desesperazioz. Bilaketa hori, ordea, behin eta berriz esperientzia osagabea (hots, frustrazio existentzialaren iturri) izango da; azken batean, ezinezko osotasun baten irrika. Maitasun betearen ezina era anitzetara gauzatzen da Mikel Lasaren posigintzan:

- Zerbaiten falta etengabea da, osotasun betearekin nahi lukeen poetaren baitan:

... bestearengan bilatzen genduan
gurean ez daukaguna:
mundu axolakabeak itsaso izugarriak Aplaiaren
bakardakeak ematen ez ziguna: maitasunaren arrastoa.
(25. orr.)

- Edo paradisuaren galera: "Amodio galduak" titulu esanguratsua duen poema aipatu dugu lehengo aipamen horretan, eta oraingo testua ere handik harturik dago:

Paradisu galduetako oroipena da
nola palmondo handi baten pean
itzala genuela adiskide
nola tamariza ta pikondopean...

3.2. Poesiaren ezina

Maitasuna ezinezkoa den bezala, halaxe da poesia ere. Osotasunaren egarriaren parean poesiaren egarri sakona dago, baina ezin ase inola ere. Poeta rimboudzalearen paradoxarik larri-mintsuenetako baten aurrean gaude: poesia ezin saihestuzko behar gorria da, bizitzeko, eta aldi berean poesia horrek berekin

darama ezintasuna eta alferrikotasuna. Poesia idaztea, aldez aurretik galduriko borrokari ekitea da, eta hala ere poetak ekin egiten dio, etsiak jota egon eta ezin etsi, isiltasuna behar eta ezin isildu, utzi eta hartu aldi berean egin behar, amildegiaeren ertzean erori eta ihesi joan behar... irtenbiderik ez duen kontraesanean murgildu behar; izan ere, Rimbaudek poesia egiteari uzteak ez baitzuen arazoa lurperatu, itxura aldatzea besterik ez zuen lortu; arazoak hortxe dirau, hurrenez hurren etorriko ziren eta diren poetentzat.

Ez dezagun poema zero zolan ixeki
kaio baten orrua edo txalupa baten gibel borobila
edozein poema baino ederrago direnean.

Hots, poesiaren alferrikotasuna. Alabaina, alferrikakoa izanik ere, poetak poesiari heltzen dio bere indar guztiekin, bere bizitzaren gunerik bital eta mingotsenean ipiniz poesiaren kutsua.

Baina nik diot:
Gure poemaren egia odolarekin ziurtatzen ez badugu
graziarik gabeko pailazoak garela.
(29 orr.)

Tonu profetikorik ez zaio falta, beraz, poetaren ahotsari. Eszeptizismo gogorra, eta aldi berean tonu profetikoa. Berriro ere paradoxa, bizitzaren haustura eta kontraesana. Poesiari heltzen dio, gogor heldu ere, obraren giro orokorrean nagusi den hereditentzia ezezkorraren eta etsituaren ifrentzu gisa. Badago Lasarengan azpigiari erromantiko bat, zeinaren kontra jazartzen den poeta etengabe, baina etengabe agertzen duen bere burua han eta hemen zertzelada nabarietan; horrek darama poeta poesiaren nagusigo izpirituala aldarrikatzera, horrela poesiari nolabaiteko izaera mistiko-erlijioso aitortzen diolarik; badirudi dioskula: "Nire erreinua ez da mundu honetakoa", poesiaren erreinuari (ametsaren erreinua bera, azken batean) erreferentzia eginez.

Poetaren gogo
bizi dabil airean
amets herrian errege
mundu honetan pobre.
(51. orr.)

Amodioaren ezintasuna eta poesiaren ezintasuna, eta ezintasun horren aurrean etsi nahi ez duenaren ahalegin larria dira, beraz, Mikel Lasaren posian agertzen zaizkigun bi gai nagusiene-takoak. Ezintasun horretan, gutxienez une laburretako bizipen be-tea bilatzen du, inguru beltz eta hondoragarriaren baitan.

Edozein gauza zoriona da
zorionttoa
besterik ezean.
Edozein une ona da bizitzea,
edozein kanta axolik gabe kantatzea.
(57. orr.)

Horregatik, poeta prest dago une poetiko-amodiozko horren-gatik bere arina saltzeko, itun faustikoari oihartzun eginez. Itun horri, hala ere, Faustoren mistika (edo antimistika, hobeto esanda) guztia kentzen dio poetak, Baudelairengana hurbilduz era horretan; beheko mundu egunerokoaren arrunzeria betean eginiko itu-na da.

BAUDELAIREREN GISA

(...)
Maite haut maite,
kaleetako zozoak ez beste.
Maite haut maite
baina gorrotoz ta zoramenez
hire gorputza nire arimaren truke.
(53. orr.)

Irristada erromantiko horiek Mikel Lasarentzat "mozkorraldi" edo "istripu existentzial" besterik ez dira (82. orr.). Urrun nahi du irristada horietatik, ihes egin nahi die nola izurriteari, baina atzetik datozkio gupidarik gabe. Ihesa eta beharra (gorago aipatu ditugun gaietatik ia berez datozen gai eratorriak) zirimola erraldoi batean biltzen dira. Zirimola horrek berebiziko zirrara sortzen du-ten bertsoak idaztera darama poeta.

Tengo frío Dios en el alma
(164. orr., itzuli gabe originalean).

Poetak alderrai dabilenaren antza handia hartzen du, judu erratia edo Mateo Txistu betiko kondenatua balitz bezala; poeta

erratiaren bidea, hala ere, joan beharraren eta joan ezinaren artean aitzurtzen da, eta amaierarik gabeko bide horrek malenkoniaren eta desolazioaren usain bizia du, eta aldi berean egunero bizitza xume eta lautik igarotzen da, erarik arruntenean. Paradisu galduak eta nostalgiak oroitzen ditu poetak, baina aldi berean edertasunaren aurkako zedarrietan pausatzen da, egunero bizimodu itsusiaren besoetan (eta, paradójikoki hau ere, fin-tasun eta xumetasun paregabeaz).

Zoaz eta esaiozu Rilke-ri
izarren hautsa krudela dela
eta ilargiaren esneak
goragalea ematen dit.

4. Poeta moderno baten lana

Gaur egun modernitatearen kontua ateratzek poesiaren alorrean ez du zentzu handiegirik; euskal literatura, oro har, munduko korrante anitzen baitan mugitzen baita. Mikel Lasak bere lana plazaratzen hasten denean, ordea, badu zentzurik modernitatearen arazoak planêteatzek. Mirandek, Arestik eta Lasak ekin zioten poesiari modernitatea zentzu betean euskal esparruan. Gerra aurrean Lizardik zein Lauaxetak eginiko saioa gerrak eten zuen, eta modernitatearen alderik bigunenak-edo landu zituztela esan genezake. Mirandek, Arestik eta Lasak heltzen diote poesiari modernitateak planteatzen dituen laztasun ororekin.

Aipatu ditugun hiru poeta horiek, elkarrengandik hain bide bereziak jorratu bazituzten ere, badute hirurek ezaugarri bat; hots, mugen aurrean agertzen duten errebeldia eta konformagaiztasuna. Mirandek indar biziz sartu zituen paganismoa eta kritika nietzchearra eta gordinkeria eta perbertsioa euskal poesian. Arestik, sinbolismoa eta Eliot tonu profetikoz batu eta gero poesia soziala sartu zuen indar betez euskal letretan. Mikel Lasak bi bide horien zertzeladak erakusten ditu han-hemenka; baina, Mikel Lasaren ekarpenik aberatsena izan da, euskal poesian bete-betean sartu dituela Baudelaire eta Rimbaud, deskafeinatu gabe, bigundu gabe, garratzasun osoz; *Gaizkiaren loreak* idatzi zuen Baudelaire hura, eta *Denboraldi bat infernuan* idatzi zuen Rimbaud gaztea. Horien sinbolismo garratza ekarri zigun. Gerra aurrean ere izan zen horrelako ekarpenik, Lauaxeta, Lizardi, Loramendi bezalakoek eskutik, baina sinbolismo hori tradizioarekin hautsi

nahi ez zuen mentalitate bati lotu zioten. Mikel Lasak, aitzitik, haustura betea egiten du, Rimbaud eta Baudelaire beren ondorio guztiekin ekartzen dizkigu, infernurako bidaiara barne delarik (urte luzeetako isiltasun eta barneratze mingots baten infernua, hain zuzen).

Infernua dago, beraz, Mikel Lasaren poesian; infernu hori, hala ere, ez da sumendi baten antzera lehertzen den ibilbide burrunbatsu eta azantzatsua; sumendi bat baldin bada, ez du ezta darik egiten; hortxe, bere barnean indar eta erremin ikaragarriak torik dauzka.

Eta infernuaren ondoan itsasoa dago, eta hondartza amaigabeak. Eta bizitza itsaso horretan joatea da, edo eginiko ibilbideari hondartatik begira egotea arrats oskorrietan. Eta itsaso horrek badu ibai handi baten antzik ere, bizitzaren ibaiaren antza alegia, eta ibai hori zeharkatu beharra dago Tartarora iristeko. Poetaren izpiritua itsaso hori bezain hotz agertzen da, eta bizarra mozteko labana bat baino zorrotzago; aldi berean, ordea, amodiozko sumendi ere bada, eta munduan zehar doa amodio egarriz eta poesia egarriz, eta bete ezin duen betebeharrak bat betetzera beharturik balego bezala, betebeharrak hori betebeharrak ere ez delarik.

5. Mikel Lasaren poesigintza besteren begian

5.1. Felipe Juaristiren azterketa

Felipe Juaristik *Memory dump* liburuaren sarreran eginiko azterketak dira, ez bairik gabe, Mikel Lasari buruz argitaratu diren azterketarik aberatsenak. Sarreratik, bi ezaugarri nabarmentzen ditu Mikel Lasaren poesiari buruzkoak, poetaren pertsonarekin loturik daudenak: alde batetik hoztasuna, eta besterik arrotasuna (edo bitxitasuna). Arrotasun hori paradisu galduaren mitoarekin bete-betean uztartzen da, gizakiak paradisu galdu zuenean hasi baitzen bene-benetan gizaki izaten. Paradisuaren galerak Jainkoarekiko haustura adierazten du, eta gizakiak ordudanik bere buruaren jabetza (eta zoritxararen bidea eta kondena: bizitzaren eta heriotzaren mende geratzea) eskuratuko ditu. Arrotzak lehen bizikizun paradisuak haiek lurrin artean badarik ere susmatu egiten ditu, nostalgiaren sua piztuz bere baitan. Paradisura itzuli nahi luke, baina ez dago harantzako biderik. Hortik, etengabeko borroka bat sortzen da, ingurua onartzearen (Paradisuak galdurik

gizakiak bere buruaren jabegoa eskuratzearen) eta ez onartzearen (Paradisura itzuli nahiaren) artean; eta hortik, beste kontraesan bat: arrotza besteen artean bizi da eta bizi nahi du, baina aldi berean arrotz sentitzen da, bakarti. Nonbait egonik ere ez da hangoa sentitzen bete-betean. Horra hor poetaren kondena.

Felipe Juaristik azpimarratzen duen beste ezaugarri bat hau xe da: Mikel Lasaren bigarren jaiotza. Jaiotzearen eta benetan jaiotzearen artean bereizketa egiten du, hiltzearen eta benetan hiltzearen artean ere bai. Mikel Lasaren bigarren jaiotza *Poema Bilduma* argitaratu zuenean kokatzen du Juaristik; hots, poetaren jaiotza da. Eta jaiotza horretan beste jaiotzako ezaugarri asko dau-de; itsasertzean jaiotzeak itsasoaren eta itsas-bidaiaren irudiak ekartzen baditu, halaxe agertuko dira poeta jaioberriarengan ere.

Garaiko giro literarioaren egarriari jarraiki, Lasak besoak ireki zizkien bide berriei; zaharra utzi eta bide berriak jorratu, sentitzeko modu berri bat landu. Horrela, "Tamariza eta pikondoa" izeneko poema Paris eta Liège hirien artean idatzirik dago. Arrotza, poeta, alderrai dabilena da, amodio bila, etsipenari aurre egin nahian. Ez dabil bitxikerien bila, gauza harrigarrien bila, baizik kea bezala ihes egin zuten sentipenen bila, oroitzapenen ildo xumean. Bide horretatik, tamariza aipatzen da, gure itsasertzetan ageri den zuhaitz oker eta barnejan hori, sentsibilitate handiko hostajea duena, malenkoniaren irudi.

Eta tamarizaz gain, pikondoa ere hor dago; Juaristik pikondoa sinbologia sexualarekin parekatzen du (Adan eta Ebaren istoriotik beretik, pikondo-hostoz estali baitzuten beren sabelbarnea). Tamariza eta pikondoa Paradisu galduaren irudi izango lirarteke, eta paradisu galdua amodio galdua ere bada, denborak ihartzen baitu oro, amodioa barne.

Arrotzak existentziari heltzen dio galdutakoa berreskuratu ezinak eraginiko minaren aurrean, eta existentzian amodioa dago, denborak ihartzen duena, baina denbora berbizten duena; eta tartean, tristura, eta heriotza, eta isiltasuna.

Juaristik onartzen du, zentzu zabalean, Mikel Lasak jorratzen dituen gaiak (eta tonua ere, erantsiko genuke) existentzial kutsukoak direla. Hala ere, Lasaren poesiari ezin zaio existentzialista izenondoa erantsi. Mikel Lasaren poesiaren erdigunea gizakia da, eta horren inguruan osatzen du humanistatzat jo geneza-keen poesia. Hala ere, ez da ahaztu behar Albert Camus-ek eta

Simone Weil-ek (batez ere azken honek) eragin handia izan dutela Mikel Lasarengan, baina Juaristirentzat eragin horrek ez du Lasa existentzialismora lerratzen (Sartrek eman zion zentzuan behintzat). Camusengandik gizaki errebeldearen ideia datorkio, bere existentziaren hondarren eta identitatearen bilaketa amildegitsuaren gainean bere burua eraikitzen ari den gizakiarena. Simone Weilengandik omen datorkio bizitzako ekintza orori bilatu nahi dion trszendentzia.

Desioa da errebeldiaren sorburua. Aingeruak desioagatik bihurtu ziren deabru; lasaitasunaren eta baretasunaren orde, ezin-gona eta mugikortasuna hartu zuten. Beraz, errebeldearengan deabru bat legoke, eta baita ere galdutako aingerutasunaren nostalgia. Deabrua da bizitzaren zurrunbiloan sentipen ezezkorrekin murgiltzen dena; aingerua da itsasoaren baretasunean paradisu galduaren aztarnak bilatu nahi dituen. Errebelde hori eta aingeru hori, ordea, esperantzarik gabekoak dira; errebeldearen borrokak ez du inolako garaipen esperantzarik; aingerutasunaren nostalgia errainu hutsa da, helezina.

Etsipenaren lurralde horretan sortzen da malenkonia. Felipe Juaristik bere poesian sakonki landu duen gaia da malenkoniarena. Mikela Lasarengan zantzu garbiak aurkitzen ditu: hasi Baudelaireren begirada tristetik (tristura eta nekea izango lirateke begirada malenkoniatsuaren ezaugarriak), eta hoztasun umelera igaro, aspaldiko oinaze bat estaltzeko, amildegi hondogabearen oinazea. Eta Lasaren malenkonia ez da bere poesian amaitzen, bizitza osora hedatzen zaio; idazteari uzten dio; alderrai eta arrotzak etxe bat eta familia bat osatzen du, hiri eta lurralde batean erroak botatzen ditu (Rimbauden bidearen kontrakoa egiten du; ez, hala ere, abentura gutxiagokoia). Erro horiek ordea errealtate itogarriaren giltzarri dira, eta, azken batean, poetaren desioak bizirik dirau; etsipenean ere ez du etsi nahi, eta hor hasten da hogeita hamar urtetan zehar idatzitako testu bilduma luzea.

Felipe Juaristik, erderazko bere sarrera amaitzeko bi gai hartzen ditu idazgai: Jainkoaren gaia eta bidaiarena. Lehenengo gai hori, Jainkoarena, gorago aipatu dugun bertso baten inguruan hedatzen du: "Tengo frío Dios en el alma" hasten den poemari. Poesia oren azpian jainkoren bat bizi omen dela diosku Juaristik, eta poeta ihesi abiatzen omen da, aitarengandik bezala, eta, azken batean, ihesbide hori aitaren beraren bilaketa besterik ez omen da.

Euskal poesian Mirande, Aresti eta Lasak gogor ekin zioten pentsamolde ateolari, aurreko poesian ikusten zen kristau kutsuari aurrez aurre kontrajarriz. Erkiagaren poema bat aipatzen du Juaristik, non ateismo jokabide hori Frantziatik datorkigula salatzen den, eta Epikuroren txerritegitzat jotzen den jokabide horren metafora eskaintzen zaigu. Hala ere, Lasaren kasuan ateismoa baino gehiago, Jainkoaren ikuspegi kristauaren kontrako joera besterik ez litzateke egongo: ez da Jainkoa gizakiaren patua eraikitzen duena, eta lekuko isilaren tokia ematen dio poetak bere poesian. Mikel Lasak Jainkoa ez du beharrezkotzat jotzen, Juaristiren ustetan; aski da memoriarekin, zeren oroitzen duena Jainkoaren antzeko baita.

Beste gaia bidaiarena da. Gizakiaren mundualdia bidaiia besterik ez da. Bidairen beharra, zirkularitatearen beharra; bidaiatik itzulian datorrena ez da inoiz lehengo lekura iristen, eta itzulian datorrena ez da inoiz joan zena berbera. Eta bidaiia hori saihestea ezinezkoa da, gertatu egiten da, nahiz bat bere lekutik mugitu ez; azken batean, bizitzea bidaiatzea baita. Horregatik da poeta beti bidaiari, beti arrotz, ezen inoiz ez baita irtendako lekura iristen.

Orain arteko azterketa hau gehiago zabaltzen du Juaristik erderazko sarreraren ondoren egiten dion euskerazkoan, "Ibai berak garamatza" izenekoan. Mikel Lasari zuzenean ekin baino lehen, poesiaren inguruko ibilaldi bat egiten du, tradizio edo bide baten aztarnak jorratzen ditu. Shelley poetari osten dio hitza eta poeta guztiak elkarren artean poema amaigabe bat ari direla idazten esaten digu; ideia horren antzekorik Aristotelerengan ere aurki dezakegu, baina filosofo horrek imitazioan jartzen du poesiaren zedarria, erritmoaren eta harmoniaren lege jakinen gainean egitako imitazioan.

Ikuspegi platonikoa eta aristotelikoa bereizten digu Juaristik; lehenengoarentzat hizkuntza unibertsoaren mapa-edo izango litzateke, bigarrenarentzat sinbolo sistema bat. Lehenengoaren harikoak dira Parmenides, Spinoza, Kant...; bigarrenaren ildotik doaz Heraklito, Locke, Hume... Juaristik Heraklitorengan ikusten du Betiereko Itzulia deituriko ideia jatorria (nahiz eta hinduismoan eta budismoan ere horren antzeko ikuspegiak badagoen), gero Nietzschek (eta Shopenhauerrek) hainbeste garatuko zuena. Ildo beretik Heraklitok asmatu omen zuen arkuaren eta liraren metafora, kontrakoen berdintasuna adierazi nahi duen metafora

omen dena; hala ere, biak itxuraz antzekoak izanik ere, arkuak heriotza dakar, eta lirak bizitza.

Betiereko Itzuliaren bidetik Mikel lasaren "DANAK eta NADAK zirkuloa bukatzen dute" (27. orr.) bertso ezagunera iristen gara. Guztia eta ezereza gauza bera dira poetaren hitzetan; bertso horri, hala ere, ez zaio interpretazio existentzialista egokitzen, Juaristiren ustez; gorago ikusi dugunaren ildotik, oso ideia zaharra da. Eta ideia horrek denboraren iraunkortasuna edo une baten betierekotasuna poesiaren bidez eskuratu nahi izatea dakar; une horretan harrapatu nahi dira sentrazioak eta bizitzako gorabeherak ere, nostalgiaren eta malenkoniaren saretan erorita.

Erakutsi digu Juaristik tradizio edo bide filosofiko bat, zirkularen ideia garatu duena; gero, tradizio poetiko bat ere aurkezten digu, berriro ere Heraklitogandik hasirik (azken batean, poeta hura ere), Virgiliorengana igaro, eta Danterengandik barrena, Quevedo ukitu, Hölderlin gurutzatu, Gerard de Nervali lekukotza pasa, honek Poeri, Poek Baudelaireri eta Baudelairek Lasari pasako liokeen hari etengabea litzatekeen horretan oinarriturik.

Mintzatu gara gorago paradisu galduz. Juaristik Borges-en ideia bat ekartzen digu, non esaten baita poesiak, oro har, bi eratako gaiak jorratzen dituela: paradisu galduak sorturiko nostalgiatik datozenak, eta etorkizuneko paradisuaren ametsak sorturikoak. Ikusi dugunez, Mikel Lasak lehenengo bidetik jo du; eta paradisu hori, Mikel Lasarentzat amodioaren alorra besterik ez da, hein handi batean (nahiz eta hedapen ideologikoý handiagoa ere eskaintzen duen, gorago ikusi dugunez).

Amodioaren alorra baldin bada paradisuaren eremua, haurtzaroa ere eremu horretakoa da (Baudelairek berak ere haurtzaroan kokatzen zuen paradisu). Paradisua galtzea inozentzia galtzea ere bada, eta inozentzia galtze horretan bekatuaren itzala agertzen da, erruarena; transgresioa eta errua, aurrez aurre. Erruaren ondoren kondena dator, eta kondena hori ez da hil ondoren betetzen dena; Aitzitik, Mikel Lasaren poesian kondena hori etengabe presente dago; horren oinordekoak dira desolamendua eta bakardadea... eta, hitz literarioago batez adierazteko, *spleen*-a, Baudelairek hain maiz erabili zuen hitza hain zuzen. Malenkoniaren bidea, ordea, atzeragotik zetorren; antzinakoen ustez gibelaren disfuntzio batetik sorturiko behazun beltzak sortzen zuen egoera izpiritual ezezkor hori. Poesia modernoan ugari agertzen

den sentipena da, hala Keats-engan, nola Leopardirengan, edo Poerengan, batzu-batzuk aipatzeko.

Malenkonia hori, ordea, ez da gainbehera izpiritual hutsa; errebeldiarekin loturik dago, inadaptatuaren sintoma garbia da. Sentipen horrekin loturik daude zenbait elementu: euria, katuak, asperra, amodio galduak, Mikel Lasaren poesian presentzia nabarmena duten osagaiak hain zuzen.

Felipe Juaristik azken puntu bat ukitzen du Mikel Lasaren poesiaren azterketa horretan: banalitatearen puntua. Mikel Lasak arte moderno nahikoa gerturik ezagutzen du, batez ere pinturari dagokionean; arte modernoaren zenbait bidetan banalitatea nagusitu da alde guztietatik. Mikel Lasak, ordea, gauza banaletatik ihes egiten du ahalegin betean; Artearen traszendentzia eta literatura kultura bilatzen ditu Lasak banalitateari aurre egiteko —banalitatea, azken batean, intsentsibilitatea baita— artifizialtasuna. Hala ere, banalitatea ez du gaitzesten aurrez aurre, azken batean detaile banalak bizitzaren zirkuluan bildurik beste aire bat haritzen baitute, agian banalitate hori galdu egiten baitute.

Honaino Felipe Juaristiren azterketaren punturik nagusienak. Ikus ditzagun orain beste batzuen ikuspegiak.

5.2. Beste zenbaiten ikuspegia

Jon Kortazarrek bere *Literatura vasca Siglo XX* liburuan Mikel Lasari eragin garrantzitsua aitortzen dio belaunaldi gazteengan. Azken urte hauetan sortu diren poeta anitzengan Mikel Lasaren itzala nabari da, batez ere poesiaren aurreko jarrera orokorrean, poesia egiteko teknika zehatzean baino areago. Kortazarrek, Mikel Lasaren beraren hitzetan oinarriturik ("*L'homme revolté*", *Egan*, 1963, 96-99), existentzialismoaren ildoan kokatzen du (ikus du gu gorago Felipe Juaristik horretaz dioena), eta sinbolismoarenean (alde honetan adosago datoz aztertzaile guztiak); Kortazarrek ere Lasaren humanismoan ezartzen du azentua, baina ñabardura dekadenteak ikusten dizkio, heriotzarekiko jarrerarekin loturik. Beste ezaugarri bat da, Lasak erralitatearen ikuspegi subjektibo eta afektiboa sakontzen duela maisuki, horretarako hiztegi aukeraketa zorrotza eta fina ginez.

Noizbehinka, sinbolismotik irtenda, Kortazarrek konstatatzen duenez, Lasak beste esparru batzuetan ere egiten du sarreratxoak:

esperpentoa eta joera soziala hor ageri dira aldika, ironia finez landuak; hala ere, ironia hori ez da nagusi Lasaren obran.

Jon Juaristik ere bere *Literatura Vasca* liburuan Mikel Lasaren existentzialismoa aldarrikatzen du, Txilardegiren ifrentzu lirikoaren pare ezarriz. Hasiera batean hala bazirudien ere —J. Juaristiren beraren hitzetan garai hartan bi bide baitziren nagusi: poesia soziala eta literatura existentzialista— erredukzionismo horren ixura lehertarazi egin du Mikel Lasak denboraren poderioz, bere sintesi pertsonalak klasifikazio estuen mugak ez baititu onartzen. Ildo horretatik ulertzen ditugu Ibon Sarasolaren hitzak, bere *Euskal Literaturaren historia*-n dioenean, Lasa poetikaren deserrozte etengabeak euskal poesiako sentsibilitaterik pertsonalenetakoa eraikitzen duela.

Anjel Lertxundik *Memory Dump* liburuari egiten dion hitzatzean, Mikel Lasaren erreflexio potikoaren (edo poetika pertsonalaren) zantzuak Rimbaud-en *Denboraldi bat infernuan* liburuari eginiko hitzaurrean bilatzera bultzatzen gaitu; eta halaxe egingo dugu hurrengo puntuan. Lertxundik honako aipu hau erreskatatzen du, oso esanguratsua: "Horregatik, lehendabiziko aldiz Rimbaud irakurtzeko deliberoa hartu duenari, hurrenez-hurren egin beharreko bi irakurketa moeta proposatuko nizkioke: lehena, atxekimendua eta lilura sor daitezen bere baitan; bigarrena, ahal den neurrian bederen, obraren ulermena lortzeari buruz zuzendua".

Lertxundik, beste zenbaitek aurretik esaniko iritzi edo ikuspegiak errepikatzen ditu bere idazkitxoan; hala ere, zenbait pasarte azpimarragarriak dira, eta bere horretan jarriko ditugu ondoren.

"Garai hartan nik ez nuen sumatu besterik egiten Lasak ongixe zekiena. Uretan islatzen den irudi propioari musu emateak irudia ezabatzen duela konturatzen garenean ikasten dugu, eskarmentuz, eskriturak ez gaituela salbatzen. Gehienera ere, arnasa arinduko digu."

(Mikel Lasak Tournier-en *Ostirale* itzuli duelarik) "Tournier-en *Ostirale* ez da, ordea, Defoe-rena, Robinsonek bere zerbitzari eta adiskide bihurtuko duen basati leiak hura. Tournier-ena, Rimbaud bezala, pasata dago denboraldi bat infernuan eta, amor eman ordez Robinsonek ezarri nahi dion ordenamenduari, bere mundura, hemengo lege eta ohiturekin zerikusirik ez duen bizitza motara, erakarriko du Robinson. Baudelaireren *le langage del choses*

muettes hura mintzagai duen erresumako izaki, Ostiralek libratuko du Robinson zibilizazioaren rope bat eraikitzetik".

6. Mikel Lasaren poetika bere hitzetan

Bi hitzaurre hautatuko ditugu Mikel Lasaren ikuspegi poetikora hurbilpen bat egiteko, bata Rimbaud-en antologiari (Lasak eginitako hautapena) egiten diona (Erein, 1993), eta bestea; Rimbaud-en *Denboraldi bat infernuan* (Erein, 1991) poemategiari egiten diona. Horietaz gain, *Memory Dump* liburuan sarri agertzen diren iritziak ere kontuan hartuko ditugu.

Aipaturiko antologiaren hitzaurrea Rimbauden jaiotzari buruzko kontsiderazio batekin hasten da; hasiera-hasieratik seinatzen du Rimbauden malditismoa, hedapenez, poeta oro deserroturik bizitzera kondnaturik dagoela adierazi nahi baligu bezala. Baudelaireren poema garratz bat egokitzen dio Rimbauden jaiotzari, amaren beraren hitzetan (poeta deserrotuaren irudirik bortitzena: poeta desamatua, amak berak arbuatua); hona Baudelaireren poema hori, Arestiren itzulpenean ("Bedeinkazioa" du titulua):

Gorengo botereen agindu bategatik
Mundu hontan poeta agertu zenean,
Bere ama izuan eta biraoz beterik
Jainkoaren kontra dabil, bere haserrean
"Zergatik eztut sortu sugea ta zirauna,
Altzatu baino lehen nire urkamendia?
Madarikatu bedi atseginezko gaua,
Egin zitzaidanean nire galmendia!"

Malditismoa, beraz. Baina, malditismoaren ondotik esku bedeinkatu batek ukitu du haren bekokia poesiari dagokionean. Modernitatea poetikoaren guraso deitzen dio Lasak; harengan aurkitu bide ditu "poesiaren historia guztian zehar agertu diren eredu nagusien geruzak: klasikotik hasi eta romantizismoa barne, sinbolismoa eta XX. gizaldiko poesiaren leherketaraino. Haren poemen artean berdin ager daiteke gardentasun eta sotiltasun handieneko poematxo xarmagarri bat, zeinak eihagora profetikoaren hatsa duen, eta XX. gizaldiko gertakizun tragikoen aintzin salaketa dirudien pasarte sinbolista hermetikoena". Eta ez al da zerbait antzekoa topatzen *Memory Dump* irakurri ahala? Rimbaud-ekiko

interpretazio hori bere buruari aplikatu dio Lasak, bere bide propioa osatuz, jakina, eta haren poetikaren alde anitzetan gertatuko da horixe.

Lasak azpimarratzen duen beste puntu bat da, Rimbauden gaztaroko poema adoleszente xumeak atsegin dituela; Lasak zeharka gorago aipatu dugun erromantizismoaren alde bat aitortzen ari zaigu, nahiz beste zenbaitetan horri kontra egin. Dudan jartzen du Rimbaudek benetan edo trufaz egin zuen bide hori (lehen aldian benetan esango nuke; ironia eta distantzia geroago-koak dituela dirudi, nahiz eta nerabegarotik atera berria den poeta (hala ere, poeta beteak) baten aurrean gauden. Ironia horren bidetik itxura egitea ere badator, fingidore izatea; hori da Lasak poeta ororekiko bereganatzen duen ikuspegia (Pessoarekin bat etorririk). Hori, nolabait, kontraesanean legoke Mikel Lasari aitortu izan zaion benazkotasun eta honestitate sakonarekin; baina, paradisu/paradisu-galdu eta antzeko kontraesan paradoxikoak agintzen badute Lasaren poesigintzan, ez da batere harritzekoa horrelako paradoxa bat aurkitzea. Azken batean, itxura egiteak maskarak besterik ez baitira, norberaren bila doan bidaian.

Rimbaudengan Lasak azpimarratzen dituen ezaugarriak bere-bereak dituela esan genezake; etxeko giro itogarritik ihesi alderrai joatea, adibidez. Mikel Lasari aurkitu izan zaion poesia sozialaren zantzua Arestirengandik zetorkiola denek onartzen dute; hala ere, Rimbaudengan bazeukan eredurik horretarako ere, ezen Rimbaudek idatzi baitzituen zenbait poema politiko-sozial girokoak (ezker liberalen alde eta jauntxoek kontra), eta tartean zenbait gerra-poema ere bai.

Lasak, bere sarrera amaitzeko, "Untzi Hordia" poemari buruz bi hitz esaten ditu. Poema hori Rimbaudek Parisko kultura-handikien artean harro sartzeko asmatua izango zuen; Lasak berak garbi aitortzen du ez duela horrenbeste distira maite; jolas eta dibertimendu hutsa ikusten du Lasak, hainbat kritikok poesia unibertsalaren gailurretako bat ikusi duten lekuan, mistifikazio hutsa omen. Maisutasuna erakutsi dion poetari maisutasun horri eustea eskatzen dio Mikel Lasak, eta bere obra poetikoan saiatuko da saiatu bide horretatik joaten.

Antologia horren hitzaurrean agertzen duen gaingiroko ikuspegia baino lan zehatzagoa eskaintzen digu, hala ere, *Denboraldi bat infernuan liburuari* egiten dion hitzaurrean. Ikuspegi horretatik, ispilu antzera, Mikel Lasak Rimbaudez esaten dituen zenbait

gauza bere obrari itzuliko dizkiogu, ezen argi erakusten baitu Rimbauden irakurketa modu bat, gero bere obran zinez aplikatuko duena.

Lehen puntua zailtasunaren eta hermetikotasunaren azuia da. Mikel Lasaren iritzia da Rimbaud zaila dela bai, baina inoiz ez opakoa; eta oximoron batez zehazten digu aurreko iritzi hori: iluntasun argia, alegia; eta hori da, hain zuzen, Mikel Lasaren obran aurkitzen duguna; zaila eta iluna bezain argi eta zehatza baita esaten duena. Poesiaren irakurketaren aldetik, ulertu gabe ere irakur eta goza daiteke poesia, eta hori izan ohi da hurbiltzeko biderik ohikoena; hala ere, Mikel Lasak ez du horretan gelditzerik nahi, poesia hermetikoena ere ulertu egin nahi du, eta ahalegin hori eskatzen du edozein poemaren aurrean. Lehen pausoa atxikimendua eta lilura sortzeko da; baina bigarrena ere eman behar da, poemaren azken esanahira heldu nahi horretan saiatu behar da. Poesiaren hermeneutika hori John Keats-engan topatzen du Lasak, eta autore horren testu hau dakarkigu:

Soneto baten bihotz ukitua
burumuinak ulertu dezan aurretik
errimen jalgitzeari darion isiltasuna
eta, gero, batera ikustearen atsegina;
bihar, ziurki, azalduko den mezua.
(J. Keats, "Plazerraren bila")

Orixek Lizardiz zioena, alegia oiloak ura edaten duen bezala pittinka irakurri behar omen dela, ez da hori Lasak aholkatzen diguna, Rimbaudekiko behintzat; abian, pausarik gabe irakurri behar omen da, eta haren barne-korrontean sartu, Rimbaud beraren "untzi hordia"ren metafora irakurleari aplikatuz, berarekin batera "itsasoaren poeman bainatu naiz" esan ahal izateko. Argi dago Lasak poesiaren majian sinesten duela (erromantikoengandik datorren ideia, hain zuzen), eta gero datorrela zorrotasun intelektuala (hori ere lehen erromantikoek ibilitako bidea, ezen gehienak poesiaren majiaz aparte zorrotasun intelektual hori ere sakonki landu baitzuten).

Poesiaren hermeneutika hori areago zehaztu nahi digu Lasak, esanez, Rimbaud irakurtzean, filme bat ikustean bezala, inpresio multzo handi bat jasoko duela irakurleak: "orakuluen jitea duten formula zorrotzak, obraren egituraren osagarri diren zenbait gai eta kontragai agertzen eta desagertzen partitura musikal batean

bezala, baieztapenak eta ezeztapenak kontraesankorki kataiatuak, autobiografia itxura duten kontakizun zatiak, deliberoak eta damuak, esperantzak eta etsipenak, esaldi ergelak eta kantu poetikoaren tinkotasuna duten pasarte distirantak, irain zantarrenak eta amodio hitz xamurrenak". Eta hori irakurri ahala, *Memory Dump* liburua datorkigu gogora; badirudi bere obra eta ez Rimbaudena ari dela deskribatzen Mikel Lasak, hain da estua parekotasuna.

Bestalde, dio Lasak, denbora pasa ahala Rimbauden poesiak ez omen du galdu irakurlegan atxikimendua sortzeko indarra, enkantamendu indarra, lilura ahalmena, eta inkantazio indar hori eskatzen dio Lasak poesiari; horra hor bere poetikaren beste alde bat. Jakina, Mikel Lasaren poesigintza ez da hain zaharra, baina denbora pasa ahala egia da indarrik ez duela galdu; aitzitik, irabazi egin du, beharbada.

Lasak azpimarratzen duen beste puntu bat Rimbauden musikaltasuna da; Claudelek jadanik konposizio musikalaren eitea hartzen zien Rimbauden poemei. Rimbaud bera ondo oharturik omen zegoen bere idazkeraren musikaltasunaz, eta musika konposatzeko metodotik hurbil ibili nahi omen zuen poesia egiterakoan. Lasak berak ere bere poesigintzan izugarri zaintzen du hitzen musikaltasuna, eta bertsoaren erritmoa, ez silabikoa, ez azentuak, hitzen eta kontzeptuen agerpen erritmoan eraikia baizik. Hala ere, zertzelada gisa gelditzen da Lasaren poesiaren musikaltasuna; ez dago sinfonia oso bat, melodia solteen, kantu xumeen bilduma baizik. Lasak gehiago begiratzen dio barne musikaltasunari, musika isilari, kanpoko jantzi sinfonikoari baino. Bestalde, poema asko eta asko musikaltasunetik urrun daude, tonu bakar eta sarkor batez idatziak.

Rimbaudengana hurbiltzerakoan (eta poesiara, orobat), Lasak lehen begirada azkarra eta pasiboa aholkatzen zigun bezala, gero bigarren pauso analitikoak eskatzen digu; irakurketa pasiboak parafasira garamatza, irakurketa aktiboak testuari erraiak atera nahi dizkio, eta bide hori da batez ere jorratu beharrekoa, "gaur egun ahaztuxea". Iritzi horretan Ossip Mandelstam-ekin bat egin du, azken batean poesiaren oinarrian enigma bat baitago, eta enigma hori argitzera jo behar baitu benetako irakurkedta aktibo batek. Jarrera horrek laburbiltzen du, hein handi batean, *Memory Dump* liburuaren bigarren zatia, irakurketa aktiboz enigma zen-

baít argitu nahian hogeita hamar urtez eginiko saiakera herme-
neutiko luzea baita.

Eta barruan etengabe kilika egiten dion enigma bati heltzen
dio Lasak: Zergatik utzi zion idazteari Rimbaud-ek, gailurren gai-
lurrak ukitu ondoren? (poesiaz beste egitea deitu dio Lasak). Enig-
ma horren argitzeak Lasak ezarri digun enigma bera argitzera
garamatza; Lasak isilean egin duen lan guztia (plazan agertzeari
egin dio uko, baina ez isilean poesia eta literatura lantzeari) enig-
ma formulatu eta argitzen saiatzea izan da.

Lasak arazoari heltzeko oinarri bat aztertzeraz jotzen du. Rim-
baudek zergatik idazteari utzi zion argitzeko nahi eta nahi ezkoa
da zergatik idatzi zuen galderari erantzutea. Eta ondoko puntu
hauetan laburbiltzen du Rimbaudek poeta izateari eskatzen ziona
(Rimbaudek berak gutunetan adierazirik utzi zuen bezala):

1. Halabeharrak poeta egin du Rimbaud; ez da berak aukeratu-
riko bidea. Beraz, poeta jaio da, eta bere burua poetatzat
dauka; horrek sufrikario handiak ekarri dizkio, baina gogor
jokatu beharra aldarrikatzen du. Lehen puntu honetan Mikal
Lasarengan badago halako halabehar kutsurik ere; izan ere,
badirudi poesiak bera harrapatu duela, berak poesia bainoa-
go. Baina horretan geratzen da Lasak, ez dago aldarrikapen
gogorrik alde horretatik. Rimbauden jokabide "idealista" (ne-
rabetasunez betea) Lasarengan gizon helduaren jokabide
orekatuagoa (edo eutsiagoa behintzat) bilakatu da, arraziona-
litatea eta zehaztasun intelektuala nagusi direlarik, "idealis-
moari" gehiegi lehertzen utzi gabe. Mikel Lasarengan sofrika-
rioa eta gogor jokatzeko ez dira Rimbaudengan bezain
azantzatsuak, isilagoak dira, baina hortxe daude, eta aitzo
hotz batek bezala zulatzen dute irakulearen sabela.
2. Poeta izatea bidentente izatea da Rimbaudentzat. Lasarengan
bidentzia hori (goitik harturiko "graziaren" gisakoa) ahalegin
aztertzailea da, behetik gorako ahalægina, errealitatea, bi-
zitzia, amodioa, heriotza, hots, existentziaren gai nagusiak
hausnartzeko eta horiei azala kentzeko eta beren barne sekre-
tuez jabetzeko bidea; hala ere, behetik gorako bide horretan
nolabaiteko ahalmen majikoa eskatzen dio poesiari Lasak;
majikotasun hori, ordea, *Osagarriak* titulutzat daraman za-
tian gero eta hurbilago egongo da zorroztasun intelektualetik,
eta literaturak eta arteak, ohartuki aritzearen aritzeaz, eman
ohi duen senaren argitasunetik. Beste era batera esateko,

Rimbaudek bide motza egiten du, leherketa izugarri batez poesiaren mendia lehertaraziz; Mikel Lasak ez du poesiaren mendia dinamitatzen; pixkanaka-pixkana sartzen dio ura han eta hemen, eta ur horrek, jeltzean, mendia desegingo du beharbada.

3. Bidentziaren bidea eromenaren bidea da; zentzumenak desarautu eta munstro bilakatu behar du poetak. Hiltzailearen, madarikatuaren, baztertuaren pare egon behar du poetak. Eta orojakile izatera iritsi, aldi berean; hots, ongiaren eta gaizkiaren jakitun. Bide hori ere era xumean jorratu du Mikel Lasak; egin du, bai, bere bidetxoak; bere poesian zentzumenak desarautzeko ahalegin handia dago, baina ahalegin intelektuala da, batez ere. Bildu ditu madarikazioaren zantzuak bere poesian, baina Mikel Lasak poeta madarikatua izatetik urrun samar geratu da, hotz. Berriro ere hor dago gorago behin eta berriz aipaturiko paradoxaren eta kontraesanaren presentzia. Bestalde, Orojakile izan nahia, "dana eta nada" bere baitan bildu nahia, argi azaltzen da Lasaren poesigintzan, behin eta berriz, poesiaren eginkizuna, ia eginkizun erlijioso bihurtzeraino; hala ere, diziplina intelektualak agintzen du, oro har. Eromenaren bideak naiz bide mistikoak zorroztasun intelektualaren eta ironiaren mende daude (nahiz ironia hori ez oso agerikoa izan).
4. Puntu honetan erronka bete-betea egiten zaio poesia unibertsalari. Ni eta orain arteko poesia guztia: "Oraino ezein poetek ez du ukan erabateko videntziaren esperientziarik. Oraino, poesia, besterik ez da izan ezpada prosa errimatua, jolasa, hamaika inozo ergeltzeko ihardun hutsala, eta poetak inuxenteak izan dira, ezdeusak, inozoak. Ezeinek ez du vidente izateko ausardiarik ukan". Mikel Lasak berak komantatzen du, literaturaren historian ez dela izan erantzukizun eta arrisku handiagoko manifestorik, eta hitzez hitz sinestu behar omen zaio "sufrikario izugarriez" mintzo denean. Mikel Lasak berak aitortzen du egitasmu hori praktikara ezin zela eramanean, "funtsean antinomia batean eraikia baitzegoen, hots, sinboloaren esparrua eta errealitatearena bategite nahian". Beraz, Mikel Lasak Rimbauden itzala bereganatzen duenean, porrotaren itzala ere bereganatzen du, jakinaren gainean. Hortxe dago Mikel Lasak planteatzen duen poesigintzaren sofrikarioa; badaki alde zurretik ezineko bide batean sartu dela,

poesiaren eta ezintasunaren aldarrikapenetik abiatu behar duela, lan honen hasieran adierazi dugun bezala. Rimbaudzale izan Rimbauden porrotaren ondoren; jakinaren gainean ekin porrotari. Eta, hala ere, poesia idazten segitzeko kemena atera. Eta hori zinez egin noski; komentziturik bainago Lasarena ez dela "pose" poetiko hutsa, rimbaudzale askorekin gertatu izan den bezala.

Badago puntu bat gehixeago hedatu beharrekoa bidentziaren kontu horretan. Lasak esan digu Rimbaudek errealitatearen eta sinboloaren maila bateratu nahi zituela, antzinako azti guztien ametsa gisa; hitzak errealitatea aldatzeko duen indarrak ari da. Horretaz poesia sozialak besta alde batetik egin zuen eginahala, baina orain beste alde batean gaude. Sinboloa eta errealitatea eromenak batzen ditu, azkenean sinboloa bera eta errealitateak biak galtzeraino; deabruaren bidea, hain zuzen, madarikazioaren bidea, satanek jainkoa ukatu zueneko (gizakiak paradisua galdu zueneko, Mikel Lasaren poesia). Badago beste bide bat, poesia mistikoarena, non sinboloa sinbolo den eta errealitatea errealitate den, non horiek biak adierazi ezin den zerbait erdi-adierazteko besterik ez diren, non errealitateari ez zaion sinbolari baino egiazkotasun handiagoa aitortzen, ezen egitasuna adierazi ezin den horretan baitago, non poesia makulu hutsa den, non arte oro eta bizitzaren emari oro makulu huts diren, eta horrela jarrai genezake; baina ez da hori ez Rimbauden ez Mikel Lasaren bidea, eta hortxe bertan utziko dugu. Izan ere, Rimbauden eta Mikel Lasaren bidea, goranzkoa bainoago murgilkehtaz eginikoa baita, zurrunbiloan hondoratzen den aztiarena. Eromenaren erreinu horretara jaistez damutu egin zen Rimbaud, hortik osasuna galdu eta heriotzarako bidea ikusi baitzuen. Lasak Jakinaren gainean jokatu du, eta bere poesia, beheranzko zorabioaren kilikan egin badago ere, amildegia ertzean gelditzen da, buruargi, behin eta berriz aitortu diogun zorrotasun intelektualari esker.

Rimbaudek apostuaren eta bide uztearen ondoren, Lasak azpimarratzen digu, Rimbaudek beste bide bat sujeriturik utzi zigula: tentsio poetiko laxoagoa, bertsoa formatik askatuagoa, metafora naifagoa, poesia herrikoiagoa, non-sense erakoa, irudi distiratsuak baztertuz jolas bihurtzen dituen, surrealismo jolastitik hurbil, poemari trszendentzia kenduz. Baina horrekin batera Rimbaudek poesiarekiko atxikimendua galdu egiten du, alde batera uzteraino. Etsipena eta dekadentzia ageri dira, eta behin uz-

ten hasiz gero, hobe zeharo utzi, dioela dirudi. Mikel Lasari berari ere horrelako zantzuak anitz nabari zaizkio; poesiaren ezina aitortu eta poesia egiten segitzen duena badirudi jolasean ari dela. Baina, ez dut uste hori denik Lasaren bidea. Horretatik badago, baina hori baino tenka zorrotzagoa erakusten du gehienetan. Ezin etsi dekadentzian, joera samurrak eta biguinak bai, baino aitzoa beti prest. Badirudi Lasak Rimbauden hasierako indarra eta amaierako etsipena oreka berri batean lotu nahi dituela; hortxe dirudi bere apostua. Zerk eman dio ikuspegi hori? Noski, Rimbaud beraren bideak; egin eta gero bidea errazago ezagutzen baita; baina Rimbauden ondoren eta parean egin diren beste bide poetiko batzuek ere zeresana izan dute Lasarengan. Hor dago Baudelaire-ren bitalismo gaiztoa, hor dago bera hazi den tradizioa, bera hasi zen garaian nolabait Arestik gauzatzen zuena.

Rimbaudek *Illuminations* liburua gorago aipaturiko bide hori guztia egin ondoren idatzi zuen. Badirudi poetak azken ahalegina egin nahi duela bidentziaren bidetik, azken muga jo nahi duela. Rimbauden alde batek poesia uzteko erabakia hartua zeukan alde zurretik; beste aldeak azken aukera eskatu balio bezala izan zen. Txundigarria da Lasaren komentarioa: "Poesian gorputz eta arimaz murgiltzeko deliberoak edo poesiaz beste egiteko erabakiteko asmoak, ez dute eraginik Rimbaud-en joera sakonean, zeina literaturaz haratago baitago. Joera sakonik bada Rimbaud-en bizitzan ez da hau dirua metatzeko merkatari koloniarren kutizia, ez eta Parisko literatur munduaren loria lortu nahia, ez eta poesia bera ere, ezpada erratuki bizitzearena". Seinalatu dugu gorago Mikel Lasaren arrotz joera, errati sentitzearen sentsazioa. Beraz, Mikel Lasaren poesian ere ez da, agian, klabea, poesia bera, edo poesia argitaratzea uztea, edo egin duen bizimodua, edo, harago eramanda, munduaz duen ikuspegia eta amodioaz eta poesiaz adierazten duen ezina. Agian, ezin horrek bultzaturik mugitzen denean eta geldirik geratzen denean, hor sortzen den arrastoa eta arrastorik eza, azken batean erratuaren mugimendua eta atsedena (azkenean, ez dela mugitu jabetzeko, edo atsedena ere nekea dela jabetzeko), ezperientzia paradajiko hori baita Lasaren joerarik oinarritzikoa.

Ibilbide horretan egoera psikologiko berezi bat agertzen da, besteen artean: desasosegua. Eta ez dago desasosegu handiagorik erratiarena baino, izan ere inon sustraitu ezin horren ondorioz oin azpiko lurak bati ez diola eusten ematen baitu. Desasosegua

duena ez dago ziur ezertaz benetan. Desasosegatuak mugitu egin behar du, inon ez baitu oinarri sendorik aurkitzen. Desasosegua poeta askoren egoera animikoa izan da: Pessoa, Poe, Mirande... Desasoseguak bultzatzen du poesiaren bidea, desasoseguak bultzatzen uztera. Errati sentitzea eta desasoseguaren egoera animikoa baliabide izpiritual bihurtu dira zenbait poetarengan, Mikel Lasa barne. Hala ere, desasosegu hori epigonoek bere horretan landu badute ere, zinezko poetak bidetzat erabili du, ongi ez dakien zerbaiten bila, "dana eta nada" bilduko dituen zerbaiten bila.

Eta zer esan diezaguke erratiak, zer adieraz diezaguke desasoseguak jota dagoeneak? Zer besterik bere barnea hustu edo bere bidaiara (bizitza, azken batean) hustu baino? Klabe horretan irakurri nahi du Lasak Rimbaud, eta klabe horretan irakur dezakegu guk Lasa. Aitorkizuna deitzen dio Lasak hortik sorturiko generoari, autobiografia baino estuagoa den zerbait, eta autobiografiak baino barnerago jo nahi duen zerbait. Ikus dezagun nola mugatzen duen Lasak aitorkizunaren generoa:

1. Aitorkizunaren beharra bizitzaren egoera berezi batean sortzen omen da, gizakumeak etsipenaren hondoa jo eta bere burua sakabanaketa eta nahaspilan nabariturik, izaki erdibitua birrosatzeko gogo bizia eta deliberoa hartzen duen unean. Beraz, aitorkizunaren abiapuntua etsipena da, Mikel Lasak Rimbaud-i aplikatuz aztertzen duen aldetik behintzat. Etsipen hori izatearen funtsezko ahuleziak sortzen duen nahigabe jasanezinetik dator, eta hitzetan adierazten da, modu berezian, eta modu horiek ez dira poema, ez dira kontaketa, ez dira autobiografia.
2. Aitorkizunari mintzaira kontraesankor eta paradójikoa dago kio adierazmolde gisa (ikus zenbateko parekotasuna sortzen den hasieratik egiten ari garen azterketarekin), eta sinboloa du ezaugarriarik behinena, eta enigmak sortzen ditu (azken batean, norberaren existentziaren eta bizitzaren nondik norakoen enigmak).
3. Genero gisa, baliabide gutxiren beharrean dago aitorkizuna, eta aldi berean, adierazmolde aldetik ia erabateko askatasuna du (gogora dezagun zer nolako polifonia eta baliabide aniztasuna eskaintzen digun Lasak *Memory Dump* liburuan).
4. Aitorkizunak konbertsioa suposatzen omen du, jatorrizko nahaspilatik irteera aurkitzeko ekintzari lotzeko delibero tinkoa.

Aitorgilea paradisu berriaren bila dabil, salbazioa nahi du, izatearen batasun galdua berreskuratuz. Aitorkizunetik gizon berri bat ateratzen da.

Puntu horri dagokionez, ez dakit oso delibero sendoarekin ari ote den idazlea paradisu berriaren bila. Rimbaudek porrota laster ikusi zuen, eta bertan behera utzi zuen ahalegina. Paradisuaren berreskuratzea baino gehiago ez dakit aitorkizunak ez ote duen nolabait idazlearen gainean beste oskol bat osatzen, kristalezkoa edo; dena agerian dirudi, baina idazlea aitortzen ari den bitartean zerbait heldurik dago; ez dakit ez ote den hori bera paradisu, bere etsipen eta guzti, nolabaiteko morbositate goxoa. Eta puntu hau ondorengoarekin bete-betean lotzen da.

5. Aitorkizunaren ondorioz ziurtasuna dator, ebidentzia bat, eta ebidentzia horren bitartez bakarrik atera daiteke krisialditik. Hori dio Lasak; baina, benetan atera nahi al du krisitik? Krisitik ateraz gero, akabo tenka, poesiaren jatorrian dagoen tenka. Rimbauden bide poetikoak amildegira garamatza; amildegia saihestuz gero, akabo poesia. Ertza geratzen da, erori ez erori.

AXULAR-i galdezka

PIARRES XARRITON

Egun batez, konpainia on batean euskaldunik baizen etzen lekuan nengoela, ekarri zuen solasak, izan zen perpausa etzuela deusek ere hanbat kalte egiten arimako, eta ez gorputzeko ere, nola egitekoen geroko uzteak, egunetik egunera, biharretik biharrera luzatzeak. Eta on zatekeiela, gauza huneztaz liburu baten, euskaraz, guztiz ere euskararik baizen etziakitenentzat, egitea: eta hartan, gero dioenak bego dioela erakustea

(P. Axular, GERO, "Irakurtzaileari").

Eta horretan, 621 orrialdeko liburu idatzi zuen Sarako erreter zenak, Etxauz Baionako baigorriar apezpiku ohia gomendatu ziona, Perriquet, bikari jeneralaren, Salvat Dissaneche Donibane Lohizuneko apezaren eta Petri Urtubiako

* 1995eko abenduaren 8 an, Azkaingo herrian eman hitzaldia da orai hemen 1997ko udaldian, argitaratzen.

doktor teologoaren baimen guztiekin.

Baina, baimen horiek 1642ko abenduan, Baionan eta Donibane Lohizunen emanak dira guztiak. Eta gaur, 1995eko abendu honetan, non gaindi gabiltza?

"Euskaldunik baizik ez litzatekeen konpainiarik" aurki ote genezake? —Bai, gaur horrelako konpainia bat bederen badugu; hemengo konpainia plaxent honetan euskaldunik baizen ez garela, uste baitut.

"Euskararik baizik ez liakkeenik" aurki ote genezake ordea gutartean? —Euskaraz beste mintzairarik ere badakigu naski hemen garenok. Baina, euskaraz ari bagina ere nagusiki guztiok, *"beti egitekoen geroko uzteaz eta egunetik egunera luzatzeaz"* aski axola ote gintezke, gai horretaz 621 orrialdeetan luze eta zabal aritzeko solasean? Idu-

ritzen zait, bagenukeela geuk menturaz beste arrangurarik.

Norberak bere buruari egin diezaiokeen galdeaz, norberak bere buruari egin diezaiokeen kalteaz, zuen orduan ba-koitzak axola; eta GERO liburuaren azken lerroak irakurtzen baldin baditugu, ikusiko dugu hastapeneko galde edo arrangura berari diola ihardesten liburuak; honela baitio idazleak:

Erran komuna da, eta ongi errana da (lehen ere erran dugun bezala) eztiagaiola nehork ere nehoi hanbat kalte eta bigabe egin, nola berak bere buruari. Urrikal bekizu zeure burua!...Eta hala egiten duzula, eta hunen aitzineko kapitulutuan eman zaizkitzun arrazoinak ere kontsideratzen dituzula, esperantza dut Jainkoa baitan ongi edirenen zarela, egun beretik bide onean jarriko edo jartzera entseiatuko zarela, eta halatan, mundu honetako itsaso hunen tormenta guztiak iraganik, azken finean salbamenduko portura, salborik helduko zarela, Jainkoak hala nahi duela.

Zer zen alabaina orduko konpainia ohoragarri hartan bilduak ziren jendeen kezka nagusia, eta nori nahi zion ihardetsi Axularrek bere euskara oparoan? —Beihalako konpainiaren axola nagusia ez baldin bazen Salbamena-

ren arrangura eta bere buruaz kezkatua den presunari ez baldin bazion ihardesten oroz lehen gure apezak.

Frantses piska bat ikasi genuenok, gogoan dut kantatzen genuela memento batez —guzak ez baitira biziki aldatu laurhun urtez—: *Je n'ai qu'une âme qu'il faut sauver!* "Arima bat baizik ez dut, eta hura behar salbatu".

Horra zer zen beraz GERO liburuaren funtsa.

Bai, "funtsa" erran dut, edo "mamia" eta ez "forma", ez "itxura", ezen "formari" buruz hitzegiteko, XVIII. mendeko Doktor Etxeberri Sarakoa-tik hasita, XIX.eko Bonaparte printzea bederen eta Inchauspe kalonjea aipatuz, XX. honetako Jean Etchepare eta Pierre Lafitte, Lekuona eta Villasante, Mitxelena eta Patxi Altuna bezalako hizkuntzalari jakin batzuen lanak gogoratzea aski zaigu. Liburuaren funtsaz ordea ez genezake horrenbeste erran; nahiz ez dugun ahanzten Julio Urkixok aipatu zuela behin, GERO-ren iturri bezala, Luis Granadakoaren obra (ikus: *"Una Fuente del Guero: Axular imitador de Fr. Luis de Granada"*, J. de Urquijo, Saint-Jean de Luz, 1912).

GERO-ren funtsaz ari garez, Xan Irigarai adiskideak hemen ene ondotik eman

beharra duen hitzaldian, *Beldur aroaz* hitzegiteko asmoa omen du. Eta pentsu dut, bere gaiaren argitzeko, gure adiskideak dei eginen diela, alde batetik bere haurtzaroan entzun prediku eta katiximetako oroitzapenei, eta bestetik GERO-ren 60 kapituluetan barna Axularrek hain nasaiki azaltzen dituen erakaspenei. Gure erroter xahar gehienek bezala Sarako apezak erakusten baitzuen nola alferkeriak, kolerak, eta haragikeriak mundu honetan berean kalte ikaragarriak egiten dizkiguten eta gero ondotik ifernuan gaztigu lazgarriak merezitzen.

Baina iduritzen zait bestalde laguntza handia emanen diotela ere Xan Irigaray-i, bere tesiaren bermatzeko, Jean Delumeau historialari zorrotzak egin ikerlanek eta idazkiek (ikus: *Le Pêché et la Peur: la Culpabilisation en Occident: XIII-XVIII siècles*, J. Delumeau, 1984). Bekatua eta Beldurra izan dira alabaina mendeetan barna Mendebalde osoan kezka eta arazo nagusiak. Ez du horretan Axularrek hobenik.

* * *

Guk, ordea, beste xederik dugu: Demagun gaur hemen gutartean dugula Axular bera, Sarako erroter zena, eta berekin ekarri digula beste mun-

dutik behere honetan guk eza-gutu dugun adiskide saldo bat. Adiskideak beti hautatzen dira eta hautatuko ditut beraz Piarres Lafitte eta Pierre Narbaitz, ene bi irakasle ohiak, eta Etienne Sallaberry "Soegilea". Hemen ikusi nahi nituzke ere, Jean eta André Hiriart-Urruty anaia biak, haiekin baitut lagunarteko auzi bat aspaldion argitzen hasia eta behinere xuritu gabe utzia.

Nahi nituzke oraino gaur deitu Txomin Iturbe zena, igande arratsalde batez haren seme "Iraultza" bataiatu bainuen Baionako katedraleko gose-grebalarien kaperaren aurrez-aurre dagoen bataio-harrian, Manex Erdozaintzi eta Klaudio Harluxet, aspaldiko adiskideak.

Uste dut gisa horretan ezohiko bidetik abia litekeela gure gogoeten itzulia: ezen oroitzen naiz, Klaudio Harluxeten gorputza pausatu dugularik Irisarriko elizaren itzalean, Emile Larre erroterak irakurri digula Klaudiok berak "HERRIA" astekarian aitzineko Pazkoetan izkiriatu artikulua pasarte bat, honelatsu zioena:

Berpiztea duenaz geroz gure fedeak oinarri, ez genuke sekula ahantzi behar, berpizte horrek zerbait balio izan dezan nahi badugu, bizitzeak berak behar duela lehenik balio izan. Eta ez

baldin badugu ahalegina egiten, gure gaurko bizitzeak balio izan dezan, zer balioko du gure bikharko berpizteak?

Ohartuko zarete gogoeta horrek aldatzen duela eta iraultzen bezala, gure ohiko ikuspegiak, eta abiatzen garela Axularrek hartu ez duen eta menturaz har ez zezakeen bide batetik.

Badugu hain zuzen gauregun eskutan 130 bat orrialdeko liburu koskor eta arraro bat, ezagutzen ez dudana J.M. Balentziaga delako jaun batek idatzia, eta Bilboko GERO argitaletxeak, bere eskuliburu sortan, duela lauzpabost urte, "Axularren Teologia" titulupean argitaratua. Liburugileak azpititulua jarri dio bere lanari: "GERO-ri zenbait oharpen". Ikusten duzue ez gabiltzala urrun gaurko gure gaietik: "Zer erran ote zenioke aita Lafitte, oharpen horien egileari? Axular izatez, moralista handia zela ohartua zinen zu ere eta morala hori sakonetik ikertzea asmatu genuen guk ere halako aldi batez, duela berrogeita hamar urte.

Teologo moralista ezagunak bagenituela Euskal Herrian ikusia genuen alabaina geure irakaslearekin, euskal teologoen izen larrienak bildu nituelarik "Petite Histoire Reli-

gieuse du Pays Basque" ene liburuskun; hala nola Frantziako Vitoria, Salamankako irakaslea eta "De Indis" edo "Indio aurkitu berriez" eman irakaspenengatik Zuzenbide Politikoaren sortzailezat onartua; Martin Azpilikueta, nafartar doktorea, Cahors-eko eta Coïmbra-ko irakaslea, Erromako bizpahiru aita sainduren kontseilaria, eta "Enchiridion sive Manuale Confessoriorum" edo "Konfesoren Eskuliburuak"-ren ontzailea; Banez "Mondragonensis", Arrasatear etorkikoa, probabilismoaren asmatzailea eta Molina jesuitaren aurkaria; Duvergier de Hauranne, Baionako semea, Saint-Cyran-eko abadea, eta jansenisten zuzendaria; bai eta, haren iloba, Saint-Cyran bigarrena, menturaz garrantzitsuagoa oraino, frantses kultura klasikoan norbait izan diren Racine eta Pascal batzuegan izan zuen eraginagatik, eta —Baionako bere herri-tarrek ez badute hainbat eza-gutzen ere— Euskal Telebistako berrikerari Irunean maitagarri baten deitura ederra daraman Barkos-tar Martin, teologo garratz eta beldurgarria.

Mundu horretan berean sar genezakeen ere Pedro Dagerre Axular, Salamankan bildu zuen jakintza ederra, eta Erromako Elizak luzaz eskaini di-

gun salbamen mezua Euskal Herriari bere mintzaira "naturalen" helarazi dion gizona.

Balentziagak hain zuzen ongi ikusi du, Sarako apezak erraten diela lehenik argi eta garbi bere entzule-irakurleei zer den, Testamentu Zahararren eta Berriaren arabera, Salbamenduaren kondaira, nor den Jainkoa, zer diren aingeruak eta deabruak, nor eta zer diren gizona eta "ageri diren eta ez diren" kreatura guztiak, bai eta horien guztien lau azken finak, hots, Herioa, Judizioa, Zerua eta Ifernua.

Gero, sinesbidea argitu ondoan, Tomas Akinokoaren "Summa Theologica"-ri edo "Teologia Bilduma"-ri jarraikiz, aipatu ditugun Vitoria, Azpilikueta, Banez herritarren il-dotik, eta Soto, Cano, edo Zumel bere irakasleen bidetik, gizonaren "Egitekoak" gerotik gerora utzi gabe, egunetik egunera, biharretik biharrera luzatu gabe, bete behar direnak zehazten ditu zeren gizonak,

Jainkoak berak bere imajinara eta idurira, hain ederki egina denez gero, adimendura hel-tzen den bezain fite, bere egileari berari, iduria eman dionari, behar baitio behatu, haren zerbitzuan behar baitu bere ahala enplegatu.

Horra zergatik adierazten

duen ere zer den Legea (naturala eta eskribitua), zer den Kontzientzia (ona eta gaixtoa), zer diren bekatu mota bereziak (mortalak eta benialak), bai eta ere

nola flakotasunez egiten dena, Aitaren kontra dela erraiten den; eta jakingabez eta inorantziatz egiten dena Semearen kontra dela erraiten den; hala maliziaz egiten dena ere Spiritu Sainduaren kontra dela erraiten den.

Sarako apeza ez da herabe bekatu edo huts larrienak aipatzeko, eliza gizonenak izanik ere, adibidez emazteekilakoak —eta artetik erraiteko, nahi nuke norbaitek konpara balitza emaztearen itxura Bernat Etxepare XVI. gizaldiko apezaren baitan eta itxura hura bera Pedro Daguerre XVII. gizaldiko apezaren baitan— honela mintzo baitzen Axular:

uste baitut ezen emaztetan faltarik eztuen apezari, bertze anitz falta izanagatik ere heiek guztiak hobeki barka, estal eta disimula dakiditzaiola; eta ez bere ohorean notatzen, nola emaztekin ibiltzeak eta kutsatzeak. Emaztetan ez dabilan apeza, emazu saindutat; eta dabilana, hala dabilano, emazu galdutat.

Erran behar da bizkitartean

ez duela Axularrek, ez Thomas de Vio, Kaietano kardinaleak egin zuen bezala, apezan, apezpikuen, emagalduen, fraileen edo militarren bekatuak sailkatuz, "De Peccatis Summula" bat edo Bekatuen Hiztegi bat egin; ez dituela ere, Azpilikuetak bezala, Jainkoaren hamar manamenduen eta Elizaren bost manamenduen ondorengatik, zazpi Sakramenduak eta gero zazpi Bekatu Kapitalak bederazka ikertu-eta, ofizio berezietako bekatuekin, zentsurerekin eta irregulartasunekin bere liburuaren orrialdeak bete, baina dirudienez gai batzu bereizi dituela, berari eta menturaz ingurameneko eliza gizonei orduan garrantzitsuago iduritzen zitzaizkienak; eta horra nola, Miserikordiazko obrei hiru kapitulu eman ondoan, kapitulu bat (XIX) eskaintzen dion Juramentuari, hamar kapitulu aldiz Kolerari edo Etsaigoari (XX-XXX) eta Hamalau kapitulu (XXXI-XLIV) Haragikeriari.

Zergatik ordea gure moralistak aipatzen ditu kasik bakarrik bekatuak? Eta zergatik hain zuzen bekatu horiek?

Demagun gure gana heldu den liburuak GERO-ren lehen partea bakarrik, hots, itzalga edo bekatuaren aldean betetzen duela soil-soilik, eta bigarrenren partea, "luzamenduak utzirik berehala eginbideari

lotu nahi zaikana kidatzen eta aitzinatzen" laguntzeko egin zukeena, agian bertuteaz eta garaziaz, debozioaz eta parabisuaz mintzatuko zena, ez dela heldu ahal izan gureganaino, aitortu behar dugu halere, lehen parte horretan kausitzen dugun ikuspegia, orduko elizaren irakaspena gogoraturik ere, biziki ilun eta gogor agertzen zaigula.

Baziren, Trentoko kontzilioaz geroz bederen, zazpi sakramendu ongi finkatuak, baina bat baizik ez du aurkitzen GERO-ren egileak bi kapitulu osoen betetzeko on denik; eta hura Penitentziako sakramendua izanki, ez Bataioa, ez Eukaristia ere.

Alta bada, XVI. mendean, Vitoriak Bataioko sakramendua hartu zuen "Indio aurkitu berrien" problematika osoa harrotzeko; eta XVII. mendean berri, Jaunartzearen gainetik hasi zen jansenismoaren auzia, geroztik hain luzaz iraun zuena!

Erran behar da guztiz mende nahasiak zirela XVI. eta XVII. mende haiek gure eskualdeetan: kristau katoliko eta protestanteen arteko barne gerla itsusiak izanak genituen lehenik Iparraldean, eta jarraian mugaz gaindiko espainol eta frantsesen arteko gerla odoltsuak: nafartarra zen Axular

eta Nafarroako erreinuaren zatiketa XVI. mendean gertatua baitzen, zatiketa horren ondorioak jasan zituen berak ere, Harostegi deitu bere aitzineko errotarak ez baitzion kargua utzi nahi, baizik eta Frantzian arrotz zirela urdazubitarrak, nahiz gero auzia irabazi zuen nafartarrak, Henri Frantziako eta Nafarroako erregeri esker.

Bestalde, Zugarramurdiko eta Donibane Ziburuko eskualdeetan XVII. mende hastapean gertatu sorgin historien berri izan zuen nahi ala ez Sarako errotarak: nola ez zuen bada Axularrek jakinen Migalena eta Bokal Ziburuko apezak eta Dargibel Azkainekoa erre zituztela, besteak beste, de Lancre Rostegi juje ilaunaren manuz?

Zergatik ez dugu beraz hitzik aurkitzen ez politikari buruz ez sorginkeriar buruz GERO-ko 60 kapituluetan barrena? Zergatik ote?

Gai beroegiak hunkitzea ez zuen laket menturaz Axularrek. Predikari anitzek bezala, nahiago zukeen aski urrunetik eta inguruka bezala suiet horien tratatzea; eta pentsa zeka-keen berak garbiki gaitzesten zituen etsaigoak eta hasarreak gaudituz sendatuko zirela gerlaren eta sorginkeria-oren ondorio kaltegarriak.

Ala aments bazen beste

arrazoirik ixiltasun horren gibeletik?

Urte haietan Lope de Isastik 1625 ean idatzi zuen "*Compendio Historial de Guipuzcoa...*" delako Gipuzkoako Historian irakur daiteke Euskal Herritik Ternuara balearen ondotik zoazen arrantzaleek euskaraz hitzegiten zutela hango Indioekin eta hauek herriko berri galdetzearekin: "*Nola daude herrian?*", gure arrantzaleek ihardetsi zietela: "*Apai-zak hobeto!*".

Ausartuko naiz Axularri galdetzeraz ez ote zituen gauza zenbait ixilpean utzi, bera "*ondo baino hobeto*" bakean bizi beharrez? Ez ote ziren orduan ere, gaur bezala, zeruan eta geroan jartzen begiak, gaurko eta lurreko berriak eta bazterrak nahasiegiak eta larriegiak zirelarik?

Alta bada Pedro Dagerre Azpilikuetak baino lehen, jakin zuen beste Azpilikueta bat, delako "*Doctor Navarro*" ospetsuak bere zaharrean, Felipe erregeak preso sartu zuelarik beste nafartar bat, Toledoko Carranza artxapezpikua, honen defentsa hartzen, lotsarik gabe Erromako auzitegietan, nahiz aitortzen zuen Erroman "*espainolek frantsesztat zeukatela eta frantsesek espainoltzat, bera nafartar huts zelarik eta besterik ez*"; eta men-

turaz horrengatik, bera hil ondoan Erromako Portugesen elizan ehortzi zuten, ontsa oroit bancaiz.

Axular bestalde, gaztaroko ikasturteetan Salamankan ikasten ari zelarik *"De jure belli Hispanorum in barbaros"*, edo "Barbaroen kontrako Espaino- len gerla zuzenbideaz" Frantzisko Vitoria Salamankako irakasle zenak eman irakaspe- nen berri izan zuen. Ikasi ere zuen naski euskal teologo handiak idatzia zuela: *"Nunquam Imperator fuit dominus totius mundi"* eta *"Papa non est dominus civilis aut temporalis totius urbis"*, hots, "Enpe- radorea ez da egundaino izan mundu osoaren jabea" eta "Aita Saindua ez da lur guztia- ren jabe zibila ez tenporala". Bizkitartean Estatuaren eta Elizaren interesen gainetik Zu- zenbidearen eta Kontzientzia- ren eskubideak jartzen dituz- ten printzipio argi horien oiharzunik ez dugu nehon aurkitzen Sarako apezaren hitzal- dietan.

"Ausartzia" eta "fedez" baino areago "zuhurtzia", eta "zentzuz" mintzatu zen itxura- la, "parabisuaz" baino gehia- go "ifernuaz" hitzegin nahi zuen gizona:

Oroitu behar dugu Parabisuaz eta hango plazer handiez, bai-

na areago Ifernuaz eta hango pena izigarriaz; zeren nola osa- sunak baino eritasunak hobeki gogoeta eragiten baiteraku eta, bai etorkizunean ere, ho- beki pentsa araziten; hala ifer- nuko eritasunak ere, hango do- loren kontsideratzeak hobeki hukitzen gaitu, eta aitzin-gibel beha arazitzen deraku, Parabi- suko plazeretan plazerki pen- tsatzen egoiteak baino.

Beharrik, GERO bezalako li- buruaz bestalde, Donibane Zi- buruko edo Sarako fededunek aurki zitzaketen beste liburu batzu ere euskara ederrean idatziak, hala nola Etxeberri Ziburuko doktor teologoaren *"Noelak"*, *"Manual Debotio- nezcoa"* eta beste obrak; bai eta laster Silvain Pouvreau-k itzuli zituen *"Philothea"* edo *"Gudu Espirituala"* kristau fe- dearen beste itxurarik eskain- tzen zietenak, Jainkoari esker.

Ez gara hemen hasiko gure autore batzuen eta besteen ikuspegien arteko konparake- tak egiten, baina batzuek eta bestek elkar osatuz eskaintzen diguten mezuari behatuz, uste dut oixtion hona deitu ditugun gure lekuko guztiekin bat egin genezakeela, geure azken mende honetan ezagutu ditu- gun nahasmendu, iraultza eta aurkiberri guztien ondotik, onartzeko aitzinekoek utzi di- guten gure euskarazko ala er- darazko kristau liburutegiak

berrirakurketa sakon baten beharra badaukala.

* * *

Oroz gaineratik gaurregun kristau mezuaren alderdi indibiduala eta pribatua gaindituz, mezu horren alderdi publikoari eta politikoari lotu nahi gataizkio, ez ordea fedea eta politika nahasi beharrez, "aingerukeria" eta "inperialismo ezpirituala" aita de Lubac-ek "inperialismoetarik gaiztoena" deitzen zuena behingotz ohildu nahiz baizik.

Eta horren egiteko, Jacques Maritain zenarenganik ikasi baikenuen behar zela "*Distinquer pour unir*", hots, behar zirela "gauzak bateratu aitzin, behin ongi bereizi" iduritzen zait guhaurk kristau fedean iraun nahi dugunok eta gure ondokoei fedearen argi izpia helarazi nahi diegun herritarrok behar genukeela sustraie-tara itzuli eta gure sinesmenaren barne historiari hurbilago-tik behatu; ez batere gaurkoari itzuri beharrez; gaurkoa eta biharkoa hobeki argitu nahiz baizik.

Oroit gaitezen de Lubac, Congar, Journet, Chenu eta horrelako historialarien lanen ondotik, Erromatar Elizaren Vatikanoko azken Biltzarrak bide hori hartu zuela eta beraz

orai herri bakoitzari dagokiola hortik aitzina joatea.

Aspaldi du alabaina Henri Brémond-ek II tomotan argitaratu zuela "*Histoire littéraire du sentiment religieux en France*" lan itzel eta amaitu gabea. Ez dugu euskaldunek oraino horrelako lanik osatu; gure Axular, Etxeberri, Gazteluzar, Tartas, Lopez eta beste erlijio idazleak sar genitzake, jakina, gure erlijioaren historia horretan, baina beste anitz gertakari eta lekuko edo jakile ere bai, batzu biziki aspaldi-koak, besteak guhaurk ezagutu ditugunak.

Dena dela, gai beraren inguruan aspaldi lehen erabili hameka solas gogoratuz, iduritzen zait "*Ene Sinestea*" eskaini zigun Etienne Sallaberry-ri, GAZTE aldizkarian luma zorrotzu zuten Hiriart-Urruty anaieri, Manex Erdozaintziri eta Klaudio Harluxeti banituzkeela gaurregun Julen Urkiza Karmeldarrak ontzen ari dizkigun bi lan garrantzitsu aipatzeko:

Lehenbizikorik Julen Urkizak prestatzen digu taldelan bat ederra, Santa Teresa Liesieux-koaren obra osoa euskaraz emana. Ene ustez hor agertuko zaigun fedezko ikuspegia zinez berria da: "*Je voudrais passer mon Ciel à faire du bien sur la Terre*", hots, "Lu-

rrcan ongia egiten iragan nahi nuke ene Zerua" idazten duen doktor gazteak, "INKARNAZIO"ko misterioaren berrirakurketa eginenez, Jaungoikoaren beste itxura bat ezagutarazten digu, Zeruairen eta Lurraren, Jainkoaren eta Gizonaren harremanak errotik alda ditzakeena (ikus "Teresa Lisieux-koa: IDAZLAN GUZTIAK", Markina-Xemein, 1996).

Eta ikuspegi horrek jadanik Erromako Elizaren Azken Biltzar Nagusian bere ondorioak izan ditu; "GAUDIUM et SPES", "Zoriona eta Itxaropena" deitu dokumentuan adibidez nabari direnak.

Ausartuko naiz erraitera euskal kulturaren bihotzean ere sartzen eta hozitzen ari zaigula ikuspegi berri hori; eta ene erranaren berme har dezaket Xalbadorren olerki soila: "Jainkoa eta Ni" izenekoa (ikus: Xalbador, "Odolaren Mintzoa"; Auspoa 1989). Ez ote dugu hor aurkitzen beldurra- ren arotik maitasunaren altzorra heltzeko fededun soilak hatzeman dezakeen xendera bidea?

Bigarrenekorik, ofiziozko historialari den bezala, Julen Urkizak eskaintzen digu *Elizaren Historia Euskal Herrian*; I. liburukiak berak, *Ikerlan Materialak* sailkatzen dituenak (Markina 1995), 1459 orrialde ba-

dauzka; ikus hortik zer izan den obra osoa. Baina liburuki horien guztien argitalpena igurikatu gabe, orain berean Axularrek itzalean utzi dizkigun puntu askoren argitzeko, bi gogoetaren egitea zilegi zaigu, geure hausnarketa bururatzeko.

* * *

Duela hogeita zenbait urte Kostaldeko jaun auzapez eta deputatu ezagun batek bere etxera deitu ninduen, baizik eta nahi zituela bi solas egin, ni auzoan nindagon apez "abertzale"-arekin:

"Bainan otoi jauna —galde-tu zidan— erradazu zertaz zaretzen zuek euskaldunak arrangura. Ikus ezazu, nik neronek Baionako Lizeoan egin nituen bigarren mailako ikasketak, ene orduko lagunek egin dute ohorezki bakoitzak bere bidea, eta ikusten duzunez, nik ere... Zer dugu beraz arranguratzeko arrazoirik?"

"Orizu jauna —ihardetsi nion— nik ere izan ditut ikaskideak, bide ederra egin dutenak eta Erromako elizaren zurubietan gora, biziki gora igan direnak; haietarik bizpau kardinale dira eta menturaz, kazetari batzuek diotenez, Aita Saindu izateko zortea izan dezake euskaldun bat edo

bestek. Baina jauna, lagun horiek izan dezaketen arrakasta pertsonalaz ez dut nik den mendren axolarik; izan daitezela euskaldun, biarnes ala mauriziar berdin-berdin zait; ez doakio enetzat gizaki soilari, hau ene adiskide minena izanik ere, ene barneko mina edo arrangura, baina bai gizalde oso bati eta gizartea bera hunkitzen duten gaiak eta hura inarosten duten arazoak ditut axola. Ez ote duzu jauna ikusten ene Herriak nauela kezkatzen; ene Herriaren zorteak nauela arranguatzen, ez herritar baten edo besteren ospeak?"

Ez dut uste galde hori ulertu zuela ene solaskideak. Baina egin baneza galde bera gaur ere, ez moda zaharreko politikari bati, ez Axular-en denborako teologo bati, baina gaurko edozein herrigizon edo elizagizoni, badut beldurra berdin legokidakeela ene gizona, galde bera ezin ulertuz.

Dena den, sasoi bereko beste oroitzapen bat heldu zait oraino hemen gogora: Baionara etorri zitzaidan ikustera aita Laurentin adiskidea, frantses teologo eta kazetari eza-guna, eta aitormen hau egin zidan: "*Je me suis souvent demandé quand le Vatican se décidera à résoudre le contentieux qu'il a avec le peuple*

basque", "Galdetu diot askotan ene buruari noiz ote Vatikanok erabakiko duen, Euskal Herriarekin duen auzia xuritzea".

Bi oroitzapen xume hauek adierazten dute menturaz zergatik orai so bat egin nahi diodan gure Euskal Herriaren eta Erromako Elizaren arteko harremanen historiari.

* * *

Ezen, ez du nehork zalan-tzan ezarriko euskaldun seme alaba anitz izan dituela aspaldian Erromako elizak bere zerbizuko eta honek ospatu ere dituela, nahiz historia idazten eta gezurrez ihautzen duten auzoko historialari puxantek maiz bahitu dizkiguten geure umeak beren ospe propiorako, espainol batzuek egin duten bezala Frantses Jatsu eta Xabierreko seme ospetsuenarekin, geure nafartar euskalduna espainolduz.

Eta berehala aitoren dezagun ilunbe lodi batzuen erdian sartzen garela lehenbizian, historia horretara hurbiltzen garenean. Badirudi, ezen, Erromako elizaren buru lehenak, Aita Sainduak eta "Curia" deitzen den haren kontseiluak ez dakitela oraino badenentz ere Euskal Herririk.

Egia da Erromako elizak ira-

garri duela bere azken kontzilioan "Jainkoaren Herria" dela eliza, baina aitortu behar zukeen, ene ustez, historiaren poderioz eliza horrek "Jainkoaren Estatua"-ren itxura gehiago baduela gaurregun oraino, bere nuntzio eta kanonista, kargudun eta zaindari guztiekin. Horrengatik edozein diosesitako administrazioen berri duenak badaki munduko edozein estaturen lits bat hunki duen eliza gizonak edo kristau soilak luzagabe Vatikanotik izanen duela kontuz ibiltzeko abisua. Herritarren arteko berriak baino zaluago dabilta alabaina gaurko mundu bateratuan Estatuaren arteko komunikabideak.

Erromako Elizaren kargudunek aspaldian ikasia dute gainera, historiak estatu guztiei erakutsi dioten inertziaren indar paregabea erabiltzen eta horrela menpekoen deiarri elkorrena egiten. Ez dugu beraz zeren harri Euskal Herrietako fededun soilen ala apaiz askoren deiek ez baldin badute aurkitu gure oroitean Erroman entzunak izateko, eta are gutiago erantzun bat ardies-teko biderik. (Ikus zer gertatzen zaien hain aspaldian Hegoaldean lau diosesien batasuna eskatzen duten fededunei, edo Iparraldean Baionako diosesi euskalduna eskatu dutenei)

Alta bada aita saindu bat

izan zen, holandarra, Gasteizen gaindi zebilelarik, 1523an, Erroman aita saindu egin zutena eta han Adrien VI.aren izena hartu zuena.

Aspaldi du horrek eta urte haietan galdu genuen hain zuzen euskaldunek gutarteko etsaigoengatik- oroit gaitezen Beamuntesen eta Agarramuntesen arteko, Oinaztarren eta Ganboatarren arteko liskarrez eta auzoen maleziarengatik —ez ditzagun ahantz Frantsesten eta Espainolen jukutriak Iruneako ala Erromako gortetan— estatu propio baten, hots, Nafarroako erreinuaren, gure kulturaren zerbitzutan izateko parada.

Geroztik bada, eta ez hain aspaldi, geure Herrira etorri zaigu Joanes Paulo II.a; aita saindu poloniarra Loiolako eta Xabierreko santutegietan beilari izan delarik. Baina Karlos Garaikoetxea lehendakaria haren zain zegoelarik Loiolako zelaian, aita sainduaren hegazkina desbideratu zuten eta urruntxeago leihorreratu Madrileko gobernuaren ordezkariaren oinetan, eta, jakina, ez zion aita sainduak muin eman gure lurrari beste kasu askotan egin ohi zuen bezala.

Badakigu geroztik, estatua- ren eta nazioaren arteko bereizketa oraino egiten ez duten frantsesek eta, bereizketa hori

eginagatik, lehenasuna beti estatuari emaiten dioten espainolek bezala, aita Woitilak ere, Woroniecki teologo poloniar handiaren erakaspena ahantzirik, bere Pariseko eta Madrileko nuntzioek gomentatzen diotenaren arabera, estatuen alderdia hartuko duela beti, Vatikanoko estatuaren onetan.

Gero bada, aita saindu hori bera, Ameriketara doalarik, munduko estatu guztien biltzarrerara, O.N.U. ren aitzinera (1995eko urriaren 5ean) Munduko Estatu Guztiei gomendatuko die: Munduko Estatu Guztien Biltzarra bilaka dadin lehenbailehen Munduko Herrien Biltzarra. Baina Erromak berak noiz egingen ote du urrats bera?

Gure Euskal Herriek beraz, Estatu forma osorik izatera heltzen ez direno, hegoaldean dioten bezala, "jai dukete" Vatikanoko estatuaren aurrean.

* * *

Beste ohar bat egin geniezaioke oraino GERO-ren autoreari: kristau fedea aspaldian sartua bada ere euskal herrietan, ikusteko da historian barna fede hori zer bidetatik sartu den gutartean eta finkatu: ez baitezpada buruzagien eta apezpikuen bitartez; nahiz

Axularrek bere "Gomendiozko Karta" eskaini zien Etxauz Baigorriko Bizkondeari eta haren seme apezpikuari, "girstinotasunaren defendatzaile eta aitzinatzaile buruzagi" izan omen ziren bezala.

Beude bada bakean Baigorriko Etxauztarrak eta ere san Fermin, san Leon eta berri garbirik gabe utzi gaituzten apezpiku saindu guztiak! Ohartzen gara V, VI. mendeak arte bederen apezpikurik gabe bizi izan direla Euskal Herriko fededunak, eta gero ere mende luzeetan barna Euskal Herriko zati handi bat hartu duen Kalahorrako lehen apezpiku ezaguna, Silvanus Baskoindarra, Erromaraino heldu zen eztabaida bati esker ezagutzen dugu.

Apezpiku honek ezen, 457-465. urteak irian apezpiku berri bat sagaratu omen zuen auzo herri baten kondu, Tarragonako metropolitanoa abisatu gabe eta hori elizaren ohitura guztien kontra zoan. Handik laster laster berriz gauza bera egin zuen eta, orduan, Askanus Tarragonakoak dei egin zion Hilario Erromako aita sainduari. Honek Askanus-en salaketa onartu zuen eta Silvanus-en egitatea gaitzetsi, baina ontzat eman zituen honek egin apezpiku berriak.

Bestalde gatazka horren kariatara Errioxako zazpi herrita-

ko kristau laiko nagusiak mintzatu zitzaizkion aita sainduari Silvanus beren apezpikuaren alde: eskualde honetan guztian oinarriak ongi finkatuak zituela ordukotzat kristautasunak, eta ez elizagizoen ohiko bideetarik menturaz, seinale dugu datu hau, gure iduriko. Eskualde berean alabaina, apur bat lehenago (348-405), "*quondam vasconum gentilitas*", "lehenago Baskoindarren paganotasuna" aipatua zuen Aurelio Prudentzio poeta handiak, eta ospatua gainera Baskoindarren herrian odola ixuria zuten Emerterio eta Zeledonio martiren adorea eta fedea.

Hegoaldeko apezpiku baten lehen lekukotasuna aurkitzeko, ordea Liliolus Irunea-koak, 589 an soilik, Toledoko III. kontzilioan eman sinadura igurikatu behar dugu.

Iparraldeko bideetarik sartu zitekeen kristau sineste berriaren lehen lekukotasunak aldiz 506an Agdeko kontzilioan gertatu ziren Sen Grat Oloroeko apezpikuaren, eta Grazian Akizeko apezpikuaren sinadurak ditugu, eta aitortu behar dugu bestalde, batere apezpikurik gabe gobernatu garela luzaz Lapurdiko fededunak: Baionan ez dugu ezen ez apezpikurik ez apezpikute-girik finkatzen ahal segurantz osoz, XI. mende arte.

* * *

Eta geroztik nor eta zer izan dira euskal herrietako kristauak gobernatu dituzten apezpikuak?

Angelesak hemen gaindi nagusi zebiltzalarik, Erdiaroan, eta Hegoaldearen zati bat barne zeukalarik Baionako diosesiak, maiz apezpiku euskaldunak izan ditugu, egia erran: hala nola, Fortaner Maulekoa (1152-1170), Bernat Lakarrekoa (1186-1206), Sants Haitzekoa (1259-1277), Domingo Manseko Donostiarra (1279-1303), Petri Zumalagakoa (1383) edo Gartzias Eugikoa (1384).

Baina Frantsesak hemen nagusi jarriz geroz (1451) eta bereziki Boloniako konkordatoak 1512an Frantziako erregeei emanez geroz beren apezpikuen hautatzeko eskubidea, bizpalau euskal herritar izan ditugu doi-doia apezpiku XVI-XVII. mendeetan, Joanes Sossiondokoak (1566-1578), Bertrand Etxauzekoa (1598-1618) eta Joanes Oltzakoa (1643-1681) Baionan, hiru Maytia-tarrak Oloruen eta Ziberoan (1596-1681). Beste guztiak arrotzak izan dira, bat edo bestek euskara ikasi badu ere, Rodezeko nerejaun Lacroix dela-koak (1838-1878) adibidez, eta denak hautatu edo onartu zituen frantses boterearen al-

dekoak agertu dira, non ez zituen botere horrek berak zuzenean mehatxatzen.

Alta Hegoaldean ere ez ditu hemen baino gehiago lagundu Euskal Herriak Erromako botereak, ezen, Espainiako erregei utzi zielarik 1482an Sixto IV.ak beren apezpikuen hautatzeko eskua, jadanik Gaztelako seme bat, Alfonso Carrillo deitua, jabetua zen Iruneako alkiaz eta hau Erroman hil zelarik 1491an, nor izendatu zuten bada Euskal Herrien hiri nagusiko apezpiku, Inozentzio VIII. aren baimenarekin? Doidoia 17 urte zeuzkan Cesar Borgia, laster Alexandro VI. aita saildu eginen zuten Rodrigo Borgia kardinalearen eta andere Vagnozza Cataneiren seme propioa. Beharrik Cesar-ek berak laster uko egin zion karguari. Nafarroako errege Labriten alabarekin ezkondu zen geroxeago eta azkenean, Nafarroako barne gatazketan Vianako errekan hil eta Vianako elizan ehortzi zen 1507an. (ikus: J. Goñi Gaztambide *"Historia de Los Obispos de Pamplona"* T. II, S. XIV-XV, Pamplona, 1979).

Eta geroztik ez da XX. menderaino, euskaldun bat edo beste baizik apezpiku jarri Iruneako ala Gasteizeko, Bilboko ala Donostiako alkietan. Azken urteetan egin diren izen-

dapenen ondotik, Anoveros ala Setien salbuespenak izan dira, eta gaurregun iduri luke sekulan baino apalago dela Erroman Euskal Herrien arrakasta.

* * *

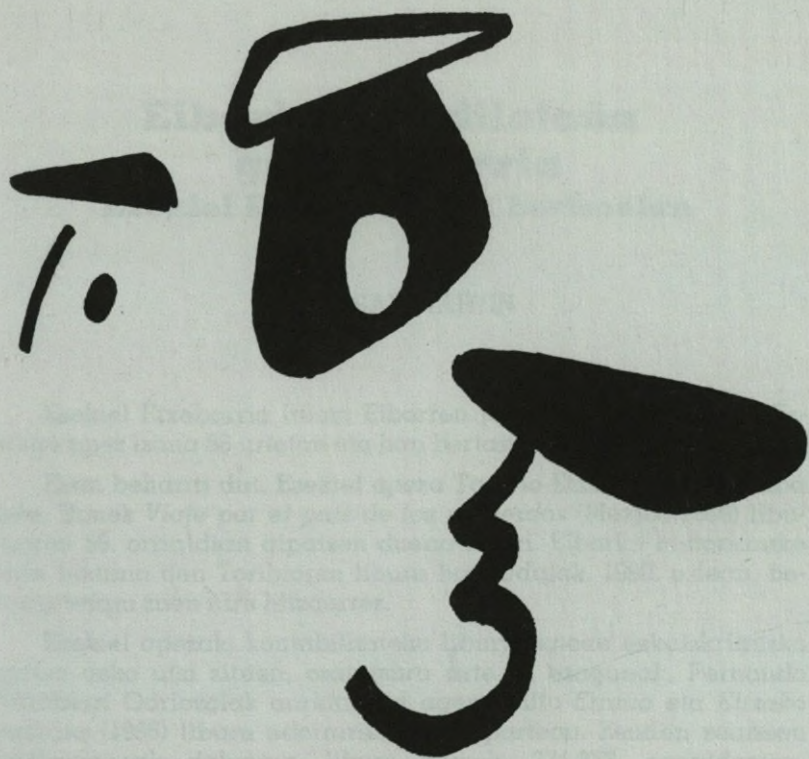
Geroari buruz, ez daiteke hau ondoriorik gabe izan, zeren gure aitzinekoen sinesteak gaurko mundu berrian onartua izateko orokorki aurkitzen dituen arazo guztiez bestalde, badirudi gure herritarrek beste zailtasun bereizi batzu izanen dituztela euskaldun diren ber euskaldun bezala elkarturik elizan onartuak izateko, eliza buruzagiek behartzen dituztenaz geroz nahitez Pariseko edo Madrileko zepoetan sartzera.

Ez ote du aments, ezinbeste honek aterabiderik? Azken galde bat egin niezaioke Axularri berari ezpada, gaurregun Sarako herrian haren alkia daukan Idiart erroter adiskideari: *"Apostoluen Eginak"* liburuaren VI. kapituluaren irakurri dut ezen, Greko hizkuntzako artean Hebraiera hizkuntzako aurka marmarioak edo murmurikak sortu zirelarik, berak baztertuak sendi zirelako, Hamabiek biltzarre orokorra bildu zutela, eta Greko hizkuntzako artean izen oneko zazpi gizon, Izpiritu sailduaz eta jakinduriaz be-

teak, berek hauta zitzaten eska-
tu zieten, gero zazpiei eskuak
buruan ezarri zizkieten eta ho-
rrrela egin ziren lehen *Diakono*
edo *Zerbitzariak*.

Eta guk orain euskaldunek,
ez apezpiku euskaldunik eta,
laster, ez apez euskaldunik ere
izaten ahalko ez dugunek, ez
ote genioke eskatu behar Izpi-

ritu Sainduari Euskal Herrieta-
ko fededunen zerbitzuko sor-
ditzan arren, Izpiritu sainduaz
eta jakinduriaz beterik li-
tezkeen zenbait *Diakono* eta
Diakonesa euskaldun, euskal-
dun soilen eta bereziki Euskal
Herrien baketzearen zerbi-
tzuko? Ea zer dioen eskabide
horretaz Sarako jaun errotoarak?

Eibarko mendiletaña gogoangarria

Ezekiel Etxebarriaren bertsoetan

JUAN SAN MARTIN

Ezekiel Etxebarria Irusta Eibarren jaioa zen 1852. urtean, Ermuan apez izana 56 urtetan eta han bertan hil 1925. urtean.

Esan beharra dut, Ezekiel apezaz Toribio Etxebarriaren osaba zela. Honek *Viaje por el país de los recuerdos* (México, 1969) liburuaren 59. orrialdian aipatzen duena noski. Eibarko historiarako hain bikaina den Toribioren liburu hori Udalak, 1990. urtean, berregitaratu zuen nire hitzaurrez.

Ezekiel apezak, kontabilitateko liburu batean eskuizkribuzko bertso asko utzi zituen, oraintsura arte ez ezagunak, Fernando Aranberri Odriozolak aurkitu eta agertu ditu *Ermua eta Eitzako euskara* (1996) liburu ederraren azken partean. Zeuden zeunean fotokopiatuak dakartza, liburu horrek, 274-276. orrialdeetan. Aditza eman beharrezkoa iruditzen zait, 1955. urtean *Egan* aldizkari honetan (ikus, 5-6 zenbakiaren 64-65. orrialdeetan) Ezekiel Etxebarriak zahartzaroaren irudiz noizbait idatzi zituen bertso politak agertu zirela. Baita ere, gogoratu ditzadan hemen: "Aita Santu Leon XIII-garrenari bere urrezko eztayeran" izenburuz eskaintzen zizkion 18 bertso haiek, bere garaian *Euskal Erria* aldizkarian argitaratuak (ikus, XVIII, 1888. urteko 229-281. orrialdeetan).

Fernandoren liburuan agertzen den kontabilitate liburu-fotokopiatu hortako lehen bertso saila "1879-garrenean Eibarren emandako misioak" deritzana da. Urtez datorren azkenengoa ordea, Julian Gayarre 1890ean hil zenekoa. Horren arabera, bertsoen kronologia zuzen baldin badago, "Eibarko mendiletaña gogoan-

garria" izenburua daramana 1886. urte ingurukoa dela esango nuke.

Gipuzkeraz daude, eibartarrek bertsoz aritzean gehienetan agertu izan duten eran, tarteka-marteka bizkaierazko esaldi eta joerak erakutsiz, eta beti eibartar peto-petuaren umorezko gatzez. Horrek erakusten digu, alde batetik gipuzkoar bertsolaritzaren eragina eta bestetik eibartarron umorea ere ez dela atzo goizekoa.

Hemen jasotzen dudanaren gaia, Mendiletaña da. Antzinatik Asentzio bespera goizean izurrietatik libratzeko Jainkoari erreguz egiten zen ohituraz, Mandiola eta Arrate ballea ermitarik ermita letaniaz, bideak zehar erreguz eta ermitetan mezak emanaz. Baina, Ezekiel Etxebarria jaunak joan zen mende azkenaldera ezagutu zuen ohitura, bere lehenagoko asmoa onetik zerbait okerturik zebilen, eta horregatik datoz kritikatzeko alde hemengo bertsoa zirikatzailleok. Izan ere, denborarekin narrazkerian eroriz ziharduen, jan-edanaren pozean elizaren aginduari jaramon gutxi egitean endakaturik. Arrazoirik ez zitaion falta Ezekiel jaunari mendiletañariak barregarri ipintzeko, aldi berean zuzentasuna eskatuz.

Uste dut merezi duela hemen jasotzea gure mende honen hasierara arte iraun duten mendiletañiak zer ziren jakiteko, antzinatik goresgarri zena ordurako narratzua. Hemen, irakurlearentzat, berberak idatzi zituen bezala uzten ditut, aipatu dudan F. Aranberri ermuarraren liburuko 246-252. orrialdeetan datozen 27 bertsook.

Baina, hobeto ulertzeko, merezi du hizlaxoz zerbait adieraztea:

Goizean goiz, lau t'erdietan irtetzen zen Kontzeju aurretik letania. Garai hartako Kontzejua (guk Kontzeju-zaharra zeritzaguna eta azken gerratean erre zena) San Andres parrokiaren aurrez-aurre zegoen. Handik irtetzen omen zen, San Andres parrokiara itzultzeko eta eguerdiko hamaiketan amaitu. Gurutzea aurretik zela, prozesio eran, lehen ekitaldia Iburgaindik Matxarira, handik Mandiola ballea goruntza Santa Kruz ermitaraino joateko. Bertan lehenengo meza. Ermita honen lehen agiri idatzia 1862koa izanarren, bere arkitekturaren egitura, mendebaldera eta hegoaldera arku-dun ateak dituela eta elizburua ekialdera, estiloz XVI, mendekoa dela esango nuke.

Jarraian, handik gora, 1556ko agiriak dituen Akondiako San Pedro ermitara. Hau da Eibarko ermitarik altuena. Hemen, meza ostean gosaria izaten omen zen eta gero gainez-gain Arratera.

"Arriarte" dio berak, ordukoen ustez etimologia hori zuelakoan (Arri, argi dago zuzen dagoela; baina -ate beste gauza bat da, oso ezaguna dugu euskaraz mendietako toki-izenetan atzizki bezala, eta erderazko "puerto" edo "portillo" adierazten du).

Arrateko meza organu doinuz laguntzen zen. Meza ostean, zuhaizpeetan jan-edana sendo eta gehitxo asetu ere bai. Okelak pilotak bezala, neurririk gabeko jan-edana erakusteko, "Azpirik sartzen duan bezala / bazter zuloan pelota / txoizuakin egiten dute / txosna sotamano jota..." Horrela jarraituko du pilotajoko bizkorra-
ren eran jan-edanez asetu zirenen gora-beherak kontatzeko. Hamalagarren bertso hasierako Azpiri hori, garai haretan munduan zen pilotaririk handienaren izenordea genuen; izatez Indalezio Sarrasketa "Chiquito de Eibar", baina eibartarrantzat beti "Azpiri-txiki", bere jatorrizko Azpiri baserriaren izenez.

Itzultzeko ordua iristean bakoitza ahal zuen bezala aldaz beheruntz Egiako San Martinera (ermita honek ere 1556. urteko berriak ditu), letainazeleek non ez zuten behar organurik, meza lozurrusteekin (lozurrungekin) armonizatzen zutelako. Gero, pausu baldarrez eta errezueta, jan zuten txerri-miiak, mihiak trabatuz nonbait, Azitaingo ermitara (hau antzina Untzeta jauregiko kapila zen, 1556ko agirietan aipatzen da). Azkenez, ikustekoa izaten omen zen Eibarko kaleetan zehar sartzen zirenean, zutik ibili ezinik eta entzun bai baina Salomon jakitunak ere ulertu ezinezkoa heuren hizketa poliglota; eta ibileraren tajuraz, guduz erretiradan doazen tropen antzera.

Grafia kontuan ordea, berdintasunera eramanez, irakurleak errazago ulert dezan, adibidez: ch doan tokietan tx jarritz, eta bukaeretan batzutan c eta hurrengo k erabiltzen dituenak, guziak k-rekin utzi ditut gaurko grafia jarritz. Zortziko nagusiaren neurrian kantatzeko eran eginak dira. Merezki du irakurtzea:

1	Asentzio bespera besperan Ekusi oi da Eibarren Ez dala gelditzen ez Isasi Ez Arragueta barren Legatzik erosi gabe inor Zerbait karu izanarren, Naizta izan dedilla sekula Etorri izan dan txarren.	2	Gau onetan darabilten poza Ez da erreza esaten; Legatz prijitua biltzen badu Ark periodiko baten, Au ari da miñ eta zezeñak Zestoan poliki jartzen Ta bestea berriz botillatik Botara ardoa sartzen.

- 3 Jotzen dute goizean kampaia
 Letañarako lauretan,
 Eta sua balitz bezela
 Jaikitzen dira etxeetan:
 Andik laizter ekusiko dira
 Kontzejuko ateetan
 Ignazio txikia ta Droget
 Txit amodioz izketan.
- 4 On Josek dio: Sancti Michael.
 Erriak: Ora pro nobis.
 Ta dijoaz danak kargaturik
 Legatzez, ardo ta ogiz;
 Txerria etxean ill duanak
 Dauzkan txorizuak berriz
 Oi dira ezin litzazkeanak
 Ekusi oberik begiz.
- 5 Mendiletaña dijoanian
 Ibargañoa pasatzen
 On Jose ta Alberdi dijoaz
 Eterne Deus... kantatzen.
 Jendea dabill estu ta larri,
 Batari ardoak erten
 Oni maleta eskatu, ari
 Porrotxo sokak eten.
- 6 Askok darama arnasa oska
 Maletaren bat buruan
 Baña estu ta larri dabillena
 Goruntz puntuan puntuan,
 Simon zireneoaren premiñan
 Ta iya iya ituan
 Da Droget artzain ona, duala
 Zesto andi bat lepuan.
- 7 Santa Kurutzen ekusten da bat
 Porroiari munka gliñ gliñ:
 Mutill: dio lagunak albotik,
 Akordatu adi nerekin:
 Al... da... pa oiec, erantzuten du,
 Igo ezkeru añ ariñ
 Murgill luzetxo a egiñarren
 Baziagok bai zeregiñ.
- 8 Akondiako ermitatxoan
 Esaten dira bi meza,
 Ta kunpliturik bakotxak bere
 Jayera edo promesa,
 Nola an barurik egotea
 Izaten ez dan erreza
 Dijoaz ekustera legatza
 Dagon gazi ala geza.
- 9 Nola bakotxak duan egiña
 Txit ongi apetitua
 Papeletik ateratzen dute
 Aurren legatz prijitua
 Kentzen diote gero botari
 Azkar puntako pitua
 Ta emen jotzen dute lenengo
 Narruzko txilibitua.
- 10 Beste guziak emen oi dute
 Jaunarekin baruauzi:
 Drogetek ez du nai Kontzejuan
 Armozatu gabe utzi,
 Aldapetan erori ez dediñ
 Lepoko zesto ta guzi,
 Onegatik erten oi da beti
 Armozuetan nagusi.
- 11 Arriarte-ra dijoazela
 On Joserekin prixaka
 Darabilte Droget gizayua
 Ortik bultza, andik saka,
 Ez diolako iñori uzten
 Nai beste luzetzen anka
 Daramala txit nekez lepoan
 Testamentu zarreko arka.
- 12 Ez da aditzen Arriarteko
 Kampaia baño besterik
 Zentzuek utzitzen duten jendea
 Txito kontentuz beterik;
 Egiaz, añ leku erbestean
 Ez da izango terrorerik
 Ditanik Arriartekuak
 Baño kampaia oberik.

- 13 Meza entzutera agitz danak
Dijoaz Arriartera:
Eltzean apaiza altaratik
Sakristiako atera,
Dijoaz bixkor izugarrizko
Arbola ayen artera,
Txerri-miñ, txorizo ta zezeñak
Lagun artera jatera.
- 14 Azpirik sartzen duan bezala
Bazter zuloan pelota
Txorizuakin egiten dute
Txosna sotamano jota,
Gero jotzen dute agarradan
Ezker-eskumakin bota
Zeñek erabiliko lukean
Zazpi arriko erota.
- 15 San Martin-en motel eta triste
Ari da kampaia klan klan,
Esango balu bezela penaz:
Oyekin baziagok lan;
Arriarten sarturik mundu bat
Ardo eta okelatan
Badoaz orain San Martinera
Lo egitera mezatan.
- 16 San Martingo ermita zarrean
Meza danean altaran,
Nola organista bat ez ere
Organoa ere falta dan,
Kantatzen dute meza ederki
Lo-zurrustadaekin gradan
Buruarekin kompassa artuaz
Gora ta bera patxadan.
- 17 Aragizko pelotak berriro
Aterarik papelean
Asitzen dira pelotariak
Mano a mano pelean;
Ark jotzen du miña sotamano,
Onek narrua bolean,
Ta dijoaz pelota guziak
Frontoi ostera airean.
- 18 Ekusten da txakur difuntoa
Saietz biak alkar jota,
Mingañak berriz daude arian
Apur apur bat iota;
Baña orduantxe ta naiago
Eskuak ere jasota
Daude kontu zarrak kontatu ta
Erronka andiak bota.
- 19 Dijoaz gero Azitain-era
Letañan txito kantari;
Baña nola dituzten oñetan
Takoe andiak jarri
Kendurik arras berak zeuzkanak
Pika beltzeko botari,
Ezin dituzte iñola oñak
Lurrean berdin ezarri.
- 20 Sartzen diranean kaleetan
Letañako kantuakin
Itzai geitzen diote ese bat
Egiñikoa oñokin:
Salomon jakintsuak ere eziñ
Dezake bestea jakiñ
Ote dan frantsez ala ingles
Ruso, turko ala latin.
- 21 Porroez ta pertretxoz beterik
Gero Eleiza jartzen da
Balitzake bezela Eleiza
Alemanen baten denda:
Bereak dirudite soldaduak
Ugal guziak etenda,
Jaunari eskerrak ematen
Guda batetik ertenda.
- 22 Drogetek jan ditu lau armozu
Beste guziak iruna
Goiz baterako ez det uste au
Dala atake biguna:
Dijoaz gero benturaz lotan
Igarotzera eguna:
Berdin dijoa, txit arindurik,
Droget zerraldoeduna.

- 23 Lau ta erdietan jotzen dute
Erteerarako txiliña,
Amabietan amaitzen dute
Eleizako zeregiña.
Autortzen det egin bear dala
Bidaje zerbait urriña,
Baña ez da demporaren faltaz
Izaten gaizki egiña.
- 24 Eleizak ditu letaña oyek
Txito antxinatik jarri
Jaristeko zeruko laguntza
Badaude erriak larri;
Berok ongi eginda, pesta
Kendu izan bada sarri,
Gaizki eginda ez da kenduko
Ta bai benturaz ekarri.
- 25 Badakigu guziok Eleizak,
Izanik ama biguna
Moduz-ko jan-edana letañan
Galazotzen ez diguna:
Baña nola ez duten letañak
Len zuten santutasuna
Egin bear degu ekartzera
Berriz beren osasuna.
- 26 Berai osasuna ekartzeko
Ara emen errezeta:
Aurras bijoaz daramatenak
Lagun askoren maleta:
Jan-edanean bebilz ariñeko
Ta ez larregi beteta;
Letañan berriz ez bezate egiñ
Oi dan beste berriketa.
- 27 Bada letañan gabilzenean
Naiz mendi altuan izan,
Bear gera ebilli añ moduz
Zeinda erriko eleizan;
Jarrai dezagun Jauna onratzen,
Ez bere kontra langintzan,
Izurri gaiztotik libratu ta
Zerura eraman gaitzan.

Azkena

Anastasio Albisu idazleari, agurra

EUGENIO AROZENA

1.-Bizitza:

Anastasio Albisu Ayerdi, 1915 urteko martxoaren 27an Lazkao-ko Elizalde etxean jaio zen (lazkaotarrak etxe hau Errementariaren etxea bezala ezagutzen zuten. Honen argibidea Anastasioren aitonaren profesioa "herrero" izatean datza, 1884 urtean Erreginak honen ziurtagiria eman ziolarik.) Anastasioren aita, Jose Mª Albisu Sarasola, lazkaotarra zen, eta ama, M^a de las Mercedes Ayerdi y Beobide, ataundarra.

Apez ikasketak egitera 12 urterekin Saturraranera joan zen eta han lau urte igaro ondoren Gasteizeko Apeztegian jarraitu zituen.

Anastasioren gurasoek "soldaduskako kuota" ordaintzen zuten, gerla hasi zenean Anastasiok, soldaduska egiteko lekua aukeratu ahal izan zezan. Honela Donostiako Loiolako kuartela aukeratu zuen.

Apez ikasketak, Francisco Yarza apezaren zuzendaritzapean, ilunabarretan jarraitu beharrean aurkitu zen. 1939.urtean Bergaran egin zen apaiz, zoritxarreko gerla amaitutako urtean.

1939-1940 urtetako apaiz-lana, Fontecha, Arabako herriskan egin zuen, 1940-1943 urte bitartekoa Trintxerpen, Pasaiako auzoan. 1943.urtean, 28 urte zituela, Azkoitiara joan zen kristau fedea zabaltzera eta irakastera, eta azken arnaseraino (1997.apirilaren 14a) hemen bizi izan zen. Azkoitiako kanposantuan hilobiratua dago.

Euskararen zaletasuna aitaren doaria izan du. Anastasioren aitak euskarari zion maitasuna eta errespetua bere semeari irakatsi zion, altxor horri eusteko aholkatuaz. Geroztik apezgaitegitik egindako eskutitzak Lazkaora euskarazkoak izan ziren.

Gasteizeko apaizgaitegian Anastasio ikasle zen aroan euskal giroa ezin hobea omen zen Kardaberaz bazkuna zela bitarteko. Igandea iristen zenean apezgaitegitiko bazkide euskaldunak bildurik lantxo zenbaiten irakurketa eta ondoren irakurritako lanen azterketa kritikoa izaten zuten. Euskal giro honek Kardaberaz bazkunaren konportak zabaltzen ditu eta elkarte honen barruan beste Kardaberaz elkarte txiki bat prestatzen dute, azken hauek aldizkari bat argitaratzera iritsiz. Elkarte berri honen arduraduna Arizmendiarieta izan zen.

Euskararekiko giro eder hura, beste herri ekintza asko bezala 36ko gerlak eten zuen.

Aurrera jarraitu baino lehenago egoki iruditzen zait Azpeitian egin zitzaion omenaldian Juan Mari Lekuona jaun agurgarriak "bat-batean" eskaini zizkion hitzak aipatzea.

"Agian ez daukat ezer esan haundirik eta esan dezakedanak berriz izan dezake bere garrantzia. Aipatu da belaunaldi bat oso ezaguna ez dena, belaunaldi bat Gasteizeko seminarioan euskaldundu eta batez ere trebatu zena euskaraz idazten eta euskal idazle izaten; hango "Gimnasium, hango idearium" eta Gasteizeko seminarioan eta zoritxarrez esperantza haundiko belaunaldi bat izan arren eta gogoratu 1935.urtean gazte horiek Lekeitioko olerki sarian hiru sari atera zituztela. Gero gerra etorri zen, gerrarekin mozketa, eta mozketa horrek explikatzen du Anastasio eta horren antzeko beste idazle asko izkutuaren gelditu izana, eta agian, behar zuten erantzunik ez dute izan. Garai txarretan lan egin dute, garai zailtan.

Nik bakar bakarrik entzun nuenean zer ospatzen zen hemen, nahi nuen azaldu batez ere badakidalako zer hartu emanak zituen osaba Manuelekin eta bera nola izan zuen irakaslea eta gogoan daukat oso gaztetatik gure osabak miresmen handia ziola gure Anastasiori; asko eta ondo idazten zuen. Anastasiok besterik ez du egiten; agian garai batean Urruzuno apaizak eta beste apaiz askok egiten zutena. Herriko semeak ziren, herriko sustraia eta herriko umorea, herriko erraztasuna, herriko entretenigarri ziren. Gauzak kontatu eta elkar gozatzeko eginkizun hori inork baino hobeto ezagutu zuen Anastasiok. Behar bada esan dudan bezala garai txarreko unek izan ziren, horregatik

du, hain zuzen, meritu berezia D. Anastasiok. Eta honen belau-naldiko apaizek egin zuten lana euskal kulturaren alde. Horixe esanez nik inprobisazio hau bukatzen dut, zorionak emanez eta hau bakarrik nahi diot esan: hemen egon balitz, aipatu dudan osabak ere Anastasio bihotzetik zorionduko zukeela”.

Anastasio 1943an Azkoitian kokatzen delarik eleizbarrutiko ekintza guztiak euskaraz antolatzen hasten da: sermoiak, idatziak, batzarrak, eta abar... Azkoitiarrek kristau fedea euskaraz bizitzen dute. Aurrez herri honetan euskaraz eleiz ekintza gutxi egiten ziren, eta aldaketa honek bati baino gehiagori ezpainak zimurtu zizkion. Hau hobeto ulertzeko adibide bat jarriko dut: Anastasioren zilar eztaiak zirela eta, azkoitiarrak *Gartxi-Ximeno* antzerkia taularatzen dute eta herrian antzeztu ondoren Zarautzen antzezteko deialdia izan zuten. Bainan bertan antzezteka galerazi egin zieten, azkoitiar jauntxo zenbaiten eraginez. Ohartu behar gara Franco-ren garaia gertakizuna dela.

1989.urteko ekainaren 29an Azkoitiako Udalak, aho batez, *Azkoitia-ko seme* izendatu zuen. Horrela abuztuaren 16an herriko plazan, Ramon Unanue alkate jaunak *Semetzako Agiria* aureskua dantzatu ondoren eskaini zion.

1992.urtean Azpeitiako “Euskadiko X. Euskal Antzerki Topaketak” Anastasiori omenaldi bat eskaini zion, abenduaren 17an Azpeitiako udalaren Areto nagusian ospatu zena. Anastasiok mahai-kide izan zituen Azpeitia eta Azkoitiako alkate jauna, Kultur Diputatu Mª Jesus Aranburu anderea, Jaurlaritzako ordezkari Eusebio Larrañaga jauna, Euskaltzaindiko Juan Mª Lekuona eta aipatutako bi udaletetako zinegotziak.

Antzerki obren alorrean murgildu aurretik, adierazi behar da, Anastasiok antzerki lanen sortzaile bezala bi sasoi izan zituela. Bata, 1935-1974 tartean, eta beste sasoi, 1994-1997. Ikusten den bezala hogeituro urtetako atsedena izan zuten, letargia hartatik ateratzeko gantzukia azpeitiarrek Antzerki Topaketetan eskainitako omenaldiak eman zion, eta antzerki sormena berriro berpiztuaz idazteari ekin zion, hiru urtez, beste 19 antzerki idatziaz.

2.-Lehen sasoioko antzerki lanak

1935. urtean, Gasteizko Apaizgaitegian, sariketa bat izan zen. Sariketa hau Mixio-Bazkunak antolatu zuen eta Mixio antzerkitxo bat bertara bidali behar zen. Lanak euskaraz edo gaztelerez

aurkez zitezkeen. Anastasiok "Ni ez kristarra" antzerki liturjikoak euskaraz bidali zuen; antzerki honen giroa Berriotxoaren martiritzan oinarritua dago. Antzerki honi lehenengo saria eman zioten eta 1935urteko abenduaren lehenengo igandean Gasteizeko apezgaitegian antzeztua izan zen.

1936.urtean *Garoa* eta *Ni ez neskazar* antzerkiak idazten ditu. GAROA antzerkia hitzez-hitz Txomin Agirreren *Garoa* ohiturazko nobelan oinarritzen da.

Ni ez neskazar komedia bat da. Erretorearen neskameak, Prakas mutil zaharrak berarengan arreta jar zezan, erretoreak bazkarirako zeukan eperrak Prakas-i ematen dizkio. Ondoren, Erretorea ustegabeko gonbidatu batekin bazkaltzera etortzen denean neska-mearen estuasunak ez dira makalak.

1944.urtean *Txomin Arlote* komedia idazten du. Amona batek bere ilobei ipuia kontatzen die: Txominek, mundu honetan urte asko bizitzearren, anima deabruei saltzen die eta ondoren gainera deabruak engainatzen ditu.

1945.urtean *Gabon Gaua* komedia idazten du: Jesus haurraren jaiotza Belenen. Aralarko artzaia den Mikel deabruaren tentazioen artean, Jesus gurtzera joaten da.

1954.urtean *Sortzez garbia* komedia idazten du. Lourdesko Andre Mariaren agerpenak agintarien artean sortzen dituen eztabai-dei buruz.

1956.urtean Arantzazuko Andre Mariaren urtea zela eta zenbait sariketa ospatu ziren eta epai-mahaiak antzerkiei eman beharreko sariei buruz honela zion: "Epai maieko autatuak izan diranak, Antonio Arrue, Manuel Lekuona eta Luis Mitxelena jaunak agertu diren idatz lanak banan bana irakurri eta aztertu ondoren, Agorraren 16an Arantzazun bildurik erabaki auek artu dituzte: ...3) Antzerti-lanetan, bi lanik onenak berdintsuak izanik. 5.000 pezetako sari bakarria biei erdibanatzea erabaki dute. Antzerkien izenak "*Gabak zekarren eguna* eta *Mesederik aundiena*. Egileak Etxaniz-tar Nemesio eta Albisutar Anastasio jaunak, biak apaizak..."

Mesederik aundiena hiru ekitaldiko drama da. Lehen ekitaldia Ganboa eta Oinaztarren arteko burrukak dira. Bigarren ekitaldian Arantzazuko Amaren agerpenaren mirari handia eta azkeneko ekitaldian Arantzazu eraiki ondorengo giroa agertzen da, Joanes euskaldun zaharra pertsonaia berezia delarik.

1955.urtean *Ogi ta ardo, Eduardo*, antzerkia idazten du. Antzerki hau *Marcelino Pan y Vino* filmean inspiratua zegoen bi ekitaldiko komedia bat osatuaz.

1958.urtean *On egitean dago zoriona* ekitaldi bateko komedia laburra dugu. Sorgin zahar batek mutil gaztea sorgintzen du. Sorgindutako mutilaren neskalagun maitagarriak laguntzen dio sorginkeria hausten.

1959.urtean *Loiola-Xabier* bizitzaz lau ekitaldietan antolatuta-ko antzerkia idazten du. Lehen ekitaldia, Xabier eta sendiaren zenbait pasadizu gazteluan. Bigarren ekintza antzekoa dugu; oraingoan Ignazio eta Loiolatarrak beraien gazteluan. Hirugarren ekintzan bi saildunen Pariseko ikasketak. Eta amaierako ekintza Erroman gertatzen da.

1960.urtean *Garxi-Ximeno* lau ekitaldi eta amaieraz osatutako traxedia dugu. Bertan, Garxi Ximeno eta Goñiko jaunak ditugu alde batetik, eta Butroeko jauna eta Espainiako Errodrigo bestetik, lehenak giristinuak eta bigarrenak jentillak. Erdizkatze hontan sortzen diren gatazkak eszenaratzen dira.

1961.urtean *Pernando Amezketarra*. Pernandoren historia idazlan askoren iturri da eta antzerkiak ere iturri hontatik edan du. Anastasiok antolatutako komedia hau ekitaldi batekoa da eta bertan Pernandoren bost pasadizu eskaintzen dira.

1965.urtean *Leen bear zuen* ekitaldi bateko drama. Bertan mutil gazte bat urkamendira kondenatua dago hilketa batengatik. Kondenatuak adierazten du bera ez dela erruduna herriko jauntxoak baizik. Lehenik, bere ama, herriko jauntxo batek bortxatu eta zokoratua eduki zuen bera sortu arteraino. Ondoren, zaintzarik gabe hil zitzaion eta zazpi urterekin jauntxoak bera baztertu zuten amagalduren seme bat bailitzen.

Bestalde, urte honetan, Peñafiorida kontearen "El Borracho Burlado" opera komikoa euskarara itzultzen du "Moskorra parregari" izenarekin eta modu honetan Anastasiok agirian ezartzen du Peñafiorida Konteak euskalkiei buruz zioena ez zela sakon eta egokia. Hori ikusteko, irakurleak berak epai dezan, Peñafiorida Konteak euskalkien gai honi buruz idatzitako Auspoaren 48.alean 85 orrian aurki daitekeena transkribatzen dugu:

"La primera se dirige a aquellos que notarán la mezcla que se hace del vascuence y castellano, pareciéndoles mas regular el

que todo fuese en uno de los dos idiomas. Digo, pues que mi primera idea fue que toda esta ópera fuese en vascuence; pero luego me faltó la dificultad del dialecto de que me había de servir en ella. Si me valía del de Azcoitia hubiera sido poco grato a todo el resto del País hasta la frontera de Francia, por la preocupación que tienen contra el vascuence o dialecto de Goierri; y si quería usar el dialecto de Tolosa, Hernani, San Sebastián, etc. exponía a los actores a hacerse ridículos; pues sería difícil que todos pudiesen imitarle bien. Por esta razón, pues me hube de contentar con reservar el vascuence para lo cantado haciendo que todo lo representado fuese en castellano”.

1971.urtean *Nekaldia* antzerki liturjiko laburra idazten du. Honen gaia San Mateoren liburutik hartutakoa da, Jesusen epaiketa eta gurutz hiltzatzea.

1973.urtean *Trabenen* antzerkia idazten du. Ekitaldi bakarreko komedia laburra da. Tabernariak bere emazteari esaten dio tabernako eginkizunak bete ditzala bera ferira doan bitartean. Emaztearen haserreak senarra ez du xamurtzen eta emazteak sukaldea eta mostradoreari kaso egin behar dienez, bezeroek bat bestearen atzetik engainatzen dute. Senarra bueltatzean haserratu egiten da, bainan dagoeneko alferrik da, egina egina baitago.

1974urtean *Euskal Erriaren etorkizuna*, komedia hau ikastolako hurrei eskainitakoa da. Irakasleak ikastolako gaztetxoei erakusten die, Euskal Herriko zazpi anaien arteko batasun iraunkorrena euskara mintzatzean dagoela eta euskara galtzeak Euskal Herriaren zatiketa dakarrela.

3.-Bigarren sasoiko antzerki lanak

1994. Urtean, bi antzerki obra idazten ditu:

- *Seme ondatzaillea*, atal batekoa da, bertako gaia Itun Berriko parabolari aurkitzen du.
- *Jesusen jaiotza* atal bakarreko antzerkia, Jesusen jaiotzako pasarteak kontatzen ditu euskaldun pertsonaiak partaide direla.

1995. Urtean hiru antzerki idazten ditu:

- *Astoa eta otsoa*, On Manuel Lekuonak izen bereko ipuina gaztetxoentzako idatzi zuen eta lan honetan oinarrituz atal bakarreko antzerkia idazten du.

- *Auntz basatia*, atal bakarreko jolas antzerki, hau ere gazte-txoei eskainia da. Bertan, ama eta hiru alabatxo txinguriaren laguntzarekin Auntz basati baten erasoen kontrako pasarteak kontatzen dira.
- *Onela gertatu zan*, antzerki honek, Mariak Jesus haurra munduratu baino lehenago izandako pasarteak kontatzen ditu.

1996 Urtean hamabi antzerki idazten ditu:

- Ipui unibertsaletan oinarrituz 4 antzerki idazten ditu eta antzerkien izenburuek ederki adierazten dute ipui bakoitzaren jatorria: 1.-*Elur zuri eta zazpi Ipotxak*, 2.-*Txano gorritxo*, 3.-*Bat, bi, iru txerritxo*, 4.-*Krisaillu miresgarria eta Aladino*.
- *Lazkao Txiki* komedia, Jose Antonio Ormazabalén Lazkao Txiki liburutik hartutako pasarteekin osatzen du.
- *Pozak eta negarrak* antzerkia eratzten du 1971urtean aurrez idatzitako "Nekaldia"n oinarrituz eta berau osatuz.
- *San Mielgo erensugea*, euskaldunentzat hain ezaguna dugun Aralarko leiendan oinarrituz egindako antzerkia.
- *Gotzaia bata eta Erregea bestea*, komedia honen gaiaren oinarria bi gaztetxoek bizitzan dago, hauek txori kabi bat aurkitzen dute bi arraultzekin. Bakoitzak mensai ezberdina du, batek "Ni jaten nauena Gotzaia izango da" eta besteak "Ni jaten nauena Erregea izango da". Gaztetxo bakoitzak arraultza bana jaten du eta ondoren sortzen diren pasadi-zoekin osatzen du lan hau.
- *Pozak eta negarrak*, komedi honek Orientera eramaten gaitu, Soliman erregearen erreinura. Erregea sorgin aholkulari batekin bizi da eta egun batez ezkontzea pentsatzen duenean, sorgina aurka jartzen zaio sorginkeriak eginaz.
- *Uso zuria*, atal bateko komedi honetan senar emazte bikote bat bere haurtxoarekin baserri batean bizi da. Senarra mendira joandako egun batean etxera sorgin bat azaldu eta emakumea sorgintzen du uso bihurtuz, gainera sorginak emaztearen irudia hartzen du, baina azkenean aldaketaz senarra ohartzen da eta sorginkeria hausten du.
- *Belzunzeko Gaston*, lau ataletan osatutako traxedia A. Campionek idatzitako istorioan oinarritzen da. Campion bera antzerkiko narratzaile ipintzen du.

— *Notre Dameko konkorra*, komedi honen osaketaren ispiri-
tua Dienep-ek idatzitako lanean dago, honen arabera anto-
latzen duelarik antzerkia.

1997.urtean *Santa Kruz apezka gerralari...* Lau ekitaldietan osa-
tutako antzerki dramatikoak. Bigarren gerla karlistetan Santa Kruz
apezaren inguruan Orixek idatzitako liburuan oinarritzen da.

Hona irakurleak non topa ditzakeen gure autorearen antzerki lanak.

Ni ez kristarra eta Erreka zuloan	<i>Kardaberaz 6</i>	(329-339)
Gabon gaua	"	(312-328)
Ogi ta ardo Eduardo	"	(281-300)
On egitean dago zoriona	"	(301-312)
Nekaldia	"	(199-218)
Trabenan	"	(257-279)
Garoa	"	(135-172)
Mesederik aundiena	"	(99-134)
Loiola-Xabier	"	(173-229)
Gartzi-Ximeno	"	(11-98)
Leen bear zuen	"	(231-258)
On egitean dago zoriona	<i>EGAN 1-4/ 1959</i>	(102-110)
Euskal Erriaren alde	<i>Euskarazaintza 1992 XX</i>	(36-45)
Txomin Arlote	<i>Azpeitiako Antzerki Topaketa-1992</i>	(13-23)
Pernado Amezketarra	" " " "	(79-100)
Sortzez garbia	<i>EGAN 1993</i>	(137-147)
Santa Kruz apaiza, gerralari...	<i>EGAN 1997</i>	

*Seme ondatzaillea

*Jesusen jaiotza

*Astoa eta otsoa

*Azkoitiko Gabon Sariak

*Auntz basatia

*Onala gertatu zan

*Elur zuri ta 7 Ipotxak

*Txano Gorritxo

*Bat, bi, iru txerrixo

*Lazkao Txiki

*Krisaillu miresgarria

*Pozak eta negarrak

*Jesusen nekaldia

*San Mielgo Erensugea

*Gotzaia bata eta Erregea bestea

- *Uso zuria
- *Belzunzeko Gaston
- *Notre Dameko konkorra
- *Santa Kruz apeza, gerralari...

4.-Antzerkien kokagunea

Anastasio Albisuren antzerkiaren kokagunea ez dut irakurle ikuspegi soiletik egingo. Antzerkilari naizen neurrian nire antzeko diren adiskideen gidagarri eta argitzaile izateko asmotan joango dira hurrengo lerroak.

Albisuren antzerki sorta "hiru antzerki eskola" desberdinetan sailkatu dut hauei atal bateko antzerkiak erantsiaz. Sailkapen hau benetako antzerki kreaio direnetan oinarritua dago:

Antzerki kulturala. Eskola mota honen baldintzak betetzen dituzten obrak, nire ustetan, hauek dira: 1.-Ni ez kristarra, 2.-Gabon gaua 3.-Sortzez garbia 4.-Nekaldia 5.-Betania 6.-Seme ondatzaillea 7.-Jesusen jaiotza 8.-Onala gertatu zan 9.-Azkoitiko Gabon Sariak 10.-Pozak eta negarrak 11.-Jesusen nekaldia. Irakurleak dakien bezala antzerki eskola honen bereizgarrietako bat honela uler daiteke: "Antzez gertakizuna" sortu baino lehen bi aldeak sinismenarekin identifikatuak eta komunikatuak daude, kasu honetan kristau fedea bide delarik.

Antzerki erromantikoa. Eskola honen zioa ez da Albisuren kasua aleman eskolaren zorroztasunez ematen, baina fantasia, mito, poesia duen heinean jarri dugu hemen. Erromantiko eskolan kokatuko nituzkeen antzerki obrak hauek dira: 1.-Loiola-Xabier, 2.-Gartzi-Ximeno, 3.-Mesederik aundiena, 4.-Belzunzeko Gaston, 5.-Santa Kruz apeza, gerralari...

Salaundiko antzerkia. Eskola mota honi buruzko helburuak desberdinak dira, baina kasu honetan Anastasioren antzerki sailaren andana bat eskola honetan sailkatzearen arrazoiak ondo-koak dira: Hezkuntzaren erabilpen aberatsa, pertsonaien asmakizunak eta ateraldiak eta gezur-antzeko esamesak: 1.-On egitean dago zoriona. 2.-Trabenan, 3.-Ni ez neskarar, 4.-Pernando Amezketarra, 5.- Txomin Arlote, 6.-Garoa, 7.-Izarrekin izketan, 8.-Ogi ta

---

*Antzerki hauek aurki daitezke Lazkaoko Beneditarren liburutegian eta lan honen egileak ere badauzka.

ardo, Eduardo, 9.-Erraondo txistularia, 10.- Orain ez, 11.-Notre Dameko konkorra, 12.-Lazkao Txiki, 13.-San Mielgo Erensugea.

Ataleko antzerkiak. Antzerki hauek gatzetxoei zuzenduak dira eta gehienak ipui desberdinetan oinarrituak: 1.-Euskal Eriaren etorkizuna, 2.- Auntz basatia, 3.-Astoa eta otsoa, 4.- Elur Zuri eta 7 Ipotxa, 5.-Bat, bi, iru Txerritxo, 6.- Kriseillu miresgarria eta Aladino 7.-Txano Gorritxo 8.- Uso Zuria, 9.- Gotzaia bata eta Erregea betea.

4.-Zutabe nagusiak

Anastasio Albisuren antzerkiaren mamia hiru zutabe nagusi hauetan sostengatzen da: *trama*, *tema* eta *karakterizazioa*. Bakoitzaren argibideak ondoren doaz:

Tramak, orokorrean, Anastasiok antzerkian ondo lotzen ditu; hala eta guztiz ere, nire ustez, badu azpilotura bat aipatu gabe ezin dudana utzi eta Salaundiko antzerkietan gehien agertzen dena; egilea kontalaria da. Antzerkiko pertsonaiak kontalarien hariari lotutako txotxongiloak dira eta, kasu hauetan, antzerkiak nahaspilaren maila azken mugan lortzen du. Adibide zenbait aipatu nahi ditut:

Leen bear zuen (Antzerkiaren azkena Petriren hitz solasarekin amaitzen da. Urkatzera kondentatua dago)

"Kristau arteko maitasuna ezak...!

Nere aita, on Mikol'ek, bere izena ukatu zidan jaiotzean. Ogi-koxkor baten truke, galdu zidan nere ama Pettan-ek. Zazpi urteko umetxo bat besterik ez izan arren, bakar-bakarrik jaso bear izan nuan nik nere amaren azken arnasa.

Nere amaren gorputz-illaren gañean nengoen artean negarrez, gizon zahar bi etorri, ta iñungo begirunik gabe nere amaren illotza kendu zidatenean.

Eta ez zan an ezertarako apaizarik agertu...!

Eta zazpi urte besterik ez nituen nik...!

Ona zan nere ama, On Ixteben. Oso ona...! Jaungoikoari barkamen eske il zan nere ama otoitzean.

Eta ala ere, ez zenduten aren alde "Pater Noster" bat ere esan...

Nun eortzi zuten, ez dit iñork esan, eta ez det aren illobi-gañean otoitz-egiterik, ere, izan...

Pozik ipiñiko nion nik neronek egindako gurutz bat baña ez det ori egiterik, ere, izan.

Gau bertan itxi zidan Petten-ek ganbarako atea, ta ostikoka
bialdu ninduten andik etxepeko andra onak.

Iñork ez dit laztan bat eman geroztik.

Ez itz goxo bat, ere, esan...

Zakar bata banintza bezelaxe ibili naute geroztik munduan...

(Ikusleeri)

Zegatik eskatzen didazute ba, gaur, neri, Jaun-Andreak, zuek
sekula eman ez zidazuten maitasun ori?

Eriotz bat egin det bai...!

Bañan ez al zenduten zuek leenago, bai nerekin eta bai nere
amarekin, beste eriotz bat egin...?

Eta zuek egindako eriotz orrek, ez al zuan urkamendirik me-
rezi...?

Maitasun pixka bat eman ba zidazuten leen, ez nengoke ni
gaur emen.

Or nengoke ni ere zuen artean...!

Ez zidazuten eman, ordea...

Eta orain agertui nai didazute erruki ori, ez det bear orain. *Leen
bear nuan.*

Betor, ba eriotza...!

Eta izan dezala jaungoikoak nerekin gizonak izan ez duten
errukia ta maitasuna.

Laister naiz, berriro ere, zure ondoan, ama."

*Ni ez neskazar (Antzerki honen amaieran Prakax eta Pospolinen
arteko solasaldia)*

Prakax.- Poxpolintxu adi zan
nere erantzuna
nere erantzuna
nere erantzuna

Poxpol.- Igandean nai ezkeru
Prakax maitea,
Prakas maitea,
lenengo deia...

Prakax.- Mutil zarra gelditzeko
asmoetan ni,
asmoetan ni,
asmoetan ni...
Neskazarra gelditzera
obe den ba ik
obe den ba ik
obe den ba ik...

Poxpol.- Ai, az ... Ez Prakax... Nik ez det nesказар gelditu nai... ni ez nesказар...!

Modu honetako exenplu gehiago jar ditzakegu baina maisu ospetsu baten iritzia ekarri nahi dut: On Manuel Lekuonak Fernando Amezketarri erindako hitzaurrean honela dio:

"Ez noa gaurko saio oni buruz ezer esatera, osagarri bezala lagun dijoakion besteari buruz bakarrik esango dizut zerbait. Teatro gaia bezala egin du D. Anastasiok eta "Fernando Amezketarra" ipini dio izen. Baña badakizu, badela teatro-gaia ta teatro-gai mueta bat bait da au ere (ainbeste dira) ipuin xorta bezala egin du D. Anastasiok bere antzerki au. Fernandoren ipuiak. Ipui bakoitza bere kontarien aotan ipiñi du, kontari bakoitzak bere doñu, bere gatz eman dezaion. Eta ederki. Oso ederki".

Tema. Anastasioren antzerkiaren gaia gizona da. Honen bidez bere kideari, zintotasunean, hizkuntzaren erabilpenean, eta gizatasuren ikasgaiak eskaintzen dizkio irakurle eta, nola ez, "ikusentzuleari".

Karakterizazioa. Egile honen antzerkien karakterizazioa bi alorretan mugatzen da: *Kristautasuna* eta *Abertzaletasuna*, Anastasiorentzat antzerkia tresna bat bihurtzen da kristau fedea ikusentzule eta irakurleen sendogarri. Eta abertzaletasun adierazgarri lekuko dira zenbait antzerki obretako pertsonaiak. Bat aipatuaz:

Euskal-Erriaren etorkizuna...!

Aitor.- "Azkaragoak ziñatela, uste nian. Zazpi makilla austeko etzenuten gauza bat besterik egin behar: lokarria kendu, lenen-gotik, eta banaka-banaka autsi gero makillak. Begira zeñen errez autsiko ditudan nik...! (Eta lokarria askatu ondoren, bana, banaka ausiko ditu Aitorrek zazpi makillak ikusleeri itz egingo die). Ikasbide au eman nai izan dizuet zueri, euskaldun maiteori... Euskaldunak alkaturik biziko geran artean, ez da munduan, Euskalerra menderatuko duen etsairik... Bañan sakabatatzen baldin ba'gera etsairik txikienak menderatuko gaitu orduan, ez bait gera inor banaka...!

Bañan ez aaztu, euskaldun maiteok, euskera dela, gu-danok lotzen gaituan lokarri bakarra...! Euskal erria'k ba, euskarak iraungo duan arte iraungo du, ta ez geiago...!

Zuen eskuetan dezute, bada, Euskal Erriaren etorkizuna".

5.-Beste lanak

Ipuiak

Hainbat ipui idatzi ditu bainan aipagarria da 1967.urtean Gerrediaga Elkarteak eraturako Kirikiño ipui lehiaketan *Ohorezko Aipamena* jaso zuena: *Ez da putz gero, jauna*.

Liburuak

- 1955.urtean *Yaneta* ensaioa idazten du. Hau ez da oraino argitaratu.
- 1965.urtean *Auritz* ensaioa idazten du. 1993.urtean bere arreba Paularen babesean argitaratzen da.
- 1973.urtean *Erreka zuloan eta...* liburua argitaratu zuen "Kardaberazek
- 1975.urtean *Garxi-Ximeno eta...* liburua argitaratu zen eta urte berean *Amezketako Pernando* ensaioak argia ikusi zuen, eta baita *20 ipui ta ikastolerako antzerkitxo bat-ek* ere. Hiru liburu hauek *Kardaberazen* babesean argitaratuak izan ziren.
- 1992.- *Anastasio antzerkilaria* Azpeitiako Euskal Antzerki Topaketak.
- 1994.- *Kanta kantari*
- 1995.- *Lisieux'ko Teresatxo deunaren bisitza*
- 1995.- *Aitarengandik ikasiak...*

Itzulpenak

Bi lan itzuli ditu, bata *Biblia ikasketa* 1970an eta, bestea, 1977.urtean argitaraturako *Jehovatarrak*. Bi argitalpen hauek Donato Arrindaren babespean egin ziren.

Bertsoak

Bertso asko idatzi zituen eleiz girokoak. Santa Ageda bezperako bertsoak prestatu izan ditu, eta zer esanik ez ikastolak sortu berriak zirenean jarritako bertsoak, irakasleek eskatuta ikastole-tako gaztetxoek ikasi zituzten. Bertso mota hauek garaiko fruituak izan ziren, denborak galdu zituenak hala eta guztiz ere, *Olerti* al-dizkarian aurki daitezke:

Orreaga...!	(1982)	10-12
Erbestean	(1984)	116

Lantxo honen amaiera egiterakoan burutik ezin dut kendu On Manuel Lekuonari eskaintzen dion "Oroigarri..." Erreka zuloan liburuan... "Ni ez kristarra" antzerkiaren hitzaurrea:

"Ondo dakit nik-neronek agertu nai izan dedana emen: zure omenez,

D. Manuel, antzeztu zuten nere lagun aiek nik euskaraz egin nuan nere lenengo lantxoia."

Ziur nago gure Jaun Zerukoak gure *Sustraz* (Anastasio Albi-suk bere obrak izen honekin izenpetzen zituen) bere alboan jarriko zuela eta euskaldun antzerkilarion babesle izango dela gure egoera makaletan Jaunaren argibidez irtenbideak aurki ditzagun. *Ala bedi.*

Santa Kruz apaiza GERRALARI...

ANASTASIO ALBISU

EKIÑALDIETAKO ANTZEZLARIAK

Leenengoan

Kontalaria (Kontalari onek
ez dauka zergatik bat izan beti)
Liberal bat.
Karlista bat.
Santa Kruz.
Laguna.
Iru Mikelete.
Emakumea.
Urkizu.
Urue.
Argintzon.
Serrano, liberalen jenerala.

Irugarrenean

Amama.
Bi neska.
Mutilla.
Santa Kruz.
Lizarraga.
Iru ordez kari.

Bigarreanean

Iru gizon zaar.
Manuel Lekuona.
Apaiza.
Gizonezko bat.
Mikeletea.
Bi Buruzagi.
Santa Kruz.
Bi zaindari.
Soldadua
Kontalaria.
Artzaia
Santa Kruzen lau mutil.

Laugarrenean

Iru gizonezko zaar.
Manuel Lekuona.
Apaiza.
Santa Kruz.
Tolosako bikarioa.
Kontalaria.
Mixioetako ume batzuek

Nere lantxo au egiteko, Orixeren Santa Cruz apaiza liburuaz baliatu naiz...

Leenengo ekiñaldia

(Iruditegian ezker eskubian bi soldadu zutik daude bata Karlista eta bestea Liberala.)

KONTALARI: *(Iruditegi-atzetik agertuko da kontalaria)* Erri bezela, ez da Elduaien beste munduko erri bat. Baiña ba-du bere ixtorioa... Eta Santa Kruz abadeari zor dio Elduain-ek bere ixtori ori... Ala ere ziur nago, emen bildu zeraten guztioi galdera au egingo ba-nizueteke, bear bada ez zenidateke iñork erantzungo... Eta nik egingo nizuteken galdera, au da: Nor zan, bada Manuel Ignazio Santa Cruz eta Loidi, Elduaienek ainbeste zor dion gizon, edo apaiz au...?

LIBERALA: *(Kontalariari amaitzen utzi gabe abesten du)* Si supieran los curas y frailes / La paliza que han de tomar / Subirian al coro cantando / Libertad, Libertad, Libertad.

KONTALARI: Nik ez dakit zer geran euskaldunok...! Ba-ditugu gure-gureak ditugun lege batzuek: Fueroak deitzen ditugun lege zaar batzuek: guretzako santuak diran legeak, eta Españako beste jende guztientzat gorrotagarri diran legeak... Eta euskaldunak ez genduke gerra bat egingo errege baten alde, eta milla egingo ginduzke gure foruen alde...

1-KARLISTA: *(Liberalen antzera onek ere egiten du)* Grada nagusi zala, asko giñan bildu / Tranpa bizian, tranpa bizian nai giñuzten saldu / Santa Kruz Gipuzkoan ezpalitz azaldu / Santa Kruz Gipuzkoan ezpalitz azaldu.

KONTALARI: Elduaienen jaioa zan Manuel Ignacio Santa Cruz eta Loidi 1842-ko maiatzaren 23-an: "gerralari" izenez eza-gutua izango zan gero... Apaiza zen, eta Ernialde-n ze-goen apaiz 1870.urtean.

(Bi apaiz agertuko dira ikusleen eskubi aldetik... Sotanakin biak... Santa Kruz da bata, eta bere lagun bat bestea...)

SANTA KRUZ: Pake-pakean bizi gera gu emen, eta ala ere, nere buru onek ezin onartu du pake au Euskal Erriko giroa ikusita... Liberalak ditugu bertan nagusi, eta auek ez dute onartzen, ez gure Elizarik ez-eta gure Fuerorik ere... Eta ezin kendu det burutik, Marotoren eta Espartero-

ren saldukeria: Bergarako besarkada lotsagarri ura: Euskal Erriari kalte besterik ekarri ez zion besarkada ura...

LAGUNA: Itz eder asko bai, ete ezerez gero... eta ez dute pakerik ere izango liberal madarikatu oiek Euskal Erri osoa beren mende artuko ez duten arteraño: Euskal Herriari bere Fueroak kenduko dizkioten arteraño...

SANTA KRUZ: Egia diozu... Eta orrek, eta irakurtzen ari naizen "Mariano gerralariaren bizitzak" irakitan jartzen didate odol guztia... Eta ez dakit zer egingo dedan, Karlistak iñoiz jeikitzen ba-dira berriro... Ez det uste besoak tolestatuta, ezer egin gabe, egongo naizenik... Ezin baidet kendu burutik gure Elizaren eta gure Foruen etorkizuna: zoria... *(Eta ikusleen ezker aldetik izkutatuko dira biak...)*

KONTALARI: *(Ikusleen eskubi aldetik agertuko da Kontalaria.)* Ezin esango degu, bada, karlista ez-zanik Santa Kruz... Karlista, edo-ta orduan berdin zana: Elizaren eta Foruen aldekoa. Eta ondo zabaldua zegoen au-guztia Tolosa aldean... Eta orregatik esaten zuten, esan ere, Santa Kruz-i buruz, Gobiernoaren kontra itz-egiten zuala askotan pulpitotik: diru asko bildu zuala Goierrin Frantzian armak erosteko, eta ari zala, ari ere, gazte batzuek gerrarako gertatzen... Eta esaten ziran auek guztiak, kezka aundi sortu zuan Tolosako liberal artean... Eta 1870.ko irailaren 6an iru Mikelete agertu ziran Errialde-n goizean goiz...

(Eta ikusleen ezker aldetik Kontalari izkutatzen danean, Mezatarako kanpai deia entzungo da... Iru Mikelete agertuko dira ikusleen eskubi-aldetik...)

I-MIKELETE: Ordu onean gatoz... Elizatik ateratzen danean baituko degu eta, iñor konturatzeke, eramango degu preso Tolosara... Zaudete zuek ixil-ixilik eta nik-neronek emanngo diot eman-bearreko enkargua...

II-MIKELETE: Eta nun egon bear degu guk...?

I-MIKELETE: Ementxe, nere inguruan... Eta nere alboetan egoten bazarete obe...

III-MIKELETE: Ederki... Alaxe egongo gera...

(Iruditegi-atzetik agertuko da Santa Kruz, sotanakin noski...)

I-MIKELETE: Egun on...! Zu al zaitugu Manuel Ignacio Santa Cruz eta Loidi, Ernialdeko apaiza..?

SANTA KRUZ: Alaxe nauzue bai... Zuek esan, zer bear dezute nigan-dik...

I-MIKELETE: *(Eta paper bat erakutsiko dio)* Ara, Jauna... Agindu au eman zaigu guri: Tolosara eramateko zu preso...

SANTA KRUZ: Preso ni...?

I-MIKELETE: Bai... Ala esan digute guri...

SANTA KRUZ: Ondo dago... Deskuidoren bat izango da noski... Bañan ez dio ajolik... Juango naiz bai, eta an argituko degu guztia... Ala ere, eta zuei inporta ez ba-zaizue beintzat, ordu-laurden bat eskatuko nizueteko: gosaldu eta gauzatxo batzuek artu ditzadan, eta bereala izango naiz berriro zuekin Tolosara joateko prest. Ez naiz luzatuko...

I-MIKELETE: Ordu-laurden bat besterik ez baldin ba-da..?

SANTA KRUZ: Ez...! Ez da geiago izango... Egon ziur orrekin...

(Eta ikusleen eskubi-aldetik izkutatuko da Santa Kruz...Kon-tu-kontari ekingo diote Mikeleteak iruditegiko bazter ba-tean)

I-MIKELETE: Ez nuan uste ain errez entregatuko zitzaigunik...

II-MIKELETE: Ez du trabik txikienik ere ipiñi...

III-MIKELETE: Gure zai zengoela, esango nuke nik. Orregatik esaten diranak entzun eta gero...

I-MIKELETE: Apaiza da bai, baiño ez nuan nik uste ain-mantsoa zanik.

(Sorora dijoan baserritar baten antzera agertuko da Santa Kruz ikusleen eskubi-aldetik: txapela eta saskia buruan, eta aitzur bat bizkarrean... Txistua joaz agertuko da, eta ikus-leen ezker-aldetik izkutatuko da, Mikeleteei iñungo kasorik egin gabe...)

II-MIKELETE: Ikusgarria izango da Tolosan egingo diguten arrera... Izan ere ainbeste gauza xeblere esaten dira apaiz oni buruz...

III-MIKELETE: Guk ezingo degu, bada, onen kaltetan ezer esan...

I-MIKELETE: ...Eta "gerralari" bat dala diote... Aundiagorik ez ba-da munduan, ez da gerra aundirik ere izango..(Eta ixil-une baten ondoren...) Ordulaurdena joan zan, eta dei egin bearco diogu, Tolosara garaiz iritxi nai baldin ba-degu beintzat... EEEUUUPPP...!

(Emakume bat agertuko da ikusleen eskubi aldetik)

I-MIKELETE: Esaiozu, mesedez, ordu-laurdena igaro dala eta, bere zai gaudela emen...

EMAKUME: Barkatu, jauna. Bañan nori esan bear diot ori?

I-MIKELETE: Nori esango diozu, bada...? Gosaltzen ari dan apaiz jaun orri..

EMAKUME: Aspaldi joan zan emendik apaiz jaun ori. Ez du gosaldurik izan ere. Ortze dago oraindik, maai gainean, atera diodan txokolatea. Eta arrigarriena zera da: bertan utzi dituela, bai bere sotana eta bai, bere kapela...

I-MIKELETE: Madarikatua...! (Eta emakumeari bultzada bat eman, eta barrura sartzen dira iru mikeleteak Santa Kruz-en billa. Agertu dan lekuan geldituko da Emakumea. Laister agertuko dira aserre, iru Mikeleteak Santa Kruzen sotana eta kapela eskuetan dituztela.) Eta zer esan bear degu orain Tolosan? Esku-artetik egin digula iesi...? Okerragoa oraindik: bere sotana eta bere kapela utzi dizkigula burlaz, isekaz...? Aundiak izango dira jaso bearco ditugun lotsak, eta izango da ere, bertsoak aterako dizkigun bertsolariren bat, ere... (Eta ikusleen ezker-aldean izkutatuko dira iru Mikeleteak apaizaren sotana eta kapela beraiekin damazkietela... Ikusleen eskubi aldetik-aldean izkutatuko da Emakumea.)

KONTALARI: Ez zuan besterik bear Santa Kruzek...!! Leendik ere bere odola beroa baldin bazuan, irakitan jarri zion gertaera onek, eta Frantzira ies egin zuan, eta an igaro zuan urte t'erdi gerrako gaiak inguratzen... Eta gertakizun onetxek biurtu zigun Santa Kruz apaiza "gerralari"...

KONTALARI: Ernialden mikeletetik ies egin, eta Frantzira jo zenuan, eta urte t'erdi egin zenuan bertan. Zergatik, eta zertara etorri ziñan berriro onera...?

SANTA KRUZ: (Ez du orain sotanarik jantziko, "gerralari" bezela agertuko da orain.) Egia da urte t'erdi egin nuala Frantzian, baiña nere burua eta nere biotza ez zeuden an, emen baizik... Eta Karlistak suspertu zirala berriro, jakin nuenean, onera etorri nintzan, eta karlisten buruzagi zan Rekondoren agindupean jarri nintzan aren mutillen kapellau bezela. Apaiza nintzen, eta ez nuan gerrate artan beste modu batera parte artzerik...

KONTALARI: Baiña zure kapellau izate ori, ez zan luzarako izan... Zergatik utzi zenduan, bada, kapellau izatea, eta zergatik egin ziñan, apaiz izanik, bertako talde baten buruzagi...?

SANTA KRUZ: Esango dizut egia... Ez da ederra izango esango dizudan au, eta nik-neronek ere ez nuan sinistuko beste batek esanda... Baiña nere begiz ikusi nuan dana kapellau izan nintzan artan... Ain gaizki artzen zituzten gure buruzagiek beren mutillak... Adibide bat bakarra esango dizut, esan dizudan au sinistu dezazun.. Eta onetxek bultzatu ninduan azken batean, kapellau-izateari utzi, eta talde baten buruzagi izatera. Ara, Napa-roako Leitzan lo genduen batean, turuta-soiñua jo zuten gau erdian: Doneztebera jeitxi bear zala laisterka batean arutz zijoazela-ta etsaiak. Euri-jasa ari zan orduan mendi illun artan, eta Doneztebenera iritxi giñañean, ezer ez: an ez zan ezer gertatzen... Eta ala ere, gure buruzagietako batzuek anka egin zuten burrukarren bildurrez, eta amorroak artu zituan gazte aiek audana ikustean. Eta orrela ez zegoela gerra irabazterik, eta armak utzi, eta anka egin zuten askok. Ori ikustean, neregana jo zuten Errialdeko gazteak, eta auen lagun batzuek, eta Frantzira jo genduan: Urrugne deituriko erri batera...

KONTALARI: Eta an ere pakerik ez...

SANTA KRUZ: Ez. Ara orduko izan giñan salatuak. Eskerrak ezagutzen ez ninduenik. Nortasun paperak eskatu zizkidaten, bein, bi jendarmek. Eta onela erantzun nien batbatera: ez damazkit nerekin orain, baiña alakoaren etxean dauzkat, ikusi nai ba-dituzute... Eta aruntz joan bear izan genduan. Besotik elduta naramam jendarme batek. Eta bertako etxeko andrearekin nere paperei

buruz ari zirala!! ras!! besoa askatu eta iesari eman nion laisterka, etxe artako atzeko atetik... Andik ies egin nuan... Bañan ordubeteko bidea neramanean baxeritar antzeko batek atsilotu nindun, eta beste jendarre batzuen eskuetan utzi ninduen. Andik Donibane Loitzunera etorri, eta antxe bildu nintzan Errialde, eta inguruetako, mutillekin... *(Eta ikusleen ezker-alde-tik izkutatuko da)*

KONTALARI: Utzi dezagun oraingoz Santa Kruz Frantzian, eta jo dezagun Bizkai-aldera.. Ba-zuten bertako liberalak Serrano izeneko jeneral maltzur bat... Ba-zuan onek, karlista artean Urkizu izeneko lagun bat, eta onela ari zitzaion eten-gabe: gerra au dala-ta, Euskal Erriko bazter guztiak ondatzen ari gera, eta bear bearrekoa zaigu pakea leenbaitleen egitea euskaldunak ez zutela ezer galduko pake orrekin eta errespetatuak izango zirela beti Euskal Erriko foruak. Eta auetxek ziran Santa Kruzek sinisten ez zituan izketak... Min ematen zion, bai, Santa Kruz-i Euskal Erria jasatzen ari zan onda-menak, baña beti ere au zion ark: "egia da bai, baña gure Foruak ere zerbait merezi dute"

(Iru gizonezko agertu dira ikusleen eskubi-alde-tik: Urkizu, Urue eta Argantzón: Bizkaiko Aldundiaren ordezkariak dira irurak...)

URKIZU: Bai...! Emen bilduko giñala erabaki nuan, azken batean, Serrano liberalen jeneralekin... Ba-dakizute, orrelako billerak, izkutuan egin-bear izaten dirala, guztion segurtasunerako...

URUE: Eta nortzugin etorriko da bera..?

URKIZU: Bakar-bakarrik nik uste... Ez bait-du kanpairik jo nai, ezer erabaki baiño leenago...

ARGANTZON: Eta beteko al-du gero, guri emango digun itz ori?

URKIZU: Nik baietz uste, bera bait-da Bizkaiko liberalen jenerala...

SERRANO: *(Serrano jenerala agertuko da ikusleen eskubi alde-tik.)* Arratsaldeon jaunak! Urkizu jaunak emango zizuten noski, billera honen zergatia... Luze dijoa gure gerra au, eta ez diogu, gaurkoz beintzat, azkenik

ikusten.. Eta ondo dakizute zuek, nolako ondarena dakarkion, gerra onek Euskal Erriari. Bearrezkoa degu, bada, leenbaitleen pakea egitea.. Eta pake ori lortu dezagun, ona-emen Madridedo Gobernuak adierazi nai dizuen: (*Eskuan dakarren paper-bildu bat askatu du eta bertatik irakurtzen asiko da..*)Madridedo Gobernuak Euskal Erriko karlistei proposamena: Leenik: Gobernuaren kontra nabarmendu diran karlista guztiei erabateko barkapena ematen zaie. bakoitzari bere garbitasun papera emango zaie, iñork nekarazi ez dezan.Bigarren: Aurrerakoan, armakin edo armarik gabe beren buruak eskaintzen dituzteenei ere, emango zaie pake bidea.Irugarren: Frantziatik etorriak eta emen bertan ari ziran karlistak, berriro sartu ditezke Gobernuaren soldaduzkoan, leengo irabazpideekin, eta Laugarren: Bizkaiko Diputazioak batzarrea egingo du Gernikako aritzpean eta Foruak agindu bezela, erabakiko du gerrako gastoak nola zuritu... (*Eta papera biltzen asiko da berriro*)

ARGANTZON: (*Eta deadar au egingo dio Argantzonek*) Eta Foruak zer..?

SERRANO: Entzun zaidazute ondo: Badakit aspaldiko Foruetaz bizkaitarrak darabilten marmaria eta bildurra. Baiño ez oraingo Gobernuari, ez leengoari ere, ez diete go-goak eman ere euskaldunen legeak ukitzerik ere... Neri dagokidanez, beren esku utziko dizkiet Foruak, eta eskatuko diot Gobernuari, Bizkaian pakea egingo dan bezain laister bildu ditezela batzarrak Gernikan, bear dan bidez, eta Bizkaiak moldatu dezala bere Diputazioa eta ordezkioak, Foruari dagokion bezela. Eta nik Gobernuari eskatuko diot, ortako bear dan segurantz. Nere itza dezute. (*Eta ikusleen aldetik izkututuko da Serrano besterik gabe..*)

ARGANTZON: Bergarako artan ere, Esparterok eta Marotok emandako itzak berdiñak izan ziran. Gero, ordea, Espartero bera izan zan gure Foruen etsairik aundiena. Itzak itz dira, eta aizeak daramazki. Eta Serrano, liberalen jeneral onek esan dizkigunak, ez ote dira Esparterok eta Marotok Bergaran esandako itz aien antzekoak...?

LEEN EKIÑALDIAREN AMAIERA

Bigarren ekitaldia

(Iruditegian iru gizonezko, zaar, hauek Santa Kruzeekin gerran ibilitakoak dira. Bi apaiz auetako bat On Manuel Lekuona)

- APAIZA: (On Manuel-i) Ona bada, nun dituzuen Santa Kruzeekin ibillitako mutil batzuek... (Mutillei) Bear bada, ez dezute zuek jaun au ezagutuko: Ikusten dezutenez, apaiza da, baiña Santa Kruzen ixtorio ori barru-barrutik eza gutzen duen apaiza, eta bere bizitza idatzi naiko luken apaiza... Eta orregatik nai luke zuekin luzaro itz-egin...
- I-GIZON: Ori besterik ez ba-du...
- M.L: Besterik ez! Eta or dijoakizute nere leenengo galdera: Santa Kruz apez ori, batzuek esaten duten bezain gaiztoa izan al zan?
- II-GIZON: Nik ez nuke gaiztoa zenik esango... zuzena zala bai... Eta zuzena denak, min ematen die askotan batzuei...
- M.L: Egia diozu! Okerra danak, naastu egiten ditu "zuzena" eta "gaiztoa". Ala ere, nik-neronek ere argitu egin nai nituzke zenbait gauza... Eta ona leenengoa: Ernio, entzun dizutet oraintxe. Eta Ernion ere izan al zuan zerbait gure apaizak bere bigarren ateraldi ontan?
- III-GIZON: Bai jauna, bai... izan zuan zerbait, eta nik adieraziko dizut, zer izan zan zerbait ori, zuk ala nai izatera beintzat !!
- M.L: Naiko ez det, bada...
- III-GIZON: Esaten ari nintzan bezela: Ango nekazari prestu baten etxean bildu zan Santa Kruz, jauna. Eta bai ari pozik lekua egin ere... Iskribatzaile askok ukatzen ba-dizkio-te ere, ba-zituan bere lagunak Santa Kruzek. Ba-zan, Santa Kruzek ostatu artu zuan basarri onen inguruan, beste basarri bat ere, eta basarri ontan gelditu oi zan geientsuenetan Santa Kruz... Orregatik, Santa Kruz, Ernio mendian zebillela jakin zutenean Tolosako mikeleteak, basarri ontara jo zuten leenengoz, Santa Kruz atxilotutzeko asmoz... baiñan. An ez zegoela ikusi zutenean, beste baserrira jo zuten... Gaua zan artean, eta erne zegoen bertako nagusia... Eta mikeleteak

ikustean, Santa Kruz lo zegoan gelara joan eta onela esan zion: "Galdu gera Don Manuel, inguraturik gaudede..." Onek, Tolosako mikelete txapelgorriak zirala ikusita, ez zitzaion au besterik bururatu. Etxeko morroiaren oean sartu. Eta egin ere, ala egin zuan. Oe au atarian zegoen, eta iñork ez zion begiratu ere... Eta goiko solairura igo ziran eta Santa Kruzek lo egin zuan gelan sartu... Beroa zegoan artean oea, eta onela galdetu zioten etxeko nagusiari: "Nor etzan da gaur emen? Eta baita nagusiak azkar asko erantzun: Ni-neroni... Aserreak artu zituan orduan mikeleteak, eta onela zioten etxeko nagusiari: "Gau guztian or ibilli gera, alper-alperrik, Santa Kruz orren billa... Eta gezurra besterik ez digute esan, ez baita emen ageri... Baso bana sagardo eman zien nagusiak eta ala aldegin zuten andik.

- M.L: Kontakizun ederra zurea.. Nere ustez, ba-nekizkian Santa Kruzen gertaera guztiak, eta ala ere, ez nuan sekulan aditu zuk esan didazun au. Eta olakoxe kontu batzuen billa nabilkizue, Santa Kruz onen ixtori eder bat idazteko.
- I-GIZON: Ederra eta "egiazkoa" izan dedilla zure Santa Kruzen istorio ori. Izan ere ainbeste gezur esaten dira gaur Santa Kruz-i buruz... Izango dezu noski, Aramaioko iesiaren berri?
- M.L: Ori bai. Ori badakit...! Eskolako umeak ere ba-dakite ori.
- I-GIZON: Eta ba al-dakizu, aruntz eramateko, nun eta nola arrapatu zuten..?
- M.L: Ori ez..! Ori ez dakit.
- I-GIZON: Nik esango dizut, bada...
- M.L: Aurrera, bada... Benetako jakin-miña sortu bait didazu. Esaidazu arren, bada, nun eta nola atxilotu zuten Santa Kruz, eta nola eramán zuten Aramaiora.
- I-GIZON: Santa Kruzek ez zuela iñun egun bat baiño geiago egi-ten, eta ezin arrapatu zuten orregatik... Jakin zuan Santa Kruzek, Serranok, liberalen jeneralak, atzipetu eta karlista askok bere armak entregatu zizkiotela, eta arma oiekin zijoazela liberalak Bergaratik Modragoe-

ra beren mutillak armatzeko. Bidearen bi aldetan paretan zegoen leku batean izkutatu zituan Santa Kruzek bere mutillak: 25 giñan guztira, Frantziatik berarekin etorritako 16, eta geroago gureganatu ziran beste 9. Liberalak andik igarotzean, oiuka eta tiroka asi giñan danok batera, eta iesiari eman zioten liberalak, zekarkiten armak bertan utzita: berrogeitabi eskupeta ziran danak eta balaz betetako bi kutxa. Andik Kanpazarrera jo genduan, eta an zeuden bi mikeleteei bere armak kendu, eta Anbatora jo genduan gero. Bi minutu besterik ez ziran etsaiak andik aldegin zutela. Inñungo kezkarik gabe eseri giñan, bada, bazkaltzera. Baiñan gure poza ez zan luzarorako izan... Gure mutilletako bati eskupeta lertu zitzaion uste gabea, eta eskua zauritu... Santa Kruz berak egin zizkion egitekoak, eta berak zekien leku seguru batean utzi zuan zauritua.. Guregana itzuli zanean, asi ziran komeriak: liberalak andik eta liberalak emendik, eta salatari bat zalakoan Santa Kruz arrapatu zuten azkenean...

—Zergatik abil iesi?— Galdetu zioten. —Soldadu talde batekoa naiz—, erantzun zien berak, "Noren agindupean abil?" —Santa Kruzenean—. "Eta orain nunda Santa Kruz? —Eztakit...—. Ala bear eta, ara nun sortzen dan beste oztopo bat... Orra nun agertzen diren saietsetik bi mikelete, eta bere lengusua bata, ezin bada bere burua geiago gorde, eta Santa Kruzek orduan —Ni naiz Santa Kruz apaiza...— eta aiek orduan "eta nun dek ire mutil taldea? "—Eta Santa Kruzek "Eztakiat".— Eta Urdanpilleta mikeletearen aurrera eraman zutenean, galdera berdiña egin zion onek: "Nun dek ire mutil-mordoxka? Aitortzen ez ba-dek, ordu erdi bateko bizia daukak, kaikua aiz, kaikua izan aiz, eta kaikua-legez ilko aiz..." Santa Kruzek ez zion erantzun, auxe esan zion bakarrik:

—Apaiza etorri al diteke? Aurrena Jainkoarekin kon-tuak egin nai nituzke.

Eta bere ikas-lagun bat zan ekarri zioten apaiza, eta onela galdetu zion Santa Kruzek:

—Ilko nautela uste al dek?

Eta apaiz lagunak:

—Bai noski, etzegok beste alderdirik, ez dek ik ezagutzen jendetxo au...

Eta belauniko gelditu zan noiz ilko ote zuten zai. Urdanpilleta mikeleteak pozik ilko zuan bai, baiñan atzitu zutenak ez zioten utzi, eta ala eraman zuten Aramaiora.

(Iruditegi-aotik eta ikusleen eskubi aldetik Mikelete eta Liberal buruzagi bi agertzen dira)

MIKELETE: Nere salatari batek adierazi didanez, Anboton egin dute preso dalako Santa Kruz apaiz ori, gure etsairik aundiena, eta eskerrak, mikelete dan bere lengusu batek ezagutu duan, ez zuten bestela atxilotuko. Urdanpilleta mikeleteak ori jakin zuan bezain laister, bertan iltzeko agindua eman omen zuan, baiña atxilotu zutenak ez zuten agindu ori bete nai izan, eta onera dakarte orain: Aramaior.. Ondo dakizute zuek nolakoa dan apaiz ori: aingira baiña ireskarragoa, eta Urdanpilletak ez liguke sekula barkatuko ies egingo babiligu.

I-BURUZAG.: Eta nun euki dezakegu emen? Nik dakidanez beintzat, ez dago espetxe segurorik.

MIKELETEA: Egia da, eta pentsa eta pentsa, au etorri zait burura azken batean, auxe dala apaiz orrentzako, kartzelarik ederrena eta seguroena.

II BURUZAG.: Au ! Erriko Etxea dezu au, bertako Udaletxea, eta orrelako etxe batean sartu-irten asko izaten da. Neri ez zait, bada, ain-egokia iruditzen...

MIKELETEA: Oraintxe bertan emango det au ustutzeko agindua (*II Buruzagiari*) Zu bakarrik biziko zera bertan, soldadu talde batekin, soldadu oietako bik zainduko dute, gau eta egun, etxeko sarrera, iñor sartu ez dedin zure bai-menik gabe. Bestalde, eta bera emen egongo dan denbora guztian, soldadu bat egongo da, emen ere, bera zaintzen, gau eta egun, eta ondo armatua, bada ez bada ere... Ardura guzti auek artzen ditugula, bide bat besterik ez dago emendik ies egiteko, eta balkoitik

saltoa egitea da ori... Eta altutxo dago ortarako balkoi ori: Leertu egingo litzake lurra jo orduko...

I-BURUZAG.: Eta ez al-degu, itxuraz bada ere, auzi-antzeko zerbait egin bear?

MIKELETEA: Bai (*II Buruzagiari*) Ipiñi-erazi ezazu emen maai bat iru aulkiekin, eta naikoa izango da. (*Eta ikusleen ezker aldetik izkutatuko da II buruzagia*) Arrigarria da eta siñistu-eziña zein azkar zabaltzen diran emen berri guztiak. Oraindik orain jakin det nik neronek ere Santa Kruz atxilotu dutela, eta jendez bete zaizkigu, dagoneko, emengo bazter guztiak...

I-BURUZAG.: Aundia da, izan ere, apaiz orren izena. ez ditu ogei mutil berekin, eta bera degu gure etsairik aundiena, eta baita kalterik aundiena egiten digun etsaia ere, eta ezin arrapatu izan degu, eta arrapatzen degunean ies egiten digu beti...

MIKELETE: Gaurko ontan ez du, bada ies egingo. Ez orixe, ala zankoa!!

(*Eta ikusleen ezker-aldetik agertuko dira II Buruzagia eta bi soldaduek, maai ekarriko dute*)

II-BURUZAG.: Nun utzi dezakegu maai au?

MIKELETE: Utzi ezazute ortxe, eta ez aaztu aulkiekin, gure onek egiazko epaiketa baten itxura izan behar du-ta... (*Ikusleen ezker-aldetik izkutatuko dira berriro soldaduak, eta iru aulkiekin agertuko dira bereala, eta maai alboan aulkiak utzi eta izkutatuko dira berriro. II Buruzagiari*) Oraintxe ari nintzan oni esaten, jende asko bildu dala emen, Santa Kruz onera dakartela jakin dan bezain laster, eta bildur naiz, ez ote diran bere mutillak ere etorriko, bera askatu naiean. Erne egon gaitezen, bada... (*gero eta aundiagoa izango da kanpotik datorren iskanbilla*)

I-BURUZAG.: Ba-dakartela dirudi...

MIKELETEA: (*Iruditegi-atzera urbilduko da Mikeletea, eta balkoitik begiratuko balu bezala.*) Bai, badakarte...! Eta ondo lotua ikusten danez, ies egin ez dezan. (*II-Buruzagiari*) Zoaz beera, eta ez dedilla beste iñor sartu. Sarrerako atea itxi, eta jarri bertan zaintzailleak... (*Eta ikusleen*

eskubi-aldeko iruditegi aotik izkutatuko da II-Buruzagia) Eseri gaitezen gu maaian... Jarri zaitez zu nere eskubi aldean, eta utzi dezagun, bestearentzat, nere ezker aldeko aulki au... (Eta ikusleen eskubi-aldeko iruditegi aotik agertuko dira II-Buruzagia, Santa Kruz eskuak lotuta eta Santa Kruz dakarten bi soldaduak. Mikeleten ezker aldean eseriko da II-Buruzagia. Maai aurrean gelditu da Santa Kruz bi soldaduen artean..) Askatu ezaizkiozute eskuak... (Eta soldaduetako batek askatuko dizkio. Orduan Mikeleteak) Zu al-zaitugu Manuel Santa Kruz Loidi apaiza?

SANTA KRUZ: Bai, ni naiz. Eta aurretik esaten dizut, ez dizut beste iñungo galderari erantzungo...

MIKELETEA: Nik ere zera esaten dizut, zure mutil taldearen berri ematen ez ba-diguzu, nundik nora dabilzan, eta, gerra utzi eta urruti batera bizitzera joaten ez bazera, ez dezula bizitza luzerik izango. Gaurko gau au ematen dizugu gauza auek seriozki pentsatzeko... Biar ez degu zurekin gaurko errukirik izango. (II-Buruzagiari) Zure eskuetan uzten degu orain... Badakizu zer egin bear dezun ies egin ez dezan...

II-BURUZAG.: Bai, ba-dakit, bai...

(Eta besterik gabe irtengo dira ikusleen eskubi aldeko iruditegi-aotik Mikeletea eta I-Buruzagia. Ikusleen ezker aldera joango da II-Buruzagia eta "etortzeko kiñua" egingo dio bateren bati, eta soldadu bat agertuko da bat batean)

II BURUZAG.: Ba-dakizu: au zaindu bear duzula. Ez du emendik ezertarako irten bear... Eta zuk emandako agindua bete nai ez badu, ba-dakizu, tiroz jo eta bertan seko utzi. Emen egongo zera zu, aulki ontan jarrita, baiñan ez dezu armarik eskutik utziko... Zure bizia dezu jokoan...! (Santa Kruz-i) Zu ere ez zera emendik mugituko. Lo egin nai badezu, lurrean etzan bearke zera... Oitua egongo zera oraingoz ortara, eta naiago ba-dezu, zuk ere, eserita egon, emen dezu zuk ere zure aulkia... Ez dizugu jolasarik barkatuko. Entzun dezu soldaduari esan diodana tiroz jo eta seko utzi. (Eta ikusleen ezker-aldetik izkutatuko da II-Buruzagia. Illundu bitez iruditegiko argiak)

SANTA KRUZ: Ez dakit, nere azken gaua izango dan au, baiñan lo egingo dedala uste det. Izan ere nekatua nago oso. Buruko min pixka bat ere ba-det... Ezer jan-gabe nago, izan ere, egun auetan, eta jaten dedanak ere ez dit onik egiten: —bota gurea det beti, eta itto bearra sentitzen det askotan... Ez det uste luzaro biziko naizenik, auek iltzen ez banaute ere..

SOLDADU: Bai, baiñan bildur naiz... "seko" utziko naute ni ere zurekin izketan ari naizela ikusten ba-dute. Izan ere, zu zaitue auek beren etsairik aundiena.

SANTA KRUZ: Ai! Ai! Ai! Gerra au aspaldi bukatua legoke beren etsairik aundiena ni izatea. Ni, berez ez naiz gerralari, apaiza naiz ni berez. Eta apaizak latin asko jakingo degu, baiñan ez gerra bat nola egin. Barkatu, zuk lo egin naiko dezu, eta emen ni kontu-kontari zure amama banintz bezela. Ni ez naiz emendik mugituko, zu estualdi batean ez ipintzearren. Baiñan eskatu nizuke mesede bat, ez dizut balkoia zabaltzekorik esango, ez, baiña eskertuko nizuke zirrikitu bat irikiko bazenduke aize pixka sartu dedin...

SOLDADU: Ez,... ez naiz ausartzen...

SANTA KRUZ: Egun sentirako itxiko dezu berriro. Egia esango dizut, ni botaka asten ba-naiz, oso-osorik iriki bearke dezu leio ori, txerri toki bat biurtuko bait-det bat-batean areto au. Ez zaitetz bildurtu.. Itz ematen dizut, ez naizela emendik mugituko.

SOLDADU: Ondo dago. Beatz bat aiña irikiko det eta biar egun-sentirako itxiko det berriro. *(Eta jeiki eta leioa zabaltzera joango da. Atzetik joango zaio Santa Kruz eta bultzada bat eman eta lurrera botako du soldadua, eta iruditegi-atzean izkutatuko da. Soldadua jeiki eta balkoira joango da. Baiñan ez du Santa Kruz ikusiko, ez balkoian eta ez plazan, eta buru makur eta poliki-poliki joango da ikusleen ezker-aldera, eta dei au egingo du)* Jauna! Balkoitik salto egin eta ies egin du..

II-BURUZAG.: *(II Buruzagia agertuko da)* Zer esaten ari zara..?

SOLDADU: Balkoitik salto egin eta ies egin duala...

II-BURUZAG.: Zeiñek ordea...?

SOLDADU: Santa Kruz orrek.

II-BURUZAG.: Balkoitik salto egin, eta anka..?

SOLDADU: Bai jauna, bai...

II-BURUZAG.: Ezin, ordea... *(Eta balkoira joan eta andik begiratu ondoren)* Jo turuta ! Eta bildu ditezela danak plazan. Ezin joango zan urrutira... Eta ez degu baztar txikiena ere miatu gabe utziko, eta aurkituko degun lekuan, nik neronek emango dizkiot bi tiro.. Madarikatua.

(Eta ikusleen eskubi aldeko iruditegi-aotik izkutatu dira laisterka batean II-Buruzagia eta Soldadua. Turuta soiñua entzungo da, bi-bizi, une batzuetan, bazter guztietan. Turuta soiñua eta jendearen iskanbilla ixiltzen dijoan neurrian, asiko dira iruditegiko argiak argitzen egun argi biurtzeraiño. Iruditegi-atzetik agertuko da orduan kontalaria.)

KONTALARI: Erritik atera arte ez zan gelditu ere egin Santa Kruz. Atzetik zetozkiola sumatu zuanean, ibaiara sartu zan eta an luze-luze etzan zume batzuek zeuden toki batean. Bere billa zebiltzanak ara urbiltzen ziranean leporaño sartzan zan uretan eta aurpegia sasira begira jarriaz errosario errezatuaz, Ama Birjinari ainbat promesa egin, andik ateratzen ba-zuan... Aula zegoen erabat. Eta orra non agertzen dan an gizon bat, eta Santa Kruzek orduan, ezin bestean: "Atoz onera, liberala naiz karlista zerala atera nazazu emendik" eta gizonak: "Zaude or geldi, zalatari asko bait-dabiltza, eta zillar asko eskeintzen bait diote atxilotuko zaituanari, ez bildurtu, nik neronek munduko zillar guztiagatik ez bait-zaitut salatuko. Illuntzean aterako zaitut emendik, eta leku seguru batera eramango" Illuntzean eta konturik audienarekin Anbotoko basarri batera eraman zuan Aramaioar jator arrek Santa Kruz. Eta an iru egun igaro ondoren Frantziara itzuli zan berriro, gure Santa Kruz apaiza. *(Eta ikusleen ezker-aldetik izkutatuko da Kontalaria. Artzai bat agertuko da iruditegian)*

ARTZAIA: Santa Kruz-i buruz, ez al dezute ezer jakin?

BIGARREN EKIÑALDIAREN AMAIERA

Irugarren ekiñaldia

(Iruditegia, argitzan danean aulki banatan, Amama, neska eta mutil gazteak eserita daude)

AMAMA: Estu eta larri ikusi zuan bere burua Santa Kruz apai-zak Aramaioko artan. Estu eta larri bakarrik ez; erabat galdua baizik. Ala adierazten digute beintzat, Santa Kruz beraren itz auek "Atoz onera liberala naiz karlista zerala, eta atera nazazu emendik bizirik... "baiñan bein bere burua Frantzian ikusi zuanean berriro ezin etsi eta gerran pentsatzen ari zan beti "Berrogeitamar mutil aski zituala gerrara itzultzeko... Eta auek osatu zituanean, orra nun datorren berriro gerrara 1872ko abenduaren leenengoan, eta Oiartzungo Aritxulegiko arkaitza izango zuan bere leendabiziko bizi-tokia Santa Kruzen mendeko mutillak. Egia diozu. Miren... Leen esan dizuedan bezela, abenduaren leenengoz itzuli zan berriro onera bere irugarren agerraldi ontan. Eta andik bi egunetara susmo au zabaldu zan karlista-jende artean, Amadeok Españako erregeak, egundaño-ko urre pilla bialdu nai zuala Italira, orrelako tren-ean. Ori entzutean, ez zan lo egon Santa Kruz, eta bere mutillekin trenbidera jetxi zan isillean, eta tren-bide zati bat moztu... Trenaren ke adarra ikusi zute-
nean, mutil aien poza... Aurrean jarri eta geldierazi egin zuten tren. Eta banaka banaka kotxe guztiak arakatu, eta an ez zuten iñungo urrerik billatu.

MUTILLA: Ori, beintzat, ez zitzaien ondo atera.

AMAMA: Ez, Mikel, ez ! Dana ondo ateratzea, ez zuan gerrarik galduko... Aritxulegin egin zituan iru egun aietan basarriz-basarri ibiltzen zan gauaz, ango liberalak eta arien zalatariak bildurtzen. Etxe batean jo zuten gau batez atea, "Nor da" etxeko andreak barrutik. "Mikele-teak" erantzun zioten Santa Kruzarrak, eta atea iri-
kitzean, konturatu zan etxekoandrea aiek ez zirela mikel-eteak ... "Jende prestua gera" erantzun zioten, eta ikulluan sartu ziran besterik gabe... Bei ederrena il zuten... Ba-zuten egun batzuetarako janari. Larri ze-
goen etxekoandrea senarra noiz etorriko. Eta etorri za-

nean, onela esan zion Santa Kruzek senarrari: "Zenbat balio zian bei orrek? "Orrenbeste" erantzun zion nagusiak, "—ordainduko diat— Baiña makilkada batzuek jaso bearko dituk aurretik gure aurkako zelatari aize-lako". Eta esan bezela, makildu zuan gizona, eta betirako kendu zizkion, kendu ere, zelatari izateko gogoak.

II-NESKA: Eta ez al-diguzu esan bear, nola egin zuan ies, bere oin-urratsak elurretan utzi gabe..?

AMAMA: Azkena izan dedilla, bada, au: abenduaren 30 zan. Arma batzuekin eta kartutxo-pilla batekin Aranora joan bearra zuten, eta atzetik zituzten liberalak... Elurra ari zan eta ez zan iñun lurmenik... Nola ies egin, bada? Goizeko ordubietan, Leizarango ibaiean gerri-raiño uretan sartu eta Billabonako zubiraiño uretan, iñungo oin-arrastorik utzi gabe... Oso auldurik iritxi ziran danak, zutik egoteko gauza ez zirala, itz bero batzuki bizkortu bear izan zituan Santa Kruzek bere mutil aiek. Belabietara igoko baziran... Lekutan zebiltzan Tolosa Aldeko liberalak, Santa Kruz Elduaiean arrapatu naiean. Baiñan azken batean, esaten ari geran bitxikeri auek, ezer gutxi esan nai zuten Santa Kruz apaizaren bizitzan. Izan zituan auek baiña arazo aundiagorik, eta ez liberalen aldetik, karlisten aldetik baizik... Izan ere, karlisten buruzagi askok ezin ikusi zuten begi-onez Santa Kruz, bekaizkeriz baizik...

SANTA KRUZ: (*Gaua da. Santa Kruz agertuko da ikusleen ezker aldetik.*) Ez dakit zer naiko duan Lizarraga jaunak. baiñan ortarako tarterik ematen ba-dit, nik neronek esango dizkiot zenbait gauza... Ez bait-det ulertzen gure buruzagi askoren jokabidea. Gerran ai gera, baiño gerra au ez degu danok berdin artzen, nik ikusten dedanez...

LIZARRAGA: (*Eta iruditegi-atzetik agertuko da Lizarraga..*) Emen zaude?

SANTA KRUZ: Emen nago bai, zuk zer esan nai didazun zai...

LIZARRAGA: Gauza bat galdetu nai nizuke leenengoz.

SANTA KRUZ: Zuk esango dezu...

LIZARRAGA: Zer delata eskeiñi ditu Agirre liberalak 10.000 pezeta zu arrapatzen zaituanarentzat?

SANTA KRUZ: Zer dakit, bada, nik? Bere ustez, kalte egiten diodala-ko izango da...

LIZARRAGA: Zer esan nai didazu orrekin? Besteak ez diegula liberaleralei inñungo kalterik egiten...

SANTA KRUZ: Nik ez det orrelako gauzarik esan nai. Agirre berari galdetu bearke diozu, zergatik egin duan eskeintza ori.

LIZARRAGA: Arro egongo zera?

SANTA KRUZ: Ez orregatik..

LIZARRAGA: Bai noski... Zu jotzen bait-zaitu Agirre liberal orrek karlista guztien buruzagirik famatuena bezela...

SANTA KRUZ: Eta orregatik eskeñi al dituzu zuk 20.000 pezta Agirre ori arrapatzen duanarentzat...? Apaiza naiz eta orri esker bizi zera oraindik... Eta bide ori artu dezun ezker, ni neroni asiko natzaizu orain galdezka... Aiako ura aukeratu nuan nik nere mutillak armetan eskolatzeko eta liberaleralei bertatik gogor egiteko... Eun bat mutil ipini nituan arbolak botatzen, gordeleku egoki bat guztiontzat an egiteko. Kartutxo mila batzuek aski genituen etsaiei bertatik gogor egiteko. Dorronsorori eskatu nizkion kartutxo oiek, eta ez zidan kasorik ere egin... Eta Zarautzera zu etorri ziñala jakin nuanean, eskabide berdiña egin zidazun... Edo ta okerrago: bialduko zizkidazula esan, eta bialdu ez... Eta orrela ez dago gerra irabazterik. Eta orain kontuak artzen dizkidazu, liberalak, nere buruaren truke 10.000 pezta eskeintzen dituztelako..? (*Lotsatuta bezela geldituko da Lizarraga... Gero ordea..*)

LIZARRAGA: Oraindik ez didazu esan: zergatik agindu ditu Gobernuak 10.000 pezta zu arrapatzearen orde...?

SANTA KRUZ: Barkatu nere erantzun au: Gobernuak, bear bada, onegatik egiten du eskeintza ori: nik gerra bear dan eran egiten dedalako, eta ez beste askok bezela...

LIZARRAGA: Zer esan nai dezu orrekin...?

SANTA KRUZ: Ezer ez...!! "Ojalatero" geiegi dagola gure artean: Maisu geiegi alegia, baino langile gutxi. Aduana kobratzeko or daude zaarrak... eta or daude ere elbarrak kartutxoak kargatzeko... Gazteak eta sasoikoak men-

dian bear dute: mendian irabazten bait da gerra, eta ez butaka baten eserita... Eta mendira noa ni orregatik... Ura bait da burruka lekua... Agur bada... (*Eta ikusleen eskubi aldetik izkutatuko da Santa Kruz... Arri-arri eginda geldituko da Lizarraga.*)

LIZARRAGA: Arrazoi zuan bai Aranak, Santa Kruzen buruari 10.000 peztako salneurria ipintzean. (*Eta iruditegi-atzetik izkutatuko da.*)

AMAMA: Karlisten buruzagi epel batzuen jokabide aul ura ikusita, Frantzira ies egin zuten beren mutilletako askok, eta an ikusi zituan Santa Kruzek gosez eta errukarri.. Eta ba dira ere, Santa Kruz gogorregia zala bere mutillekin, esaten duten batzuk... Egia ote da ordea, auen esan au... Egia da bai, makillatuerazi zituala bein bere mutilletako bi: emakume bati lizunkei bat esan ziolako bata, eta tabernan egindako gasta ordaindu ez zualako bestea... eta ala esan zien ere "zuek ez dezute merezi nere mutillen artean ibiltzea..." Baiña ba da, gai auetan nik baiño geiago dakianik, eta oiekin utziko zaituztet orain... Leendik ere ezagutzen dituzute, ementxe egon baitziran, Santa Kruzekin ibillitako mutillekin, izketan...

(*Ikusleen eskubi aldetik agertuko dira Manuel Lekuona eta bere laguna. Ez aaztu apaizak direla biak, eta sotanakin bear dutela agertu..*)

M.L.: Bai, egia da, Santa Kruzi buruz gauza asko esan dira-la, eta ez danak txalogarriak... Nor ez du entzun bere mutillekin oso gogorra izan zala Santa Kruz: ankerra benetan? Ara bada bestela esaten dute nik jaso al-izan ditudan berriak... Ementxe ditut, entzun nai-badituzu...

APAIZA: Pozik asko entzungo nituzke... Atsegin zaizkit neri ere Santa Kruzen berriak eta...

M.L.: (*Kolko aldetik paper bat atara eta onela ekingo dio*) Santa Kruzen sekretario izan zan Kaperotxipik, Arjentinara joan bear izan zuan gerra ondoren, eta antxe il zan ere... Eta ona zer dion Santa Kruzi andik egin zion eskutitz batean, 58 urte geroago: 1914ko azaroaren leian: Berorrez askotan galdegiten dit, kartaz, Eusebio

Errendonea beratarrak... Bai omen zuten etxean beroren erretrato bat, kutuna bezela gordeta zeukatena, baño Deustuko jesuitai bialdu omen zien.. Neri eske ari zaizkit, arren eta arren, baño beste edozer utzi naiago nuke... Eta onela idazten dio onek berak, 1915ko agorraren 6ean: ogei eta berrogei legua bakarrrik ba-genduzka tartean, pozik etorriko nintzake berorengana sakristau bederik izateko...Baiña aldean dago berori... Eta onela esaten zion Zumaiako Pedro Balentziagak beste eskutitz batean: askok eta askok atsegin luteke, berori ezagutzea nik bezela. Oraindik etzaigu itzali berorreganako maitasuna, eta emen gaude, Erregeari baño leen berorri serbitzeko...

APAIZA: Arrigarria benetan au dana... Berrogeitamar urte baiño geiago igaro, Colombian mixiolari egon, eta nola oroitu dezakete, ain maiteki gerratean buru izan zuten bat...? Eta gaitzerdi, gerra irabazi bazuten... Ez zan, ez, ain ankerra izango, ainbeste maite zutenean...

M.L.: Eta bada Bilbotik 1917-ko uztailaren 16an idatzi zion bat ere. Eta begira zer esaten dion: Orain dala gutxi, berorren soldadu oiartzuar batekin ari nintzan izketan... Berorren erretratoa erakutsi nionean, negarrari eman zion gizagajoak..

APAIZA: Ikusten dedanez, Santu baten estampa bezela, gordezen zuten Santa Kruzen mutillak beraren erretratoa... santu bat balitz bezela, eta arek ere..

M.L.: Bai, bazituan arek bere pekatuak, baiña "maite zute-la" eta "maite zituala", ezin ukatu... Tolosako Pildainek idatzi zion bein Colombiara Santa Kruzen bizitzako azken aldian, eta erantzun au jaso zuan andik: a zer aldi ona eman didakean ire kartarekin. Nere errialdeko aizeak artu zitiat irakurri bitartean... Ni aztu nere mutil prestu aietaz? Egun latz aietan nere lagun izan ziran aietaz? Zuek asko maite ninduzuen bai, ta zintzo ibilli zintaten nerekin, baño nik ere maite eta estimatzen zinduedan, zuek uste baiño geiago. Ire kartan diokanez, alderdi oietan nitaz oroitzen dituk bat baiño geiago, guziz poztu natxok berri onekin, eta ba-koitzarengana esker ona diat. Zuek betiko utzi bearra bai neretzat erdiragarria... Emaizkiek eskumiñak nere

adiskide guztiei, bakoizka, ta esaiiek ortik aldegin ezkerrekoan nere otoitzetan gogoan eduki ditudala. (Apaizari zuzenduaz) Zer derizkiozu?

APAIZA: Nik ez dakit zer esan. gerra, gerra da, eta gerra batean astakeri asko egiten dira gerra-legez. Ala ere ezin ukatuko degu maite zituela Santa Kruzek bere mutillak, eta maite zutela San Kruz bere mutillak...

M.L: Bai..! Bere mutillak benetan maite zuten Santa Kruz, eta baita Santa Kruzek bere mutillak. Baiñan bazan Santa Kruz sekula maite izan ez zuan gizon bat, bekaitzez bear bada, eta Lizarraga izan zan gizon au, Gipuzkoako karlista guzien buru zana.(Eta ikusleen ezker aldetik izkutatuko dira biak).

(Ikusleen eskubi aldetik iru gizona zko agertuko dira: Karliten Gerra Batzordeko ordezkariak dira eta mezu bat dakarte Santa Kruzentzat).

I-ORDEZK: Gelditu zuek emen... Ixillezkoa da guk dakargun mezu au, eta zenbat eta lekuko gutxiago izan, obe danontzako... Ez det uste asko kostatuko zaidanik Santa Kruzeekin topo egitea... Laister gera emen...(Eta ikasleen ezker-aldetik izkutatuko da..)

II-ORDEZK: Izan ere, Santa Kruz ori berekoia da oso. Ez da iñoren mendean egoteko gizona... Berezia du bere gerra egiteko era ere, eta bereziak bere mutillak...

III-ORDEZK: Eta orrela gizon batek, ez du bere burua iñoren aurrean makurtzen... Lizarraga berriz... Badakizu zer esaten dan Lizarragaz: "Monja kapillaua izateko ere balioko lukeela" ..

II-ORDEZK: Elizkoia da, bai, benetan...

(Eta ikusleen ezker aldetik agertuko dira Ordezkaria eta Santa Kruz)

I-ORDEZK: Auek dituzu nere lagunak...

SANTA KRUZ: Pozten nau zuek ezagutzeak. Eta denok emen geran ezkerreko, pozik jakingo nuke neretzako dakarzuena mezu ori..

II-ORDEZK: Lizarragak bialduak gaituzu, eta berak esan digunez, Karlisten Gerra-Batzarreko izendatu nai zaitu zu eta zure "baiezkoa" nai luke.

SANTA KRUZ: Arritzen naiz... Nik dakidala, ez gera oso lagun miñak izan biok, ez gerra aurretik eta ez gerratean... eta oso ezberdiñak dira ere gu bion gerra ikuspegiak. Nerezako mendian egin bear da gerra, eta ez areto eder batean eserita...

I-ORDEZK: Baiñan ezin ukatu dezu, ala ere, zuek biok, eta zuen bion mutillak alkartuta, indartsuagoak izango lirake-ela karlisten tropak..

SANTA KRUZ: Ala izango lirake bear bada, baiñan nere barruak ezetz esaten dit. Ez bait da iñoiz ona izan Lizarragaren nereganako jokabidea. "Kendu egin zidan berak, nik nere mutillentzat, Nantestik ekarritako kañoia, eta Aiako artan askotan eskatu nizkion kartutxoak, bidalduko zizkidala agindu ere baiño bialdu ez!!" Eta orregatik galdu genduan gure babes leku eder ura... Liberalak nere buruari salneurria ipiñi zioten artan ere, nere azpi-joko bat izan zala ura, esan zidan... Ikusten denez bada, Lizarraga eta ni ez gera kaiola batean gordetzeko txori bi...

III-ORDEZK: Apaiza zeran aldetik bederen...

SANTA KRUZ: Egia diozu eta, apaiza naizen aldetik gauza asko gorde bear izan ditut nere kolkoan iñori ezer esateke... Eta auetako bat auxe izan da: Montserrat, liberalen koronela preso egin nuanean, Lizarragaren paper bat kendu nion, eta au esaten zion bertan: "Santa Kruz atxilotzeko eta tiroz iltzeko. Eta eman zenidala ordu-bete iltzeko ondo prestatu nedin... Eta esan zaidazute orain zuek, zer egin nezakedan nik... (Eta ikusleen eskubi aldetik izkutatuko dira Ordezkarriak burua makur. Eta ikusleen ezker aldetik Santa Kruz.)

IRUGARREN EKIÑALDIAREN AMAIERA

Laugarren ekiñaldia

(Bigarren ekiñaldian agertzen ziren pertsonai berak)

- I-GIZONA: Egia da, eta ezin ukatuko degu, Santa Kruzek ere il erazi zituela batzuek... Eta ez da arritzeko, gerra, gerra da... eta gerra batean asko izaten dira ildakoak, mendian batzuek, eta menditik kanpo beste batzuek... Baiña ortik, Santa Kruzi leporatzen dizkioten ankerkerietara dago bidea...
- II-GIZONA: Aretxabaletako andrarena datorkit neri burura. Izan ere zer ez zan orduan esan? Aurdun zegoela eta, ala ere, il erazi egin zuala Santa Kruzek...
- III-GIZONA: Ori ez da egia, Santa Kruzen etsaiak asmatutako gauza da ori. Santa Kruzek izpia zelako il erazi zuan emakume ura, eta ez beste ezergatik...
- II-GIZONA: Gonaren joskeran izkutatuta, paper batzuek zeramazkian ark liberalentzako, eta ez zuan, ala ere, bertan bera il, zera esan zion Santa Kruzek : "irutan arapatzen bazuan orrela, orduan bai, ilko zuala, eta ez beste ezergatik, izpia bat zalako baizik.
- I-GIZONA: Eta berdin antzeko zerbait egin zuan Berastegiko alkatearekin ere. Zalataria zan au ere, eta liberalen laguna. Berastegin gertatu zan, bein Santa Kruz, bere mutillekin... Eta an gaua egin bear zutenez, eskabide au egin zion alkateari: gaztelu aldeko gaiñetan, begirazale batzuek ipiñi zitzala, liberalak zetozen jakiteko... Eta alkateak zer egingo? eta agindu au eman zien begirazaleei: turuta gogor jotzeko eta mezu au liberalei bialtzeko: "Berastegin zala Santa Kruz bere mutillekin, eta zetozela, leenbaitleen, Santa Kruz atxilotzera... San Lorenzo gaiñera eramane, eta lau tiro eman zizkioten bertan...
- II-GIZON: Valle Inclanek, bereak eta bost esaten ditu Santa Kruzen kontra, Egozkue fusila-erazi zualako... Baiña nik neronek entzun izan nion, askotan Santa Kruz berari, zergatik fusila-erazi zuan Egozkue. Eta au esaten zuan gutxi gora behera:"

—Egia da bai, Egozkue fusila-erazi nuala, baiña zertarako agindu zuan arek, nere Olarra eta Errotari fusilatzeke? Eta zergatik ari zan, azpitik dirua ematen, ni il-erazteko..? Ni iltzeko agindua zutenak berak, esan zidaten zer asmo zuan, eta aiek ez zutela alakorik egingo. Egozkuek aitortu zuan bere pekatua, eta barka nezaiola eskatu zidan, nik barkatzen diat... erantzun nion... baiñan gerrak ez dik orrelakorik barkatzen... Onela kontatu oi zuan Santa Kruzek berak fusilatze au..

III-GIZON: Eta gaizki ez banago Ostarena izan zan Santa Kruzek agindutako laugarren fusilatzea... Osta onek bazuan liberalen koronela zan anai bat, eta Usurbilen il zan bere anai au, Santa Kruzen aurkako burruka batean.. Bere anaiaren eriotza au mendekatu naiean edo iru mutil il zizkion Osta onek Santa Kruzi, Aian. Eta iru mutil auek, Santa Kruzekin Ernialden bizi izan ziranak ziran... Eriotz auek egin ondoren, Elgetara jo zuan Ostak Sarasola mikeletea lagun zuala. Egun batean, ordea, karlista sail baten eskuetara erori zan... Lizarragak jakin zuanean arren eskatzen zion Santa Kruzi ez zezala Osta ori il: "Etxalde oneko gizona zala eta karlista mutillak armetan eskolatzeko egoki-egokia". Santa Kruzek ez zion Lizarragaren eskabide oni kasorik egin eta il egin zuan, konfesatzeko asti bat eman ondoren..

(Eta ikusleen eskubi-aldetik agertuko dira, bat batean M. Lekuona eta Apaiza bere laguna.)

M.L: *(Aiek ikustean)* Au poza nerea zuek emen ikustean..! Ez det dudarik ere egiten, zuen gerrateko kontuetan ari ziñatela orain ere. Esan zaidazute arren, zertan ari ziñaten?

I-GIZON: Esango dizugu, jauna, zera ari giñan esaten, zeintzuk eta zergatik fusila-erazi zituan Santa Kruzek.

M.L: Eta zenbat izan ziran, bada..?

II-GIZON: Lau izan dira guk orain aipatu ditugunak, Aretxabale-tako emakume bat, Berastegiko alkatea, Egozkue eta Osta liberalen tenienteordea...

- M.L: Eta noizkorako utzi dituzute Endarlatzako karabine-roak? Badakizute uraxe izan zala, askorentzat, Santa Kruzek egin zuan ankerkeririk aundiena...
- III-GIZONA: Ez nuke nik ala esango... Ura gerrako beste edozein burruka bezelakoxea izan zan... Eta gerra bateko burrukan iltzen diranak...
- M.L: Bai... baiñan Santa Kruzek berak esaten digunez, etxe barruan bizirik gelditu ziranak, andik atera eta erruki gabe il-arazi zituala danak... Ez dakigu zenbat izango ziran, baiña danak il-erazi zituala bai, eta aitormen au egiten digu Santa Kruzek berak. Bere mutillak balaz zaurituak ikustean, mendeku bat bezela izan zala ura... Dana dala ez da arritzekoa gerra batean orrelakoak gertatzea, azken batean, Santa Kruz ere gu bezelakoxe gizona zan, eta pekatari ere bai, baiña ez askok egiten duten bezain aundia...
- I-GIZONA: Guretzat ez beintzat... Gizon zintzo bat izan zan ura, guretzat, eta apaiz on bat ere bai, naiz eta gerran ibili... Ez al zan bada gerra ori, Elizaren eta Euskal Erriko Fueroen aldeko gerra bat...?
- M.L: Ala izan zan bai "zuentzat", eta "zuentzat" esaten dedanean "zuentzat" esan nai det, eta ez denentzat. Ea noiz ikusten geran berriro..
- III-GIZONA: Zuk naiko dezunean...
- M.L: Agur, bada... *(Eta ikusleen ezker aldetik izkutatuko dira iru gizonezkoak)* Orain arteko karlista gerrak, ez dute azken onik izan euskaldunontzat, itzak bai, promesa ederrak ere bai, eta azken batean ezerez: gure Fueroak gero ta aulagoak... Orain aipatzen ari geran onek ere, berdin. Gutxi izan karlistak berez, eta ziran gutxi oiek alkarrekin aserre, eta orrela ez dago gerra bat irabazterik... Lizarragak elizan nai zuan Santa Kruz, apaiza zanez eta Santa Kruzi ez zitzaion gustatzen Lizarragaren gerra egiteko era... San Kruzentzat ordea erlijio gerra bat zan, gerra ura eta Euskal Erriaren aldekoa eta orregatik sartu zan bertan, naiz eta gerralari izatea apaizen egitekoa izan ez... Eta garai artan asko eta asko ziran gerran sartzeko ziran apai-zak. Bestalde Euskal Erri osoak, txaloka artzen zuan

Santa Kruz nun nai, eta orrek ere mindu egiten zuan Lizarragaren arrokeria, bera izanik Gipuzkoako karlista guztien buru... Alkartu bearra bai, baiña, ez batek eta ez besteak ez zuten bere burua makurtu nai...

APAIZA: Lekunberrin alkartu omen ziran, bein; bien arteko pakea egiteko.

M.L.: Alkartu bai... Baiña ez zan bien arteko pakerik izan. Iru baldintza auek ipiñi zizkion Santa Kruzek, pake ori lortzeko: Leenengoa, bere aurka emana zeukan eriotz epaia, ezereztatu zezala idatziz. Bigarrena, berakin gerra ibilli nai zuten mutillei, iñungo oztoporik ez ipintzeko eta irugarren, Lekunberrin bere aurka itzez egin zituan salaketa guzti aiek, gezurrak zirala aitortzeko idatziz...

SANTA KRUZ: *(Ikusleen eskubi aldetik agertuko da)* Gero eta eziñago egiten ari zait nere egoera au. Apaiza naizelako edo ezin onartu dute nere jokaera, ez Lizarragak eta ez Dorronsorok... Al duten guztia egiten ari dira, bi auek ni gerra ontatik baztertzeke... Eta Erregeraño jo dute azkenean, karlisten etsairik aundiena ni banintz bezela... *(eta ikusleen ezker aldera urbilduko da, eta urrutira begira egongo da, bateren baten zai balego bezala..)* Ez ote diote, bada, Tolosako Bikario jaunari nere mezurik eman, ez dit orain artean, sekula uts egin, eta arritzeko da bere gaurko ez agertze au *(Unetxo batean begira egon ondoren)* Ara, badator, bai, derrigorra bait zait bateren batekin itz egitea *(Eta iruditegi-erdira eltzen danean, agertuko da Tolosako Bikario jauna ikusleen ezker aldetik)* Zure zai nengoen, eta sekula egon naizen bezela... Ainbeste gauza gertatzen ari zaizkit...

TOLOS. BIK: Entzun dedanez, Erregearen eta Valdespinaren ikusaldiren bat izan dezu...!

SANTA KRUZ: Izan nuan, obeki esateko.. Orain iru egun etorri zitzaikidan, eta betiko leloa zakarkidaten: "Bear bearrezkoa zala, gerra irabaziko bazan Lizarraga eta biok alkarzteza nere mutillak Lizarragaren mende ipintzea, eta ni neroni ere aren mendeko izatea..." Erregeak ordea, ez zidan itzik esan.

TOLOS. BIK: Itzik ere ez...

SANTA KRUZ: Ez, Valdespina izan zan itz egin zuan bakarra...

TOLOS. BIK: Eta zuk...?

SANTA KRUZ: Bai Eta nere ustez, garbi azaldu nizkien nere gora-beerak, oraindik geiago esango dizut: "nik esandako guztiekin bat etorri ziran orduan". Baiñan gaur jaso dedan gutunean, zera esaten dit Valdespinak: "Nik ondatu dedala karlisten alderdi osoa, eta ez det iñungo dudarik Lizarragak eta Dorronsorok egin dizkiotela nere aurkako salaketa aukeraregi... Ez det, bada uste aurrera egitea merezi duanik orrela, eta askotan etortzen zait buruara Aramaion egin nuan mixioetara joateko promesa ura..."

TOLOS. BIK: Mixioetara joateko promesa...?

SANTA KRUZ: Bai... Erri etxeko balkoitik salto egin eta ibaian leporaino uretan izkutatuta nengoela, promesa au egin nion Jainkoari: arrisko artatik bizirik ateratzen banindu, sinisgabeen artera joango nintzala mixiolari, eta promesa ori betetzeko ordua iristen ari dala, uste det.. Izan ere, gure gerra onek ez du azken onik izango, leengo karlista-gerrak ere izan ez zuten bezelaxe. *(Ikusleen eskubi aldetik izkutatuko dira biak)*

KONTALARI: *(Iruditegi atzetik agertuko da)* Eta azken batean karlistak berak atxilotu zuten, Beran Santa Kruz, eta iru gauza eskatu zizkion Valdespinak: "bere ezaugarri bezala erabiltzen zuan, bandera beltza izkutatzeko betirako. Bera eta bere jendea Erregearen naitetara jartzeko eta Lizarragak bear zuela beren buruzagi. Eta eskerrak Lizarragak arrapatu ez zuan, arek arrapatu izan balu, bertan ilko bait zuan: au baitzen Lizarragaren aspaldiko asmoa. Valdespina ez zan ordean Lizarraga... ez ote zuan askegi utzi, ies egin zezan... Ala ere, Erregearen aginduetara utzi bear izan zituan bere mutillak, azken batez, miñaren miñez... *(Eta ikusleen ezker aldetik izkutatuko da)*

(Ezker-eskubi agertuko dira Santa Kruzen mutillak beren armak eskuetan dituztela. Auen artean agertuko dira ere antzerki ontan agertu izan diran I, II, III gizonezkoak...)

SANTA KRUZ: *(Iruditegi atzetik agertuko da Santa Kruz)* Mutillak, gu-
reak egin dik!! Lortu dute azkenean Lizarragak geien
nai zuena. Ez gaituzte iñoiz begi onez ikusi. Beraiek
baño lan aundiagoa egin dugulako, bear bada... Bai-
ña ni ez nintzan beraiek bezelako buruzagi bat, apaiz
ezerez bat nintzan ni, eta zuek ere ez zinatzen aien sol-
daduak bezelakoak, baserritar batzuek ziñaten zuek
ere.. eta errez atzipetu dute Erregea... Eta dakizutenez,
gerra utzi eta nere apaiz-lanetara itzultzeko agindu dit
Erregeak... Gureak egin du bada... Eta adierazi nizuten
leen ere, bildur nintzela leenengo karlistaldian gerta-
tu zana, ez ote zan oraingo ontan ere gertatuko... Eta
ala gertatu da orain ere, saldukeria emendik eta sal-
dukeria andik... Eta orrela ez dago gerra bat irabazte-
rik... Alfer-alferrik ari gera, bada, burrukan.. Egizute,
bada nai dezutena... Ameriketara joan nai badezute,
nik neronek ordainduko dizutet bidea... Mixioetara ni-
joa ni iruzur egingo ez didan Nagusi bati zerbitzera.
Agur bada, mutillak eta eskerrik asko... Ez zaituztet
sekula aaztuko...!

DANAK: Ez guk ere zu...!!! Agur...

*(Eta iruditegi atzetik izkutatuko da Santa Kruz. Sartu diran
lekuetatik izkutatuko dira mutillak buruak makur eta nega-
rra biotzetan. iruditegi atzetik agertuko da kontalaria.)*

KONTALARI: Frantziako Donibane Lohitzunen artu zuan ostatu San-
ta Kruzek, Mdme. del Porte-ren etxean. Ez luzarako.
Laister ziran jendarmeak an, ate joka, eta Baionara
eraman zuten preso. Andik iru edo lau egunera, Pari-
seko Prefecture-ra zeramatela, Gobernuko ordezkari
bat aurkeztu zitzaion Burdeoson eta onela esan zion:
"zaude lasai, ez zaizu ezer-txarrrik gertatuko Parisen.."
Eta onela esaten digu Santa Kruzek berak: "Gober-
nuaren jauregira eraman ninduten. An ari ziranak, ni
ikustean, zutik jarri ziran, eta soldadu agurra egin zi-
daten... Bazekiten, noski, ni nor nintzen". Ala ere, Lila-
ko kartzelera eraman zuten andik... baiña ez luzara-
ko... laister zan aske. Saint Maur deritzan jesuiten
etxean egin zituan San Ignazioren ejerzizioak. Bruse-
lasera jo zuan gero, eta Londresera andik... Eta barka-
tu, Londresen gertatu zitzaiona aipatzen badizuet

emen: Don Karlos erregea, bere agintarietako batekin Londresen zan batean, mezatarra joan ziran biak, eta meza emallea jende aldera itzuli zan batean, ukalondo-jo zuan agintariak Don Carlos, eta onela esan: "ez al zera konturatu meza emalle ori Santa Kruz danik...? Eta meza ondoren sakristira joan ziran Don Carlos eta bere laguntzailea, eta luzaro egon ziran Santa Kruze-kin izketan. Zer esan zutenik ordea, ez dakigu. Londresetik Jamaikara jo zuan Santa Kruzek, eta an egon zan amabost urte Ingles jesuitekin lanean. Gero eta arundiago zen ordea, jesuita izateko bere gogoia, eta Colombian bete al izan zuan azkenik Santa Kruzek bere gogoia 1926ko abuztuaren 10an. 84 urte zituan. *(Eta ikusleen ezker aldetik izkutatuko da kontalaria)*

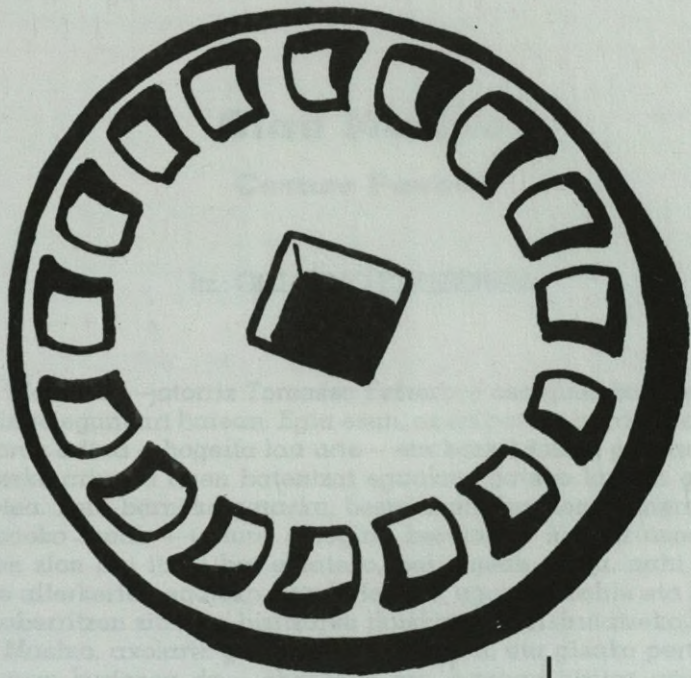
(Erabat aldatuko dira iruditegiko argiak... Iruditegi atzetik agertuko da Santa Kruz sotanakin eta mixiolari turuta joaz. Eta mutil eta neska koskor batzuek agertuko dira, erdi gorri-rik, mixioetako lurretan umeak agertu oi diran bezela. Eta Santa Kruzen inguruan eseriko dira ume auek lurrean)

SANTA KRUZ: *(Umeei zuzenduaz)* Ederki... Eta oso pozik nago, danok etorri bai-zerate... Ikus dezagun orain, ea gogoan dezuten nik atzo erakutsia. Egin dezagun danok batera Kristoren gurutzaren seinale santua, esan bear dira itzak gogoz eta biotzez esanaz. *(Ume guztiak Santa Kruze-kin batera)*

Aitaren eta Semearen eta Espiritu Santuaren izenean... *(Santa Kruzek amaitzen du)* AMEN...

AMAIERA

ITZULPENAK

Ciau Masino

Cesare Pavese

Itz.: GILLERMO ETXEBERRIA

Masinok —jatorriz Tomasso Ferrero— oso gustoko lana zuen Turingo egunkari batean. Egia esan, ez da batere harritzekoa, Masinoren adina —hogeita lau urte— eta hark edozein girotara moldatzeko ariurria duen batentzat egunkari bateko lanean gustora egotea. Bere barneko gatazka, beste kontu bat zen. Gainera, erredakzioko lanak —tortura atsegina beretzat— ia goiz osoa libre uzten zion bai itzuli bat emateko, bai ~~atzean~~ edota, nahi izanez gero alferkerian egoteko, eta, batez ere, egunero behin eta berriro esnaberritzen zitzaion bizitzaren ikuskizunaz disfrutatzeke; bestalde, Masino, axolarik gabeko gazte bat zen, eta gisako pertsonak, —gauza kuriozosa da— oharkabe ere, egungo bizitza arruntetik urrutiratu beharrik ere ez dute izaten menturaz betetako egoera ezinobeak izateko. Zaharrago askok, haren larruan, ez zuketeen alferrik galdutako denboraz madarikatu besterik egingo. Gizasemeok erloju baten pendulu gisa moldatzen garen izakiak gara eta, beharrezkoena, pozik egotea da.

Gauzak horrela, sasoz beteta esnatu zen goiz batean, nabari-tu zuen leiho irekitik zehar gelaraino terral astunaren bidez kaltetik zehar eta era desordenatuan zetorkion auto eta tranbien zaratara. Etxekoekin bere lan eta txukuntzeaz —iada lortua zuen haietaz libratzea— laburki iritzi aldaketa eduki ondoren, komunean eseri eta ondoren giharrak urez busti eta gogotsu haztatu zituen.

Bien bitartean, egunsentiko ideia lurruntsu guztiak hasi zitzaizkion buruan jiraka. Baina egun hark, bazuen zerbait desberdinik, gauza zehatzagoren bat agian; noizbehinka txistu jotzen zuen; seinalea poliki-poliki esnatzen ari zela.

Eta bat-batean, buruko zer hura argitu zitzaion, non hasi baitzen gelako ate aurrean atzera eta aurrera, zita batera hutsegín duenaren pauso berdinez eta garraisika utz ziezaiotela bera kasa eta bakardade osoan.

Horra, bada, azkenean bere mahian eserita, hotzik zorrotze-nean, leihoa itxita. Motelago ailegatzen zitzaion trenaren zarata. Mahai gainean libururen bat eta alboan inprentako frogá pila bat: "Ikuskizunak eta akotazioak".

Masino zigarroa erre eta batera pentsatzen ari zen. Buruko idea, iada argi eta xumea bezain handia zen: "kantutxo bat idaztea", alegia. Ez zeukan zertan argitaratu edo hor nonbait azaldu beharrik. Xingleki, kantu bat idatzi nahi zuen. Behar fisiko bat bailitzen.

Gauza argia eta garbia zen, dudarik gabe, eta hori bazekien Masinok, alegia ez dela bidezko goizean jaiki eta, besterik gabe, poeta lanean jartzea, esker-oneko agiri bat izango balitz bezala. Baina zerbait bereziak eragiten zuen Masinoren burua; nola esan, mentura bat edota bizipozak; baina ez zen erraza zer hura esplikatzea eta, alferrikakoa, gainera. Izan ere, ordurarteko gertakariak gerta, duela denbora batetik aurrera, eta, batez ere, goizetik aurrera, argi eta garbi zekusan ez zegoela bera andre batekin bizitzeko eginá. Eta ez ditzagun emazte eta seme kontuak aipatu; ezta ere mantemindu batekin eta musuka ari daitezkeen denborapasak. Bazekien nola joka arlo horretan eta, agian, horrek amorrastzen zuen gehienbat: alegia, emakumea denbora-pasa bezala hartzen zuela, jakinik ere, esku eta hankaz lotzen gaituen emakumea dela pena merezi duen bakarra; baina, orduan, beste behaztopa bat ematen da, esklabutasuna, hain zuzen. Hitz bitan, ez zuen Masinok horretaz pentsatu ere egin nahi. Oker edo zuzen egon, gauza bat zeukan buruan garbi: ez zuela bere burua desilusionatu edo eszeptiku baten modura azaldu nahi, gerra ostean sarri ematen zen bezala. Gehiago oraindik, Masinok bazuen bere teoria arlo honi buruz: bera piamontetarra zen eta piamontetarrek ez zuten beren izakeraz gehiegi agertarazi besteen aurrean eta buru hotza eta erna izan behar zuela. Atsegin zuen kontatzea nola piamontetar familia batean, semeak erraina etxera ekartzen duenean, gurasoagiarrebek, etxeko jendea urritu behar dutenez, neskamea izanez gero, hura bidaltzea erabakitzen dutela. Horiek horrela, ez zuen Masinok gerra ondorenen modan zeuden kantutxo horietatorik inoiz idatzi; zerbait hobea egin nahi zuen: bere arraza

ongi ezagutu eta sakon maitatu— bere osasunerako noizbehinka tragoska bat edanaz.

Aipatu dugun goiz hartan, gelan kantari eta txistuka, belarriek lehertu arte, ezin esan zitekeen maitasun arloan, are gutxiago bizitzaz desengainatutako baten aurrean geundenik. Baina, halarik ere, zera idatzi zuen orrian: "Zigarro-hondakinen blues-a". "Blues" hitzak malenkonia esan nahi eta Masinok bazekien hori. Zer malenkonia ordea?

Une honetan lehen aipatutako Piamonteren teoriarekin bat datorren beste bat aipatu behar da, non zail gertatzen baita gauzak erdizka ere ikustea. Egia esan, Masinok berak ere ez zekien garbi zer nahi zuen, beraz, gauzak bere horretan uztea izan zitekeen onena.

Goiz hartako azken zigarroa, leihotik kalera begira erre zuen Masinok, laino isilek zeru eder, gozo eta garbi, ia epelari bidea irekitzen zioten bitartean. Aurrean zeukan, mahaian, osoki bukatuta blues-en estribiloa. Jakina denez, estribilotik hasten da edozein. Masinorentzat gozamina zen ametsetan egotea. Ez dago gauza hoberik norberak amaitutzat jo duen lan baten aurrean erretzea baino. Noizbehinka, hari so egiten zion. Hala zer zioen lèloak:

Bota ezazu zigarroa, beste asko dago oraindik,
Zergatik zaude gora begira?,
eta zure neskak edo amoranteak abandonatzen bazaitu ere,
badaude beste ehun ere hura baino hobeak.
Zigarroak beren kasa erretzen dira,
emakumeek ere, oro, dohain berdinak dituzte:
okerragoa da zigarroa jaurti beharra
errekin azken muturreraino iritsi delako.

Masino ez zen bere larruan kabitzen, beharrezko zitzaion mugitzea, lehertzea —nola esan— bere kantutxo bizitzea. Azkenera, ideia bat bururatu zitzaion. "Barietate Kafetxea" leku lasaia zen eta gustora egin zitekeen lana goizeko ordu txiki haietan. Jantzi zen berriro suharki kafetxe hartan musikari asko biltzen zenaren ideia lurruntsua buruan zuela.

Lan bat hastea gauza erraza da, katramila gehiago sortzen du ondo bukatu beharrak. Begi bistakoa da hori eta, ez du esateak ere merezi. Dena den, hori pentsatzen zuen Masinok, hortz tartean agi-

raka eta burua hautsirik ari zen bitartean ia nola jarri zitekeen "cuple" baten bertso bortxatuetan ipuinen bat bere lelo eta guzti.

Ez zegoen inor kafetxean eta asper aireko zerbitzaria kafegailu espresarekin tirabiraka ari zen. Inspirazioaren beroaldietan Masinok ahopean, asmakarien zatikiak xuxurlatzen zituen.

—Zertan da aurtengo lirika-aldia —galdegin zion bat-batean zerbitzariak.

—Lirika-aldia? Nik neure baitan kantatzen dut —erantzun zion Masinok gogogabe, batetik, baina pozik, bestetik, inoren ahotsak bee barne-gatazkatik esnatu zuelako. —Ni kazetaria naiz. Eta, zergatik jakin gabe, erasten dio: Garrantzirik gabeko musika-txo bat xuxurlatzen ari nintzen.

Zerbitzaria, praktikoa izan nolanahi ere, inorentzat zaila zen ezkutuko zentzua ulertu zion eta mahaira hurbilduz galdetu zion zuhurki: —Prest al zaude beste batekin sozio kantuak egiteko?

—Ez dakit bada, segun.

—Begira, nahi izanez gero, maisu bat aurkez diezazuket... napolitar bat da. Ciccio jaunak kantu garrantzitsu bat egin nahi du. Hortarako balio duen pertsona baten bila dabil, nola esan, pertsona trebe baten bila. Nere ustez, zu izan zaitezke pertsona hori. Maisu diplomatua da bera. Zera... konposatu zuen, ez naiz orain gogoratzen.

Atsegin zitzaion Masinori negoziatzaile bezala bere burua agertzea eta xaloki itaundu zion: —Eta zuk zer, zenbat irabaziko duzu lan honetan? Zerbitzariak, ordea, ez zion erantzun, mostradore atzera joan eta iturri bati trapu bat pasa ondoren diotsa: —Xox horiek besterik ez banitu bizitzen jarraitzeko, lekutan nengoke.

Masino urduri jarri zen une batez. Laguna isilik geratu zen eta berak ez zekien zer esan.

—Napolitarra al da Ciccio delako hori? —galdetzen dio azkenik ziurtasun ezaz.

Zerbitzariak irribarretsu: —Zeuk galdetu, oraintxe dator.

Une hartan justu zetorren tipo handi bat, bere axeri begiak aurpegi urdaitsuan ezkututzen zituena. Gainjantzia askatu eta aurreneko mahaian eseri zen, puzka.

Masinok arretaz begiratu zion, Ciccio kafegailu espresean ziharduen bitartean. Denak isilik zeuden.

Kafea hartzerakoan, ordea, gizaseme lodia hizketan hasi zen: —Hau da hau komeria, beti topatu beharra italiar-napolitarrekin...

—Maisu jauna —zerbitzariak moztuaz—. Hemen dago zuk nahi duzuna. Abestiak egiten dakien kazetari bat, alegia...

Maisuak Masinori begiratu eta zurikeriaz beteta diotsa:

—Sartzerakoan konturatu naiz, bai, bera izan zitekeela. Bueno, adiskide, zer diozu zeuk?

Masino pentsatzen zegoen, hain zuzen: "Espabilatzen ez banai, tontotzat hartuko naute" eta Ciccio bere zereginetara zihoa-larik, idazteko zuen abilitadea eta kantutxo-herritaren arteari buruz zuen afizioa bereizi zituen.

—Kantutxoa? Kantua! —ebakiaz—. Guk ez dugu kantutxorik egiten, hori kontsumo-merkerako gaia da. Ni, kantu handi bat, italiar jatorria duen kanta idaz dezakeen artista baten bila nabil ni... Zu poeta al zara?

—Bai, noski. baina aurretik jeneroaz eta lanaren esparruaz ados jarri behar da. Musika eta letrak aldarde berdinekoak izan behar dute... sentimentua, zera esan nahi dut... beharrezkoa dela, alegia, musika eta letra ildo berekoak izatea. —Ikuskizun bitxia gertatzen zen Masino herritar soil baten gisara hitzegiten entzutea.

Gizon lodiak, ihardetsiaz: —Nola? letra da musikari atxiki behar zaiona, adiskide! Gaiari buruz, gauza jakina da bereizketa: kantua eta kantutxoa, baina sentimentua bakarra da, sentimentua...

—Hain zuzen nik —esan zuen Masinok garunak urtuaz— egin nahi nukeena ez da kantutxoa, kantua ere ez, zerbait modernoa baizik gure sentikizunak era herrikoi batean adieraziko lituzkeena.

—Ulertzen dut, bai, nola ez —baieztatu zuen maisuak pentsakor— zer edo zer artistikoa. Zergatik ez duzu idazten kantua, herrikoa izateaz gain artistikoa ere bada.

Abuztuko izerdi kutsua antzematen zen giro hartan.

Masino-k oster, bereari eutsiaz:

—Ez dut garbi esan —maisua onespenu—. Begira: zera nahi nuke, gaur egun musika berri den bezalaxe letrarekin ere berdin gertatzen da. Badakizu kantuaren gorputza letra dela —ha-

rrituta— eta musika, ostera, anima-onespena. Egungo musikaren izpirituari osoro egokituko zaion letran pentsatzen dut; dakizunez "blus": ez da erromantza bat. Ikusi, bestela, yazza... —yaz esan zuen zehazki.

—A! Yazza, yazza! Baina yizzerako letrarik idatzi al duzu bada? —maisuk isekari irribarre alaitsuz. Eta nork ezarri dio doinua?

Masinok, arlo horretan aski inozentea zela baieztatu zuen lotsakizunez. Purrustada bat ere espero zuen, baina, bai zera: zoriotsu zegoen maisua.

—Oso xaloa zara eta ni pertsona xalo baten bila nabil. Zu zara nik behar dudana pertsona.

Masino piamontetarra urduri jartzen hasi zen. Berrero "yazze" aren gaiari lotu zitzaion. Horretan badugu Ameriketatik zer ikasirik. Entzun al duzu filmeetako kantutxoren bat?

—Ez iezadazu filme soinudunez mintza, adiskide, musikariak goseak hiltzen ditu eta. Amerika eta Amerika ondo! Guk egin dugu Amerika eta. Han denak napolitarrak dira. —Eta zitzaion arrazoirik falta—. Zer nahi duzu esatea? Melodia mundua gurea da.

Masinok, Italia ez zela zoritxarrez Amerika erantzutea pentsatu zuen, baina hori bere buruaren aurka harriak jaurtitzea zitekeela otu zitzaion, eta, gainera, azalez behintzat, kafetegi hartan bertan "Turine" nahiko "an-fibioa" zela esaten zuten.

—Dena den, maisu jauna, zuk nerekin lan egin aurretik, zer egiten ote dakidan jakin nahiko duzu, ezta?

—Ez dago gaizki pentsatua. Etor zaitez nire ostatura; piano bat daukat bertan.

—Ondo, baina zerbait prestatuta joan beharko dut. Zer gomendatzen didazu?

—Adiskide, nirekin lanean jardun nahi baduzu, lehenengo baldintza "etorria" da, inspirazioa. Zuk, egin nahi duzuna. Horren ondoren, nere sentsibilitatea ukitzen baduzu, konponduko gara.

—Maisu, zure musikaren berri eman beharko zenidake aurretik... Ados jartzeko ere, hala uste dut nik.

—Nere musika? Hor zehar entzuten da gogotik. Begira, nere lana "testaferro" baten esku uzten dut, komertziala egitea beste aukerarik ez baitaukat... (Masino harrituta).

—...Zer nahi duzu... izenen bat? Bada, begira, "La nui'ko tan-goā" adibidez. Bai, bai, nik egina da.

Arratsaldeko lehen orduetan, zain zegoen Masino kale kantoi batean, goizean uste ez bezalako egoera, bestalde, baina gaine-rantzeko gauza guztien antzera, egun hartako gertakari bakarra-ren atala osatzen zuena. Horretaz gain, ustekabeko zita hark, arratsaldea botatzeko ez ezik, gero zabalegi ere agian esango du-gun zerbaitetarako ere balioko zion.

Akatsez betetako txartel familiar baten bidez, zita bat izan zuen eta bera han zegoen zain. Ez dira gauzak nahastu behar he-men eta pentsatu, agian Masino gogoz kontra ibil zitekeela pa-seatzen neska batekin. Edozein gizasemek ezin du etsi emakume etsaienekiko ere sentitzen duen gorrotoa frogatu gabe. Esan izan da gorrotoak eta maitasunak antzekoak direla, eta horregatik, hain zuzen, gizonak andrazkorik gorrotatuko ez baitluan jokutzen du.

Baina, ez, ordea, Masinok. Masino egun hartan harrigarria egon zen, lizuna bezain zitala. Eta hau diot guk guztiok ere haren antza handiskoa ere badugulako.

Neska, bost minutuko atzerapenez soilik ailegatu zen. On-gisko jantzia mirabe izateko. Abiatu ziren biak, mutila altu eta narrats eta neska, osterā, beroki arre eta fieltrozko kaskete ba-tekin. Eta adiskideki eskua eman zuten elkar:

—Zer moduz, neskato?

—Pozik nago. Etorri zara, e?

—Ikusten duzu.

Arkupetan zeuden. Zer dela eta hain bat-bateko zita hura gal-degin zion Masinok. Bakarrik nengoen —ihardetsi zion neskā— oso bakarrik. Aspaldian ez dugu elkar ikusi. Biziki estimatzen di-zut etorri izana, maitetxo. Masinok ez zuen "maitetxo" delakoa go-goan hartu. Beste batzuetan ez zion piropo hura protesta egin gabe utziko, horregatik, hain zuzen, neskatoak maliziaz eta isekari esan zion.

—Bueno, Daina, nora goaz?

—Ez dakit. Berdin zait. Dina deitzen zen, baina, Masinok, po-sesio zentzunez emakumeen izenak aldatzeko ohitura zuen, gero, haien ausentzian ere beraiez oroitu eta amets egiten lagun zekion.

Dinatik, Daina-ra, ingeleraz Dinah da. Polita, dudarik gabe, baina ez da beti hala gertatzen.

—Ez al da harrigarri, Daina, noizbehinka elkar ikusi, egun bat, bi..., eta ondoren ilabete osoak elkarren berririk izan gabe pasatzea? gogoan al duzu azkenekoa? belaze hartan?

—Bai, noski. Irribarre lurruntsuaz burua makurtu eta Masinogana hurbildu zen piska bat. —Benga, benga— esan zion lagunari. —Eta barkuan pasatako arratsaldea? gogoratzen? Arratsalde hartan ia Po-ra erori ziren biak, elkarri ematen zizkioten besarkaden indarraren balantzaz.

Isilaldi baten ondoren Masinok: —Esaidazu zer egin duzun egun hauetan. Bakarrik, ezta? —erantsi zion irri maltzurrez.

—Ba, bai, bakarrik egon naiz ia esateko. Ez naiz kasik irten; injineruarekin azkena.

—Ez didazu injineruaren historia inoiz ongi azaldu, Daina. Konta iezadazu.

—Zer esatea nahi duzu bada?... Baina, nora goaz?

—Leku txit polit batera, Daina. Itxi begiak eta kontaidazu. Injinerua...

—Bueno, injineruak kotxea zuen; egun batean igotzera gonbidatu eta muinora joan ginen.

—Eta zer egin zenuten muinoan? —Masinok galde maltzurki.

Gisako axalkeriak ziren Masino eta Dainaren arteko loturak amodiozko menturaren bat edo beste eta zer edo zer zehaztezinaz gain. Baina egun hartan Masino, nolabait esanda, neska beharrez sentitzen zen eta ingeniarekin izandako kontuak jakin gogoz, jelsiaz baino areago gai kilikagarria zeritzolako. Gauza jakina da, bat gazte denean...

Hain zuzen, Dina harritu zitzaion: —Ezer ez, gizona —eta ondoren irribarrez nahasitako damu tonuan: ezta zurekin egin nuena ere.

—Gaitzerdi Daina —esatea otu zitzaion, baina une hartan, halabarrez, arkupe irteeran kotxe batek harrapatu zituen kasik eta ez zuen izan ezer esan beharrik.

—Egiatan, Dinak jarraiki —beti nago bakarrik—, batzuetan negar ere egiten dut.

—Benga, benga —Masinok— ezkondu egin behar zenuke, maitea.

Dinak ez zuen irribarrerik egin. Kale bakarti batean zeuden eta Masinok, ohi zuen eran, musu gartsu eta grinatsua eman beharra sentitu zuen oinez pasatzen zirenen bildurrik gabe; hori zen, prezeski, lehengoz ezagutu zutenean Dinaren sinpatia erakarrri zuen detailea. Behin eta birritan musukatu zuten elkar eskuen laztanaz areagotuz eta ondoren Dina aldendu zen. Soinekoa leundu eta ezpainetako karminaz oroitu zen. Masinok ispilua sostengatzen zion, baina Dina beste zerbaietan zegoen:

—Norekin nahi duzu ni ezkontzea? Jende jator askorekin egon naiz: zeu, injenierua...; ez nintzateke nere mailako jendearekin erraz moldatuko. Zeinekin ezkon naiteke? —Astiro ziharduen ezpain-barraren ukituaz tarte harturik, baina batez ere aitorten neketsuaren eraginez. Norekin ezkondu? Igeltsero batekin? Eta gero? Nola bizi? Ez nintzateke langile soil batekin moldatuko. Joko ninduke agian, ez luke fintasunik edukiko; ez, ez, ezin izango nuke.

—Nork esan dizu langile batekin ezkondu behar zarenik —bi-tartekatatu zitzaion Masino—. Jende asko dago munduan. Auskalo zer aurki zenezakeen! —Konpromisorik nahi ez zuten hitzokin beste azpi esanahia, auskalo zein, iradoki nahi zuen, baina lotsagarri iruditu zitzaion bere burua. Haserako usteizunak desagertu zitzaizkion. Dinak, ustekabean, atera zuen larritasunetik:

—Gertatu zaidan zertxobait kontatu nahi dizut. Gogoan al duzu iragan igandean barkutik agurtu ninduen tipoa? Diru pila duen baten laguna da. Barkuko tipoak bere moduko lagun bat du; a zer zital parea. Egun batean laurok topo egin eta kafe bat hartzera joan ginen. Bietako batek milioinarioarekin hitzegiten zuen. Besteak neri zein aberatsa eta ergela zen bere laguna kontatzen zidan eta ez zuela inoiz emakumerik ezagutu. Zeharka zera adierazi nahi zidan, alegia hura nik maiteminduz gero laurok aterako ginatkeela irabazle. Ondoren beren "garçonniere"ra gonbidatu ninduten. Konturatzen nintzen atsegin nintzaiola aberatsari, baina ez zen ezer esatera ausartzen. Beste biak arduratzen ziren "garçonniere"ko zereginez; te eta pastak eman zizkiguten. Hitzegin eta farre egitetik eman zidan, pozik baitnengoen. Bat batean barkukoa besarka eta musuka hasi zitzaidan, aizu. Erropak kentzea nahi zuen. Nik, ordea, ezetz eta ezetz, non beste biek otoka eta meatxuka eraso ninduten. Aberatsa, berriz, mutu. Berari

otoi egin nion, egiatan emakume indartsu azaldu nintzen, eta berak irtenerazi ninduen.

—Ba begira, egun batean beste biak ikusi nituen eta konpainia egin nahi izan zidaten. Nik, ordea, ezetz, eta haiak ergela nintzela jaurtiki zidaten aurpegira; egindakoa egin arren, ezkon nintekeela aberatsarekin. Ezta? Badakit nahi izanez gero ezkon nintekeela berarekin. Baina, ez zitzaidan gustatzen eta ez dut maite. Pentsa igeltsero batez maiteminduko banintz...

Masino sorgor zegoen eta aitortu nahi ez bazuen ere, Dina ia bilutsik jartzeko zorian gela batean idurikatzeak urduritu zuen une hartan. Buruan itzuli-mintzuli zerabilen ideia bat piztu zitzaion. Ondoren esaten saiatu zen:

—Ez nuke bi horiek zerriak direnik esango, ergel hutsak baik. Gauzak horrela egitea ere..., ezta Daina? —irribarrez—. Bizitzaz piska bat disfrutatzea, beste hariko ezpala da, ez ala? - eta berriro irribarre egin nahi izan zuen.

Dinak ere irribarre egin zion —ilunago— eta besora oratu zitzaion. Isilik geratu ziren puska batean bata besteari lotuta.

—Etorriko al zinateke gaur nerekin, Daina?, leku polit batera eramango zaitut.

—Nora?

Masinok, zer esan jakin gabe:

—Apuurtxo bat bakarrik egongo gara. Ez al duzu nahi, Daina? Beste hartan barkuan bezala —eta gehiago estutu zuen bere kontra.

—Gaur ez, Masino, gaur ez dut gogorik. Goazen hortik zehar elkarrekin; zinera edo.

—Zer bada? Zergatik ez? —irri isekariz.

—Ez da ezergatik. Ez dut gogorik gaur. Hitzegin dezagun, gutxi ikusten zaitut eta.

—Han ere hitzegin dezakegu. Bakartiago egongo gara.

—Masino, gero ez gara gehiago elkar ikusiko. Ez du penak merezi. Gaur, ez.

—Benga, Daina —izan zaitez zintzoa, zatoz.

—Ez, Masino —neskak irmoki— hobe dut etxera joan.

Argi zegoen egun hartan ez zegoela zer eginik. Dainak, egun

hartan, solasa nahi zuen. Masino, amorrarazior, itota sentitu zen, balizko abentura haren interes gutxiak areago handitzen zuena. Eta dena, kapritxo batengatik, ez beste ezergatik. Horrek bere onetik ateratzen zuen.

—Zoaz, zoaz etxera —sastakatu zion urrutiratzen zela— eta izurra zaitzala beste norbaitek.

Dina, zur eta lur geratu zen; erraietatik "oh" negarti bat atera eta korrika aldegin zuen.

Masinok osatu zituen kupleak. Kafetegian eserita, zigarro bat erre eta Ciccio jaunaren zain zegoen, zeren, goiz hartan, tirabira batzuren ondoren, maisuak onartu baitzuen berak doinu modernoei buruz egindako proposamena ("blues"ak) eta berak kantuari buruz zuen ideia aldaezinarekin argi utzi zuen bizitzak bere kontzientzia sentiberan eragindako laidoen konpentsazio zela.

Zain zegoen Masino, bere lan nagusia poltsikoan. Bitartean, gainbegirada bat eman diezaiegun kuple hauei, zeinak, bestalde, funtsekoak baitira gure historia honetan.

Lehenengoa, aski arrunta da:

Zenbat emazteki dabil kalean,
amodio amets dirudiena,
baina, geraraziz gero, gaixoa zu!
bat batean kiratsa sumatuko diezu.
Ezin hobeak dirudite,
kantoiaren ertzean gizonen batek keinu dagienean,
baina aurrez aurre jarri bezain azkar
ausardiaz zera diote: emaidazu zigarro bat.

Ondoren ezaguna zaigun errepika; baina bigarrena, zitala zen:

Badira gisako emaztekiak,
egun batean maitatzeko zoragarriak direnak:
musuka itzazu ahoan, eta beherago,
baina uxa itzazu azkarki albotik.

Erdi itzali den zigarro hondarraren gisan,
garratzak dira zaporez,
zaude erne eta ez ametsik egin
amodioa denik inolaz.

Horixe idazteko gauza izan zen Masino.

Sartu zen maisua, elkar agurtu eta ostaturantz jo zuten.

—Ezer berririk, adiskide? —galdetu zion don Cicciok bestea aztoratuta ikusirik.

—“Blues” batzuk egin ditut —papera sakeletik atereaz.

—Ikustagun, ikustagun —besteak erantzuki.

—Pianoan probatuko dugu. “Blusse”a artiskitiko ere bada. Ia ailegatu gara.

Iritsi ziren azkenik. Igo zuten eskilara makur bat, kasu haue-
tan beti gertatzen den bezala eta, azkenik, sartu ziren gauza bitxiz
betetako gela hotz eta handi batera. Ohe bat, galtzontzilo pare bat
zintzilik, kitarra bat orman eta musika partitura mordoak nonahi..
Horrez gain oleografia zenbait kitarraren inguruan.

—Jarri lasai, mesedez —hasi zen. Arratsaldeetan fresko egi-
ten du hemen. Eta, besterik gabe, bufadak jaurtikiaz, eseri zen
pianoan.

—Beraz, prest al duzu kantatxoa? Emaidazu; kilikagarria iru-
ditzen bazait, egina dago.

Eta Masinok, egia esan, piska bat emozionatuta eskura eman
zion papera hartu zuen.

Ciccio jauna atrilerantz itzuli, eskuizkribua finkatu eta teklak
begira jarri zen. Ondoren, erasokor:

—Zigarrokinen “blusse”a? Ez al da izen zarpaila? Bueno, zar-
paila izanik ere, izan daiteke egokia. Ikustagun.

Eta dena irakurri zuen hozki, noiz edo noiz teklaren bat joaz
eta une batean, bigarren kuple hasieran aurrerantz makurtu eta
Masinori deitu zion zirriborro bat argitzeko. Masino iada, lasaitu-
xeago zegoen eta bere buruaren jabeago.

Osoki irakurri zuenean, Ciccio jauna osteratek ten begira jarri
ostera eta osoki barnebilduta tarareo bat jotzen hasi zen.

—Nire asmoa blues xume bat egitea izan da —Masinok herabeki.

—Bai, bai, —besteak—. Baina orain gaiari buruz pentsatzen
ari nintzen. Zarpaila deitu izana, gehiegiskoa iruditzen zait. Eta,
zuk, zer diozu, adiskide?

Masinori ez zitzaion bat-batean erantzunik etorri. Isilune baten ondoren:

—Bertsoa, komikoa da, adiskide; arretaz egiten duzu lana. Baina azpi-gaia aldatu beharko litzateke. Badakizu, jendeak ez ditu zenbait gauza onartzen. Guk emea suge dela esaten dugu, pozointsua, eta hori onartzen du... Arrazoia duzu, adiskide, arrazoia duzu: emeak maltzurak dira, baina zigarrokin bat, denak hankapean hartzen dute. Teatroan dagokeen edozein senar edo amorante asaldatu egingo litzateke. Ados nago zurekin, baina, zer esan?, ni mutil zaharra naiz; emea, errekatxoan dagoen zigarrokin baina okerragoa da, emeak dena nahi izaten du...

Masinok itxaropena galdu zuen osoki. Halere erantzuna eman nahi izan zion gezurra esanaz:

—... Hain zuzen. Emagalduei buruz da.

—Bai? Hau? Bai eta ez, adiskide. "Blusse" a malenkonia da eta malenkonia edozein emakumek sorraraz dezake. Gauza bat da suge eta pozoitsu deitzea, baina zigarrokinarena, inolaz ere ez.

Lehen esan dugunez, Masino pazientzia handikoa zen, piromontetarra gainera eta ez zen gehiegi haserretu. Papera jaso filosofikoki eta irteten hasi zen, baina maisuak ez zion utzi eta kanta bat jo nahi izan zion. Afal ordura arte egon ziren.

Beraz, Masino, mutil onbera, etxerako bidean kuplea buruan ostera joan zen. Gau osoa eman zuen hartan eta zenbat eta gehiago pentsatu, orduan eta kaskarragoa iruditzen zitzaion. Nola egin zezakeen hain kaskarra ziotsan berekiko. Ondoren Dina etorri zitzaion burura, egun hartan kontsolazio bila beregana etorria. "Baina, nolaz egin dut hori", zioen berekiko, nahiz jakin alferrikako galderak zirela, izan ere hurrengo goizean berriro ere pozez beterik egin baitzuen lana tranbia eta automobilen zarata tartean.

Kalera

Giantomasso Delmastro, "Lingote"ko andre sukaldariak Masin deitzen zuena, mekaniko ona zen hogeitau urteekin.

Soldaduskara joateko garaia iritsi zitzaionean basati samarra zen oraindik, baina gizaseme erneek beti ematen dute ezagutzera beren burua eta soldaduska kokoteraino aspertuta bukatu arren, Napollesko Estatu Nagusiko txofer karneta eskuan itzuli zen; sei-

nale garbia ziega gutxi ezagutu eta brigadekin harremana izateko aukera izan zuela.

Sasoiz beteta itzuli zen Turinera eta segidan FIAT-eko frogatxofer lanean aritu zen; bakarrik zegoen —desagertua iada sukaldaria— eta arrakasta izateko itxaropenez gainezka. Masinek diploma eskuratu nahi zuen eta egun osoa muinoetan zehar zizturik bizienean jardun ondoren, lokatzez zipriztinduta eta jantziak lur eta haizez eraginda, gaua iristean beste hogeiren bat empletatu eta langileekin, gela ilun batean sartzen zen mila ergelkeria eta mekanika egoki samar piskat ikastera. Bi urteko lanaren buruan, azterketa batek ireki ziezaiokeen fabrikan lehen pausoak emateko atea.

Masini denbora alferrik galtzen ari zela iruditzen zitzaion eta egoera hark militarretan ezagutu zuen harrokeria hutsala oroitarazten zion, zeinaren muntaia mantentzeko gogorki lan egiten baitzuten, nahiz hura izan edo ez izan berdin-berdina izanik eta haiek desagertuz ere ez baitzuen inork hura gogoratu ere egingo. Baina bizitzaren aldarteak dira: itxi begiak, garrantzitsua diploma eskuratzea da. Gaitzerdi Masinek errepideetan zehar, ziztu bizian, maldan gora eta behera ibili eta euritan busti eta eguzkitan lehortzeko aukera zuela. Azken finean eskolan ikasia praktikatu besterik ez zuen egiten. Eta bere azpian burrunba hotsez zerabilen motorra maneiatzea ere, sakrifizioa bezainbat aurkikunde ere gertatzen zitzaion.

Baina, eta huraxe zen okerrena, bazen gehiago ere. Masinok eskolan bere buruari gain-hartzen ikasi zuen. Bere bizitza oso "arrunta" izan zela sartu zioten. Hautzaroan bizitako etxea eta auzokoak zulo ziztrin batzuk zirela, goseak egon zela, guztia gauza jakina zen Masinorentzat.

"Arrunt" hitz hori, gogorregia iruditzen zitzaion eta ezin zuen horrelakorik esan aurreko urteetako oroimenak gogoratzean: sukaldariarekin edandako tragoak, ostatuan kitarra hartuta emandako pasadak eta kale-kantoitan sasi meatxuka pasadako gauak. Serioegia izan bizimodu hura. Baina, "arrunt" bizi, nonbaitetan izatekotan, soldaduskan egiten zen.

Beste hitzetan, bera italiarra zela sartu zioten eskolan eta italiarrak izan zirela Julio Cesar, Balilla eta Cavour; italieraz idatzi zutela Dantek bere *Jainko Komedia* eta Vicenco Montik... Zer idatzi zuen Vincenzo Montik?; aberria eta hizkuntza direla aberastasunik

nagusienak eta Erromak erakutsiko ziola munduari zibilizatuki bizitzen. Aukeran garrantzi gutxiago zuen Natur Zientziak. Horiek ikasi beharra zegoen langileak gizon izatekotan. Baina Masinok jende asko ezagutu zuen bere garaitan eta soldaduskan. Hitzekoak ziren, jende orekatua eta haien hitz eta esanez fida zitekeen, nahiz berez harroputz eta kaboak izan. Ez zuen pentsamendu horietan unerik galtzen, baina gizon sentitzen zen osoki.

Botanikako irakasletzar hura pentsatze hutsak, marroiez jantzita mozkor baten gisan edonolako sailkapenak hitz-totelka diskurtsuak jaurtikitzen zituenean, hark ba ome zekien nola egiten den bat gizon, farrez hiltzeko zorian jartzen zuen, okerragorik ez esateagatik. Horrez gain, italiara eta historiako irakasle hark, ahots dardartiz irakurtzen zuen ezkonberri bat eta ikasleen duintasuna handitu nahiean edo haien bizitz propioan sartzeko ohitura zuenak, bere onetatik ateratzen zuen. Behin batean ezkonberri hau Carducci errezitatzen ari zela, lagun batek zera argudiatu zion: —Garibaldik ekarri digun gauza bakarra, hegoaldeko ezjakin horiek beste ez dira izan—. Masinentzat egia borobila zen.

Gau batean, italiara eta aberri-historiako irakaslea, ohikoa zuen bezala, gelara sartu eta zuzendu zen zintzoki bere lekura, balantza egiten zuen mahai batera. Ondoren, ariketa mordoa ateratu zuen, paper aldesbresenetan idatzita, koaderno orriak, zigilu ofizialdun papertzar, paper txuri puska, kontabilitateko orriak, aurrean ezarri eta klaseari begiratu zion aire maltzurrez. Segidan, albokoari banatzeko agintzen dio.

Ariketa guztiak banatuta zeudenean, berriro isiltasuna nagusitu zenean, Masin-ek erdi zutik "irakasleari" begiratu zion eta esan: Eta nerea?

—Zurea hemen dago Dalmastro —gordeta zeukan paper bat agirian jarriaz. Ondoren mahaia eskuaz arinki kolpatuaz: —Dalmastro, orain ere zureetako bat egin duzu. Beste egun batean Eliza zenuen aitzaki, orain, oster, Pietro Micca. Esango al didazu —aixkire— nola idaz daitekeen gisako zerbait?

Masin, ordea, lasai. Beldur piska bat eduki zuen baina orain lasai zeukan kontzientzia; baina zer esan?:

—Gai bat garatu dut..., zera..., uste dut... —Joan zedila pikutara ergel hura. Zertara zetozen ergelkeria guzti haiek?

Irakasleak seko moztu zion eta prest zuen erretolika jaurti: —Esana dizut, Delmastro, asko egiteko gauza zara. Ideia korapi-

lotsuz, baina biziaz nahasita zaude. Aurreiritziak utzi behar dituzu eta asko irakurri. Beste behin Elizaren aurka mintzatu zinen. Arrazoi duzu agian, baina pasa dira apaizen kontrako jarduteko egunak eta, gainera, zer dakizu zuk apaizez? Badira hor zehar gai interesgarriagoak, guretzat batik-bat, langile italiarrak... —ezkonberriak langiletzat jotzen zuen bere burua—: ikusi ote zuen inoiz galda-labe bat?... , Estatua, familia, elkar-lana, horiek dira gure arazoak, eta, bestalde, gizasemearen arazo betierekoak. Hau horrela, Pietro Micca-ren mitoa zure erara interpretatu duzu... Zer arraio da mitoa? —gauza guztiz pertsonala eta interesgarria; horregatik uste dut pena merezi duela eztabaidatzeak, beraz, gelakideen solaserako, ahots altuan irakurriko dugu, baina, egiatan, ez nuke gisakorik berriz gertatzerik nahi, zeren... , —irribarre maltzur amorragarri bat adieraziaz— zenbait sintesi historiko arriskutsuak baitira.

Masin lehertzeko zorian zegoen. Bere lana ergelkeria zen, baina, gauzak horrela jarri zirenez, denen aurrean hura defendatzera behartuta sentitu zuen bere burua.

—Delmastro, gustoa baduzu, emaeizu historiako klase bat gelakideei.

Masinek, mahaira inguratu eta papera hartu zuen. Maltzurki irakasleari begiratu zion, honek irribarre ergel bat zerion bitartean, eta gaiari ekin zion: —*Mintza bitez Pietro Micca-ren jectaz. Hark familiaren ideiaz eta sakrifizioaren idealismoaz duen zerikusiaz, Heroiaren irudiaren gastetasun iraunkorraz.*

Gela osoa, kuriositatez beterik, entzuteko prest jarri zitzaion. Batek diotsa: —Aurrera, Delmastro!— Isilik —irakasleak zorrozki—; eta ondoren: —Ekin Delmastro, irakurri testua osoki! Utz ditzakezu aldamenara nire zuzenketak. Eta hasi zen:

—Garapena: Pietro Micca 1706an jaiotako heroi bat da. Turin-darrak suharki ari ziren Victor Amadeo-ren aurka beren burua defendatzen. Gau batean, hori guztia zoritxarreko atsedendian zegoela, frantziarrek, lur-azpiko murruegara sartzen saiatu ziren; han zegoen, hain zuzen, polbora eta Biella-ko Pietro Micca ere, eta zarata entzuterakoan, ausardiaz eta sakrifizioz beterik erne jarri zen bodegan zeudelako ustez, eta, ondorioz, gudari bati ura ekartzeko agindu zion denbora pasa ahal izateko. Biek batera edan zuten eta ondoren, lagunak ihes egitera gonbidatu zuen, baina Pietro Miccak, zelatari egon behar zuela eta ezin zuela postua utzi

ihardetsi zion. Pietro Micca "piketea"ri agintzen dio eta esaten: -
 erne mutilak, aberria arriskuan dago. Baina Biella-ko heroia ez
 zen konturatu haiek sentitzen zuten bildur ikaragarriaz bera kupe-
 letik edaten ari zen bitartean, zeren denek batera, ihes egin
 baitzuten. Orduan, Pietro Micca, zutik jarri eta aberria gogoratuaz,
 azken tragoa eman, azken-azkenekoa, eta galerietan barneratuz,
 txingar baten bidez mina lehertarazi zuen gisa horretan aberria
 salbatuaz; hondakinak han daude oraindik ere monumentua erai-
 ki zaion lekuan, han izendatu zuten heroi bezala betirako, azken
 tragoa eman zuen kupela ere enparantzan bertan aldemenean
 duela.

Azken hitzak maliziaz beterik irakurri zituen Masinek eta ez
 ziran ia entzun ere. Gelakideak ordura arte elkarrri "isilik" ziztuta
 eta mahaiko eskuzartadaz elkar esijitzen egon ondoren, lehertu
 ziren azkenik. Garraisiak, hanka-zartadak, algarak, ikaragarriko
 isbanbila sortu zen. Irakasleak, farre-algaraka, eskuak mugituz
 isiltasuna eskatu zuen. Alferrik, ordea. Eta, itsumustuan, bi ikasle-
 ren izenak galdetu eta apuntatu zituen. Segidan:

—Entzun duzue, ezta? Hori da, beraz, zuen adiskideak Pietro
 Micca-ri buruz duen iritzia...

—Ez al zara konturatzen adarra jotzen ari zaizula —esan zion
 norbaitek azken aulkitik piamonteraz.

Ezkonberri delakoa zur eta lur geratu zen; bai baitzekien pia-
 montera. Isil-isilik! Ondoren, haserre begiratu zion Masini. Us-
 tekabea harrapatu baitzuten hitz haiek.

—Zer... zer diozu? Hori egia al da? "Txatxu alena, besterik ez
 haiz" —pentsatu zuen Masinek eta bera ere algaraka hasi zen.

—Bakoitzak ulertzen duenaren arabera dago hori. Zenbaite-
 tan, nahiz arretaz begiratu, bat ez da gertatzen denaz jabetzen.
 Banuen nik ikasi besterik egin ez zuen ofizial bat eta denek adarra
 jotzen zioten.

Erantzuna baliagarria zitekeen. Baina, sakoneko aulkietan,
 beste algara lehertu zen, irrintzi bat bezain iraingarri eta garbia.

Irakaslea saiatu zen nahaste-borraste hartatik ahal bezala ir-
 teten, bere dudu-mudako ohorea galdu gabe.

—Beraz, benetan, tontakeria bat egin nahi izan duzu, bai ala
 ez?

—Noski, baietz. Zer besterik nahi duzu bada?

—Ongi, ongi. Zoaz zuzendariagana eta esaiozu ez zaitudala gehiago klasean ikusi nahi.

Masin atera zen eta norbaitek ezkutuan bostekoa luzatu zion baina berak uko egin zion marmarka: —Hoa pikutara.

Hurrengo goizean, eguzkia irten aurretik, Masin kotxe bat frogatzaera joan zen Pino-ko aldakara. Mahasti eta arbolen tartean gora eman zituen zenbait jira eta bira —hura bai gozamina mar-txak sartu eta atera—, urrutiko haranaren sakonean Turin bistan zuela.

Masin ez zen errepide eta motorraren eraginaz ohartzen. Aurrera eta aurrera, foko itzali eta begi lausotuekin, esnatzeaz baitle-goen. Bezpera-gaueko zurrutaren aho lehorra eta buruko mina sentitzen zuen, bakardade hartan eta motorraren zarataz areago-ten zitzaion.

Ez zuen ezertan pentsatzen. Kontzentratu zen osoki, begiak itxita, Pinora iritsi nahi baitzuen ahalik eta azkarren zerbait ja-teko. Zorionez, hurbil zegoen. Muino gaineko azken zelai puska korritu zuen, albotik igurtzika pasatako kotxearen aurka madari-kazioak jaurtikiaz eta herrian sartu zen, iada ordurako bakardade osoan.

Ohiko kantinearen bila joan zen, mendebaleko sarreran dagoena, errepidera begira, Atlantic Oil eta Spidoleéine kanto handien inguruan. Betiko neska atea irekitzen ari zen. Gogorik gabe agurtu eta goizaldera oheak izan ohi duen antzeko epeltasunean murgil-du zen. Aulki batean brastaka eseri eta ez zen mugitu harik eta platera aurrean ikusi zuen arte.

Bien bitartean, eguratsa garbitzen ari zen. Beste bezero bat sartu zen, bibote griseko laborari bat, "pattar" baso bat balantzaka zurrupatuaz. Bera saltxitxoi puska bat murtxikatzen ari zen. Bestearen zurruta ikustean ileak laztu zitzaizkion.

Bukatu zuenean, zigarro bat biribildu zuen aharrausi eginaz. Ondoren, ke tartean, pentsamentu desberdinetan murgilduta egon zen.

Baina ez zegoen zer pentsatu askorik. Beste kilometro asko egin behar zituen motorra frogatzen. —Villafranca-raino, esate ba-terako. Ondoren, okerrik ez bada, bazkaria—. Horrek poztu zuen.

Arratsaldean deus ere ez; gauean, are eta gutxiago. Eskolatik

jaurtiki zuten, eta zer? Ez dago "pattarra" bezalakorik. Denek ergel hutsak dira, irakaslea eta ikasleak.

Baina eskolarik gabe ezin zuen tekniko diploma eskuratu; bizi guztiak kotxeak frogatzen ibili beharko zuen. Bueno, bost axola, "eskolatik aldegitako zorian nengoen eta..."

Tabernatik irten eta kotxeak aire librean duen goiko aulkira igotzeko prestatu zen. Bere menpean, txasis luze bat, bilutsik, ardatz eta motor, engranaiak, aurrean, dena bizi-bizirik, hautsez josituta, berebilaren funtsa den belozidadaea. Burrunbaka irten zen Chieri aldera, ekialdera, behelaino gorria duen aldera. Sorbaldan nabaritzen zuen harritzarren kontrapisua —karrozeria eta etxe tartetik zizturik bizienean irteteko prestatu zen. Berehala aurkitu zuen errepidearen zati zuzena, "jesus" batean pasako zuena.

Azken kalera iritsi zen, eguzki galga etsigarria aurrez aurre zuela eta sekulako kaskarreko minarekin.

Une horretan garrasi bat entzun zuen. Kolpe bat, jauzi arin bat. Ez zen egindakoaz konturatzen. Motorra geratu eta jaitsi zen, bi gizaseme garrisika zituela atzetik. Dardar zegioten bi belau-
nek. Agi denez, norbait harrapatu zuen.

Auzia berehala konpondu zen. Gidatzeko karneta kendu eta lantegitik bota zuten. Ez zuten kartzelan sartu hildakoa ere —pattarra edandako laboraria— mozkortuta zegoelako.

Eta Masinek, bakardaderik osoenean Turinen eta munduan, besterik gabe, trena hartu zuen poltsikoan 40 lira besterik ez zituela.

Hegoaldeko itsasoak

Arratsalde batean muino baten magalean zehar goaz oinez, isilik. Ilunabar berankorraren itzalean nere lehengusuak zuriz jantzitako erraldoi bat dirudi, zeina, patxadan, aurpegi beltzaran, goibel, mugitzen baita. Isilik egotea da gure dohaina. Gure arbasoren bat oso bakarrik egon bide da, nonbait —gizon handiren bat ergel tartean edota ero gizagaixo bat-beretarrei hainbestearainoko isiltasuna erakusteko. Arratsalde honetan hitzegin du nere lehengusuak. Berarekin
igoko al nintzen

galdetu dit; gailurretik nabaritzen da gau baretan Turingo itsasargi

Oraindik min egiten didate milaka farolen argi isekariiek zango arrastari askoren gainean.

Nere lehengusua, gudua amaitzean itzuli zen, erraldoi eta benetako alpetar. Bazuen dirua.

Senideek zera zioten isilka: Askí du urte bat dena xahutzeko eta ostera mundura itzuliko da fortuna bila.

Desesperatuek gisa horretan hiltzen dira.

Nere lehengusuak betarte oldarkorra du. Beheko solairu bat erosi
zuen

herrian, eta bertan porlanezko garaje bat

eta aurrean, gasolindegi distiratsu bat

eta zubian, kurban bertan hesi-iragarpen erraldoi bat.

Ondoren mekaniko bat dirua egiteko

eta "Langak" korritu zituen zigarroak erreaz.

Bitartean, herrian bertan ezkondu zen. Neska argal

eta atzerritarren gisako ilehori bat hartu zuen emaztetzat,

ziurrenik, munduan zehar egindako ibilaldi batean ezagutua.

Baina bakarrik jarraitu zuen. Zuriz jantzita,

eskuak atzean eta aurpegi beltzaran,

azokaz azoka ibiltzen zen eta betarte isekariz

zaldiei buruz egiten zuen tratua. Gero

proiektua pikotara joan zitzaionean, plan berrien arabera

haraneko animalia guztiak desagertarazi

eta jendea motorrak erostera behartuko zuela azaldu zidan.

Baina animalietan animaliena —hala zioen berak-neu naiz,

ideia horren asmatzailea. Jakin behar zuen, jakin,

hemengo idi eta pertsonak arraza berdinekoak direla".

Oinez daramagu ordu erdi luze bat. Hurbil dago gailurra,

gero eta nabariagoa da inguruko murmurioa eta haizearen

txistua.

Bat-batean, nere lehengusuak geratu eta niri begira diotsa:

"Urte

honetan

iragarki bat jarriko dut: Santo Stefano

beti izan da aintzindari "Belbo" haraneko

festetan". Esan bezate nahi dutena

"Canelli"koek. Ondoren, aldapan gora jarraitu zuen.

Gaua da eta lur eta haize usainak inguratzen gaitu,

urrutian argi-ñirñirrak ageri dira: etxaldeak, belarrira iritsi

ezin diren

automobilak: eta nik, gizaseme honek txertatu didan kemena

nabari dut,

itsasoari, urrutiko lurraldeei eta siltasunari erauziak.

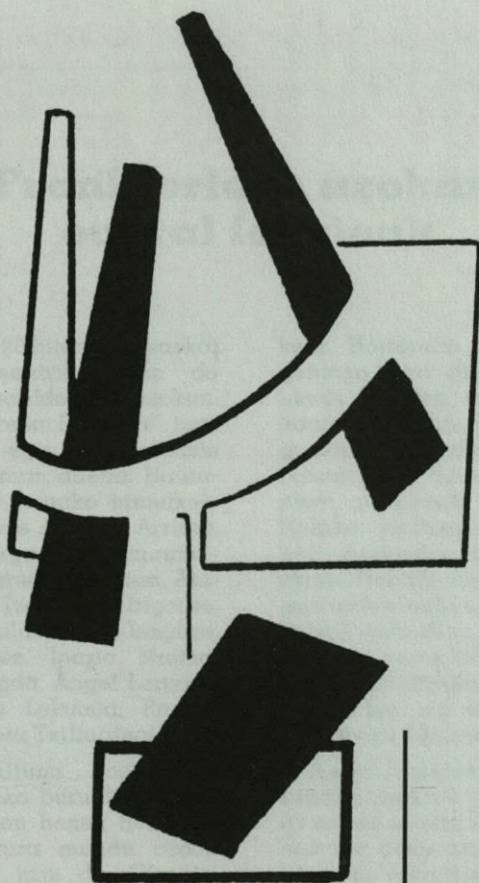
Nere lehengusua ez da bere bidaietz mintzatzen.

Hemen edo han izan dela dio lehorki

eta bere motorretan pentsatzen du etengabe.
Amets bat geratu zaio odolean: su-piztaile
zihoala Holandako arrainuntzi batean "Zetazeo" bat gurutzatu
zitzaien

eta hegan ikusi zituen arpoiak eguzkitan,
odol apartsu tartean baleak ihes ikusi zituen,
pertsekutzaileen ihes, isatsak gora eta lantzen aurka borrokan.
Behin mintzatu zitzaidan gertakari horretaz.
Baina esaten diodanean
lurreko irlarik ederrenean
goizalba ikusi dutenen artean zoriotsuren arteko bat dela
irribarra loratzen zio oroitzapenekin eta
haientzat eguna zaharra zenean eguzkia ostera
gailurreratzen zela erantzuten dit.

ADABAKIAK

Frankforteko azokan euskal idazleak

Urriaren 15-20 bitartean, euskal idazleen presentzia eman da lehen aldiz Frankforteko azokan. "Euskal Editoreen Elkartea" izan da hautaketa egin eta 15 idazle hauen berri eman duena. Hautatuko autoreak honako hauek: Pako Aristi, Joxe Agustín Arrieta, Bernardo Atxaga, Joxe Azurmendi, Mikel Hernández Abaitua, Aingeru Epaltza, Joan Mari Irigoien, Joxemari Iturralde, Koldo Izagirre, Edorta Jimenez, Inazio Mujika, Mari Asun Landa, Angel Lertxundi, Joan Mari Lekuona, Ramon Saizarbitoria eta Txillardegi.

Aranburu Altuna, Euskal Editoreen Elkarteko buruak adierazi duenez, azalpen honen helburua euskal literatura mundu osoan ezagutaraztea izan da. "Katalogoa, batez ere, agente literarioei zuzenduta dago. Hemen zer egiten den eta ze idazle dauden ezagutzera eman nahi dugu. Idazle batzuk bakarrik eramango ditugu, noski. Horretarako hizkuntz zubi bezala ingelesa erabili dugu eta honekin batera, euskara eta gaztelera ere sartu dugu katalogoan".

Jaun berak esan duenez, aski zail izan zaie autore hauen hauta-

keta. Hortarako lista bat baino gehiago jarri dira eta, azkenik, idazle batzuen izenak izan dira hautatuak, nahiz hurrengo katalogoetan azal daitezkeen beste batzuk ere. "Lista bat egin genuen, gero beste bat eta horrela. Nahiko problematsua izan da hori. Azkenean, lista bat geratu zaigu. Honako hau lehen katalogoa izatea nahi dugu. Oraingoan batzuk sartu dira. Honekin batera, haur eta gazte literaturaren inguruan antolatutako katalogo monografiko bat ere egin nahi dugu", Haranburu Altunak berak dioenez.

Azoka honetan eman den presentzia, dudarik gabe, lorpen berri bat da euskal literaturarentzat, izan ere, orain arte, gaztelaniatzko liburua editatzen zituzten "Gremio de Editores" delakoa joaten baitzen Frankforteko azokara eta, bestalde, Euskal Editoreen Elkartea, haur eta gazte literaturan espezializatua dagoen Boloniako azokara.

Orain, ordea, Boloniako azoka hori garai bateko prestigioa galtzen ari da eta, ondorioz, hobe iritzi diote Frankforteko azokan azaltzeari. Hortarako behar den diru-laguntza eusko Jaurlearitzako

Dirulaguntzak euskal prentsari

Eusko Jaurlaritzako "Hizkuntza Politikarako Sailak" ohi duenez, aurten ere, aurretik hartutako erabakien ondorioz, euskal prentsari diru-laguntzak ematea erabaki zuen ekainaren 11an.

Sei pertsona izan ziren mahaia osatu zutenak: Hizkuntza Politikarako Sailordetzako hiru partaide, —ordezkari bat eta bi teknikari—, Kultura Ondarearen Zuzendaritzako ordezkaria, Euskal Herriko Unibertsitateko ordezkaria, eta Euskararen Aholku Batzordea. Berrogeita zortzi eskakizun desberdin aurkeztu ziren bertan.

Bilera horretan erabaki zenaren ondorioz *Euskaldunon Egunkariari* 120.000.000 pezeta eman zaizkio, *Argiari* 15.000.000. Haur eta gazte aldizkarien artean *Ipurbeltzi*, 3.914.213 pezeta, *Kili-Kiliri*, 3.246.882 pezeta, *Xirrixtari*, 1.404.861.

Bestelako aldizkari entzat 20.000.000 banatu dituzte, hala nola *Bertsolari*, *Elhuyar*, *Karmel*, *Hegats*, *Bat*, *Egan*, *Euskerazaintza*, *Napartheid*, *Jakin*, *Ostiela!* eta *Uztaro*-rentzat.

Herrietan zehar argitara ematen diren tokian tokiko aldizkari entzat 30.000.000, gutxi gora behera.

G.E.

Unibertsitateak pauso berri bat eman du euskararen sustapenean

Euskalerriko Unibertsitateak, aspalditik gogoan zuen asmo bat martxan jarri du, hain zuzen, "Euskara Institutua". Euskara errektoreordetzaren berripapera *Campus*a, 42. alean ikus daitekeenenez, ez da batere erraza izan asmo hau aurrera eramatea. Bederatzi zirriborro egin behar izan omen dira azkenik, "Euskal Herriko Unibertsitateak euskararen inguruan biltzen dituen erakundeen egitekoak ondo zehaztu beharra zegoelako". "Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerkeka Saila"ren oneritzia izan du eta, ondoren, beren baietza eman dute "EHEko Euskara Batzordeak", "Gobernu Batzarrak", "Gizarte Kontseiluak" eta "Unibertsitateko Kontseiluak".

Xabier Alberdi izango da ardu-

raduna. Baliabide urrirekin hasiko bada ere, Unibertsitateak 52 milioiko aurrekontua ezarri baitio, asmo handiz abiatu dela esan behar da, esparruak, nagusiki, bi izango direlarik: hizkuntza eta terminologia. Hizkuntzaren arloan besteak beste, hauetxek: irakasle elebidunen hobekuntza, bertako testuliburuen zuzenketa eta "euskaraz egiten diren errakuntzak zuzentzeko liburua prestatzea".

Bigarren esparrua "terminologia"ri dagokiona: "datu baseak egin, oinarritzko glosarioak kalerratu eta hiztegitxo bat prestatu" unibertsitatearen beharren arabera.

Egan aldizkariaren bitartez gure zorionak eta adorea eskaintzen diegu.

G.E.

Euskadi Literatur Sariak

Irailaren erdi aldera jakinarazi zituzten "Euskadi Literatur Sariak" izeneko hiru irabazleak: Aingeru Epaltzaren "Tigre ehizan", nobela arloan, Bernardo Atxagaren "Xola eta basurdeak" gazteentzako literaturan eta, itzulpengintzan Jose Morales Beldak errusieratik itzulitako "Gure garai heroia".

Epaimahian, Kulturako Sailburu den Mari Karmen Garmendia eta beste lau ordezkari hartu zuten parte: Roman Berriozabal, Karlos Otaegi, Xabier Etxaniz eta Xabier Mendiguren.

Azpimarragarri iruditzen zaigu Aingeru Epaltza iruinearrarena, besteak beste, Naparroako Ikastoletako Federazioaren arduradun ere izendatua izan delako eta, bestetik, nobela arloan bere nobelaz gain, Ramon Saizarbitoriaren "Biotz bi. Gerrako kronikak" sonatua finalista geratu zelako. Ez da, beraz, txantxetako ia izan bere aldeko sariketa. Epaimahikoek esan zutenenez, "azpimarragarria da kontakizunaren osagarrien lotze eta harilkatze doi eta neurrikoa".

Beste bi modalitateak, gauza berria izan da aurtengo sariketan, Haur eta Gazteen literaturari dagokiona eta itzulpengintzakoia, alegia. Mahai-koek "Xola eta basurdea"ren alde erabakitzean "irakurtzeko erraza eta, era berean, ipuin hau sakona eta aberatsa dela" baieztatu dute. Itzulpen arloan, gauza bikaintzat jotzen da Jose Morales Beldak errusieratik euskarara itzuli duen Mik-hail Jurievitx Lermontov-en "Gure garai heroia" delakoa. Itzultzailearen curriculum-a azpimarratzen dute berriemai-leek, izan ere, Jose Morales Belda euskaldunberria baita eta gazte denboran, Madrid-a ikastera joan zenean hasi baitzen euskara ikasten. Lau urte daramatza itzulpengintzan. Badu, beraz, meriturik.

Irabazle bakoitzak 1.500.000 pezetako saria jaso du.

Gure zorionik beroenak.

G.E.

Antoine D'Abbadieren (1897-1997) omenezko nazioarteko biltzarra

Irailaren azken astean, 24-28, ospatu zen Hendaian eta Saran, Antoine D'Abbadie euskal sustatzaile erraldoiaren omenezko "Nazioarteko Biltzarra". Ekintza ugari bertan antolatu ziren eta izen ezagun asko agertu zitzaizkigunak. Besteak beste: Jean-Louis Davant, Patri Urkizu, Lola Valverde, Gregorio Monreal, Beñat Oihartzabal, Txomin Peillen, Jean-Baptiste Orpustan, Miren Egaña, Endrike Knör, Aurelia Arkotxa, Juan Mari Lekuona, Ana Toledo, Jon Casenave, Piarres Charriton, Xabier Diharce, Patxi Altuna, Jon Kortazar, Jean Haritschelhar, Jose Luis Lizundia...

"Nazioarteko Biltzar" honetan D'Abbadieren nortasun osoa agertarazi zuten bai zientzilari nola euskaltzale bezala. Zientzialari bezala, astronomoak, geologoak, astrofisikoak, naturalistak, arkitektoak, legelariak, historialariak, antropologoak bildu ziren. Gizon erraldoia benetan eta ohore hau merei zuena. Guk, gure erreseina honetan euskaltzale gisako bereizkuntzak laburtu ditugu.

Bizitza

Antoine D'Abbadieren berri eman zigun Jean Luis Davant jaunak. Antoine-ren aita Michel, "Frantziako iraultza denboran desterratu zen, soldadu zerbitzuarri ihes" eta han hemenka ibili ondoren Irlandan kokatu. Bertan ezkondu eta "sei haur ukanen dituzte, hiru alaba eta hiru seme, lehen lauak Irlandan, azken biak Frantziako Tolosan". Bigarren semea izan zuten Antoine jauna, Dublinen 1810ean jaiotako zelarrik. Urte batzuk geroago Tolosara itzuli ziren. Aitak, euskaltzale izanik, arreta berezia jarri zuen beren semeek euskara jakin zezaten: "Euskaraz erakatsiko die aitak eta hortako neskatok bat ekarriko du Euskal Herritik".

Bere ikasketa nagusiak, Zuzenbide ikasketak, alegia, Tolosan eta, ondoren Parisen osatzen ditu. Horrez gain "ikertzen ditu hizkuntzak, letrak eta zientziak. Orduko erakasle hoberenak ditu sail desberdin horietan, eta bereziki astronomian ARAGO jakintsu handia". Han ezagutzen du bere adiskide Agustin XAHO. Bien ar-

tean euskal gramatika bat idatzi zuten: "Zazpi Uskal-Herrietako Uskalduner" zuzendua".

Gizon jakintsua eta unibertsa- la zenez, munduan zehar geogra- fia eta astronomia ikerketak egin zituen: Brasilerara bidaiara 1835. ur- tean. Ondoren Etiopiara (1836- 1948), hamabi urte bere anai Ar- naud-ekin batera: "Nil ibaiaren iturburua kausitu nahi dute". Han "egundainoko azterketak buru- tuko ditu Antoinek sail guzietan: geografian, geologian, geode- sian, astronomian, fisikan, biolo- gian, hizkuntzetan, etnologian..." eta "eguzki-eklipse osoa ikusi eta aztertzen Norvegian" (1851).

Azkenik Euskal Herrira itzuli zen 1849. urtean. "Aragorria" erosi zuen "Urruñan (orain Hendaia- koan dago), herri horretan anto- latzen ditu "Euskal Jaiak" joko mota guziekin, pilota barne, eta haiei loturik: "Lore Jokoak": kantu, bertso, olerkia.

"Aragorrian eraikitzen du "Abbadia" jauregia, astronomia- ko obserbatorio batekin. "Acadé- mie des Sciences" delakoan izen- datzen dute urgazle (1852), kide oso (1867), azkeneko lehendakari (1892). Ospetsu hilen da Parisen 1897an. "Abbadia"ko kaperan dago lurperaturik, aldare pean, amaztearekin. Haurrik ez zuten. Akademiari utzi zion Hendaia- ko jauregia bere lurrekin".

Bereziki aipagarri dira gure ka- suan hark sortutako "Lore-Jo- koak": "...mecenaz y promotor del primer resurgir literario del País después de las derrotas forales de 1789 y 1839" baieztatzen da Au-

ñamendiren entziklopedian, I, to- moko 335 orrian. Dirudienez ga- raiko giroa ez zen batere euska- ren aldekoa, ez iparraldean nola hegoan, aipatu liburuak dioenez "En el Seminario de Larresoro (La- burdi) se había llegado a prohibir a los seminaristas a hablar vas- cuence entre sí y cuando el céle- bre explorador de Abisinia mani- fiesta su deseo de fundar una Cátedra de Vasco en el Gran Se- minario de Bayona, su ofreci- miento generoso es rechazado. Otro tanto ocurrió en la Vasconia del Ebro, donde la incomprensión más absoluta reinaba en el medio oficial u oficialista con órgano principal de actuación en la es- cuela pública. No digamos nada de los centros de enseñanza me- dia y superior. Era la época en que reinaba la institución escolar del "anillo" delator".

Giro horretan, beraz, politikoki eta kulturalki une larrietan sortu zi- tuen Abadie jaunak "Lore Jokoak".

Europar, historian zehar eman den "Literatur Jokoen" historia la- burra egiten digu Patri Urkizuk argitaratu duen trilogiako hiruga- rren alean ("Anton Abbadiaren koplarien guduak", 1997,11-47 orriak). Guzti horren gaineratik, no- labait, jauzi eginik, Abbadiak muntatu zituen "Lore Jokoak" di- tugu aipagai.

Abadie Urruñako jauregian bizitzen jarri zenetik ardura be- reziaz antolatzen saiatu zen "Lore Jokoak" Patri Urkizu berak esango digunez, joko hauek izen askoren bitartez adieraziak izan dira.

Bestalde, oro har, 1853. urtean

ematen da "Lore Jokoen" haseratzat, baina Patrik, Abbadie beraren aipamen batean oinarriturik 1851. urtean jartzen du "Joko" hauen hasera: " *Lieux où j'ai donné mex prix basques: 1851 Urrugne: début*".

Patri Urkizuk, urtez-urte joko hauen inguruan eman ziren zertzeladak azaltzen dizkigu, hortarako egin behar ziren bibliografia zitak argi eta garbi ezarriaz.

Hasera Urruñan eman zitzaion, eta, poliki-poliki, haren izena hedatuz joan zen. Horrela, lehiakideen zenbakia eta kalitatea handitzen joan zen. Ondorioz Sarara aldatu zen jokoen kokagunea. Eta, salbuespenak salbuespen, (1877ko Donapaleuko salbuespenaz eta 1870ko hutsegiteaz), hura izango da 64tik 78ra joko hauen kokalekua. Baina Abbadiek antolatuta eta ordaintzen zituen festa haiek gero eta arrakastatsuagoak bihurtzen ari ziren eta horren fruitu bezala hegoaldeko jendea ere parte hartzen hasi zen, areago, 1874. urtean sari irabazlea hegoaldekoa izan zen.

Arrakasta guzti horren ondorioz, "1879an lehen aldiz Abbadieren bestak Añamendietako bestaldean ospatuko dira, Elizondon, hain zuzen". Gerostik hiri desberdinak hasiko dira beren "Lore Jokoen" antolatzen. Horrela ikus ditzakegu "1880an Begoñan, Beran, Donostian eta Maulen. Abbadiek erein haziak euskal lurralde ezberdinetan indarra hartua zuen jada. Euskal Literaturaren Pizkunde Aroan sartuak ginen, hots, 1876tik 1936ra, bigarren karlista-

daren amaieratik gerra zibilaren hasierara doan epean.

Gerostik, "Lore Jokoen" kokagune desberdinak aukeratzen dituzte urtez-urte, Irun, Sara, Markina, Azpeitia, etab.

Abbadiek antolatu zituen jaialdi hauetan bere kontseilariak izan ohi zituen. Horren arabera "1853ko leiaketaren antolamendua zehatza izan zen eta hurrengo urteetako eredugarria. Deia eta parte hartzeko baldintzak zehaztu ziren eta alde aurretik Baionako *Le Messagere*-n eta Pabeko *Le Mémorial des Pyrénées* gazetetan publikatu ziren. Makhila eta urrezko ontza eskainiko zitzairen, lehen eta bigarren sari gisara..... Bertso kopurua mugatua zen, berrogei ta hamar bertsoletero gehiezez ukan behar zituzten koplek..."

Bertan hartu zuten pertsonaien artean denetarik zegoen, laborariak, zapatariak, artisauak, sendagileak, apaizak..., denetarik. Horregatik, esan izan da, kasu askotan oso maila apaleko bertsoa agertzen zela, nahiz herriaren hurbilekoak izan. Mahikoek ere hala iritzi zioten eta, behin baino gehiagotan, epai-mahiak ez zuen saririk eman bertsoen kalitateak merezi ez zuelako.

Patri Urkizuk dioenez, berak argitara eman dizkigun 400 bertsoek mereziko lukete azterketa sakon bat eta, ondorioz, arrazoi gehiago izango genuke hauen kalitateaz edo kalitate ezaz mintzatzeko. Baina lan hori inoren zain dagoen bitartean, bereiz daitezke gure inguruan ezagunenak diren zenbait pertsona: Pierre To-

pet Etchahun (Montebideorat jua-
liak, 1853), Gratian Adema (Ohore
laborantzari, 1854.), Jean Martin
Hiribarren, Jean Baptiste Elissam-
buru (Tan, tantan, rataplan, 1858,
Apexa eta Lorea, 1862), Felipe
Arrese Beitia (Ama Euskeriari
Azken Agurrak, 1879), Ramon Ar-
tola, Altabizkarko kantua, 1879,
Klaudio Otegi Arana eta abar
luze bat...

Bertso-lerroz gain, prosa ere on
zitekeela lantzea iruditu zitzaion
Abbadieri eta, horrela, 1876tik au-
rrera prosak ere bere ataltxo
izan zuen sariketa hauetan.

Kuriosoa da nola garaiko
lehiakideak azaltzen duten beren

iritzia, emandako sariketaren al-
dekoa edota kontrakoa. Lehen
adibidea Pierre Topet-Etxahun,
zeinak ziri-bertsoak egin zituen
mahiaren kontra *Bi bertset horiez*
izenpean. Gerora ere parte-har-
tzaileek sarri azaltzen dute beren
desadostasuna epamahiarekiko,
beren arteko interesak eta gaine-
rako "amigismoak" salatuz. Ho-
rregatik uste dugu Patri Urkizuren
liburu honetan agertzen diren
bertsoen publikazioak mereziko
lukeela esku on bat bakoitza bere
lekuan jartzeko.

Beste gauza asko agertu zen
Nazioarteko Biltzarrean. Ohore,
beraz, Abbadie jaunari.

G.E.

Euskara batua dela eta

Euskara batua dela eta, gauza harrigarriak irakurtzen ditugu. Batuak bidea ireki duen heinean, badirudi zenbaitek beren buruak aurrelaritzat jarri nahi dituztela, gauzak nola bideratu ziren jakin gabe. Baina Euskaltzaindiaren agiriak behar bezala irakurriko balituzteke, zentzu ho-beaz agertuko lituzteke beren iritziak.

Euskararen batasuna askoren lana izan da. Ideiak, aspalditik hor zetozen, Euskaltzaindia sortze garai beretik. Hori bai zen erakundearen eginkizuketariko bat. Oroi, gai hortaz Pierre Broussain eta Arturo Campión jaunei eskatu zitzaaien txosten hura, haiak "Informe a la Academia de la Lengua Vasca sobre la unificación del euskara" izenburupean aurkeztua (*Euskera*, III, 1922, 4-17 orrialdeetan argitaratua).

Baina, gu baino zaharragoek ziotenez, oinarri horietatik aurrera jokatea nekeza omen zen, aldi hartako garbizaletasunagatik (garbikeria esango nuke nik) inor ausartzen ez zelako. Hortaz, irakurtzekoa da Azkue berak aurkeztu zuen txostena: "Euskeraren batasunaz (iritzi guztien larburpena)", (*Euskera*, III, 1922, 123-132. orr.).

Denborarekin, Azkue bera izan zen, bere kaxara, "Gipuzkera osotua" proposatu zuena (*Euskera*, xv, 1934, 159. or. eta xvi, 1935, 151-184 eta 288. orr.). Eta hori izan zen gerrate ondorean gehienek oinarritzat hartua.

Imanol Murua Uriak azken *Jakin* aldizkarian "Federiko Krutwigi elkarizketa" deritzan haretan (ikus, *Jakin*, 101. zenb., 61-75. orr.) agertzen da F. Krutwigek berak ezagutu zuen gerraondoko Euskaltzaindiaren zenbait gora-behera, bereziki 67-75. orrialdeetan. Zuzenki ez nuen ezagutu aldi hura, baina bai argitaratzen zituzten batzar agirien bidez. Zuzenago dakidana, zera da, 1957an urgazle izendatu nindutenetik hasi nintzen hileroko batzarretara joaten eta batzarrak euskaraz egiten zirela.

Ezer gutxi edo batere ez dio aurrekoek, hobeto esan, hasierakoek batasunari buruz egin zituzten proposamen eta asmoiez. Beharrezkoak ez ote? Ai, baina bakoitza bere belaunaldikoa izaki. Baina erakunduen erroek sakonago eta zabalago ez ezik urrutiagora garamatza. Erakundearen egitura ezagutzeko, lehen oinarrietatik hasi beharra dago.

Bakoitzak bereak kontatzekotan, guziok dugu zerbait esan beharra. Ni ere, aurkitu nuen Euskaltzaindiaz mintza nezake, hileroko batzarrak ba-

koitzak zekarren txostenera mugatzen zenekoa, beste egitekorik ez baze-
goen bezala. Hori bai, aipatzen dituen tira-birak gaingidurik ziren non-
bait. Zeren hor azaltzen zuena hala bazen, gehiago zirudien talde politi-
karen baten babes aedo kontrola behar beharrezkoa zuen erakundea
zela. Baina ni sartu berrian, euskararen egoera larriaren aurrean ekintza
praktikoen egitura beharra ikusten nuen eta behin baino gehiagotan pro-
posatu ere bai.

Ordurako, Krutwig adiskidea herbesteratua zen. Hala ere, itzultzean
Euskaltzaindia nola aurkitu zuen galdetzean: "Tamalgarria. Ez dute kul-
tura zabalik euskaltzainek" zioen (97. or.). Egia da inork ez dakiela guzia,
baina guretariko inork pentsatzen badu berak baietz, zalantzan jarriko
nuke. Hortaz argitu beharrezkoa, zera da, erakundea zertarako den, eta
hori erakundearen sorkuntza beretik arautegiak berak erakusten digu.
Zer da beraz "kultura zabala"? Hori ez ote da unibertitateentzat? Eta
hala ere, ez ote bakoitzak bere eremuan?

Euskaltzaindikoek jakin behar dutena, sortzetiko arautegiaren arabe-
ra, beraien eremua euskara ikertzean, zuzpertzten eta indartzen oina-
ritzen dela. Politikagintza talde bakoitzaren esku utziz. Hori ez bai da
Euskaltzaindia bezalako erakunde bati dagokiona.

Sentitzen dut hau esan beharra, baina gehien gehiengoan bere garai-
ko bitxikeria besterik ez zekarren elkarriketaren harian eta, gauza han-
ditzat, nork eta *El Diario Vasco*-k 1997ko urriaren 16. orriaren eman zion
kantxa. "Historia bizia.." omen *Jakin*-goentzat, nik "bitxia" diodanari.

Besteok ere badugu zer esanik, zeren gerraondoko lehen urteetako une
haiek bakarrik ez bai dute egiten erakundearen historia. Duela hogeta-
mar urte, urgazle izendaturik sartu nintzenean, Juan Irigoienek ez zuen
kontrolatzen Euskaltzaindirik, deitura bereko beste batek baizik. Eta al-
perrikakoa zitzaidan hari elkarlanean aritzeko eraz mintzatzea, batez ere
lanerako ekintza egituren antolaketa eskatzea, jokabideak berriztu beha-
rra zegoela eta abar, erakundeak berari zegokion lana ahalik egokien
bete zezan. Krutwigek aipatzen dituen aurreko gertakari haiegitatik edo
hertsirik aurkitzen nuen bere burua.

Koldo Mitxelena, kulturaz bazen norbait, hizkuntzaz jakituna zer esa-
nik ez, eta argi bezain zuhurra gauzak laster ulertzen. Beragana jo nuen
nire asmoak agertuz eta bai aguro jabetu ere. Gure hizkuntza larri ikus-
ten zuen eta zerbait egin beharra berpiztu nahi bagenu, une haietan le-
gez egin genezakeanaren barnean. Gairik premiazkoenetarako, ahal zen
neurrian, batzordeak antolatuz elkarlanean aritzea onartu zuen. Gero
ohartu nintenez, asmo horregatik nonbait, hortik sortu zitzaiola bere pro-
posamenez ni euskaltzain oso izendatzea. Izendatu eta laster egin nindu-
ten idazkari eta une berean hasi lan egitura berriztatzen, zenbait gai
garatzeko batzorde lanak sortuz. Idazkariordezko alogeratuagandik traba
besterik ez nuen aurkitu. Sinestea ere. Baina eskerrak luzaroragabe J. L.
Lizundia sartu zela idazkariorde, eta poliki-poliki gauzak gure asmoetara

bideratu. Euskera agerkaria lekuko, batzar agiriak irakurri besterik ez dago ordutiko abantailaz ohartzeko.

Zer da ba erakunde bat, bere bete beharrak aurrera eramanez? Aldian aldiko moderi jarraituz, ez da gaizki greko-erromarrez gainera induisismoaz, maxismoaz edo konfusioez mintzatzea, baita horietaz ikerketak egitea ere. Baina prediku horiek beste alor batekoak dira. Hori izan daiteke jakituria, ez dut ukatzen, baina ez gure erakundeari dagokion jakintza. Nire ustez, erakunde batek berari dagokiona arauz eta zentzuz bete beharra du.

Haatik, aurrekoek ez bezala antolatu genituen lanerako batzordeak, bertsolari txapelketak antolatzeke, alfabetatze eta euskalduntze ekintzetarako (ikus hontaz, *Egan* aldizkariaren 1996ko 171-172 eta 247. orrialdeetan eman nituen argitasunak), itzultzaile eskola, hiztegi-gintza, gramatika eta abar bultzatu ahal izan zirela.

Euskaltzaindiak, garai bakoitzean ahal bezala bete izandu bere egitekoa. Sortu zenetik bertatik, garai bakoitzeko politiko agintariegandik ez du izan harrera berdina, ez da gutxiagorik ere. Adibidez, Primo de Ribera generalaren "dictablanda" hartan oztipoak izan zituen eta Franco-ren diktadurapean, gorrien kontra altxatu zenagandik gorriak franko ikusi beharra. Politikaz nahastu gabe euskararen alde zintzo jokatu zuen Azkue handia izan ez balitz, Euskaltzaindia desegingo zuten. Bizkaiko Diputazioak Calle Iturrino fantoche harek Juan Irigoienek bitartez kontrolatzen saiatu ez bazen, egia da behar bada gauzak hobeto aurreratuko zirela. Puntu horietan interesgarriak dira Krutwigek kontatzen dituenak, izendapen berriak ere taxuz egin zituzten garai haretan, baina ez zuten jakin egitura minimun bat lortzen. Bakoitza bere mundutxoan zebilen. Euskararen batasuna? Hori zen gakoa. Gehienak Azkueren *Gipuzkera osotua* eredu, eta beren ustez jakitunago ziren haiek, bakoitza bere euskalki narrazagoan edo garbikerizkoagoan. Beren uesteko lapurtera klasikoan zebilenik ere bazen, lapurtarren parregarri. Bide asko ziren, buru adina aburu, baina euskara batura zentzuz eramanez ahal izatekorik ez.

Anarkia horren ondotik etorri zen Baionako zina edo mezua, hango biltzarren erabakiz (1964.eko abuztuaren 29-30.etan). Geroago, 1967.eko abenduko batzarrean Iruñean erabaki zen, Euskaltzaindiaren urte-etaiak zetozela eta gai monografiko bat aukeratzea. 1968ko urtarrilekoan Bilbon euskara batua gai nagusitzat hartzea erabaki zen. Besteak beste, G. Aresti sutsu aritu zen horren alde, baina gehienek iritzia zen gai hori aurrera eramatearen aldeko. Ondorean, lehen urratsak emateko, lanerako batzordeak antolatu ziren. Eta, era askotariko iritzia zebiltzanez, gaia bideratzeko buru baten premia ikusten genuen eta euskaltzainburu zen Manuel Lekuona berak eskatu zuen K. Mitxelena hautatzea, hizkuntza jakintzaz gizonik aukerakoena iruditzen zitzaielako, eta ahobatez onartu zen. Bere egitekoa, euskara idatziaren batasuna hauta gai, txostena curkeztu behar zuen izendatuko zen batzordearen buru bezala.

Euskaltzaindiaren asmoen lagungarri, Durangoko "Gerediaga" elkar-teak euskal idazleen batzarra eratu zuen Ermuan, 1968ko ekainaren 28,29 eta 30.erako, idazleen iritzia jaso eta aztertzeko. Bilera hartako gaiak eta elkarrizketak ikus *Jakin* (Maiatza-Urria, 1968), 31-32. orrialdeetan. Beraz, gauzak ez ziren burutu nolanchi. Guzi horiek kontutan harturik bildu ginen Arantzazun 1968.eko urriaren 3tik 5era. Batasun eta urre eztaiei buruz, ikus *Euskera*-n "Arantzazuko bilerak", XIII, 1968, 137-265. orr eta XVI, 1971, 5-107. orr. Oinarrizko agiriak hor daude, une bakoitzeko lekukotasunez. Idazkari nintzen aldetik, buru austerik nahiko izan nuen ahal bezala bideratzen.

Ideak eta ekintzak hor zeuden 1922.etik 1971era arte. Arantzazuko agiria, hara agertu ziren euskaltzain guziek aho batez onartua izan zen. Gero zeharka eta azpianez, alde batetik eta bestetik, borrokaldiak sortu zirela? Hori beste kontu bat da. "Urre eztaien kronika" hartan argi azaldu nuen: "Batasuna, Mitxelenak bere txostenaren sarreran zion bezala, guztiok amore emanez egin behar den gauza da", (*Euskera*, XVI, 1971, 10. or.).

Ondoko eztabaida setatiegatik, "Arantzazuko agiria" *Euskera*, XIII, 1968, 50. orrian argitaratu zena, *Euskera*, XVI, 1971, 99-100. orr. berrargitaratu genuen. Bigarren hontan, han ahobatez onartu zuten euskaltzainen izenak gehituz. Aldi berean gaztelerazko itzulpenarekin, zeren asko erderaz aritzen bai ziren alde edo kontra azalduz.

Gero, zenbait euskaltzain eta idazle elkartekoak bildu ginen Eibarren, Arantzazun gomendioz onartutakoaren alde. Ikus *Batasunaren kutxa* (Lur editoriala. Donostia, 1970).

Bestalde, Arantzazun ahoz aipatu zena, zera zen, idazleek erabileraz zer bide hartzen zuten jakiteko zortzi edo hamar urteko epea beharko genuela erabaki zehatzagoetara iritsi nahiko bagenu. Horregatik antolatu zen Bergarako bilera 1978ko irailaren 4tik 8ra (ikus, *Euskera*, XXIII, 1978, 427-881. orr.). Sarrerako hitzaldian Fr. L. Villasante mintzatu zen zenbait argitasun eskainiz, bereziki 453-456. orr. batasunaren historiaz. Ondotik Mitxelenak, agertu zuen txostenean, 467-477. orr., nahiko argi jartzen zuen nondik nora gindoazen.

Bergaran era askotariko proposamenak egin ziren, guziei entzun zitzairen. Baina Siadeco-ren estadistika lanean oinarriturik Martin Ugalde, Joan Mari Torrealdai eta Xabier Mendiguren jaun idazleek, azken hamar urteko liburu eta irakaskintzako jarrera zehatz-mehatz azaldu zuten. Uste dut aski izan zirela arazoak gainditzeko. Eta ikus amaierako "Adierazpena" zeritzan agiria (*Euskera*, XXIII, 1978, 866. or.).

Jakintza, alor eta sail bakoitzari dagokion langintzan erakusten da eta, euskararen batasunean, Euskaltzainditik begiraturik, inork uka ezinezkoa zaigu askoren lana eta Koldo Mitxelenaren gidaritzza izan zirela nagusi.

Juan San Martin

IX Rikardo Arregi kazetaritza saria

Joan zen ekainaren 28an Andoaingo Udaletxean izandako ospakizunean eman ziren ezagutzera *Rikardo Arregi Kazetaritza Sari*ko aurtengo sarituak. IX edizio honen baitan, gainera, *Ohorezko Aipamena* jaso zuen Martin Ugalde kazetari eta idazle andoaindarrak. Udaletzeko Batzarre Aretoa jendez gainezka zela, omenaldi hunkigarria egin zioten Ugalderi bai Kazetaritza Sari honetako epaimahaiak, hala nola Udalak berak eta ospakizunera hurbildutako kazetari eta herritarrek. Kazetari andoaindarrak euskal kazetaritzaren profesionaltasuna sustraitze aldera egindako lan eskerga nabarmendu zuen epaimahaiak *Ohorezko Aipamen* hau erabakitzerakoan kontuan izan dituen arrazoien artean.

*Rikardo Arregi Kazetaritza Sari*aren baitan orain arte bi urtetan egin izan da ohorezko aipamena. Lehenbiziko urtean bertan, 1989an alegia, egin zen lehena, "*Eskualduna/Herria*" aldizkariari egin zitzaiona. Bigarrena, berriz, iazko edizioan egin zen: 1936ko gerra zibilaren garaiko eta aurreko euskal kazetarietako izan zen hura. Bi kasu horietan bezala,

aurtengoan ere, Ugalderi egindako Aipamenarekin, euskal kazetaritzaren iragana eta etorkizuna uztartu nahi izan dituzte epaimahaiak eta Andoaingo Udalak.

Sei sari banatu dira aurtengo edizioan. Sari hauei beren izena damaien Rikardo Arregi zenak erruz landutako jeneroak, *saiakera laburrak* hain zuzen ere, leku propioa izan du aurtan ere. Eta horretan, saiakera laburraren sari-atalean alegia, EHUko irakasle Mertxe Larrañaga azkoitiarrak idatzi eta *Uztaro* aldizkarian argitaratutako *Emakumearen arazo ekonomikoen analisi teoriko orokorra* izenburudun artikulua izan da irabazlea, izenburuak berak adierazi bezala emakumearen problematika ekonomiaren ikuspegitik jorratzen duen idazlana.

Baloraziozko kazetaritza izeneko sari-atalean, berriz, *Marta* izenburupean Josetxo Azkona nafarrak idatzitako zutabea eman zuen garaile epaimahaiak. *Egun-karia*-ren *Nafarkaria* gehigarrian argitaratutako artikuluska honetan, Argentinako ama alargun baten pertsonaia hartuta, giza-esku-

bideen problematika jorratzen du Azkonak estilo intimistan.

Erreportaia idatzia ataleko saria, berriz, Luis Fernandez kazetariak eta Josu Chueca historialariak idatzitako *Nafarroa, 1936. Uzta gorria* izeneko erreportaiak irabazi du. Nafarroan, batez ere Erribera inguruetan, 36an piztutako gerra zibilaren garai hartan Francozaleek burututako erreprezioaren azterketa da erreportaia honetan egiten dena. Beti ere oso interesgarriak diren datu historikoak emateaz gain, ordea, erreprezio hura medio sufrimendu ugari nozitu beharrean izan ziren gizon-emakumeen sentimenduen mundua islatzen du *Egunkarian* argitaratutako lan honek.

Aurtengo edizioan eman da lehen aldiz *ikusentzunezko erreportaia ataleko saria*. Epaimahaiak aitortu duenez, zaila izan da irrtiaren eta telebistaren arteko aukera egitea. Egin beharra zuen, ordea; eta irrti-erreportaiaren aukera egin du oraingoan epaimahaiak. *Tittika Recalt*-ek egin eta *Xiberoko Botza* irrtian emititutako *Algeriako Gerla* izeneko ia ordubeteko erreportaia da epaimahaiak onenetzat jo duena. Epaimahaiaren esanetan, bitarteko murrizekin lan bikainak egin daitezkeela frogatzeko balio du gerla bortitz hura testigantza pisuzkoen eskutik jorratzen duen erreportaia honek.

Kazetaritzaren hastapenetan dabilzanez zuzendutako saria da kazetari berria izeneko atalean emandakoa. Jakes Goikoetxeak jaso du sari hori, *Bereizketetan*

denak galtzaile izeneko erreportaiagatik. *Egunkarian* argitaratutako erreportaia honek ezkontzak deusezteak berekin ohi dituen arazo ekonomiko eta afektiboak ditu aztergai. Epaimahaiak adierazitakoaren arabera, testigantza ugari bilduz eta ikusmolde periodistiko nabarmenez idatzia da erreportaia hau.

Eta, azkenik, esan beharrekoa da, hedabideetako lana euskaraz burutzeko berrikuntzarik handiena eta eraginkorrena egindakoa eman beharrekoa *ex aequo* eman dela aurten ere. Iaz *Euskadi Irratia* eta *Lapurdi Irratia* izan ziren modu berean, erdibana alegia, aurten *Ttipi-ttapa* aldizkari nafarra eta *Entzun!* musika-aldizkaria izan dira irabaztun. *Ttipi-ttapa* izan da, euskarazko prentsaren munduan, argitalpena oso-osorik Internet sarean eskaini duena. Epaimahaiaren hitzetan, "nola-bait esateko, aldizkari nafarrari zor diogun euskal kazetaritza amarauean, Interneten, sartu izana (...) azpimarratzekoa da, gainera, toki-aldizkari bat izatea urrats hau ematen lehena gure artean".

Entzun! aldizkariari dagokionez, epaimahaiak azpimarratu du "luberriak irabazi ditu(ela) euskarazko kazetaritza eta hedabideentzat". Izan ere, bera baita euskara hutsean egindako lehen musika-aldizkaria, kalitatez egindako argitalpena gainera.

Aurtengo edizio honetan 1.925.000.- pezeta banatu dira saritan. Gainera, urtero bezala, diploma eta Xabier Laka eskultoreak Sari honetarako propio

sortutako kaxa oroigarri bana eman zaie saridunei. Martin Ugalderi, berriz, *Kazetaritza Sari* honen logotipoaz osatutako urrezko intsignia eta diploma eman dizkio Udalak, eta, Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailaren izenean, Hizkuntza Politikarako Sailburorde Josune Arizondok emanda *Besarkada* izeneko eskultura, Koldo Merinok egindakoa, jaso du idazle andoaindarrak.

Erratzeko beldurrik gabe esan daitekeela uste dugu, dagoeneko euskal kazetaritzaren alorrean eta, orohar, euskal kulturaren munduan erreferentzia sendo izatea lortu duela Andoaingo Udalak antolatzen duen Sari honek. Duela bederatzi urte antolatu zuen aurrenekoz aipatutako Udalak *Rikardo Arregi Kazetaritza Saria*, eta bigarren ediziotik aurrera Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailaren laguntza izan du. Geroztik deitu eta banatu dituen sarien ezaugarriak aldatu zertxobait aldatu badira ere, funtsean, helburua hasierakoa da, euskarazko kazetaritzaren esparruan urtean argitaratutako lanik onenak saritzea, irizpide nagusizat kalitatea eta berrikuntza bultzatzea hartuta. Hasierako urteetan prentsa idatzira mugatu izan zen Saria, baina iaizko edizioaz geroztik irrati eta telebistan egiten den kazetaritza ugariak ere zabalik ditu atearik.

Aurtengoan ere iaizko epaimahai berak jardun du urtean zehar argitaratutakoaren jarrai-

pena egiten eta, azkenean, sariak erabakitzen. Miren Azkarate, Allande Boutin, Anjel Lertxundi, Koldo Ordozgoiti eta Iñaki Zabaleta izan dira, Andoaingo Alkatearen mahaiburutzapean eta Patxi Baztarrika idazkari dela, bigarren aldiz epaimahai osatu dutenak.

Bukatzeko, aipatzekoa da, Sari honen testuinguruan beste zenbait ekinga ere burutu duela Andoaingo Udalak. Horrela, bada, lehen zazpi urteetan sarituak izan diren lan guztien bilduma argitaratu zuen iaiz, hau da, euskal kazetaritzaren alorrean zazpi urteetan onenetzat jo diren eta, beraz, eredugarri diren lanez osatutako liburua. Aurten, berriz, Martin Ugalderi egindako Ohorezko Aipamena aitzakiatzat hartuta Udalaren enkarguz Anjel Lertxundik idatzitako *Martin Ugalde (Glosak). Leialtasun baten historia* izeneko liburuskara eman da argitara.

Zarautzen bizi den idazle oriotarrak glosak idazteko duen trebetasuna ondotox frogaturik utzia du *Piztiaren izena* eta *Letrak Kalekantoitik* izeneko liburuetan, nola baita ere *Drakulari* buruz idatzitako glosetan. Ugalderi buruzko hainbat kontu ezagutzeko ez ezik irakurriz ederki gozatzeko aukera ematen duen liburu handia idatzi du oraingoan ere Lertxundik. Hogeita hamabi glosa dira guztira, orrialdeak berriz berrogeita hamarrez azpitik; liburua, ordea, pisu handikoa, handia, ezbaierik gabe.

Patxi Baztarrika

Erdera batuan naharo eta euskara batuari palo!

Iñaki Linazasoro adiskidearentzat gutun ideki gisa dijoaz honako ohar hauek:

Irakurri diat: 1997ko ekainaren 11an *El Diario Vasco*-ren azken orrialdean "Dudoso éxito" izenburuz agertu huan artikulutxo zelebrea. Hire zelebrekeri horiek, batzutan negargarriak izanarren, irakurtzen dizkiat. Baina, tamalez, oraindik ez duk ikasi etxeko trapu zaharrak etxebarnear garbitzen. Nonbait, nahiago gazteleraz eta zabalkunde handidun egunkari batean lau haizetara zabaltzea. Baina, zalantzak jarriarren, ez pentsa aurkikuntza berriak egin ditukenik.

Euskara batuak ezer ikustekorik ba ote dik, "ez du pena merezi" eta "nere zorionak dira" esakuntzekin? Euskara baturako arauetan non aurkitu duk hik esakuntza horiek erabilgarriak direnik?

Euskaldun berriak ez ezik zaharagoek ere erabilia duk Gipuzkoako Beterritik zabalduz doan lehen esakuntza hori. Eta hortaz zerbait idatzin *Egan* aldizkari honen Adabakiak sailean, 1984. urteko 3-4 zenbakian 143-144 orrialdeetan. Bertan aipatzen nuen Santio erromes itxurakoa hor duk hurbil egunkari horretan, bere ustez herri hizkuntzaren aldeko izanarren, erdera batuan idazten duena. Baina hizkuntzaren gutiengo mailak ez ezagutzeak ez dik zer ikusirik batuarekin edo edozein euskalkirekin.

Duela gutxi, "perla" bitxi horietako bat entzun nian hire ahotik, Euskal Telebistan, "Aire, aire" sailean: "bialtzen didate", "bialtzen naute" ren orde. Bapo! Euskaldun gurasoek haurtzaroan irakasten zigutenetakoa huen hori bereiztea, transitibo eta intransitibo nola ziren adieraziz: "ikusit" eta "ikusit nau" ez direlako gauza bera. Hire "Perla" horregatik esan nezakek: Zozoak beleari, ipur beltz.

Ez etorri orain ez direnak esaten. Euskara batuan "Txartel" jatorra "tiketa" gatik trukatu dela? Hik jarri beharko dituk agiriak lekuko. Ibon Sarasolak argitaratu berri duen *Euskal hiztegia* (1996) deritzan horretan, "txartel" bazetorrek baina "tiketa" rik ez. Hala ere, esan behar diat, Bizkai aldean zein Gipuzkoan, Bizkaiarekin muga egiten duten herri inguruetan, biak erabiltzen direla, baina elkarregandik bereizturik. Guretzat,

hautzarotik bertatik (eta gure gurasoentzat ere bai noski), gauza bat duk "txartela" eta beste gauza bat "ticketa". Biak dituk eratorriak. Beraz, hik diokan "castiza palabra txartel" horren jatortasuna norainokoa den ere zalantzarria duk.

Ez diat ezer esango "nere zorionak dira" esakuntzaz, haurrekin burubat ez egiteko.

Euskara batua ere euskalkietatik hornitzen dela ez badakik, ez diat ezer esango "gazna", "eskualduna" eta "erran" hitzagatik. Baina ez uste hiru hitzok mugazandik bakarrik erabiltzen direnik. Udara, ohi bezala, Hondarribian igarotzean on izango zaik Bortsirietatik Baztan aldera bidaiaren bat egitea. Laguntzeko prest nauk, heuk entzun ditzan "gazna" zein "erran". Oroi Bortsiriak direla eta ez Bostiriak.

Kulturan eta hizkuntzaren jakintzan denok dizkiagu gure mugak eta gure hutsuneak. Inork ez zekiagu denetik. Horregatik, ez uste izan norberarena dela euskararik hoberena.

Euskaltzaindiak, batuarekin, hizkuntza idatziaren estandar bat eskaitzen dik, baina lekuan lekuko hizkerarik ez dik ukatzen. Euskalki guziak dituk ikergai eta aldi berean batuaren iturri. Herriaren hizkuntza biziak gauza asko dik oraindik batasunarako erakargarri. Eta gorago joan nahi duenak, estandar edo arau horretan oinarriturik, zenbait era jator eta esaldi erabili ezinik ez dik, berak hala uste badik.

Akademikoek uste izan zutela H sartzearaz Bidasoa harandikoengana hurbiltzen zirela? Ez duk hori egia osoa, bestela Enrike Zubiri "Manezaundi" luzaidearra irakur. Hark beharrezkotzat zian bere herrian H hori ahoskatzen zutelako. Eta, zer esan Erronkarierazko "kemen", "kura", "kori", edo Saraitzuko "geben", "gura", "gori" eta abarregatik? Zer dela uste duk Plaentzi (Soraluze) inguruan erabiltzen den "bigar"?

Euskal Herri honetan arte zaletasuna duen batek nola bazter ditzakeek hain gurea zaigun "Ospitale-pia", XII. mendeko eliza erromaniko bikain horren izena? Eta nork uka André Ospital euskal idazleari bere deitura jatorra? Gainera mugazemendiko ostatuak zer direla uste duk? Ez ote hekien erator jatorri bera dutela *ostatu* eta *ospitaleak*? Eta Bizkai-Gipuzkoetan non irakurri duk hik "ostatu" H-rekin? Gainera, ez ote hekien Italian ere "ospitale" dela?

Handiak esaten hasiezkerok, besteok ere ez gaituk motelak. Gazteleraz, Hospital, Hotel zein Hostal adierazteko, 'H' iragarki hori erabiltzeagatik, istripu larrietan inor eraman ote ditek Hotel edo Hostal-era, Hospital-era eraman beharrean? Hala ere, H, ospitalearentzat internazionala omen. Txinan ere bai?

Hor ba, Hire artikulutxoak irakurtzen duenaren aurrean, ez zekiat nor uzten dukan lotsagarri, euskara batua ala heure burua.

Gainera, zergatik erabiltzen duk, gazteleraz mutua den H hori, eta aldi berean euskarari ukatu? Ez ahal hekian André Martinet hizkuntzalariak

euskararen erabiltzen den H delakoaz zer zioen? Euskararak oso bereak dituen hoskera jatorren artekotzat jotzen dik H-ren erabilera hori. Eta, Martinet-en fonetikazko lege horiek, Europaren mendebaldean behintzat, Unibertsitate guzietan ikasgai erabiltzen zituztek.

Lagun zaharrak garen aldetik, gai hontaz kontseiluren bat eskatu bazidan, bion onerako izango huan, eta orain ez nian artikulu hau idatzi beharrik. Euskararen alde hainbeste egin dugunok ez diagu elkarren lepora irainak metatu beharrik.

Horiek gora-behera, nik ere opa diat, mugazemendikoentzat *ondo bizi*, baina mugazandikoentzat, arren, ez ordea, *izan ontza*, baizik, *izan ontsa*.

Hauxe dut hauxe!: Erdera batuan naharo eta euskara batuari palol! Hori bai dela: kanpo larrosa, etxe kardo.

* * *

Argitasun bidez, beharrezkoa iruditzen zait irakurleari begira zenbait ohar gehitzea:

Euskaltzaindiari bere sorkuntza garaitik arategiak eskatzen zion eginkizunetariko bat betetze asmoz bildu ginen 1968an Arantzazun. Baina esan beharra dut, neurri batean bultzatuak izan ginela. Gure historian inoiz baino idazle gahiago genuen eta aldi berean ikastolak ere bai. Lehenago, Azkue zenaren iritziz, nekeza omen batasun bidea lortzea eskolarik gabe eta idazleak urri zirenez. Baina gauzak aldatu ziren, idazkeraren batasun eskariak non-nahitik zetozten eta, arauak emateko, une hura aukerakoa iruditu zitzaigun. Gaur egun ordea, inork ez du zalantzarik, hezkuntzak daroan bidea ikusirik, eskerrak bide urratse hari, lasai esan genezake gauzak hobeto aurreratu ahal izan direla. Bestalde, gezurra badirudi ere, H haren auziak gainerako guziari bidea erraztu zion. Letra horrekin itsuturik, bestelako erabakiak lauso artean bezala gainditu bait dira. Orduko hitzaldi, elkarrizketa eta erabakiak Euskaltzaindiaren *Euskera* XIII, 1968 eta XVI, 1971ko agerkarietan jasoak datoz. Beharrezko lehen urratsak emanak ziren. Handik hamar urtera Bergaran, erabilera idatzia estadistikoki aztertuz, erabaki zehatzagoak hartu ziren, ikus *Euskera*, XXIII, 1978, 2. alea. Eta orduan markaturiko bidearen ondoreak guzian begi aurrean ditugu.

Gertakariak eta arauak zuzen jakin nahi dituenak, aipatu ditudan *Euskera* agerkari horietara eta ondorengoetara jo beharko du, uste okerrik izan ez dezan.

Juan San Martin

Martin Ugalde, beti zintzo eta kementsu

Martin Ugalderi hurbildik jarraitu dionak badaki beti izan dela gizon zintzo eta kementsua. Horregatik, posez hartu da ekainaren 28an bere sorterri duen Andoainen Rikardo Arregi kazetaritza sari antolatzaileek eskaini dioten omenaldia.

Martin, mutiko zelarik hartu zuen 1936ko gerrateak, eta adin hortako beste asko bezala, zenbait urtez familiaz zatiturik no-raezean ibili beharra izan zuen.

Lehenik, Donibane-Garaziko egotaldian Euskal Herriaren beste aurpegi bat ezagutzeko aukera izan zuen, sasimuga horren bestaldeko anaiena hain zuzen. Gero, bere herrira itzultzean, ez zuen aurkitu gurasorik, ez eta gogozko girorik. Frankismoaren denbora ilunak ziren. Geroago joan zen herbestera zituen gurasoekin Venezuelan elkartzera.

Ibilerok ondo aprobetxatzen jarraitu zuen, lana eta ikasketak eten gabe jarraituz, Chicago-ko Northwestern Unibertsitatean kazetaritzan graduatu arte. Caracasera itzuli eta Creole Petroleum Corporation-en *El Farol* zeritzan

aldizkariaren zuzendaritzan aritu zen.

Horrez gainera, han bertan zenbait liburu argitaratu zituen 1956tik 1966ra bitartean. Horieta-ko batzuk sarituak gainera. Hango giroari loturiko gaiekin ipui eta kontakizunak, humanista handien erara azalduz, *Un real de sueño sobre un andamio* (1957), *La semilla vieja* (1958) *Las manos grandes de la niebla* (1964) eta abar. Edo Meridako Unibersidad de los Andes-ek argitaratu zion *Cuando los peces mueren de sed* (1963). Garai haietan hain urri ginen euskal idazleok elkarrengan genuen harremanagatik eskuizkribuzko eskaintzaz igorri zizkidan eta liburu horiek arretaz irakurri nituen.

Erderazko liburuokin goi mailetako ospea hartu zuen Martin Ugaldek, baina inoiz ez zen ahaztu bere herriaz eta bereziki bere hizkuntzaz, zeren aldi berean euskaraz ere idazten bai zuen.

Gainera, Ana Mari emaztearen laguntzaz, aberritik urrun, seme-alabai euskaraz irakatsi zien.

Gure hizkuntzaz kezkatuturik *Unamuno y el vascuence* (1966)

saiaera argitaratu zuen. Baina, esan bezala, ordurako euskal literaturaren alorrean bideak urratu zituen. Adibidez, hor ditugu lekuko, besteak beste, *Iltzaileak* (1961), gure herri eta hizkuntzarekiko gertakariz *Ama gaxo dago* (1963), *Gurpegin aspaldi gertatua* (1965) deritzan antzerkia eta *Umeentzako kontuak* (1966).

Han era egokian bizitzeko aukera lortua zuen maila hura berta-behera utzita aberri minak ekarri zuen; hirurogeitagarren hamarkada bukatzean, Hondarribia bizilekutzat hautatuz. Hainbeste liburu eta aldizkari igorri zizkidan Martin orduan ezagutu nuen pertsonalki, Rikardo Arregiren hiletetan hain zuzen eta handik laster bisitatu nindun Eibarren. Elkarriketa lasai eta atsegina erabili genuen, bereziki euskara idatzian batasunari buruz.

Hemen ere kementsu aritu zen idazten, baina oraingoan kasik dena euskaraz, batez ere *Zeruko Argia* astekari hartan. Garai hartako elkarriketa eta zenbait idazlan bilduak ditu *Batasun eta zatiketen artean* (1989) deritzan liburuan, geroztik idatzi zituen zenbait lan itsatsiz.

Ohartzen zen euskarazko irakulegoaren urritasunaz eta suspertzeko bultzagarri izango ziren erderazko lanak ere premiagarri iruditu zitzaizkion eta hara hor, 1974. urte berean, non argitaratu zituen *Hablado con los vascos* elkarriketa lana eta *Síntesis de la historia del país Vasco*. Biak laster berrargitaratuak, bigarren hori

ordea, hiru aldiz urte berean eta 1977an berriz euskarazko itzulpezez.

Baina guzi horren ordaintzat eskergeitza ezagutu zuen. Hemen oraindik ez baitzen euskaltzale batentzat ere giro leunik eta beste bake gizon batzuk bezala, larritsunak leporatuz, hemendik Donibane-Lohitzunera alde beharrean agertu zen. Zorionez, berriz itzuli zitzaigun hiri honetara, lehen bezain kementsu lanean jarraitzeko.

Geroztiko euskal lan batzuk sarrituak eta berrargitaratuak izan ditu, aspaldi ez dela *Pedrotxo* eleberria bezala.

1993ko maiatzaren 28an, Euskaltzaindiak, ohorezko euskaltzain izendatu zuen. Ondo irabazia, bere emaitza onagatik.

Deia egunkariaren sortzaileetarikoa eta bere zuzendariorde izana da. Jaurlaritzako Kultura Sailaren buruorde ere izan zen eta euskararen suspertze lanean ondo gogoan izango dute euskal idazleek beraiei legez dagokioen eskubidea gordetzeko prestatu zuen plangintza, orain betetzen ez dena. Beti jokatu bai du gaztetzatik zintzo aukeratu zuen bide garbia, zuzentasunak eraginik eta ez bestek.

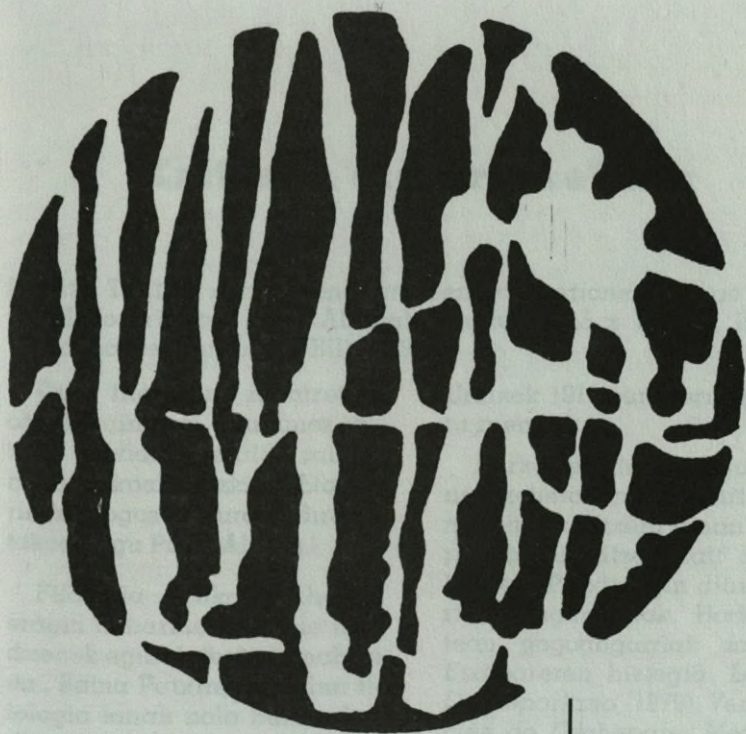
Gero *Euskaldunen Egunkaria*-ren sorkuntza bultzatu zuen eta egunkari horren kontseiluko buru jarraitzen du.

Eta orain jaioterri duen Andoainen egin zaion omenaldia ondo merezia benetan. Zorionak! Martin.

Juan San Martin

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Kritikak eta erreseinak

IVAN DE TARTAS, *Arima penitentearen occupatione devotac* (1672).
Edizio kritikoa, Patxi Altunak paratua. 22,5 x 15 zm., 156 orr.
Ediciones Mensajero. Bilbo, 1996.

Gure literatura zaharretiko obrak hain urri ditugunez, altxor bitxiak bezala zaindu beharrezkoak zaizkigu. Eta horietaz gogoz arduratu direnetakoa dugu Patxi Altuna.

Filologia irakasle honen eragin nabarmena ikasle izan direnek egin dutenetan nabari da., Baina Patxiren eragina filologia lanak nola burutu hadina ber-berak gidaritzarako burutu dituen lanetan datza. Orain, horietako beste bat dugu Tartasen *Arima penitentearen occupatione devotac*, bere funtsuen aszetika gaia dena.

Baina oraingoan, egile eta lan hautapena ere ez dira izan nolanahikoak, orainarte bere osotasunean azagutzen ez zen Ivan de Tartas xuberoarraren obra. Lehendik ezaguna genuen egile horren *Onsa hilceco bidia* (1666), bereziki Julio

Urkixok 1911.ean berrargitaratu zuenetik.

Aurkezten dudan liburu honen zehetasunetan sartu baino lehen aditzera eman beharrezkoa iruditzen zait holako lanetan Patxik egin dituenetarik aipagarrienak. Horien artean gogoangarriak zaizkigu *Etxepareren hiztegia*. *Lexicón Dechepariano* (1979), *Versificación de Dechepare*. *Métrica y pronunciación* (1979). *Lingua vasconum primitivae*. Edizio kritikoa (1981) Ionannes Etxeberri Zibirukoaren *Manual Devotionezcoa*. Lehen zatiaren edizio kritikoa (1981), *Mendiburruren idazlan argitaragabeak*. Edizio kritikoa bi liburukitan (1982), Haranederren *Jesu Christoren Evangelio Saindua*. Edizio kritikoa (1990) eta abar, hor ditugu P. Altunaren etengabeko lan zehatzaren lekuko.

Oraingo honek, edizio kritikoa izateaz gainera badu bes-

te meriturik ere. Zuberoako Pettaran Arüeko erretora zen Ivan de Tartasen *Arima penitentaren occupatione devotac*, 1672. urtean Hirur Yriko (Ibar-exkergo Irüri) Montirandé aperezaren laguntzaz eta berari eskainiz argitaratua zuen. Geroztik ez zuen izan berrarkitaratzerik eta euskal literaturaz arduratu direnak apenaz erabili dute, bere aipamenak ere soilak dira, J. Vinson-ek 1894.-ean argitara eman zuen *Bibliographie de la langue Basque* katalogatze hartan, aditzera emanaz liburu horren ale bat baizik ez zuela ezagutzen, Xeroteko mediku F. d'Etchegoyen zelako batena, zeinen sinadura 1766ko otsailaren 24koa zuen. Ale hori, halako batean Antoin d'Abbadie jaunaren eskuetara joan zen eta orain Parisko Bibliothèque Nationalean dago. Baina Ältunak hitzaurrean dioenez, argitalpen horrek zenbait hutsarte nabari ditu. Geroztik J. Urkijok beste ale bat aurkitu zuen, bere jabe zen Adema Kalonjeari erosi omen zion, gaur egun Gipuzkoako Diputazioaren KM kuturunean dagoena. Lehen ale harek aurreko orrialdeetan zenbait hutsune omen ditu eta bigarren honi azken orrialdeak falta.

Dena den, falta zirenak bi aleekin elkartzeaz osatu eta az-

tertuaz gainera, inprimategiko hutsune ugariak ondo miakatu, zuzendu eta oharrez ulertarazi ahal izateko era egokian eskaintzen dizkigu.

Horregatik, hainbeste xehe-tasun dakarren Patxiren hitzaurrea bera ikerketarako ikasgai bat dugu, zehatz-mehatz ematen bai ditu liburuaren berriak. Lan bikaina, aipaturiko bi edizioekin, hirurehun urte geroztik, liburu berriz osatzea lortu duenez.

Liburuaren edukiaz honako hau dio: "Liburuak hiru zati ditu, esan bezala; edo nahiago bada, bere bekatuengatik penitentzia eginez bizi nahi duen pertsona jainkozkari hiru egiteko gomendatzen dizkio berariak: otoitza, baraua eta amoina edo limosna. Berrogeina orrialde dituzte, bospasei gorabehera. Bistan da gaia ez duela berak ezerezetik asmatua. San Mateoren Ebanjelioko seigarren kapitulua horretaz ari da: otoitza, baraua eta amoina asmo zuzenez egin behar direla. Bada San Pedro Crisologoren pasarte polit bat, hemen oso ongi datorrena".

Onsa hilceco bidia-rekin zenbait konparaketa egin ondoren, garai haietako histori giroko pertsonaiez ere ari da.

Testoa zehar bildu dituen zenbait adibide ordea, idazle estiloz zein era hortatik harat

gizonaren gogoetazkoak, edozein garaitarako baliagarri diren zati batzuk dakartza hitzaurrean bertan adibideztat. Irakur dezagun "Hiru eratako egiteak" partetik jasotzen duen hau".

"Iguquiac orienten ialguiz gueroz lurra iccusten du eta arguitcen, baina odehy eta lanho lodi bat eta grossier bat iarten denian eta formatcen, iguquiac lurra eztu onsa arguitcen, ez berotcen; eta guero ipar aire hon bat giten denian eta akaçatcen odehy eta lanho hura, lurra arguitcen du eta berotcen iguzqui harc lehen beçala. Ez iguzquiac vere arguia eta claritatia galdu cian odehy eta lanho hura cela causa, baina haren arguia empechaturic çagoen odehy hura cela causa, non ecin helcen baitcen asqui onsa lurrary bere arguiaren emaytera".

III. kapituluaren "Hiru exenplu" hartatik jasoa:

"Nahi nuque dembora hontaque iaun handiec exempluhontaric bere progeitia eguin leçaten, eta pobriac, bainta lesu Christen mebria, hayen honnetaric eta arrandetaric bere partia tira leçan eta goça".

Edo III. kap. dakarren "Hiru exemplu"tik jasoa, jaun handi eta aitonen-eme ihiztarietaz bere abu-

rua ematen ari denekoa beste partete hura:

"Nahi nuque dembora hontan iaun handiec eta aitoren semec, erregue saindu haren exemplia bihotcian harturic, bere horetan eta vanitatan empletacen dutien honac, edo parte hon bat aumens, paubre favoretan emplega baieçate".

Bestalde, perpausen adibide politak eskaintzen dizkigu 24-25. orrialdeetan.

Adibide horiek izango ditugu lagungarri liburuaren irakurketan. Baina, horrez gainera, testua zehar, orrialde bakoitzaren azpian ematen dituhitz, aditz eta beste zenbait argitasun irakurketaren argigarrri eta aldi berean bikain lagunduz. Horrezaz gainera, adiztegia eta zenbait hitzen zerrenda gehitzen dizkio azken 127-154. orrialdeetan. Euskaltzaleok ezin esan liburu entretenigarria ez denik. Liburuak bukaeran hiru bertso sorta ditu, Iacobus de Casedevant D'Abbadie Costere eta Ivan Baguarie jaunek idatziak. Lehenak latinez bigarrenak frantsesez eta hirugarrenak euskaraz.

J. San Martin

ESTORNÉS LASA, Bernardo, *Memorias. Recuerdos y andanzas de casi un siglo*. 18 x 13 zm., 351 orr. Editorial Auñamendi (Col. Auñamendi, N° 143-144). Donostia-San Sebastián, 1996.

Bernardo Estornes Lasa jaunak Auñamendi argitaldaria-
ren liburu sorta berezi honi
bere bizitzaren oroitzapenak
biltzen dituen ale honekin
bukaera ematen dio. Baina
oraindik gainerako sailak ar-
gitaratzen jarraituko du.

Liburu hau, lehenik Donos-
tian lankide eta gero ezkon-
lagun zintzo izango zuen eta
duen Inazia Zubizarreta Etxa-
be andereari eskainia dator.

Argitaratzaile honek lehe-
nagotik hasia zuen bere lana,
gerra aurretiko Zabalkundea
sorta eta Beñat idaztiak ze-
ritzen sail haiekin. Eta nire
adinekoek gerraondoko belau-
naldia osatzen genuenok, bes-
teak beste, isilpean esku-
ratzen genituen liburu sail
hoietatik ekin genion euskal
kulturaz zerbait jakin eta
Euskal Herriaren nortasunez
jabetzeari.

Liburu hau hiru parte nagu-
sitan banatua dator: I- Gazta-
roa, II- Herbestaldia eta III-
Itzulia. Ondotik, eranskin la-
bur bat bere liburuen zerren-
darekin. 80 liburuk osatzen
dute oraingo honekin. Emaitza
ederra benetan larogeta ha-
mar urte bete dituen Bernardo
Estornés Lasa jaunarena.

Lehen parte horretan, haur-
tzaro eta gaztaroko oritzapenen
berri ematean, askorentzat
behar bada aspergarrieta-
koa daitake, baina ez ni beza-
la Erronkarin hainbeste ibili
den batentzat, are gehiago
bertako "uskaran" azken zaha-
rrekin mintzatu ginenontzat.

Horregatik, biziki politik
iruditu zaizkit liburuaren 67-
74. orrialdeak zehar ematen
dituen berriak. haurtzarotik
gaztarora Izaban ezagutu eta
bizi izan zituen ohitura eta jo-
lasen kontaketa. Arretaz ira-
kurtzekoa iruditzen zait. Bi-
zitzako lehen giro harek,
gehienogan ohi bezala, geroa
markatzen bai dute. Oharpen
gogoangarri haiek badute zer
ikusirik gero dakarrenarekin.
Nornahirentzat dira jakinga-
rriak eta nola ez bertako men-
dietan ibiliaz entzun ditugun
toki izanetarik hainbeste aur-
kitzean. Gainera, asko pozten
nau jakitzea han ere guk beza-
la erabiltzen dutela jatorria
adierazteko atzizkia: "-(t)ar";
izena kontsonantez bukatzen
denean "-tar" eta bokalez bu-
katzen denean "-ar". Sabino
Aranak nahaste handia sortu
zuen era guzietan "-tar" era-
biltzeaz, zeren bere jarraitzei-
leek itsu-itsuan hartu bai zio-

ten era hori, eta horregatik zioen Azkuek, Euskal Herria "Tartaria" bihurtu zuela. Estornés jaunak hor biltzen ditu, adibidez, Erronkari, erronkariar, Burgi, burgiar, Urzainki, urzainkiar, Bidangoz, bidangoztar, Uztarroztar, uztarroztar, eta abar.

Inork ez bai du esaten donostiatarra, baizik donostiarra, eta orain zenbaiti entzuten zaio hondarribiatarra. Mende honen erdialdera arte, erdataz idatzi izan duten guziak ere hondarribiarra erabili zuten. Horien arteko ditugu Casadevante arkitektoa, Serapio Mujika artxibo arduraduna eta Pio Baroja idazlea, beste askoren artean.

Baina Bernardo Estornésen liburura itzuliz, aipaturiko orrialdeetan, bere sorterriko "uskara"ren berri ematean eskaintzen digun hitz bilketa ere ez da makala. Hala ere, aurkitu ez dudana, zera da, "mingurria" = *franbuesa*. Ziu-rrenik ahaztu egin zaio. Nik han ikasi nuen eta oraindik bertan egiten den gazteleran ere hala erabiltzen da.

Kontatzen duenez, Zaragozan ikasle zelarik kezkatu zen bere jaioterriko hizkuntzaz eta historiaz. Luis Astigarragaren hiztegitxoá eta Letxundiren gramatika izan zituen ikasgai, gero Arriandiagarena eta ge-

roago berriz herriakingo harremana. Historiaz ordea, J. Moret-en *Anales de Navarra* izan zuten oinarritzat.

Ez ziren ez bide okerrak izan eta B. Estornésék eman dituen fruituak ere halakoak izan dira. Han bertan burutu eta argitara eman zuten *Erronkari. El Valle del Roncal* (1927) bere lehen liburua, haran hortako geografia, historia, ohiturak eta abar aurkezten dituen eta nire liburutegian hain maitagarri ditudan ale bitxi horietako bat da. Bera izan baí nuen aipatzen ditudan gaiak zein hango ibarrak ezagutzeko gida-libururik bikainena.

Iruñara itzultzean Campión-en "Euskarianas" saileko liburuetaz arduratu zen, aldi beran Iturralde y Suit eta beste zenbaiten lanez ere bai, eta laster jo zuten Nafarroan aberzale alderdikoengana ingurura. Handik Donostiara etorri zen 1929an, bertan bizitzeko eta Eusko Ikaskuntzaren lanetan sartu zen, non lortu zuen euskal gaiak sakontzeko aukera hobea eta *RIEV* aldizkarian zenbait idazlan agertu. Gero, argitaletxe bat sortu, Beñat Idaztiak izenez, bi sailetan: Col. Zabalkundea eta Egia Sorta. Lehenengoari, A. Campiónen *Blancos y negros* (1934) zeritzanakin eman zion hasiera; bigarrenari, J. M. Barandiar-

ranen *Euskalerriko leen-gizona* (1934) zeritzanakin.

Urte haietan euskaldun-
goan piztu zen jakin-minean
eragin handia izan zuten liburu
haiek. Baina gerrondoan,
kezkatuak gengiltzenok isil-
pean ahal bezala lortzen geni-
tuen liburuok, eta euskal kul-
turaz arduratzen ginenon ar-
tean eskuz-esku erabiliak zi-
ren.

Benetan interesgarriak 128-
151. orrialdeak gerra aurreko
giroa ezagutzeko. Gero datoz
gerokoak, gerra hastearekin.
Hunkigarria Arturo Campion
zenari gertatua, egileak ondo
egin du 163-165. orrialdeetan
lekuko horiek argitara emat-
teaz.

Herbesteratu geroztik ibile-
ra latzak, Frantziatik Chile-ra
irten arte. Han bizitza kokatu
zuenean, berriz ere euskal
gaietara gogotsu jarri zen,
1941ean Batasuna aldizkaria
sortzean. Gizon kementsu ha-
rentzat ez zen inoiz lagintzan
etenik. Guzientzat adibide bi-
kaina, han jaio zitzaizkion
seme-alabei, emaztearen la-
guntzarekin, euskaraz irakas-
tearena. Adibide hori guziak
jarraitu izan balute, gaur

egungo egoera askozaz hobea-
goa izango zuen gure hiz-
kuntza jatorrak.

1958an itzuli zen. Urte be-
rean burubelarri ekin zion Au-
ñamendi argitaldaria sortu
eta liburuak plazaratzen. Per-
tsonalki, orduan ezagutu gi-
nen, Zarauzko Itxaropena
inprimatetian Patxi Unzurrun-
zaga zenak elkar aurkeztu gin-
duztenean.

Geroago, handik hamar ur-
tera, hasi zen gerra aurretik
zekarren asmoz Enziklopedia
nagusia argitaratzen. Gerora
etorri dira beste enziklopedia
batzuk, maiz Añamendikoaz
baliatuz, bai erderaz eta bai
euzkaraz, baina bere hori
inork ez du hobetu.

Garai haietako zentsuraren
eragozpenak zer ziren jakiteko
on da 269-272. orrialdeak arret-
taz irakurtzea. Hala ere, oztopo
guzien gainetik, aurrera begi-
ra, egin eta eraginez jarraitu
du.

Liburu irakurgarria egilea-
ren bidez aurreko historiarik
hurbilena ezagutzeko eta aldi
berean, eredugarria, gogoaren
eraginez lanean ikasteko.

J. San Martin

MINTEGI, Miguel Angel: *Esker mila, Marlowe*. Erein. Donostia, 1996.

Eleberri honen protagonistak Marloweri esker mila ematen badio haren laguntzagatik, ez naiz ni gutxiago izango eta nobelaren egileari, hots, miguel Angel Mintegiri, beste hainbeste emango diot komentagai den liburuaz gozatzeko parada eskaini izanagatik. Izan ere, polizi-literaturan ohi bezala, eta honako hau polizi-literaturaren esparrukoa denez, arretak eta gure egiten ditugun detektibearen jakinmin eta gorabeherak bizi-rik irauten duten hasi eta amaitu bitarteko orrialdeetan zehar.

Irakurlearen kidesasun edo konplizitatea eskuratu izana ez da, ordea, gozagarritasunaren zergati nagusi kasu honeetan, ekintzak sortarazten duen interesa baino, gehiago erakartzen baitu mende honetako polizi-nobeletan maisu den bati eskainitako omenaldi-tartea.

Jakin badakigu Raymond Chandler estatu batuarrak detektibe modernoaren irudiaren sortzaileetako bat izan zela; jakin badakigu, era berean, irudi berri honen babespean jaiotakoak mundu errearen adierazle direla, errealitatea bere gordintasunean erakusten dutela. Eta honek, zalantza izpirik gabe, aurrerapauso izu-

garria suposatuta du egiazko munduarekin lotura edo erlazio ezkasa zuten detektibe supergaitu eta berezien aldean.

Raymond Chandler-en lumatik jaiotako Philip Marlowe, mundutartasunari atxekituz, pertsonaia bakartia izango da, edanari emana, ezkorra: ebatzi beharreko arazoek, espero bezala, gizartearen alde ilunak ezagutzera eramango dute.

Ez da harritzekoa, orduan, Marloweren gisako pertsonaia batek paperetik pantaila handirako jauzia egiteko posibilitate ugari edukitzea: bere abenturen zinema-egokitza-pen desberdinak, horren eredu dira.

Haien artean, 1939an "The Big Sleep" nobelaren gainean gauzatutakoa aipatu beharra dago. Izan ere, filme bilakaturako nobelak berez izan zitzakeen balioei Humphry Bogartek egindako antzezlanak gehitu behar zaie, aditu askoren ustez, aktore hau izan baitzen Marloweren izana ondoen isladatu zuena.

Orain arte emandako azalpen guztiak funtseskoak bazi- ren Miguel Angel Mintegiren lan honen testuingurua erakitze-ko, "The Big Sleep" filmearen aipamena aiposena

da idazle gipuzkoarraren eleberraren nondik-norakoen abiapuntua finkatzeko: zinemazaleei ezin baitiete ihesi egin izenburuak Marloweri eginiko erreferentziak, eta are gutxiago erreferentzia honi laguntzen dion Humphry Bogart mitikoaren argazkiak.

Aldez aurreko datu hauen ezak hasierako identifikazio hori baimentzen ez duen arren, ez du gehiegi eragozten euskal eleberrri hau, non, ondorengo lerrotan konprobatuko dugun legez, sasidetektibe bat izango baitugu bidelagun, beste elaberri edo filme baten iturritik edana delako ondorioa ateratzeak.

Raymond Chandler-ek Estatu Batuetako hainbat hiritako giro ezkorra erakutsi nahi izan bazigun bere nobelen bitartez, Miguel Angel Mintegik antzeko zerbait burutuko du guretzat gertuago eta ezagunagoa den hiriburu bat (Donostia, alegia), aukeratuz; estatu batuarak bere pertsonaiari protagonismo guztia ematen bazion lehenengo pertsonan hitz eginez, euskaldunak ere Xabier pertsonaia nagusiaren ahotan utziko du kontakizunaren haria; nortasunez, izatez ere nahikoa parekoak ditugu Marlowe eta Xabier: egoerak murgilarazi dituen giroa bezain ilun eta ezkorrak.

Edozein modutan ere, bada-

go erabateko desberdintasun bat, arestian komentatuko "omenaldi-tarte" a irekitzen duena: Marlowek hainbat egoeraren lekuko izatearen arrazoia bere ogibidean bilatu behar ditugu, bera detektibe baita ofizioz; Xabier goierritarak, aldiz, ez zuen, inolaz ere, "detektibe" lanean jarduteko egoera hori borondatez hautatu, eta halabeharrez bereganatutako detektibe rola (horregatik aipatzen zen "sasidetektibe"arena) borondate onez, afizioz, betetzen saiatuko da.

Datu garrantzitsua dugu hau, bada, lotutako korapilo hau ezari-ezarian desegiten joateko: Xabier Goierrin bizi den abokatua da, eta kontakizuna hasten den unean, iluntasunetik artitasaunerako bidetara egiten ari da; telefono-dei batek, dena den, itzala bailitzan berari atxekitutako anaiaren oroimen hitsa ekarriko dio: hilik kausitu dute Donostiako luxuzko piso batean, gaindosi batek erahila. Mementu honetatik aurrera, zeru urdina beltz bihurtuko zaio Xabierreri: noiz arte jasan beharko du anaiaren eragina? Xabierren duda-mudek, bere zalantza era errezeloez Donostiako pisu horretan agitutakoan sakontzera eramango dute abokatu gaztea, batez ere Laura, anaiaren neska izandakoa (drogazalea hau ere), eza-

gutzen duenetik. Laurak mundu berri bateko ateak zabalduko dizkio: berak ezagutzen ez duen Donostia "Ilun"arenak, anaiaren gainekoenak eta, gehienbat, bizitza ulertzeko ikuspegiarenak. Xabierrek, Donostiako Alde Zaharreko zinema batean ikusitako Bogart-Marloweren laguntzaz, eta kontzientzia modura aurkeztutako detektibe amerikarraren aholkuez baliatuta, txantxa izan zitekeena arazo ilun eta korapilatsua dela egiaztatu ahal izango du, eta hori guztia abesten saiatuko da, anariarengatik baino gehiago bere buruaren onespena aldatzea lortzearen.

Ekintza aurkezteko modua da, ekintza bera baino gehiago, eleberritari bizitasuna ematen diona. Argi dago polizi-trama orotan interesak pizturik irauten duela, korapiloa noiz askatuko zain; hemen, ordea, nortasuneko arazo zena (Xabier anaiarekiko itzala izatetik anaiaren ohorearen salbatzaila izatera pasako baita), detektibearen norasuna bereganatuz bideratuko da, Xabierrek bilatzen duena, bera ohartzeko ez bada ere, nortasun edo izate berri baten jabe izate baita.

Galdu ote zuen Xabierren

anaiak mundu honetan gertatzeko aukera gaindosi baten eraginez ala gehixeago gertatu ote zen Donostiako pisu hartan? Nola bideratu zen Xabierren eta lauraren arteko erlazio estrainioa? Lortu ote zuen Xabierrek anaiaren itzala bere azaletik erauztea? Noraino iritsi zen Xabier eta Marloweren arteko harremana? Jakina, testuiguru hurbil bat aukeratu izana, egungo errealitatea isladatu izana eta idazkera ulergarri bezain umotu eta sakona erabili izana atsegingarri suertatzen zaizkio irakurleari.

Aurreko itaun horiei guztiei erantzuna eman ahal izateko bide egokiena, ezbairik gabe, pertsonalki baieztatu edo ezeztatzea da Miguel Angel Mintegiren sorkuntza-lan originalean murgilduz: zeharo originala eta erakargarria baita pertsonaia arrunt baten-gandik Marlowe berri bat sortu izana, eta Marlowe berri honengandik, era berean, pertsonaia berri bat. Xabier ez, Marlowe detektibe ez den bezala, bukaerako Xabierrek antzezketasun izpirik ez baitu hasierakoarekin...

Esker mila, Miguel Angel, zaharrak berri bihurtzeagatik

Leticia Grandes Mateos

EDWARDS, Jorge. El origen del mundo, Tusquets Editores 1996, 166 or.

El origen del mundo elaberria nobela urbanoaren baitan sartzen da bete-betean, eta giro horretan eman ohi den nabartasuna molde malgu, aniztasun eta pre-eskema-ezari dagokionez. Izena elaberriari koadro baten deituratik datorchio. J. Edwards idazlea txiletarra dugu, 1994 urtean bere aberriko Literatur Sari nazionala jaso zuena. Aipagarri bere idazkietan *Fantasmas de carne y hueso* ipuin-bilduma. Esan dugunez, autoreak, hegoamerikarra delarik, hiri-giroan atunduriko trama eskaintzen digula, hots, Parisen garatzen den istorio bitxia. Komeni da, dena den, garbi uztea elaberria modernoan giro erruralean giroturiko nobela eder anitz eman dela, adibidez, García Márquez, Vargas Llosa eta Rulforen sor-kuntza narratibo nagusia. Produktiorik estimatuena autoren horietan —behar bada, Vargas Llosaren elaberri zenbait utzita— gizonak natura eta mitoekin duen lotura handiaren lekukotza arnas handiko nobeletan. Beraz, nobela erruralaren nagusitasuna bistan dago, eta hiriarri loturikoaren senidea dela adieraz deza-kegu.

J. Edwards idazleak senar jelos baten trama eskaintzen

digu urrats originalak —eta benetan bitxiak— emanaz Parisen bizi den berrogeitamar urte paseak dituen Felipe Díaz mutilzahar erdi bohemio, intelektual eta mozkor baten biografia zatikatua aurketuz. Pertsonaietan nagusi ere *Patricio* osagilea, nork *Feliperen* gorpua aurkitzen duen. *Silviak*, bere aldetik, protagonismo handia du elaberrian, *Patricio Illanesen* emaztea delarik. Bertan amodio luze eta berantiar baten gorabeherak nabari, amodio suhar baten ezkutuko pasadizoak, denak zeloen kiribiloetan trabaturik. Trama sorpresaz-sorpresa doa, ildo logikoei beste irrazionalak dihoazkielarik, inor espero ez zuen erremate positiboa bereganatuz emaztearen aldetik. Elaberriak, bada, gustu on bat uzten dio irakurleari, tramaren ezustean bilduz narrazioaren alde nagusia.

Esan daiteke trama aski orijinalki eraikitzen dela zeloen inguruan. Xeloskortasunaren psikologia trebeki isladatuta ageri da liburu osoan zehar, pasadizo malguak, pasarte bitxiak jalgiz. Orobat, ironia fin baten hari ezkutua lerratzen da trama osoaren gaindik. *Felipe Díaz* ideologia xarmant —eta utopia errazetatik— itzulian dagoen gizona dugu. Ez

du sinesten arrandietan galdu diren ideologietan; kasu, garaiako komunismo ofiziala eta stalinismoaren kritika dela eta alderdi komunistatik irte-ten da, jarrera horretaz sistemari kritika libreago egin diezaion. Bere alderdikide izanikoek albora utzi dute, ondorioz. Soilik, *Patrizio Illanes* osagilearekin du arreman estua —eta, noski, traman behin eta berriz azaltzen den medikuaren *Silvia* emaztearekin ere—. Berak esaten digu botila eta emakumearen artean hautatu behar izan duela bizitzan, eta botilara makurtu dela. Noski, bere gisa nasai eta bohemioan azaltzen dira beste emakumeak —paseakoak— ere, inoiz ere disziplina batera —edoeta emakume baten sareetara— lotuko ez den gizone-takoa izaki *Felipe Díaz*. Beraz, "majaderías ideológicas" deituriko utopia oro baztertzen du bizitzan. Mozkor baten elukubrazioak edo burutazioak bilakatuko dira bere urratsak ingurukoentzat. Elaberrian, bereziki, Feliperen hileta ondoren jelskortasunaren inguruko mihise bat eraikiko da maisuki *Felipe* zenduaren gelan bilaturiko foto baten inguruan bilbatua. Foto hartako emakumea, prezeski, *Patrizio*-ren emaztearena da, eta bertatik osagilearen susmo guztien giltza *Silviarekiko*.

Idazleak elaberrian trebetasun aparta dager planoak aldatu, koadroak sugeritu eta mozteko teknikan, hari etentara berretoriz —hitz batean, elaberri erabat ondu eta sistematizatu baten esparruetatik alde egiteko. Moxkorrari buruz egiten diren deskribapenak, ironia ezkutuko hariak, zirto erdi-garatuen jokoak, eta gisa bereko beste abileziak maisuki eskaintzen dira. Paris hiri nabarrak berekin dituen plataformak —kafetegiak, apartamentuak, kale sugerenteak— eszenategi sugerikor bihurtzen ditu J. Edwardsek estilo erabat zuzen, arin eta —ia inoiz barroko gertatzen ez den— idazkera sotil batean.

Nobelaren errematean sorpresaren haria xumeki sare-tuta ageri da. *Patriciok* susmatzen dituen emaztearen ibilerek irtenbide sorpresiboa dute, eta elaberriak bere xarmarik lortuena sorpresa garatzeko eginiko lehian kokatzen da, ziur. Zeloan mamuetatik harantz, senarrak *Silviaren* amodioaren leialtasuna atzematen du, ustekabean; alegia, emazteak *Felipe* zenduarekin ukaniko harreman pasional —epe motzekoek— ez dezakete itzal urte anitzetako amodio sakon-luze baten ildo irmea. Imajinazioak eta emaztearen umore-jarrerak salbatzen du

pasarte askoren segida, elaberriaren errematea, originala ez-ezik, positiboa edo baikorra bilakatuz. *Patricio Illanese* "he luchado contra fantasmas" delakoa esanen du Silviaren joku eta ustezko trikimailu guztien gaindik aspaldiko emaztearen leialtasunezko ildo ziurrak atzematzen.

Liburu osoko solasarte eta elkarrizketek —hizkuntza oso zuzen eta petoan beti— sorpresaaren helburu hori daramate, eta egileak lortzen du lehen orritik asmo nagusizat duen ideia, alegia giza-amodioaren episodioetan —sospetxa guztien gain— fideltasun iraunkorra jaregitea.

J. Edwards idazleak elemen-

tu gutxiekin —hitz sotil, irudi orijinal, eta hiritar mintzo baten lanabasekin— idazlan malgu eta irakurterraza lortzen du, edozeinerentzat gomendarri bilakatzen dena. Trama erdi-ironiko edo jokoso baten inguruan elaberri atsegin bat bilbatzen du, giza egitatean hain egiatia den xelokortasunaren arazoa libertigarri ere gerta dadin. Hain zuen, "contigo mejor, que con Felipe" dioenean Silviak senarraren susmo guztiak suntsitzen ditu. Azkenean, mamuen kontra ihardun duela ohardun bihurtzen da. Beraz, elaberri erraz, soil, sugerikor eta xarmadun baten aitzinean gaude.

Luis Mari Mujika

URKIZU, Patri: *Pensées, études et voyages de 1835* (1); *Recueil de textes, ethnographiques, géodésiques, linguistiques, littéraires* (2), *Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma, 1851-1897*, P. Urkizuren edizioa, E. Ikaskuntza, 1997.

Saio bikaina iruditu zaigu Patri Urkizuk, zenbait laguntzailerekin batera egin duen Abbadieren lanen bilduma eta hari buruzko azalpen zabalak dakartzana. Hiru liburuz osatua. Txingurri-lan asko, ordu pila eskatzen dituen, eta, dudarik gabe, eskertzekoa. Gaur arte Abbadieri buruz mintzatzea, Lore Jokoak eta garaiari buruz, erraz eskura ez zitekeen lanen baitan zegoen, hein handi batean. Gaur egun Urkizuk eskaini digun trilogia honi esker errazago gertatuko zaigu Abbadieri buruz eta berak eragin zuen berpizkundeari buruz mintzatzea.

Lehenengo liburukiaren aurkibideari begira jartzean oso titulu interesgarriekin topatzen gara. Patri bera da Abbadieren "bidai-liburutto argitaragabearen aurkezpena" egiten duena. "Papiers d'Antoine-Th d'Abbadie" izenburupean dagoen Pariseko Institut-eko liburutegiaren fondoko MS XII (2081) eskuizkribua da". Gaiari buruz Patriren hitzak honeratu, "gai arras ezkerdinez osatua da: adiskide eta ezagunen helbideak, senitartekoen berriak, erosketa eta gastu kon-

tuak, gauza eta liburu zerrendak, toponimia oharrak".

Egunkaria "gai batetik bestera ia loturarik gabe igarotzen dela" esango digu, "kapitulutxo ezberdinen kopurua, azkenean, 500. zenbairaino heltzen" delarik. Bertan argi eta garbi azaltzen dira bere bidaiak, interesak, marrazkiak, arkitektura, literatura eta gainerakoak, euskaraz, frantsesez eta gartzelaniaz.

Ondoren Aurelia Arkotxak-Scarcia andereak 1835eko ibilaldien berri ematen digu: Londres, Paris, Bordele, Belsunce, Biarritz, Urruña... Segidan irakur daiteke Abbadieren egunkaria.

Bigarren liburukian, "Aintzin-solasean" Patri Urkizuk haren bizitzaren azalpen kronologikoa egin ondoren, bibliografiaz zabal bat eskaintzen digu. Segidan, liburua bi zatitan ematen zaigu "Recueil de textes" izenburupean: I.-"Varia-ethnographica et Geodesica", Idoia Estornes anderearen sarrera batekin. Estornes Lasa andereak, Urkizuk egindako lan bilduma oinarri harturik, honako ezaugarriak bereizten ditu Abbadierengan: europear izatearen harrotasunaren han-

diustea, hauen azalekotasuna salatuz "tokiko hizkuntzak ez baitutuzte ezagutzen, eta ondorioz, azpiko gizarte politika sareare ere ez"; bigarren, giristino militantea izatea, "girixtino kontserbadorea, munduari idekia" katolikotasunaren babesera eraman nahi dituelarik etiopiar girixtinoak; hirugarrenik, izakera akademikoa, "bere jatorriko herriaz, hots, Euskal Herriaz, bere hizkuntza misterioitsuaz" arduratua eta, azkenik, zientzilaria, "zientzilari zehatza". Sarreraren bigarren atalean Abisinia-z mintzo da, hura bisitatzeko zaletasunaz eta egindako bidaiaz eta lurralde hau ezagutzeko mendealeko aurreiritziak ez dutela balio esanez, besteak beste.

II: "Varia linguistica et literaria" Urkizuren sarrera batekin hasten da eta ondoren: "Aetiopica eta arabica", eta "Vasconica" izenpean ageri da autore honen lan bilduma zabal eta paregabea. Patri Urkizuren sarreran "Anton Abbadia, hizkuntzalari eta literatur kritikari" bezala azpimarratzen da baieztatuaz "gazterik poemak idaztea maite zuela, hala ingelesez nola frantsesez eta euskeraz kantatzea ere bai", baina ez direla "hemen bere sorketa lanak, poesiak eta ipuinak, alegia, aurkeztuko, hizkuntzaz eta literaturaz burutu saioak baizik". Guztiz

harrituta uzten gaituzte hurrengo lerroek Abbadieren etiopiar hizkuntzei buruz zuen jakitateaz, non badiren "111 hizkuntza kutxitiko, 12 semitiko, hauen arteko nahasketa diren zenbait, eta 25 nilo-sahariabo, beraz, 150tik gora... Beraz hizkuntzalarien paradisu".

Hurrengo lerroetan Agosti Chahorekin batera egindako "Etudes Gramaticales sur la langue euskarienne", Paris, 1836 azpimarratzen du. Ondoren, ostera Afrikako zenbait hizkuntzari buruz mintzo da, haie-tako zenbaitek euskararekin duen parekotasun batzuk azpimarratuz. Guztien artean "bere lanik handiena hizkuntza arloan 1881n argitaratu zuen Amariña hizkuntzaz osatutako hiztegia" dela esango du Urkizuk "mila orritik gorakoa baita".

Hemen lerro gutxitan laburtzea zail gertatzen zaigu Urkizuk dioen guztia. Azkenik, "Mezenas handi bat ere izan genuela euskaldunok Abbadiarengan" esango digu "bere poltsikotik ordaintzen zituenez Lore Jokoak".

Hirugarren liburuaz mintzatu gara aurretik bere bizitzaren berri eman dugunean.

Ez genituzke, halere, lerro labur hauek amaitu nahi, berriro ere, trilogia honek aurrera begira izan dezakeen garrantzi handia azpimarratu gabe.

G.E.

URRUJULEGI, Jon. *Arragoa*, Txalaparta Argital. 1997, 305 or.

Urrujulegi idazleak lehen elaberria entregatzen digu. Bere luma artikuluetan ezaguna genuenoi ez gaitu harritu duen hizkera sendo, aniztun eta nabarrak. Urrujulegirengan euskarak ez du azbairik —edota morfologi ezmezerik—. Hainbeste euskaldunberri euskararen baratzera —zorionez— etorri delarik, arrisku bat da posible, alegia, euskara aski artifizial baten sorpresa —morfologiaren aldetik zintzotasun irme batetan ildotan emana, baina, batzuetan, naturaltasun edo euskal sena baten ga-bezian.

Urrujulegik *Arragoa* deituriko nobelan istorio aski kateatu baten ildoak eskaintzen digu gaurko ikuspegitik gehiegi aurrusuposa daitekeen ildoak ETA-ren inguruan. Nolatan ukatu egungo elaberrigintzak Euskal Herriaren arazoak islatatu behar dituela. ETA-ren egitatea hor dago gure herriaren arazoen erdi-erdian, eta hemen azterkizun dugun elaberria ardatz horietan ibili da. Agian —eta egileak berak aitortu du—, tesi-nobela bat aterara ziezaiokeen —neurri batean—, nahiz eta halakorik ez gertatzeko asmoa ukan. Arrisku hori, kasu honetan, nabaria da, baina elaberri bat epaitzean beste alderdi asko

ukan behar dira gogoan. Irakurle batzuentzat nabarmen-egia izanen da ildo hori, bereziki "ETAren mintegian" eta "Ikastaro militarra" atalak astiro irakurtzen badira. *Arragoa* nobelan eskema ideologizante baten ildoak ukaezinak dira, nahiz eta eskema ixtorio erreal baten sareetan ezarri. Galdera da elaberri batean marko didaktikoak —ideologia baten markoak atxikiak— elaberri moderno batean modu hain gotor eta luzean koka al daitezkeen. Erantzunak desberdinak, nabarrak izan daitezke.

Autorea, alde batetik, ahalagindu da Igantzi protagonistaren aldartetan beste marko zabalagoak ematen, eta horrek, noski, fokalizazio ideologikoari beste arnasbide hartzen eta ikuspegia zabalgotzen lagundu dio.

Protagonistaren lehen urratsak Arantzazuko frailetegian hasten dira; urratsak-urrats, jakina da Euskal Herrian frankismo garaietan frailetegiak euskal kulturaren nolabaiteko gordeleku bilakatu zirela; alderdi hori aski zintzoki islatatzen digu Urrujulegik trazo egiazti eta xumez. Kontakizuna hurbilekoa eta sinesgarria da. Gehiago, pasarte batzuetan, autoreak —gero

kritikoago ageriko den arren—erlijio-zertzekadak halako findadez —eta xinpatiaz ere—eskaintzen dizkigu... Ondoren go pasarteak, behin Arantzatutik irtenda, Donostiako egunerokotasunean garatzen da, koadro zehatzak eskainiz (lehen kanpo lagunekin harremanak, garaiko politikan emaniko lehen urratsak, abertzaletasunaren garapen berria, adoleszentiaren krisia, sexualitatearen uholdetasuna, eta nabarmenkiago ETA-ren organizazioaren inguruan ukaniko lehen joan-etorriak eta beste saretzeak). Egungo gazteek 60.eko hamarkadan gure herriak bizi izan zuen politika-giroa ezagutzeko elaberri hau aproposa da. Orduan ETA-ren ideologia arxis batera zihoan, geroztiko krisia, abertzalismoari eginiko kritika gogorra, aniztasunaren pregoerak euforiaz isladatzen direlarik bertan. Esan daiteke autoreak garaiko adierazpen sozialak —abertzaletasun komentzitu baten ikuspegitik—trazo ziurrekin jalgitzen dituela —egungo ikuspegitik behatuta, behar bada, monolitikoe-giak azal daitezkeenak...—. Idazleak, dena den, benetako giroa isladatzen digu, irmotasun ideologiko baten harietan bildua, ze gizarteak frankismoaren garaian ez zuen eza-gun egungo pasotismo ideolo-

gikoaren eraginik. 69.eko hamarkadan frankismo-giroak bultzatzen zuen euskal gizartea gogortasun ideologiko hartara —nahiz eta gaurko ikuspegitik olde hura aski inozoa edo primario izan, batzuen iritzian. Segun...

Elaberriaren alde formale-tara pasata, hizkeraren alde morfologiko ziurraz aparte, nabarmentzekoa autoreak hartu bide duen ildo estilistiko detailista. Esanen litzateke egileak apostua egin duela, hantzen, euskararen ahalbide espresiboak zenbait alorretan garatzeko. Ikustekoa da ahalegin horretan, adibidez, autoreak alde formal zenbait adierazteko azaldu duen abilezia. Garapen hori nabari, batez ere, sentsualismoaren alorrean (ze koadro erotiko zenbaiteren eraikuntzan maisu ageri da. Sentsualismo horrek paia askoetan tindu xume eta sugestibozko jalgipenak —eznauzu-banauzu gisako joko sugerenteak dauzka—. Horien artean Pariseko etxe batean protagonistak Eva-Marirekin uholde gisa eskaintzen dizkigun koadro erotikoak. Horri horietan autoreak pretentsio bat ukan bide du, alegia, gure hizkuntzak ere ahalbide espresibo apartak dituela posible alor horretan ere. Noski, euskal elaberrigintza moder-

noak baditu osatuak gisa ho-
 rrelako orrialdeak, baino saia-
 men berri honek lortzen du,
 gure ustetan, urrats berri bat.
 Hain zuzen, euskara egungo
 egoeran ez da hain murrizta
 giza sexualismoaren inguruan
 adierazpen zenbait egiteko.

Hala ere, batzuetan, elabe-
 rria halako detailismo ato-
 rranteegietara lerratzen da,
 ildo berera etorri. Helburu be-
 zala ongi deritzaigu, dena den,
 euskararen ahalbideen desa-
 fio bat egin nahi, noiz-noiz
 arriskutsua gerta daitekeena...
 Urrujulegi autore ziurra de-
 ritzaigu idazle gisa, aspaldi-
 danik edoski baititu bere ama-
 hizkuntzaren sekretuak.

Batzuetan, lexikoa euskara
 zaharreko bitxietara lerratzen
 da. Bada gaur egun idazle zen-
 bait euskalkietako edozein al-
 txor lexikal lokalista euskara-
 ren alor zabalera hedatzeko
 prest dagoena. Hor arriskua
 nabaria da, alegia, hitz horiek
 neologismoak ez izan arren (ze
 hitz erromaniko kamuflatuak
 dira maiz) narratibaren uler-
 men fresko eta bapatekoa oz-
 topa dezaketeela, eta hori ez
 da egokia... Garbizalekeria al-
 de horretatik ere neurtu behar
 da, ze lokalismoek —gehiegi
 direnean— ez dute eskubide-
 rik bide hain harroa egiteko
 gure hizkuntzaren estratan,
 naturaltasuna kentzen diolako

narraziogintzari. Detailismora
 etorrita, idazleak, adibidez, ar-
 marri baten alde deskripti-
 boak modu hain zehatzean
 ematea gehiegikeria izan dai-
 teke. Hiper-detailismoa dirudi,
 nahiz eta hori, itxuraz, gure
 hizkuntzaren espresio-didakti-
 ka batean egotzia izan.

Elaberrian igantzi gaztea-
 ren ildoak modu aski garbian
 jarraitzen dira. Gorago esan
 dugunez, 60.eko hamarkada-
 ren marko barruan aurkezten
 da elaberriaren trama. Irakur-
 le zenbaiterentzat nobelaren
 planteamendua indizea ikusi
 bezain pronto susma daiteke.
 Susmo hori geroz eta garbia-
 goa egiten da atal batzuk ira-
 kurtzen hasi orduko (irakurle
 ez amodio eta ez-despistatu
 baten aitzinean sorpresa gu-
 txiegi gertatzen da *Arragoa*
 nobelaren paia batzuen ka-
 suan...).

Elaberrian Euskal Herriaren
 askatasun-borroka gintzaz (eta
 organizazioaren ildo marka-
 tuaz, torturaren auziaz, kristau
 posturaz indarkeriaren ingu-
 ruan, euskal burujabetasuna-
 ren arazoez) orri anitz..., dena
 postura abertzale baren ildo-
 tik, eta agian, modu sistemati-
 koegian emana. Horretan, bes-
 tetan bezala, idazlearen hau-
 tamena nabarmen. Irakurle
 batek baino gehiagok pentsa
 dezake —eta horretan gaitzes-

penik jarri gabe— tesi-nobela ere badela Arragoa, ze mintegi baten erakunde politiko baten elukubrazio, gogoeta eta estrategiak hamabost bat horitan luzatzea ez da ohizkoa eleberri moderno batean. Gure ustetan, irakurleak ez dauka jakin beharrik —modu hain sistematizatu, ordenatu eta didaktikoan ETÄren mintegi batean zer esaten zen—. Noski, hautamen literario hori zilegizkoa da beti nobela batean... Guk erdiko bi kapitulu horiei orri dexente kenduko genieke eleberriak formalitate distante eta arinago bat irabaz dezan. Dударik ez dut irakurle zenbaiterentzat —eta segun zein irakurle den— eleberri hau tesi-nobelara izatera iristen dela, nolabait. Orri

batzuen didaktismo ideologikoa kenduta, gure ustetan, eleberri honek asko irabaziko zukeen.

Gera bitez elaberriaren kritika objetiborako goian adierazitakoak. Hasieran esaten genuenez, eleberriak hizkuntzaren aldetik lorpen formal onak isladatzen ditu (baina eleberri moderno eta informal-aleatorio baterako didaktismo ideologiko gehiegi dago, agian...). Nobelaren aportazio ukaezinak, berstalde hor daude, eta ziurtasun morfologikoa, batez ere nabarmen.

Urrujulegik eleberrigintzan eman digu lehen fruitu honek beste berriak ukanen dituelakoan geratzen gara.

Luis Mari Mujika

Elhuyar

ZIENTZIA ETA TEKNIKA

hilabetekaria

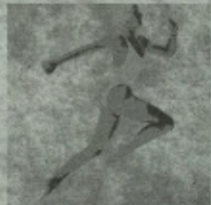
Zientziaz eta Teknikaz goza dezazun

ZIENTZIA

NATURA
eta
INGURUGIROA

TEKNOLOGIA

OSASUNA

egin zaitez harpidedun.....

- Urtebeteko harpidetza 5.750 pta. (230 libera)
- Bi urteko harpidetza 10.500 pta. (420 libera)
- Hiru urteko harpidetza 16.000 pta. (640 libera)

Harpidedun bazara % 20ko beherapena izango duzu Elhuyarreko produktuetan. Gainera, etxean jasoko dituzu.

Izena _____
 Helbidea _____
 Hiria _____ P.K. _____
 IFZ/ENA zk. _____ Tel. _____

Ordainketa: _____
 Banku edo Aurrezki Kutxa _____
 Kontu korrantea/libreta* _____

* Zenbaki guztiak ipini arren. Entitatea _____ Sukurtsala _____ K.D. _____ Kontu-zenbakia _____

Bidali: **Elhuyar**
KULTURAREN ELIZATEA

Asteasuain poligonoa, 14. pabilioia.
 Txikiardi auzoa. 20170 USURBIL (Gipuzkoa)
 Tel. (943) 363040 (943) 363041; Fax-zk. (943) 363144
 E-mail: elhuya01@sarenet.es

EGAN

Publikazioa erantsita
liburua eta erantsitak
"Egan" eta geroztik aldi
berrizkoak.
Pena Goñi
Euskarriaren Adiskideen Elkarteak
eta Euzko Lehen Unibertsitateak
Elkarrekin eta berarekin

1995-1

EGAN

Euskarriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetu zaitez:	Urteko harpidetza:	2.300 pezta.
	Atzerrian:.....	2.500 pezta.
	Dendan ale bakoitza:	1.800 pezta.
	Ale atzeratuak:	2.500 pezta.

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: **EGAN**

Euskarriaren Adiskideen Elkarteak

Peña y Goñi, 5-2º izda.

Postakutxatilla 992 – 20080 - DONOSTIA

✂ .....

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

Egunkaria

azala
eta mamia.

Egunkaria Harpidetza Txartela

Izen/deiturak .....

Helbidea .....

Posta kodea ..... Herria .....

Telefonoa .....

Euskaldunon Egunkaria.
Gudarien Etorbidea z/g. 20140 Andoain

Argitaerak

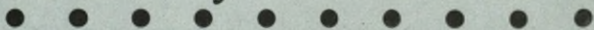

Argitarapen honen
edizioko laguntzaile

En la edición de esta
publicación colabora:

fundazioa
fundación

EGAN-en GEHIGARRIAK

1- Antzerkia

DANIEL LANDART. *Ama*. 41 or. (500 pta.).

2- Antzerkia

MIKEL UGALDE. *Añarberen bila*. 40 or. (500 pta.).

3- Antzerkia

ANASTASIO ALBISU. *Santa Kruz apaiza gerralari*. 44 or. (500 pta.).

4- Azterketak eta Saiakerak-1

GILLERMO ETXEBERRIA. *Orixeren metrikaz*. 87or. (1.500 pta.).

Eskaerak: Euskalerriaren Adiskideen Elkartea

EGAN Aldizkaria. Donostiako 992 postakutxatila.

(Harpidedunek %30eko deskontua izango dute).

M. de S. de S. de S. de S. de S.

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

IVAN DE TARTAS, <i>Arima penitentearen occupatione devotac</i> (1672). (J. San Martin)	249
ESTORNÉS LASA, Bernardo, <i>Memorias. Recuerdos y andanzas de casi un siglo.</i> (J. San Martin).	252
MINTEGI, Miguel Angel: <i>Esker mila, Marlowe.</i> (Leticia Grandes Mateos)	255
EDWARDS, Jorge. <i>El origen del mundo.</i> (Luis Mari Mujika).....	258
URKIZU, Patri: <i>Pensées, études eta voyages de 1835</i> (1); <i>Recueil de textes ethnographiques, géodésiques, linguistiques, littéraires</i> (2), <i>Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma, 1851-1897.</i> (Gillermo Etxeberria).....	261
URRUJULEGI, Jon. <i>Arragoa.</i> (Luis Mari Mujika).....	263

EGAN

Euskalerriaren Adiskideen Elkartea
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	2.300 pta.
Atzerrian.....	2.500 pta.
Dendan ale bakoitza	1.800 pta.
Ale atzeratuak.....	2.500 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual.....	3.000 ptas.
Número suelto.....	2.000 ptas.
Número atrasado	2.200 ptas.

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerriaren Adiskideen Elkartea, Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA